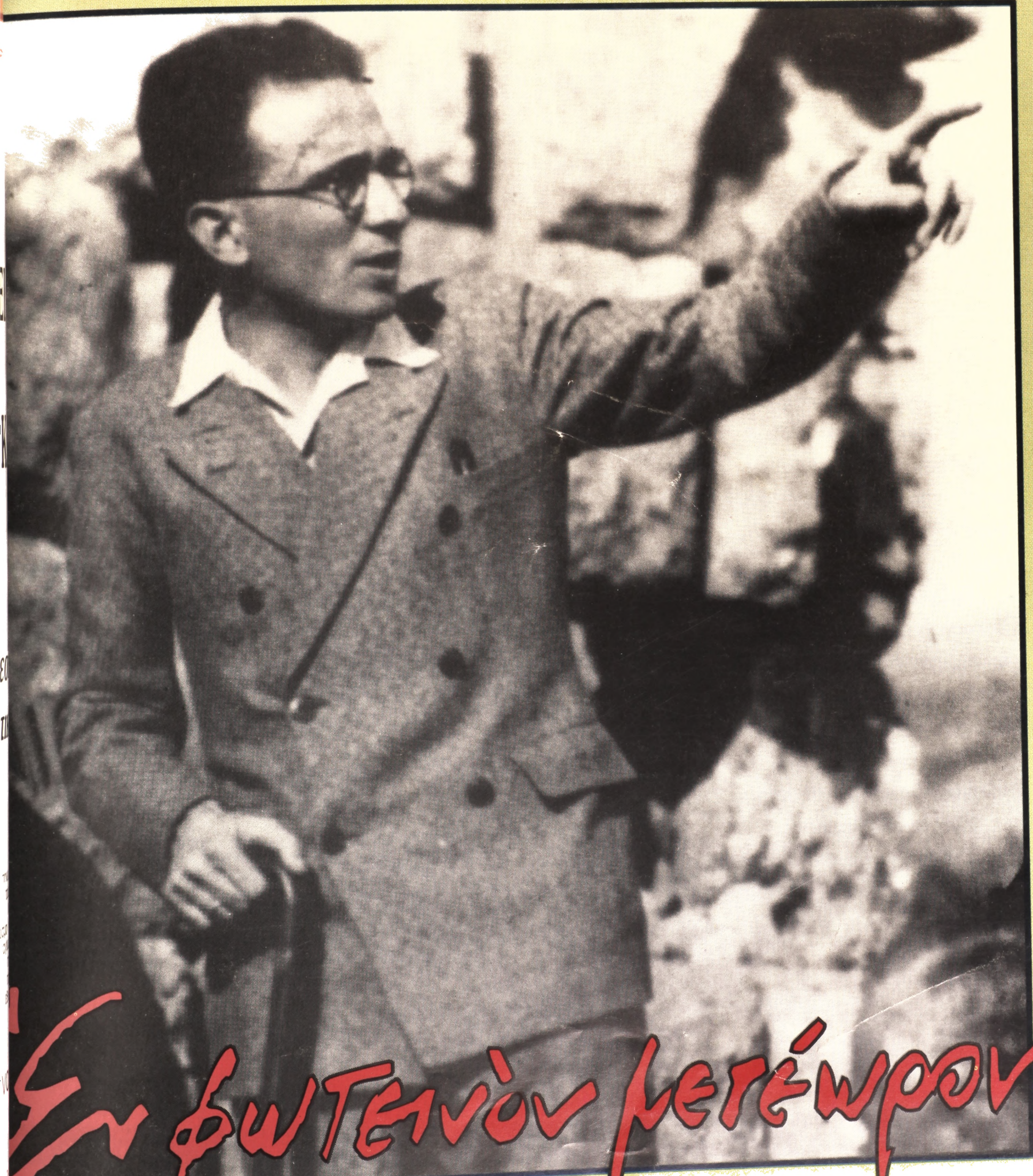

ΑΠΕΝΘΗΜΕΡΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

ΑΝΤΙ

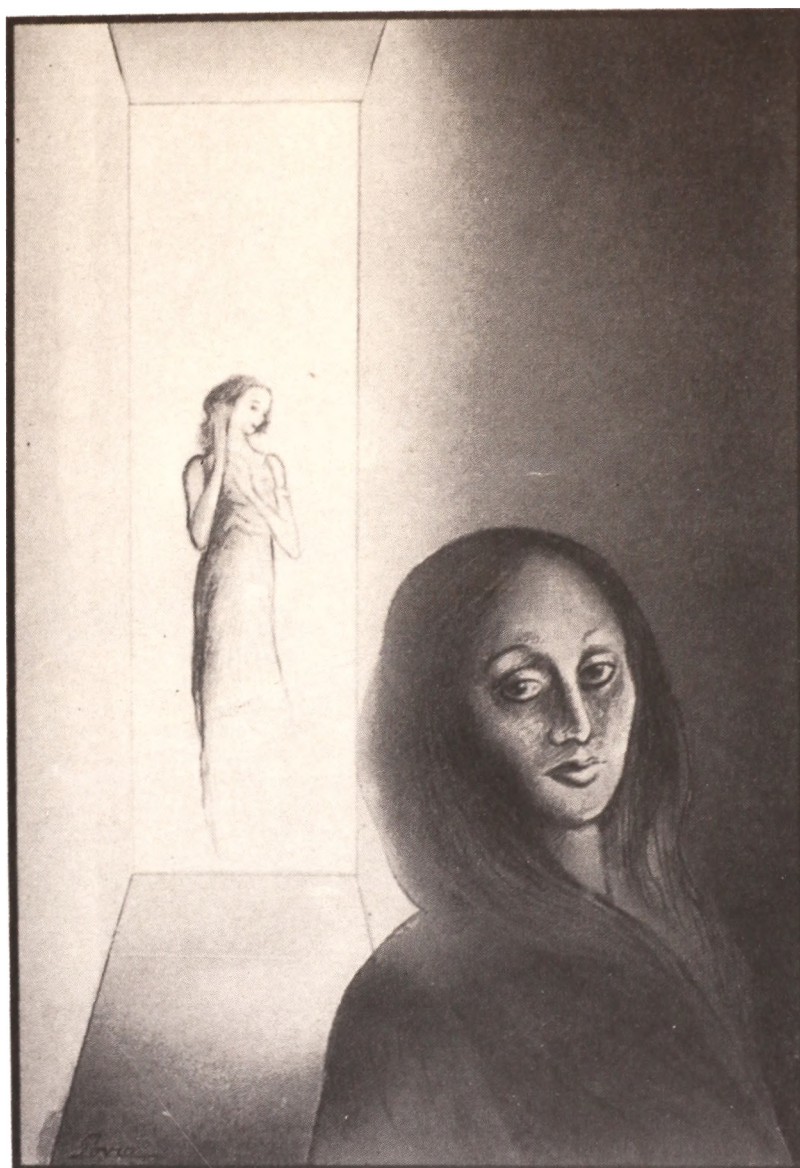
Περίοδος Β'
Τεύχος 560
Παρασκευή,
23 Σεπτεμβρίου 199
Δρχ. 1.000

Εν φωτεινόν μετέωρον

ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ 1901-1937

Μαρία Λαμπαδαρίδου-Πόθου ΝΑΤΑΛΙΑ ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΙΝΑ

Δυο παράλληλες ιστορίες, που επιχειρούν να διαγράψουν την υποστασιακή αλλαγή της γυναίκας, τους χαμένους όρους της θυσίας της.

Γραμμένες με την αναλυτική γραφή της συγγραφέως, την ποιητική και βαθιά ανθρώπινη, οι νουβέλες σκιαγραφούν το πρόσωπο της σύγχρονης γυναίκας, το αντιφατικό και ανικανοποίητο, το πληγωμένο και υπερήφανο.

Είπε η συγγραφέας:

Στόχος μου ήταν να οδηγήσω τη Ναταλία και τη Χριστίνα σε μια μορφή «αυτοανάλυσης», έτσι ώστε να συνειδητοποιήσουν τα λάθη

τους, αλλά και τη δύναμή τους, και να φτάσουν στην αυτογνωσία, που σημαίνει στην απελευθέρωση του προσώπου τους.

Πιστεύω στην υπεροχή της γυναίκας από άλλους δρόμους, γιατί ουσιαστικά η απελευθέρωση είναι εσωτερική, είναι θέμα αντίλη-

ψης. Γι' αυτό και ακολούθησα στη γραφή την αναλυτική σκέψη.

Γράφοντας τις νουβέλες, έζησα αυτή τη δύναμη της μαγείας που κρύβει η ψυχογραφική κατάδυση στην ψυχή. Εκεί γνώρισα τις ηρωίδες μου, αλλά και τους ήρωές μου, που είναι θα έλεγα, πιο εύθραυστοι, και πιο τραυματικοί.

Κυκλοφορεί η ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ

Ιδίο τεύχος αφιέρωμα του ΑΝΤΙ στον Ιωάννη
τρή περιλαμβάνει:

ΤΟ ΕΡΓΟ

54

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΚΑΖΑΖΗΣ: Μια συμπαράταξη: Η μετάφραση του Συμποσί-
ου του Ι. Συκουτρή και Το μεταφραστικό πρόβλημα του Ι.Θ. Κακριδή

58

ΙΩΑΝΝΗΣ ΓΚΛΟΥΚΕΡ: «Συκουτρή τύχαι» στη δυτική φιλολογία

64

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΑΤΣΑΡΟΣ: Ο Συκουτρή και το Βυζάντιο

68

ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ: Σχετικά με το ιστοριογραφικό έργο του Ψελλού

72

ΔΑΝΙΗΛ ΙΑΚΩΒ: Ο Ιωάννης Συκουτρή και ο Ελληνισμός

78

ΒΕΝΕΤΙΑ ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΟΥ: Ανάμεσα στις συμπληγάδες της αρχαίας και
της νέας Ελλάδας

86

ΕΛΕΝΗ ΚΑΡΑΝΤΖΟΛΑ: Οι γλωσσικές απόψεις του Ιωάννη Συκουτρή

92

ΠΑΡΙΣ ΣΤΑΥΡΟΥ: Μια χαμένη (;) κληρονομιά

ΑΝΕΚΔΟΤΕΣ ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

94

ΑΓΓΕΛΟΣ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ: Ανέκδοτη επιστολή στον Ιω. Συκουτρή

96

ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ: Για το Γλωσσικό Ζήτημα

102

ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ: Γ. Αθάνα, Αγάπη στον Έπαχτο

110

ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ: Απαντήσεις σε νεανικό λεύκωμα

112

ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ: Επιστολές από Ξυλόκαστρο και Γερμανία

114

ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ: «Χαίρε...»

ΛΟΓΙΟ

ΗΡΩΠΟΣ ΚΑΙ Η ΕΠΟΧΗ

ΙΩΣ ΠΑΡΑΡΑΣ: Ιωάννης Αντιφών Συκουτρή: Τα φοιτητικά χρό-

Ι ΦΑΚΑΛΟΥ-ΜΑΚΑΡΩΦ: Ο αγαπημένος καθηγητής (Γυμνά-
σιου 1929-30)

ΔΕΤΖΩΡΤΖΗΣ: Επιτροχάδην

ΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ: Εμπνευσμένος και ηρωικός

ΔΗΣ Ε. ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ: Ο Ηγέτης

ΙΕΛΑΟΣ ΠΑΡΛΑΜΑΣ: Λόγος - Έρως - Θάνατος

ΕΡΙΝΗ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ - ΛΕΟΝΤΑΡΙΤΗ: De profundis

ΑΚΙΣΟΠΟΥΛΟΥ - ΜΕΣΣΑΡΗ: Ο μύστης

ΙΩΣ Γ. ΑΛΙΣΑΝΔΡΑΤΟΣ: Φοιτητικές αναμνήσεις

ΑΣΤΡΟΜΠΟΥΛΗ - ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ: Σήμα μιας ζωής

Δ.Π. ΚΥΡΡΗΣ: Ο Ιωάννης Συκουτρή και η Κύπρος

ΚΟΚΟΛΑΚΗΣ: «Συμποσιακά»: το χρονικό μιας εκστρατείας

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΑΦΙΕΡΩΜΑΤΟΣ: ΕΛΕΝΗ ΚΑΡΑΝΤΖΟΛΑ

Περίοδος Β' • Έτος 21ο • Τεύχος 560 • Παρασκευή 23 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1994 • ΕΙΔΙΚΟ ΤΕΥΧΟΣ - ΔΡΧ. 1.000

ΑΝΤΙ • ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

Δημοχάρους 60, 115 21 Αθήνα τηλ. 72.32.713-72.32.819 FAX: 72.26.107

ΕΚΔΟΤΗΣ: Χρήστος Παπουτσάκης

ΔΙΑΦΗΜΙΣΕΙΣ - ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ: Τασία Ρούμπου - ΚΑΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Πάνος Κωνσταντόπουλος - ΜΟΝΤΑΖ: Τασία Λεβόν

ΕΚΤΥΠΩΣΗ: ΛΙΘΟΤΥΠ Α.Ε. Ιασίου 5, Περιστερί, τηλ. 57.22.201

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ:

ΕΙΚΟΥ: Εξαμ. 3.400 δρχ., Ετήσια 6.800 δρχ., Ετήσια Οργανισμών, Τραπεζών, κ.λπ.: 25.000 δρχ. Φοιτητική ετήσια: 6.100 δρχ. ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ: ΕΥΡΩΠΗ -
ΜΕΣΟΓ. ΧΩΡΕΣ: Εξαμ.: 27 δολ., Ετήσια: 54 δολ., ΗΠΑ - ΚΑΝΑΔΑΣ - ΑΣΙΑ - ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ: Εξαμ. 30 δολ., ετήσια 60 δολ.

ΕΜΒΑΣΜΑΤΑ - ΕΠΙΤΑΓΕΣ: Χρήστος Παπουτσάκης Δημοχάρους 60, 115 21 Αθήνα ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ: ΔΡΧ. 300, ΠΑΛΙΑ ΤΕΥΧΗ: ΔΡΧ. 500

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: Για τα βιβλιοπωλεία της Αθήνας περιοδικό ΑΝΤΙ, για τα βιβλιοπωλεία της Β. Ελλάδας:

Κέντρο του βιβλίου - Α Πουλουκτοή και Σία Ε.Ε. Λασσάνη 3, Θεσσαλονίκη, τηλ. (031) 285.857

Συμφωτεινὸν μετέωρον

ΠΕΡΑΣΕ πάνω από μισό αιώνα που ο Ιωάννης Συκουτρής έδωσε τέλος στη ζωή του. Άγνωστος στο πλατύ κοινό, ο εκδότης του πλατωνικού *Συμποσίου* κατέχει μια δεσπόζουσα θέση, μυθική σχεδόν, στις συνειδήσεις των μυημένων· η μορφή του προκαλεί ποικίλες συναισθηματικές και πνευματικές αντιδράσεις.

ΤΟ ΕΙΔΙΚΟ ΤΕΥΧΟΣ του ANTI για τον Ιωάννη Συκουτρή, επωφελείται από τη χρονική απόσταση που μας χωρίζει από τη συγκεκριμένη ιστορική στιγμή, ώστε να περιγράψει με όρους, κατά το δυνατόν αντικειμενικούς, την πνευματική συγκυρία μέσα στην οποία διαμορφώθηκε η προσωπικότητά του και την πολύτροπη συμβολή του σε όλες τις περιοχές των ελληνικών γραμμάτων.

Η ΕΠΑΝΑΦΟΡΑ ΑΥΤΗ, του ανθρώπου και του έργου, στο προσκήνιο της πνευματικής μας ζωής δεν γίνεται με διάθεση αγιοποίησης ούτε, πολύ λιγότερο, αποκαθήλωσης. Η πρωτοβουλία του ANTI εγγράφεται στην κατεύθυνση που υπηρέτησαν εύστοχα η έκδοση του συλλογικού τόμου *Μελέται και Άρθρα* το 1956 και του αφιερωματικού τεύχους της *Νέας Εστίας* στα εικοσάχρονα από το θάνατό του. Συμμετέχει με τις δυνάμεις του στην προώθηση του επιμόνου desideratum έκδοσης των «Απάντων» Συκουτρή και συγγραφής «Βιογραφίας».

Η ΥΛΗ ΤΟΥ ΤΕΥΧΟΥΣ οργανώνεται σε τρεις άτυπες ενότητες: η πρώτη φιλοξενεί μαρτυρίες μαθητών - φίλων του Συκουτρή· η δεύτερη επιχειρεί να αναδείξει τα ζωογόνα στοιχεία της ερευνητικής του δραστηριότητας· η τρίτη φέρνει στο φως ανέκδοτα κείμενα και επιστολές του.

ΤΟ ΤΕΥΧΟΣ αυτό χρωστά πολλά σε πολλούς. Στον Μ. Κοκολάκη για την άνευ ορίων γενναιοδωρία του και τη δυνατότητα πρόσβασής μας στο Αρχείο Συκουτρή που έχει στην κατοχή του· στην Αγλαΐα Φακάλου-Μακάρωφ και τον Γ. Χριστοδούλου για τα αδημοσίευτα κείμενα που μας εμπιστεύτηκαν. Στο ΕΛΙΑ και προσωπικά στον Μάνο Χαριτάτο για το συμπληρωματικό φωτογραφικό υλικό που μας παραχώρησε. Στους συγγραφείς των κειμένων για την ένθερμη ανταπόκρισή τους στην πρόσκληση του ANTI, καθώς και για την ευγενική τους συγκατάθεση στο τονικό σύστημα που ακολουθήσαμε (χρήση του ιστορικού τονισμού αποκλειστικά και μόνο στα παραθέματα). Στους φίλους και συνεργάτες του περιοδικού: Χλόη Μπάλλα, Βαγγέλη Μπιτσώρη, Ορσία Σοφρά, Λίζυ Τσιριμώκου, Άντεια Φραντζή για την αμέριστη συμπαράστασή τους – και στον Ερρίκο Σοφρά που είχε την αρχική

anti

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

1901

Ευαγγελικά.
Γέχωφ, «Τρεις αδελφές».

Γέννηση του Ι.Σ. Συκουτρή στη λαϊ-
συννοικία Γιοφύρι της Σμύρνης
(η Δεκ.). Πρωτότοκος γιος φτωχής
κογένειας.

1904

Αλαμάς, «Η ασάλευτη ζωή», Κα-
ιφής, «Ποιήματα», Πάλλης, Με-
ιφραση «Ιλιάδας».
Θάνατος Παύλου Μελά.

1907

Αλαμάς, «Ο Δωδεκάλογος του
ύφτου», Σκληρός, «Το κοινωνικόν
ις ζήτημα», Γκόρκι, «Η μάνα».

1909

Ο κίνημα στο Γουδί.
Σικελιανός, «Αλαφροϊσκιωτος».

Ο Συκ. εγγράφεται στην Ευαγγελι-
κή Σχολή της Σμύρνης, στην τρίτη
ημοτικού. Φοιτά δωρεάν υποστη-
ριζόμενος από τον Μητροπολίτη
Ρουσόστομο.

1911

Ο Βενιζέλος πρωθυπουργός.

Χριστομάνος, «Η κερένια κούκλα».
Θάνατος Παπαδιαμάντη.

1912-13

Βαλκανικοί πόλεμοι.
Προυστ, «Αναζητώντας τον χαμένο
χρόνο», Τζόνς, «Δουβλινέζοι»,
Φρόντ «Τοτέμ και ταμπού».

1915

Σικελιανός, «Πρόλογος στη ζωή».

1917

Κυβέρνηση Βενιζέλου. Οι ΗΠΑ και η
Ελλάδα μπαίνουν στον πόλεμο.
Οκτωβριανή επανάσταση.

Θάνατος του πατέρα του Συκ. από τις
κακουχίες ως στρατιώτη στον τουρκι-
κό στρατό.

1918

Τέλος Α' Παγκοσμίου Πολέμου.

Ο Συκ. αποφοιτά από την Ευαγγελι-
κή Σχολή με «Άριστα» (Ιούνιος). Διο-
ρίζεται δάσκαλος στην Αστική Σχολή
στην κωμόπολη Μουραδιέ (Χαμηδιέ
- Γιασούρκοϊ) της Μαγνησίας.

1919

Αρχίζει η μι-
κρασιατική
εκστρατεία.
Τρίτη Διε-
θνής.

Ο Συκ. έρχε-
ται στην Αθήνα.

Εγγράφεται αναδρομικά στο Β' έτος
της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπι-
στημίου Αθηνών. Διορίζεται επιμελη-
τής της βιβλιοθήκης της Φιλοσοφικής
Σχολής.
Βραβεύεται στον Σεβαστοπούλειο
Διαγωνισμό.

1922

Μικρασιατική Καταστροφή.
Βάρναλης, «Το φως που καίει»,
Τζόνς, «Οδυσσέας», Έλιοτ, «Η έρημη
χώρα».

Ο Συκ. αποφοιτά από το Πανεπιστή-
μιο με «Άριστα» (10 Ιουνίου).
Διορίζεται καθηγητής στο Ιεροδιδα-
σκαλείο της Λάρνακας (Σεπτ.). Ιδρύ-
ει τα «Κυπριακά Χρονικά».

1923

Συνθήκη Λωζάνης. Δικτατορία στην
Ισπανία.

1924

Ελληνική Δημοκρατία.
Φ. Πολίτης, «Καραγκιόζης ο μέγας».
Μπρετόν, «Μανιφέστο του σουρεαλι-
σμού».

Ο Συκ. επιστρέφει το καλοκαίρι στην

Αθήνα. Διορίζεται βοηθός του Φιλοσοφικού Σπουδαστηρίου στο Πανεπιστήμιο.

1925

Δικτατορία Πάγκαλου.
Ίδρυση Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.
Ερχομός και περιοδεία του Ψυχάρη στην Ελλάδα.
Κάφκα, «Η Δίκη», Πάουντ, «Κάντος».

Ο Συκ. αναγορεύεται διδάκτωρ της φιλοσοφίας με "Άριστα" (Μάιος).
Παντρεύεται τη Χαρά Πετυχάκη.
Αναχωρεί στη Γερμανία για σπουδές αρχαίας ελληνικής φιλολογίας, με υποτροφία του Πανεπιστημίου (κληροδότημα Μανούση).
Εγγράφεται στο Πανεπιστήμιο της Λειψίας για δύο εξάμηνα.

1926

Λειτουργία Ακαδημίας Αθηνών.
Ο Συκ. εγγράφεται στο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου για τα επόμενα έξι εξάμηνα. Γίνεται δεκτός στην Graeca Wilamowitziana, τον στενό φιλολογικό κύκλο του Συκ. (ερμηνεία αρχαίων ελληνών συγγραφέων). Γίνεται μέλος του ομίλου μαθητών του Jaeger (μελέτη ιστορικών θεμάτων).

1927

Καξαντζαζής, «Λοζιτιζή».
Πρώτες Δελφικές Γιορτές.

1928

Ο Βενιζέλος πρωθυπουργός.
Αυτοκτονία του Καρυωτάκη.
Δημοσίευση στο γερμανικό περιοδικό Hermes της εργασίας του Συκ. περί της γνησιότητας του Επιταφίου του Δημοσθένη. Ο οίκος Teubner του αναθέτει τη νέα έκδοση του Δημοσθένους που συνιστά την πρώτη μεγάλη του επιστημονική επιτυχία. Πλήθος δημοσιεύσεων στα περιοδικά Hermes, Philologus, Byzantinische, Zeithschrift, Zeit, καθώς και στα ελληνικά περιοδικά «Αθηνά», «Ελληνικά», κ.ά.

1929

Οικονομικό κραχ στις ΗΠΑ.
Μπρεχτ-Βάιλ, «Όπερα της πεντάρας».

Δημοσίευση στα ελληνικά του πρώτου μέρους της μελέτης του Συκ. περί του σχίσματος των Αρσενιατών.
Επιστροφή στην Ελλάδα. Διορίζεται καθηγητής στο Αρσάκειο και βιβλιοθηκάριος της Ακαδημίας Αθηνών.

1930

Ελληνοτουρκική συνθήκη φιλίας.
Κ. Πολίτης «Λεμονοδάσος», Μυριβήλης, «Ζωή εν τάφω».

Ο Συκ. εκλέγεται παμψηφεί Υφηγητής της αρχαίας ελληνικής φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

1931

Σεφέρης, «Στροφή».

1932

Εναρκτήριο μάθημα του Συκ. στο Πανεπιστήμιο με θέμα «Φιλολογία και Ζωή» (27 Ιαν.). Ίδρύει τον «Φιλολογικό Κύκλο» που συνεννύσκεται κάθε απόγευμα Σαββάτου σε αίθουσα της Πανεπιστημιακής Λέσχης.

1933

Ο Χίτλερ διορίζεται καγκελάριος. Θεοτοκάς, «Αργώ», Καραγάτσης, «Ο συνταγματάρχης Λιάπκιν», Μυριβήλης, «Η δασκάλα με τα χρυσά μάτια», Καββαδίας, «Μαραμπού». Θάνατος του Καβάφη.

Έκδοση της μελέτης του Συκ. περί των επιστολών του Σωκράτη και των Σωκρατικών.
Η Φιλοσοφική Σχολή του γερμανικού Πανεπιστημίου της Πράγας

ΠΡΥΤΑΝΕΥΟΝΤΟΣ

ΕΝ ΤΩ ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΕΘΝΙΚΩ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Δ. ΖΕΓΓΕΛΗ

ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΑΝΟΡΓΑΝΟΥ ΧΗΜΕΙΑΣ

ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΚΟΥΓΕΑΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΕΠΙ ΔΕ ΤΟΥ ΠΑΡΟΝΤΟΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΚΟΣΜΗΤΩΡ

ΙΩΑΝΝΗΝ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΥΚΟΥΤΡΗΝ

ΙΝΑ ΤΟ ΓΕΝΟΣ ΕΚ ΣΥΜΦΩΝΗΣ ΟΡΘΟΜΕΝΟΝ ΠΥΤΧΟΥΣΗ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΤΗΝ ΕΝ ΤΗ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΟΚΙΜΑΣΙΑ ΕΠΙΔΕΞΗ ΑΡΙΣΤΑ

ΕΠΙΔΕΙΞΑΜΕΝΟΝ

ΔΟΓΜΑΤΟΣ ΟΜΟΦΥΜΟΥ ΤΗΣ ΤΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ ΣΧΟΛΗΣ ΕΚ ΤΟΥΣ ΔΙΔΑΚΤΩΡΑΣ ΤΗΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΕΝΕΚΡΙΝΕ ΚΑΙ ΠΑΣΑΣ ΑΥΤΩ ΤΑΣ ΠΡΟΝΟΜΙΑΣ ΤΑΣ ΤΩ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΩ ΤΟΥΤΩ ΔΕΔΩΚΗ

ΠΑΡΟΜΑΡΤΟΥΣΑΣ ΠΡΟΣΕΝΕΜΕ

ΙΟΥ ΠΕΜΠΤΗ ΕΠΙ ΔΕΚΑΒΙ ΕΤΕΙ ΠΕΜΠΤΟ ΚΑΙ ΕΙΚΟΣΤΟ ΚΑΙ ΕΝΑΚΟΣΤΟ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣ

ΟΥΤΟ ΔΗ ΓΕΝΟΜΕΝΟΝ ΑΝΟΛΥΤΑΙ ΤΩ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙ ΤΩΔΕ ΟΥ ΜΟΝΟΝ ΤΑΣ ΕΠΙΔΕ

ΥΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΤΟΙΣ ΤΟΥ ΠΡΥΤΑΝΕΩΣ ΚΑΙ ΚΟΣΜΗΤΩΡΟΣ

ΑΥΤΟΓΡΑΦΩΣ ΕΚΕΚΥΡΩΜΕΝΙΣ

ΤΟΥΤΟ ΤΩΔΕ ΕΤΩΣ ΜΑΪΟΥ ΕΤΕΙ Α' ΚΕ

προτείνει την έδρα της κλασι-
φιλογίας (11 Μαρτ.).

ψηφιότητα του Συκ. για τη χη-
σασα έδρα Γραμματολογίας
κατείχε ο Σίμος Μενάρδος.

4

ίτλερ γίνεται Φύρερ.
κανικό Σύμφωνο.

ηνευτική έκδοση του Συμποσί-
ου Πλάτωνος από τον Συκ.

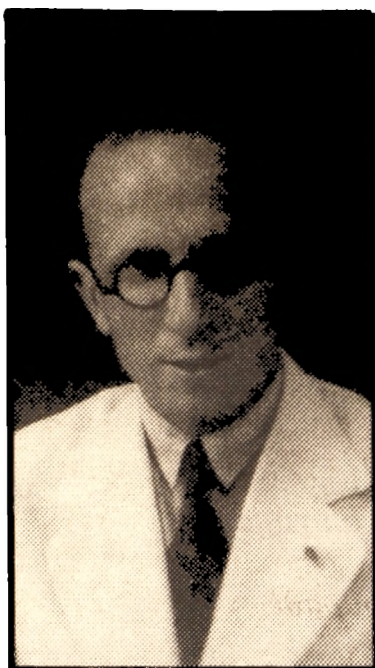
ν Α' τόμο της «Ελληνικής Βι-
θήκης» της Ακαδημίας Αθη-

1935

Εμπειρίκος,
«Υψικάμι-
νος». Περιο-
δικό «Νέα
γράμματα».
Πρώτα ποιή-
ματα του
Ελύτη.
Έλιοτ, «Φο-
νικό στην
Εκκλησιά».

1936

Δικτατορία

Μεταξά.

Ισπανικός Εμφύλιος.

Ρίτσος, «Επιτάφιος».

Εκ νέου υποψηφιότητα του Συκ.
για την κενωθείσα έδρα Αρχαίας
Ελληνικής Φιλολογίας- μετά την
παραίτηση του Παναγή Λορεντζά-
του.

Το περιοδικό «Επιστημονική Ηχώ»
ξεκινά τη σειρά λιβελογραφημάτων
του για την έκδοση του «Συμποσί-
ου» από τον Συκοντρή.

1937

Ταξίδι στη Γερμανία με ομάδα φοι-
τητών (καλοκαίρι).

Στις 22 Σεπτεμβρίου ο Ι. Συκοντρή
θέτει τέρμα στη ζωή του.

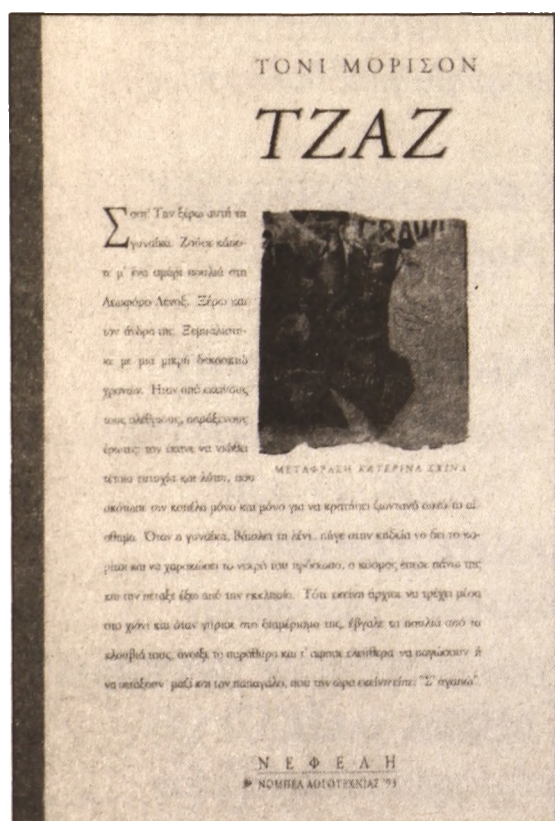

ΞΕΝΗ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ

979-1994 Δεκαπέντε Χρόνια Νεφέλη

TONI MORISON

T Z A Z

Μόλις κυκλοφόρησε

ΝΟΜΠΕΛ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ

...προωθούν το καλό βιβλίο

ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ 6 - ΑΘΗΝΑ 106 80 - ΤΗΛ. 3607744

κυκλοφορεί από τις
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΙΤΣΙΛΟΣ
το βιβλίο του
ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ ΜΠΑΤΗ
ΤΟ ΑΡΧΙΠΕΛΑΓΟΣ
ΠΟΥ ΤΑΞΙΔΕΥΕΙ

Ευστάθιου Μπάτη

Το
Αρχιπέλαγος
που
Ταξιδεύει

Η Ναυτιλία των Ελλήνων στο τέλος του αιώνα

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΙΤΣΙΛΟΣ

Η ΝΑΥΤΙΛΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΑΙΩΝΑ

Α. ΠΙΤΣΙΛΟΣ & ΥΙΟΣ Ο.Ε.
ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ 4 ΑΘΗΝΑ τ.κ. 105 59
τηλ. 3211237-3218872

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ

Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ / ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ - ΠΟΙΗΣΗ

ΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΒΙΣΤΩΝΙΤΗΣ

Φάσματα φθοράς (Αφηγήματα)

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΓΚΙΩΝΗΣ

Τώρα θα δεις... (Μυθιστόρημα)

ΜΑΝΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ

Το άγγιγμα του χρόνου (Νουβέλα)

ΖΥΡΑΝΝΑ ΖΑΤΕΛΗ

Περσινή αρραβωνιασικιά (Εννέα διηγήματα)

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΑΒΒΑΘΑΣ

Ο πειρατής με τη Μερσεντέ (Μυθιστόρημα)

ΙΩΑΝΝΑ ΚΑΡΑΤΖΑΦΕΡΗ

Χαμόγελο στο Χάρο (Μυθιστόρημα)

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΟΛΟΒΟΣ

Θυμάσαι, πατέρα; (Μυθιστόρημα)

ΜΕΝΗΣ ΚΟΥΜΑΝΤΑΡΕΑΣ

Θυμάμαι την Μαρία

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΡΑΝΙΩΤΗΣ

Διδύραμβοι της σιωπής (Μοιρολόγια)

ΝΙΚΟΣ Β. ΛΑΛΑΣ

Άπαντα I - Ποιήματα

Άπαντα II - Πεζά

ΠΑΥΛΟΣ ΜΑΤΕΣΙΣ

Ο παλαιός των ημερών (Μυθιστόρημα)

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ

Κρυφή Ναταλία (Διηγήματα)

ΤΑΤΙΑΝΑ ΓΚΡΙΤΣΗ-ΜΙΛΛΙΕΞ

Στο δρόμο των Αγγέλων (Μυθιστόρημα)

ΑΜΑΝΤΑ ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ

Έξω η ζωή είναι πολύχρωμη (Διηγήματα)

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΝΟΛΛΑΣ

Ο άνθρωπος που ξεχάστηκε (Μυθιστόρημα)

ΓΙΑΝΝΗΣ ΞΑΝΘΟΥΛΗΣ

Η Δευτέρα των αδώων (Μυθιστόρημα)

Οικογένεια Μπερ-Βγες (Μυθιστόρημα)

ΓΙΩΡΓΟΣ ΞΕΝΑΡΙΟΣ

Οι δίδυμοι (Πεζογράφημα)

ΤΑΣΟΣ ΡΟΥΣΣΟΣ

Φωτογραφία με πολύ κίτρινο (Διηγήματα)

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΚΟΥΡΤΗΣ

Πήδημα θανάτου

(Το μυθιστόρημα μιας δολοφονίας)

ΣΟΛΟΜΩΝ

Άσμα ασμάτων

ΑΝΤΩΝΗΣ ΣΟΥΡΟΥΝΗΣ

Ο Χορός των Ρόδων (Μυθιστόρημα)

ΣΑΚΗΣ ΤΟΤΛΗΣ

Πανσέληνος (Διηγήματα)

ΜΙΣΕΛ ΦΑΪΣ

Αυτοβιογραφία ενός βιβλίου

ΕΥΓΕΝΙΑ ΦΑΚΙΝΟΥ

Η Μερόπη ήταν το πρόσχημα (Μυθιστόρημα)

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ

Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΞΕΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ / ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ - ΠΟΙΗΣΗ - ΘΕΑΤΡΟ

ΠΗΤΕΡ ΑΚΡΟΥΝΤ

Τοάτεριον

ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ

Ανθολογία Αραβικής Ποίησης

ΒΟΛΤΑΙΡΟΣ

Ζαντίγκ ή Το πεπρωμένο

(Μυθιστόρημα)

ΡΟΜΑΙΝ ΓΚΑΡΥ

Οι χαρταετοί

(Μυθιστόρημα)

ΓΙΑΣΟΥΝΑΡΙ ΚΑΒΑΜΠΙΑΤΑ

Κιότο

(Μυθιστόρημα)

ΑΛΜΠΕΡ ΚΟΕΝ

Το βιβλίο της μητέρας μου

(Μυθιστόρημα)

ΧΟΥΛΙΟ ΚΟΡΤΑΣΑΡ

Τα Βραβεία

(Μυθιστόρημα)

ΓΙΟΥΚΙΟ ΜΙΣΙΜΑ

Δίγα για έρωτα

(Μυθιστόρημα)

ΑΝΤΟΝΙΟ ΜΟΥΝΙΟΘ ΜΟΛΙΝΑ

Ο Πολωνός ιππέας

(Μυθιστόρημα)

ΕΖΡΑ ΠΑΟΥΝΤ

Τα άσματα της Πίζας

ΠΙΕΡ ΠΕΛΟ

Το όνειρο της Λούσου

(Μυθιστόρημα)

ΑΝΝΑ ΡΕΪΝΟΛΑΝΤΣ -

ΜΟΪΡΑ ΜΠΟΥΦΙΝΙ

Τζόρνταν

(Θέατρο)

ΦΡΑΝΣΟΥΑ-ΡΕΝΕ ΣΑΤΩΜΠΙΡΙΑΝ

Οι περιπέτειες του τελευταίου

των Αβενσεράγων

(Μυθιστόρημα)

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ ΣΤΡΙΝΤΜΠΕΡΓΚ

Οι δανειστές

(Θέατρο)

ΤΖΟΥΝΓΚΣΙΡΟ ΤΑΝΙΖΑΚΙ

Οι αδελφές Μακιόκα

(Μυθιστόρημα)

ΜΑΡΚ ΤΟΥΕΪΝ

Ο μυστηριώδης ξένος

(Μυθιστόρημα)

ΑΝΤΟΝ ΤΣΕΧΩΦ

Ο Γλάρος

(Θέατρο)

Ο βυοσινόκηπος

(Θέατρο)

ΠΕΤΕΡ ΧΑΝΤΚΕ

Περί επιτυχημένης μέρας

Περί κοπώσεως

Ιωάννης Αντιφών Συκουτρής

Τα φοιτητικά χρόνια

του ΛΑΜΠΡΟΥ ΠΑΡΑΡΑ

Ο Αντιφών μού ήταν γνωστός από τη Σμύρνη από τα χρόνια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Στην Αθήνα στα χρόνια τα φοιτητικά γίναμε φίλοι γκαρδιακοί.

Τ' όνομα "Αντιφών" το διάλεξε μόνος του, όχι ως ψευδώνυμο, αλλά ως δεύτερο όνομα, το καθιέρωσε, το έγραφε στα επισκεπτήριά του, στην αλληλογραφία του, κι έτσι τον φωνάζαμε στην ξεχωριστή φοιτητική συντροφιά μας. Γι' αυτό κι εγώ σ' αυτό μου το σημείωμα έτσι θα τον ονομάζω. Δεν είναι σωστό, συνήθιζε να λέγει, να σου διαλέγουν άλλοι τ' όνομά σου, και να το φέρνεις θέλοντας και μη σ' όλη σου τη ζωή.

Διάλεξε τ' όνομα "Αντιφών" από θαυμασμό στον μεγάλο αρχαίο ρήτορα με τη διαλεκτική του δεινότητα, τον αριστοκράτη στοχαστή και αρχηγό της αθηναϊκής μεταπολιτεύσεως του 411 π.Χ.

Στα χρόνια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου (1914-1919), οι νέοι και νέες της Σμύρνης, που είχαν τελειώσει ή μόλις τελειωναν το Γυμνάσιο και ήθελαν να συνεχίσουν τις σπουδές τους στην Αθήνα ή στην Ευρώπη, δεν μπορούσαν να το κάνουν, γιατί η Σμύρνη ήταν στην Τουρκία και η Τουρκία σύμμαχος με τη Γερμανία κι έτσι έμεναν αποκλεισμένοι.

Μα η λαχτάρα ήταν τόση για μάθηση και μόρφωση, για μιαν ανώτερη πνευματική ζωή, για λογοτεχνία, ποίηση, τέχνη –και σαν παρηγοριά και ανακούφιση, κι ευχάριστη απασχόληση, και σαν φυγή ακόμη από τις αγωνίες και τις τρομάρες του πολέμου– με τις στερήσεις του, την πείνα, τις διώξεις, τα συχνά μπλόκο γι' αναζήτηση στρατεύσιμων, και τ' άλλα γνωστά ατέλειωτα βάσανα – ώστε αυθόρμητα και φυσικά και πηγαία δημιουργήθηκαν από τους νέους αυτοί οι "Φιλολογικοί Σύλλογοι".

Λέγω "σύλλογοι", γιατί δεν ήταν ένας, αλλά τέσσερις-πέντε. Κι αυτό από την ανάγκη, γιατί δεν μπορούσαν να μαζεύονται πάρα πολλοί στο ίδιο μέρος. Είχαμε τον στρα-

τιωτικό νόμο και οι συγκεντρώσεις απαγορεύονταν. Ούτε γι' άδεια, ούτε λόγος να γίνεται.

Έτσι μόνη λύση έμεινε να εργάζονται σε χωριστές ομάδες, που διοργάνωναν νέοι με πρωτοβουλία – έκαναν τις συγκεντρώσεις τους στα σπίτια των μελών εκ περιτροπής ή σε σχολεία, που προσφέρονταν στους αποφοίτους του και δεν προκαλούσαν την υποψία, γιατί είχαν την άδεια για τη σχολική τους δράση.

Έτσι, λοιπόν, και ο Αντιφών είχε διοργανώσει ένα τέτοιον σύλλογο, που στεγαζόταν στο «Σοφίειο» στην οδό Ρόδων. Το «Σοφίειο» ήταν παράρτημα της φημισμένης Ευαγγελικής Σχολής, από την οποία και ο ίδιος αποφοίτησε το 1918. Τελειόφοιτος ακόμα δημοσίευσε μελέτη «Περί τῶν Σμυρναίων Σοφιστῶν» σε σειρά φύλλων της εφημερίδας της Σμύρνης 'Αμάθεια (1918).

Στο σύλλογο αυτό που του είχε δώσει τον απαιτητικό τίτλο: «Ἐπιστημονικὴ Σμυρναίων Σύμβασις», γίνονταν ομιλίες από τα μέλη, μ' ενδιαφέρουσες συζητήσεις στο τέλος διαλέξεις και άλλα.

Προτιμούσαν την καθαρεύουσα, προτίμηση που διατήρησε κι ο Αντιφών σ' όλη του τη ζωή, πιστεύοντας πως η διγλωσσία είναι κάτι αναπόφευκτο. Αντίθετα οι άλλοι σύλλογοι αγαπούσαν τη δημοτική με θερμό ενθουσιασμό.

Στο 1818-19 ο Αντιφών, έτσι που διαρκούσε ο αποκλεισμός, αναγκάστηκε να πάει δάσκαλος στην αστική σχολή του Μουρεντιέ (Γκιαουρκιόι), χωριό στα περίχωρα της Μαγνησίας, όπου συνέχισε –με τον νεανικό ενθουσιασμό που τον χαρακτήριζε σ' όλη του τη ζωή– την κοινωνική δράση του – εκτός της σχολικής του απασχόλησης, με την ίδρυση κι εκεί του «Ἐθνικοῦ Ὁμίλου». Σ' αυτόν οι νέοι «ὀρκίσθηκαν νὰ μιλοῦν μεταξύ των μόνο ἑλληνικά», για να μπορέσει να δημιουργηθεί έτσι νεότερη ελληνόφωνη γενιά, γιατί το χωριό αυτό ήταν τουρκόφωνο. Εκεί βρισκόταν όταν ανέτειλε η ημέρα της χαράς με την απελευθέρωση. [...]

πουδές στη Αθήνα

ν αρχίσει ακόμη από τη Σμύρνη συγκοινωνία για την
να, για να μη χάνεται πολύτιμος καιρός, διευκολύν-
αν από τις προσωρινές ελληνικές αρχές να φύγουν με
πλοίο όσοι ήθελαν να σπουδάσουν.

ν Σεπτέμβριο του 1919 έφυγε και ο Αντιφών.

εγγραφή μās επετράπη να γίνει αναδρομικώς 1918-19.
τοι όσοι ήρθαν στην Αθήνα τον Ιούνιο ή τον Σεπτέμ-
του 1919 ήσαν τελειόφοιτοι τον Ιούνιο του 1922. Μα
πρόφθασαν να χρησιμοποιηθούν για την αναγέννηση
Μ. Ασίας, αλίμονο!

Αντιφών, με ένθεη δίψα, ρίχθηκε στην παρακολούθη-
ων μαθημάτων, στη μελέτη νυχτοήμερα, ώστε δεν άρ-
ε να γίνει αντιληπτός από τους καθηγητές της Φιλοσο-
ής Σχολής, με τις εύστοχες ερωτήσεις και τις ενήμερω-
ες παρατηρήσεις και συ-
ήσεις που προκαλούσε.

Όλοι τον αγαπούσαν και
σέβονταν. Μα και σε κα-
α δεν άφηνε να καταλάβει
αφάνταστες οικονομικές
δυσκολίες, σε κανέναν.
τη γνωστή αριστοκρατική
περηφάνια.

Ήταν πράγματι από ιδιοσυ-
ασία πολύ αριστοκρατι-
ς, αφάνταστα ευαίσθητος.
μικτος. Απόδειξη και ο
ύσιος θάνατός του, αλίμο-
που είχε κάτι από την
οφασιστικότητα, από την
χραιμία των Στωικών, από
περηφάνια του Περικλή
ιννόπουλου. Ίσως ακόμα
είλεται σ' αυτές τις δυσκο-

ς και τις φτώχειες της παιδικής και της φοιτητικής ζωής
ι, που αργότερα μαζί με το φαράκι της Μικρασιατικής
ταστροφής και την εξαφάνιση από τον Χίτλερ της πα-
ιάς Γερμανίας που θαύμαζε ξεχωριστά, η πίκρα για την
λεμική εναντίον του για το Συμπόσιο, κι οι άλλες γνω-
ές πανεπιστημιακές απογοητεύσεις του αφήρεσαν πολύ
κολα τα θεμέλια για την εμπιστοσύνη στη ζωή.

Η φτωχή πατρική του οικογένεια, μητέρα και πέντε
έλφια μικρότερα —ο πατέρας του είχε πεθάνει στον
υρκικό στρατό— έμεναν στη Σμύρνη. Αυτός ήλθε σε μια
ρόντισσα θεία του, που του προσέφερε στέγη στο φτω-
ιό υπόγειο όπου έμενε, σε μια μακρινή συνοικία του
ειραιά και που πρόθυμα μοιραζόταν μαζί του το λίγο
ομί της, γιατί τον αγαπούσε σαν να είχε διαισθανθεί την
ία του. Τα μεσημέρια μη μπορώντας να πάει σπίτι του
υβόταν σε μια γωνιά στον Εθνικό Κήπο, για να φάγει το
τότατο γεύμα του, με ψωμί κι ελιές, που βέβαια δεν ήταν

αρκετό για να τραφεί, στη νεανική του άνθηση, και με τό-
σο πνευματικό μόχθο καθημερινά.

Άρχισε ν' αδυνατίζει επικίνδυνα, που όταν το πρόσεξαν
οι γύρω φίλοι του φοβήθηκαν για προφυματικό στάδιο.
Μίλησαν, χωρίς να το ξέρει βέβαια, σε μερικούς καθηγη-
τές του, που τον αγαπούσαν ξεχωριστά, τους αείμνηστους
Θεοφάνη Κακριδή, τον Ανδρέα Σκιά και άλλους κι αυτοί
του υπέδειξαν να πάρει μέρος στον Σεβαστοπούλειο Δια-
γωνισμό, που προκηρυσσόταν μεταξύ των φοιτητών της
Φιλοσοφικής Σχολής για την καλύτερη πραγματεία σε
ορισμένο θέμα.

Φυσικά, ο Αντιφών ήλθε πρώτος και το χρηματικό βρα-
βείο που πήρε τον ανακούφισε αρκετά.

Ο διαγωνισμός αυτός επαναλήφθηκε τρεις φορές, μ' επι-
τυχία του Αντιφώντα και τις τρεις. Προκηρύχθηκε ακόμη
και τέταρτη φορά, μα εκεί-
νος δεν έκρινε σωστό να πά-
ρει μέρος πια —ήταν βέβαιος
πως θα πετύχαινε και πάλι—
γιατί δεν ήθελε να εμποδίσει
και άλλους να επωφελη-
θούν.

Άλλωστε, είχε αδειάσει εν-
τω μεταξύ η θέση του επιμε-
λητού στο φροντιστήριο της
Φιλοσοφικής Σχολής και
προσέλαβαν αυτόν. Την ετί-
μησε κυριολεκτικά με τη
δράση που ανέπτυξε, με την
εργατικότητα και την κα-
τάρτισή του, με την προθυ-
μία του να βοηθήσει τους
συμφοιτητές του, με την ευ-
συνειδησία του.

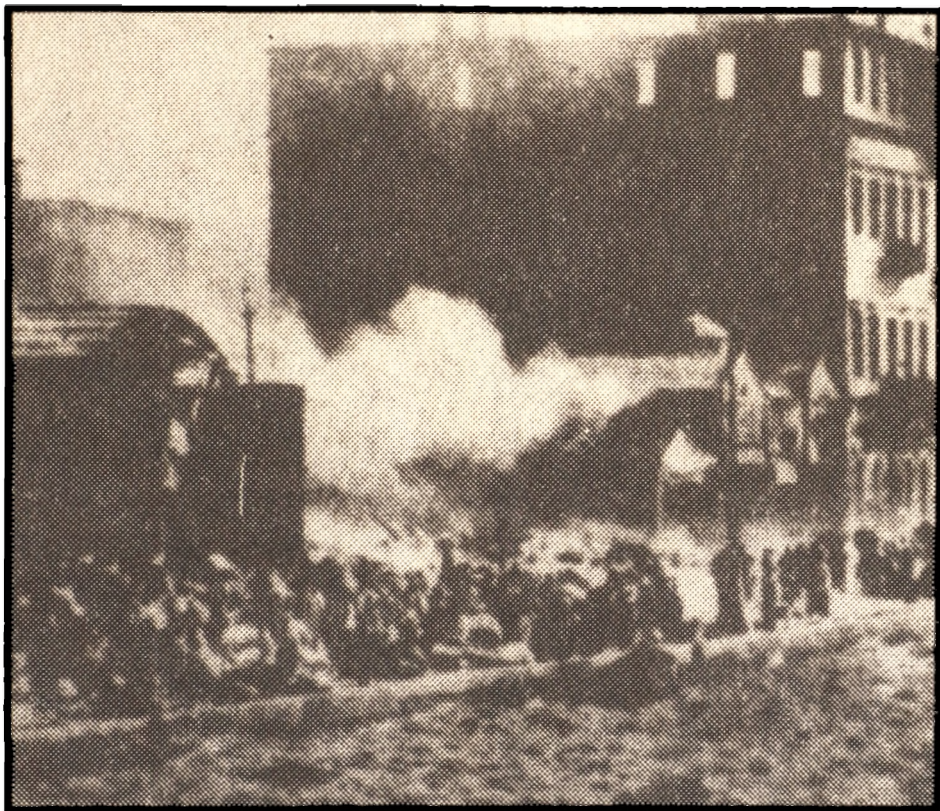
Τις εξετάσεις του τις έδω-
σε αμέσως, τον Ιούνιο του

1922. Τώρα ήταν ελεύθερος να σπεύσει να προσφέρει τις
υπηρεσίες του όχι μόνον ως πνευματικός παράγοντας, αλ-
λά ως στρατιώτης στην πατρίδα που κινδύνευε, που άρχι-
σε να περνά ημέρες τραγικές.

Και με τη συνέπεια και τη φιλοπατρία που τον διέκρινε,
άρχισε να ξεσηκώνει και άλλους μικρασιάτες συμφοιτη-
τές, για να παν στη Σμύρνη να πολεμήσουν στο μέτωπο.

Όμως, τα πράγματα τους πρόλαβαν, εξελίχθηκαν ρα-
γδαία προς την καταστροφή, και ο Αντιφών πληγωμένος
κατάκαρδα, όπως όλοι μας, πήρε το δρόμο για την Κύ-
προ, όπου προσκλήθηκε στο Ιεροδιδασκαλείο, στη Λάρ-
νακα, να εργασθεί για να βρει στη διδασκαλία, στην Κύ-
προ τώρα, τη χώρα που δεν μπορούσε πια να βρει πηγαί-
νοντας διδάσκαλος στην πολυαγαπημένη του Σμύρνη.

Δυο χρόνια εργάσθηκε εκεί. Τον Ιούλιο του 1924 διορί-
σθηκε βοηθός στο Φιλοσοφικό Σπουδαστήριο του Πανε-
πιστημίου Αθηνών.

Η Σμύρνη στις φλόγες (1922)

Τον Αύγουστο του 1925, το ίδιο Πανεπιστήμιο του προσέφερε υποτροφία για τρία χρόνια σπουδές στη Γερμανία, που παρατάθηκαν με άλλες υποτροφίες άλλο ένα χρόνο (1925-1929), όπου διέπρεψε. Εργασίες του γίνονται δεκτές στα σπουδαιότερα γερμανικά φιλολογικά περιοδικά και οι καθηγητές του έλεγαν πως από τα χρόνια του Κόντου και του Βερναρδάκη είχε να φανεί φοιτητής τέτοιας αξίας από την Ελλάδα.

Οι εκδρομές μας

Στα έμορφα εκείνα χρόνια της φοιτητικής μας ζωής, μια φωτεινή κι αξέχαστη σελίδα αποτελούν οι πάμπολλες εκδρομές, που έκανε η συντροφιά μας. «Η Ἀθάνατη Παρέα» όπως τη βαφτίσαμε.

Εκδρομές μονοήμερες, διήμερες, πολυήμερες, στην Αττική, στη Βοιωτία, στην Πελοπόννησο σε κάθε μέρος με ενδιαφέρον αρχαιολογικό ή φυσιολατρικό. Μακρινές πεζοπορίες δέκα ή δεκαπέντε ώρες ήταν για μας η πιο μεγάλη απόλαυση.

Τα μέσα της συγκοινωνίας ήταν τότε λίγα, αν αραδιάζαμε τις δυσκολίες και τις περιπέτειες που συναντούσαμε, το σημείωμα θα πήγαινε σε μεγάλο μήκος. Δεν υπήρχαν οι ευκολίες, που είναι σήμερα, αλλά αυτό δεν μας εμπόδιζε καθόλου.

Αγ. Ιωάννης Κυνηγός 1925

1. Μέρη. Αμφιάρεια, Τανάγρα, Ωρωπός, Καισαριανή, Ἀι Γιάννης Κυνηγός, Κορυφή Υμηττού και κάθοδος συρτά στα βράχια για το Λιόπεσι, Σαλαμίνα, Φλεβαριώτισσα, Φανερωμένη, Ελευσίνα, Μέγαρο, Μονή Κλειστών, Φρούριο Φυλής, Κορυφή Πάρνηθας, Κορυφή Πεντέλης, με διανυκτέρευση για να δούμε του ήλιου την ανατολή. Θήβα, Δελφοί, Παρνασσός, Κωρύκειον, Ἄντρον, Ὀσιος, Λουκάς, Χαιρώνεια, Πελοπόννησος, Κόρινθος, Συκιά, Μυκήνες, Τύρινθα, Ναύπλιο, Επίδαυρος, Σπάρτη, Μυστράς, Λουτρό τον Απρίλη στον Ευρώτα, Χαλκίδα, Ερέτρια, Ραμνούντα, Μαραθώνας, Αίγινα, ναός Αφαίας Αθηνάς. Και πού να αραδιάσω όλα τα μέρη που επισκεφθήκαμε. Ὅμως, αναφέρω κάμποσα, για να φανεί πως εφαρμόσαμε πολύ ευσυνειδήτητα το πρόγραμμα: «Γνωρίστε τον τόπο μας», και δίκαια αξίζει να γίνει δεκτό πως η «Ἀθάνατη Παρέα» μας ήταν ο πρόδρομος των τόσων εκ-

δρομικών σωματείων σήμερα με τη θαυμαστή άνθηση.

Κρατούσαμε και ημερολόγιο των εκδρομών αυτών, που τον πρόλογό του και αρκετό μέρος έχει γράψει ο ίδιος Αντιφών.

Ήταν υπέροχο το αγνό, αδελφικό πνεύμα που επικρατούσε ανάμεσα στους νέους και στις νέες της συντροφιάς μας, το κέφι, το μπρίο, το γέλιο, η χαρά, κάτι το παιχνιδιάρικο, το ανοιχτόκαρδο και πρόσχαρο συμυρνέικο, κάτι απ' το προαιώνιο «ιωνικό μειδίαμα»...

2. Εμβατήριο.

Είχαμε και εμβατήριο το:

Φανερωμένη Σαλαμίνας 1925

«Ήταν Απρίλης κι ανθίζανε τα ρόδα.

Ήταν Απρίλης κι ανθίζαν τα κλαδιά»!

Το τραγουδούσαμε όλοι μας, σαν ξεκινούσαμε, σαν φθάναμε, σε κάθε κορύφωμα χαράς, το τραγούδι αυτό που ω γνωστό χαρακτηρίστηκε το καλύτερο απ' όλα που γίνθηκαν στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο!

3. Μελέτη - ψευδώνυμα - αρχαίες γιορτές.

Μέλη της «Ἀθάνατης Παρέας» ήσαν ο Αντιφών, ο Γάιος της Κακρυδής, ο Βάσος Τατάκης, ο Ἄγγελος Καλογεράς, ο Κώστας Δημάρας, ο Γιώργος Μυλωνάς, ο Κώστας Σπυριδάκης, η Ὀλγα Κομνηνού, η Χαρά Πετυχάκη, η Μαρία Θηρεσία και η Μαρία Ευαγγελίδου, η Ελευθερία Ευστρατίου και τόσοι άλλοι που ο χώρος δεν επιτρέπει ν' αναφερθούν ονομαστικά, μα που κατέχουν σήμερα ξεχωριστή θέση στην πνευματική ελληνική κοινωνία και συμβάλλουν αναντίρρητα στην πνευματική προκοπή του τόπου μας.

Κατά το παράδειγμα του Αντιφώντα πήραμε όλοι ονόματα αρχαία ελληνικά: Ιππόλυτος, Αγάθων, Ευφορίων, Πάμφιλος, Δάμων, Φιντίας, Ἴων, Ιοφών, Μυρτώ, Δάφνη, Διοτίμα, Ἀλκηστις, Αμαρυλλίς και άλλα.

Μάλιστα η αρχαιολατρεία μας δεν περιορίστηκε εκεί. Ἐγινε σκέψη, στην εκδρομή μας στον Διόνυσο (26.9.1921) να ιδρύσουμε οργανισμό, στον οποίο να εγγράφονταν και ξένοι αρχαιοφίλοι, με σκοπό να ξαναφέρει τις ωραίες εορτές των αρχαίων, που θα συνέρρεαν να τις δουν, όπως στις παραστάσεις των Συρακουσών και της Νάντης... Με χαρά διαβάσαμε αργότερα πως ο αείμνηστος ρέκτης δήμαρχος των Αθηνών Κ. Κοτζιάς σκεπτόταν να επανιδρύσει τα

ία Παναθήναια, και με άλλη τόση παρακολουθούμε ρόδο στις παραστάσεις της Επιδαύρου και δοξάζο-
Θεό, που βλέπομε να πραγματοποιούνται σιγά σιγά
ανικά όνειρά μας...

*Αντιφών στις εκδρομές - Χαρά του - Αντοχή - Μελέ-
ποθεσιών.*

ντιφών στις εκδρομές αυτές ήταν γεμάτος κέφι, στα
ίδια πρώτος και καλύτερος. Κι ο ίδιος το εξηγούσε
ας έλεγε:

ν ήμουν παιδί, οι γονείς μου ήσαν πολύ αυστηροί
εν μ' αφήνανε να παίζω. Τώρα, θαρρείς από φυσιο-
ή ανάγκη, θέλω να ξεσπάσω, να χορτάσω τα παιχνί-
του δεν έπαιξα παιδί».

ήταν παχνιδιάρης, ευτράπελος, πνευματώδης, καλα-
ριστής, πειραχτούλης, με μια λάμψη στα μάτια τέτοι-
ιγμές κι ένα μειδίαμα χαριτωμένο.

ήθιζε να έχει τα μαλλιά του μακριά, και στις εκδρομές
στα χωριά, τότε έκανε τον γερμανό περιηγητή, τότε
εγγλέζα δασκάλα, προσποιούμενος πως δεν ξέρει ελ-
κά και οι παρεξηγήσεις που γίνονταν απ' τους ξένους
ξεκαρδιστικές.

αφορά (εκδρομή 20.3.1922) ο Αντιφών ήλθε προσποι-
νος το βουβό ως το τέλος... και έκανε τους περισσό-

Ελευσίς 1922

ως να πιστέψουν πως ο δύστηνος είχε πάθει βουβα-
α.

αντοχή του στις πεζοπορίες ήταν καταπληκτική. Μια
ά πήγε πεζοπορία από την Αθήνα στο Σούνιο.

αν επρόκειτο να πάμε σε μέρος μ' ενδιαφέρον αρχαιο-
κό, συνήθιζε να πηγαίνει μόνος του μια μέρα πριν, για
ελετήσει λεπτομερώς και να κατατοπισθεί ο ίδιος, με
ιβλίο στο χέρι, για να εξηγήσει κατόπιν σε μας, ξέρο-
; και την παραμικρή λεπτομέρεια.

χε γυρίσει την Αττική και τη Βοιωτία με τον αγαπημέ-
ου Πausανία στο χέρι βήμα προς βήμα, με τη γνωστή
ρεία του στον αρχαίο κόσμο, για να γνωρίσει την κάθε
ρα, που σωζόταν στην κοιτίδα του αρχαίου πολιτι-
ύ. [...]

Κοινωνική εξυπηρέτηση.

ις εκδρομές μας αυτές ο καθένας μας έδινε κι έπαιρνε

πολλά, μα με τον καιρό σκεφθήκαμε πως θα 'πρεπε να γί-
νουν ωφέλιμες και για την επαρχία, για το κάθε μέρος που
επισκεπτόμασταν, με την επαφή μας με το λαό, με ομιλίες,
συζητήσεις, με ό,τι άλλο ωφέλιμο για μια κοινωνική εξυ-
πηρέτηση. Και το εφαρμόσαμε.

Άλλωστε, το πνεύμα, η πείρα, η αγάπη των εκδρομών
αυτών συνόδευσε τα μέλη σ' όλη τους τη ζωή, και τις λο-
γαριάζουν από τις ευτυχέστερες μέρες της ζωής τους.

Έτσι κι ο Αντιφών, σαν γύρισε από τη Γερμανία, ξανάρ-
χισε τις εκδρομές, όπως είναι πασίγνωστο, μ' ευρύτατο
κύκλο τώρα, προσκαλούμενος από σωματεία με πνευμα-

Ερέτρια 1922

τικά ενδιαφέροντα σαν τον Οδοιπορικό, τον Τεκτονικό,
κ.ά.

6. Φροντιστήριο ποίησης.

Οι εκδρομές αυτές μπορούν να χαρακτηρισθούν και σαν
φροντιστήριο της νεοελληνικής ποίησης. Κάθε στιγμή, σε
κάθε ευκαιρία, απαγγέλονταν ποιήματα του Παλαμά, Σι-
κελιανού, Σολωμού, Γρυπάρη, Πορφύρα, Μαλακάση και
λοιπών. Και κάθε καινούργια συλλογή ποιημάτων που
έβγαινε, αγοραζόταν για να διαβαστεί και να κριθεί σ' αυ-
τές τις εκδρομές μας.

Κατά τη γνώμη μερικών της συντροφιάς, ο Αντιφών σ'
αυτές τις εκδρομές μνηθήκε στη νέα μας ποίηση. Γιατί
πριν είχε πολύ μεγάλες επιφυλάξεις. Και την αγάπησε και
τη μελέτησε, κι έγραψε άρθρα και βιβλία εξαιρετα: *Ο Δω-
δεκάλογος του Γύφτου*, *Η Νεοελληνική Λογοτεχνία* και
άλλα.

Αντίθετα, τώρα οι φοιτητές δεν απαγγέλλουν πια στις
εκδρομές τους. Τις προάλλες, μου έλεγε ο φίλος μου Νίκος
Ανδριώτης, καθηγητής της Γλωσσολογίας στο Πανεπι-
στήμιο Θεσσαλονίκης: «Έτυχε να συνοδεύσω πολλές φο-
ρές φοιτητές της Φιλοσοφικής Σχολής στη μεγάλη τους
αρχαιολογική εκδρομή, είτε σε μικρότερες. Δεν απαγγέλ-
λουν πια ούτε έναν στίχο! Πού εμείς που συνηθίζαμε ν'
αποστηθίζουμε κάθε ποίημα που μας άρεσε! Τώρα ούτε
ένα. Δεν ξέρω γιατί. Ίσως η μοντέρνα ποίηση τόσο ερμητι-
κή, να μη συγκινεί. Ίσως η έλλειψη μέτρου να μην ευκολύ-
νει στην αποστήθιση, ίσως και η πολύ ρεαλιστική ψυχολο-
γία της εποχής μας»...

7. Παιχνίδια στίχων.

Συνηθίζαμε να παίζουμε τα γνωστά παιχνίδια συναναστροφών, μα ένα παιχνίδι που μας έδινε κέφι και γέλιο, ήταν να κάνουμε αυτοσχέδια κωμικά ποιήματα. Γράφαμε ένα στίχο από γνωστό δόκιμο ποίημα:

«Μέσ' στὸ μενεξεδένιο οὐρανό, τριανταφυλλένια σύννεφα περνοῦνε».

Και κατόπιν ο καθένας μας με τη σειρά του έπρεπε να προσθέσει ένα δικό του στίχο, ανάλογα με την περίπτωση. Το αποτέλεσμα ήταν για γέλια και για κλάματα!

Παραθέτω εκείνο που γράφηκε για τον Αντιφώντα στην εκδρομή της Ελευσίνας την 29.12.21 που προανάφερα:

- «Μια ιερή γαλήνη πέρα ως πέρα
του ναού τα συντρίμματα τυλίγει».
- Βάσταξε το μυαλό σου, μη σου φύγει!
- Γιατί εμείς εδώ την έχουμε τη γνώση λίγη.
- Έτσι που όμοιος τον όμοιο πάντα σμίγει.
- Πρόσεξε μη σε πιάσουν ρίγη.
- Κι αν ήσουν από ένα μέρος, να μας πιάσεις στο κυνήγι.
- Γιατί δεν τα 'χουμε σωστά στο ζύγι
- Και σου το στέλνουμε βιαστικά, γιατί η ώρα μας επείγει.

- «Στο δειλινό την ώρα αυτή θυμούνται».
- Και πέφτουνε στα πεύκα και κοιμούνται.
- Κι οι κόρδες της καρδιάς των δονούνται.
- Λυπήσου τα μαλλιά μου που κουνιούνται.
- Τους τρώει το κεφάλι των και ξυούνται.
- Και τους τρελούς οι φρόνιμοι λυπούνται.
- Οι στίχοι σαν πολύ γρονθοκοπούνται.
- Και τα λοιπά υπονοούνται...

Δεν έλειπαν, εννοείται, και τα ποιήματα που σατίριζαν στιγμιότυπα της εκδρομής πολύ επιτυχημένα.

8. Τζωρτζ Κραμ Κουκ - δελφικές γιορτές.

Θα παρείλκε να κάμω λόγο για τον αντίκτυπο της καταστροφής στη συντροφιά μας, για την αναβίωση του "Ομίλου Φιλοτέχνων Σμύρνης", για τα σχέδιά μας να πάμε στην Αμερική να ιδρύσουμε εκεί ελληνικό γυμνάσιο για τη διαπαιδαγώγηση των εκεί ελληνοπαίδων.

Αλλά κάτι άλλο, που αξίζει να αναφερθεί στην ιστορία των εκδρομών αυτών, που εξακολούθησαν και μετά το τέλος των σπουδών μας, για όσα χρόνια βρισκόμασταν στην Αθήνα, ήταν η γνωριμία μας με τον αμερικανό φιλέλληνα ποιητή Τζωρτζ Κραμ Κουκ, που βρισκόταν στην Ελλάδα το 1922-1924. Πέθανε τραγικά κι ανέλπιστα στις 9 Ιαν. 1924 στου Δελφούς, κι η συντροφιά μας του έκανε πνευματικό μνημόσυνο στην Αθήνα, κι επισκέφτηκε τον τάφο του στους Δελφούς.

Ο Κουκ πήρε μέρος σε πολλές από τις εκδρομές μας κι έμεινε κατενθουσιασμένος. Δώσαμε και σ' αυτόν κατά τη συνήθειά μας το ψευδώνυμο «Ευριπίδης» και του άρεσε πολύ να τον φωνάζουμε έτσι.

Είχαμε συνήθεια στις εκδρομές μας να φορούμε στεφά-

νια. Φορούσε στεφάνι κι ο Ευριπίδης μας, πράγμα π τον ενθουσίαζε, κι εγύριζε στεφανωμένος ως το ξενόχειό του.

Για τις εκδρομές μας αυτές αναφέρει στο βιβλίο της βιογραφίας του Κουκ: *Ο Δρόμος προς τον Ναό (The Road to the Temple)* που έγραψε η συγγραφέας σύζυγός του Σιζον Γκλάσπελ. Το βιβλίο αυτό δώσαμε στον αείμνηστο Ι. Ξενόπουλο, ο οποίος παρεκάλεσε τον Αλ. Βεϊνόγλου έγραψε περίληψη, που δημοσιεύτηκε σε πέντε τεύχη της *Νέας Έστίας* το 1924. «Ο Χιμαιροκυνηγός του Μισσιππί».

Ο Τζωρτζ Κραμ Κουκ, ως γνωστόν, ήταν με τον Ο' Νι ο ιδρυτής και αναμορφωτής του αμερικανικού θεάτρου με τον ιστορικό θίασο, που είχε καταρτίσει «Provincetown Players».

Κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου είχε έλθει να παίζεται στη Νέα Υόρκη η *Λυσιστράτη* του Αριστοφάνη, κι έφυγε από την παράσταση κλαίγοντας, γιατί σκεπτόνταν πως το ελληνικό πνεύμα είχε διαισθανθεί πως ο Πελοποννησιακός Πόλεμος θα ήταν ολέθριος για την ανθρώπινη ιστορία, που αν δεν γινόταν, ίσως τώρα να μιλούσε η ελληνική ευγένεια και ανθρωπιά και όχι ρωμαϊκή βία, όπως γράφει ο ίδιος στον πρόλογο του δράματος, που έγραψε εμπνευσμένος από τη *Λυσιστράτη* του Αθηναίου (The Athenian Women). Τυπώθηκε στην Αθήνα στα αγγλικά και ελληνικά το 1926.

Όνειρό του ήταν το έργο του αυτό να παιχθεί από τη συντροφιά μας στο θέατρο των Δελφών, όπου ζούσε το καλύτερο καιρό, γιατί λάτρευε κυριολεκτικά το τοπίο αυτό. Το σχέδιό του αυτό πληροφορήθηκε ο Άγγελος Σικελιανός από τον ίδιο τον Κουκ, γιατί συνδέονταν στενά. Ο Άγγελος τον καιρό εκείνο σχεδίαζε τις Δελφικές Γιορτές και φυσικά δεν ήθελε να τον προλάβουν άλλοι με παράσταση στους Δελφούς. Έστειλε λοιπόν στη συντροφιά μας γράμμα του, προτείνοντας να συνεργαστούμε μαζί του για την παράσταση του *Προμηθέα Δεσμώτη* στις Δελφικές Γιορτές. Γιατί, ως γνωστόν, ήθελε η παράσταση να γίνει από ερασιτέχνες τους οποίους να διδάξει ο ίδιος και όχι από ηθοποιούς εξ επαγγέλματος.

Δυστυχώς, οι ασχολίες του καθενός μας δεν μας επέτρεπαν να λάβουμε μέρος στην προσπάθεια αυτή του μεγάλου μας ποιητή, τόσο ιστορική για ολόκληρη την πνευματική κίνηση του έθνους μας.

Όμως κρατούμε το γράμμα του αυτό σαν πολύτιμο κειμήλιο, και λυπούμαστε γιατί δεν έγινε κατορθωτό η συντροφιά μας να συνδέσει τ' όνομά της με τις Δελφικές Γιορτές.

Ωστόσο, η ανάμνηση της «Αθάνατης Παρέας» μας μένει φωτεινή για όλα τα μέλη της, ανάμεσα στα οποία προσέδινε ανείπωτη χάρη και πνευματικότητα με την παρουσία του ο αλησμόνητος, ο πολυθρηνημένος μας Αντιφών.

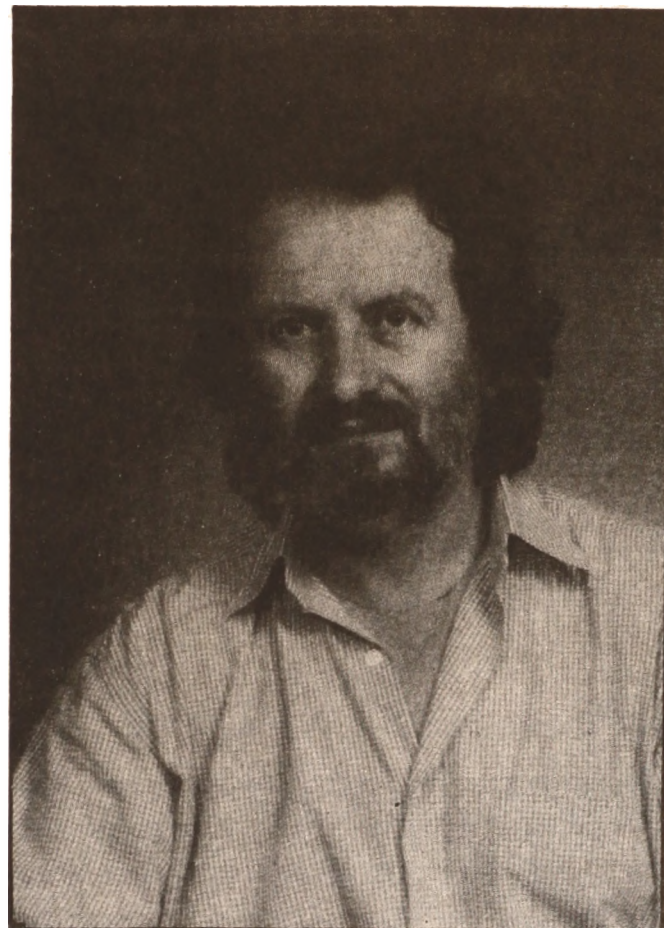
*Το πλήρες κείμενο έχει δημοσιευθεί στη *Νέα Πορεία*, 1924.

1979-1994 Δεκαπέντε χρόνια Νεφέλη

ΑΝΤΡΕΑΣ ΜΗΤΣΟΥ

Ο χαρτοπαίκτης έχει φοβηθεί

ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ

Ποιος φτάνει ως το αποτρόπαιο έγκλημα για έναν έρωτα
που υπάρχει μόνο μέσα στο μυαλό του;
Δικαιούται μήπως ο συγγραφέας να εξοντώσει
τον απέναντι γείτονα;
Τι παράδοξο δέμα στέλνει ο αγέρωχος μετανάστης
στον πρόεδρο της χώρας;
Για ποιο λόγο ζηλεύει ο καθηγητής τον ομοφυλόφιλο
μαθητή του και τι σοφίζεται για να τον ακυρώσει;
Φταίνε μόνο τ' αγάλματα κι η μυρωδιά της κάθε πόλης που
ξυπνούνε κοιμισμένες μνήμες;
Γιατί φοβάται ο χαρτοπαίκτης;
Έξι ιστορίες με ιδιαίτερο ύφος που επιχειρούν να δώσουν
μορφή και ρυθμό σε συναισθήματα και άλλες πραγματικές
καταστάσεις-συμβάντα και να ξορκίσουν τις επικίνδυνες ώρες
της σκόλης.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ

... Προωθούν το ελληνικό βιβλίο

ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ 6 ΑΘΗΝΑ 106 80 - ΤΗΛ.: 3607744 - 3639962

Ο αγαπημένος καθηγητής (Γυμνάσιο Αρσακείου 1929-30)

«τὸ μεμνηῆσθαι τοῦ διδασκάλου αἰεὶ πάντων ἥδιστον»

της ΑΓΛΑΪΑΣ ΦΑΚΑΛΟΥ-ΜΑΚΑΡΩΦ

Με ευγνωμοσύνη για την ευκαιρία που μου δίνεται, θα γυρίσω “στο λευκό της νιότης μονοπάτι”. Με χαρά και νοσταλγία θα προσπαθήσω –όσο μπορέσω– να ξαναζήσω γεγονότα του χρόνου εκείνου, της πρώτης μου μαθητείας στο Γυμνάσιο, του χρόνου εκείνου που ευτύχησα να γνωρίσω για πρώτη φορά σαν δάσκαλό μου τον Ιωάννη Συκουτρή. Στην τάξη εκείνη, «την αγαπημένη του», όπως την έλεγε αργότερα. Την τάξη που για πρώτη –και μοναδική– φορά, edίδαξε σε παιδιά μικρής ηλικίας που τόσο αγαπούσε.

Ήταν, λοιπόν, τον Οκτώβρη του 1929. Τότε άρχισε εκείνη η χρονιά, η δεύτερα εξαταξίου Γυμνασίου στο Αρσάκειο – εκείνη η χρονιά που και για μένα στάθηκε καθοριστική.

Η αίθουσα, η πρώτη δεξιά από το μεγάλο ορθογώνιο χωλ καθώς μπαίναμε από την είσοδο της οδού Πανεπιστημίου, ήταν ο χώρος μας. Γύρω στα 35 παιδιά, 11-12 χρόνων, ήταν η τάξη μας. Μόλις είχαμε περάσει στο Γυμνάσιο από τη δεύτερα του «Ελληνικού» Σχολείου, που με την τότε μεταρρύθμιση είχε καταργηθεί.

Απροσάρμοστες, ακόμα, στο νέο περιβάλλον και άγνωστες οι περισσότερες, μεταξύ μας, προσπαθούσαμε κάπως μουνδιασμένες, να προσαρμοστούμε.

Έτσι, μάλλον αδιάφορα ακούσαμε, ένα πρωινό, την ανακοίνωση του Γυμνασιάρχη μας, του Γαρδίκι, ότι καθηγητή στα Ελληνικά θα είχαμε «τον εξαίρετο φιλόλογον κ. Ι. Συκουτρή, άρτι αφιχθέντα εκ Γερμανίας, όπου εσπούδασεν».

«Ωχ, τύχη βουνό!», άκουσα το ειρωνικό σχόλιο κάποιας συμμαθήτριάς μου από το πίσω θρανίο, μόλις άκουσε την ανακοίνωση. Γύρισα και την κοίταξα: «Τον ξέρεις;», τη ρώτησα. «Όχι», μου απάντησε, «αλλά εκ Γερμανίας, σου

λέει, ποιος ξέρει τι θα τραβήξουμε μ’ αυτόν». Δεν θυμάμαι τ’ όνομά της. Θυμάμαι όμως πως αυτή αργότερα εξελίχθηκε σε μια άριστη μαθήτριά στα Ελληνικά, και επίσης δε ξέχασα ποτέ τη φράση της “τύχη βουνό!”.

Σ’ αυτή την “τύχη” πραγματικά, χρωστώ απέραντη ευγνωμοσύνη, που μου χάρισε τούτο το ασύγκριτο αγαθό τούτη την ευτυχία, να βρεθώ μαθήτριά του Ι. Συκουτρή από τα έντεκα χρόνια μου. Και ακριβώς απ’ αυτή την ηλικία να χαράξω το δρόμο της ζωής μου, που εκείνος μόλις άνοιξε, το δρόμο του εκπαιδευτικού, που γέμισε τη ζωή μου με το φως της αγάπης στα νιάτα, με την εξαίρετη ικανοποίηση να προσπαθώ να επικοινωνώ και να κερδίζω ψυχές παιδιών. Κι όχι μόνο μου άνοιξε το δρόμο, αλλά και σε όλη μου τη ζωή, στάθηκε δίπλα μου, κι ας είχε φύγει. Όταν μ’ εκύκλωναν οι ανησυχίες, σαν δάσκαλο ή σαν άνθρωπο, σ’ εκείνον στρεφόταν η ψυχή μου κι απ’ την ανάμνησή του αντλούσα κι έλυνα τις αμφιβολίες μου.

Και ξαναγυρίζω στο 1929: Από την πρώτη ώρα που μας μίλησε, καταλάβαμε πως εύκολη δεν θα ’ταν η “συνεργασία” μας. Θα χρειαζόταν προσοχή, πολλή προσπάθεια και μελέτη, για να κερδίσουμε την επιδοκιμασία του. Όμως –πώς έγινε;– πολύ σύντομα συνηθίσαμε στη σκληρή δουλειά που απαιτούσε, την υπεύθυνη και τίμια. Ήταν πάντοτε πρόθυμος να συγχωρέσει κάποια αδυναμία μας ή κάποιο ομολογημένο λάθος. Σκληρός όμως και αδυσώπητος αν διέκρινε απόπειρα απάτης ή φυγοπονία. Έτσι τον συνηθίσαμε, έτσι τον αγαπήσαμε και νιώθαμε περήφανες για τον καθηγητή μας. Και ο ενθουσιασμός ήταν σχεδόν καθολικός στην τάξη. Δεν ήταν η σοφία του, που πολύ αργότερα τη νιώσαμε και την εκτιμήσαμε, δεν ήταν ο ωραίος, ο συναρπαστικός του λόγος, που απ’ αρχής μας κέρδισε. Ήταν

νώθαμε, περισσότερο από διαίσθηση, πως πίσω απ' το αυστηρό πρόσωπο, το χλωμό, με το μεγάλο μέτωπο απ' αυτό το αδυσώπητο για τις αταξίες μας βλέμβοταν μια τρυφερότητα και μια αγάπη, που σε κάποιες στιγμές φευγαλέες, μα πολύ συχνές, διαφαινόταν. Η αγάπη δίκαια μοιρασμένη σε όλες μας, που του έδινε άντλητη υπομονή να μας εξηγεί, να μας λύνει τις απορίες πρόθυμος, ακούραστος. Να ασχολείται σε πολλά θέματα στο ν' ακούει τα ιδιαίτερα προβλήματα της μιάς και να προσπαθεί να βοηθήσει.

Ήταν πια μόνον ο σοφός μας δάσκαλος, ήταν ο μεγάλος φίλος, ο πρόθυμος συμπαραστάτης, ο άνθρωπος το οποίο ανεπιφύλαχτα μπορούσαμε να στηριχτούμε, νιώθαμε σιγουριά στη σωστή του ηγεσία, στην ανυπόκριτη αγάπη του. Ήταν το πρότυπό μας.

Εννοείται τον λατρέψαμε με όλο τον παιδικό ενθουσιασμό, με όλη την άδοξη αγάπη παιδικής ηλικίας μας. Θυμούνται τις πρώτες αναλύσεις του στα κείμενα. Προεκτάσεις στη σύγχρονη ζωή. Με πάθος προσπαθούσε να μας κάνει να πιστέψουμε σε «αξίες», να αποκτήσουμε «αρχές», «ηθικές αρχές» για τη ζωή μας.

Εξελιχθήκαμε σε άτομα ελεύθερα, σε άρτερες προσωπικότητες, με τη δική μας λογική, με τη δική μας «γνώση», που αποκτούσαμε «με προσπάθεια και μόχθο». Να αποφύγουμε τις «κοπαδιότητες» ενέργειες και να μπορούμε «να περπατάμε» όσο γίνεται, με δικά μας φτερά.

Λάμπρυνόν μου την στολήν της ζωής» κάθε φορά, όταν αργότερα πια, να το τροπάρει, έφερνα στο νου μου την μορφή του, εκείνο τον ενθουσιασμό του και την προσπάθειά του να μας «λαμπρύνει» τη ζωή. Άραγε η δική μου ψυχή είχε «λαμπρυνθεί» επά-

ρμή; Αλλά θα μπορούσα να θυμηθώ από εκείνη τη χρονιά: την ομιλία του για τον Χρυσόστομο Σμύρνης ή το μάθημα που αφιέρωσε τότε στο θάνατο της Μαρίας Πολυζούκη, εκείνη την άνοιξη του '30. Ώρες που ακόμα με πολυστασία θυμούνται.

Εκείνο το ξεχωριστό, «το μεγάλο γεγονός» της χρονιάς ήταν η ημέρα που μάθαμε ότι είχε εκλεγεί «υφηγητής» Πανεπιστήμιο. Η τάξη μας ξεχείλιζε από τον ενθουσιασμό και τα χαρούμενα σχόλιά μας. Μια μεγάλη ανθοδέσμη τον περίμενε στην έδρα κι ένα μπιλιέτο καλλιγραφη-

μένο, του ευχόταν γρήγορα να τον συγχαρούμε και καθηγητή! Αλίμονο! Πού να ξέραμε!... Ήμασταν τελείως ανίδεες για τα «κυκλώματα» και «τους ημετέρους».

Εκείνη η ημέρα της άνοιξης του '30 πέρασε χαρούμενη και συγκινητική. Και την επομένη τον απασχόλησα κι εγώ –για πρώτη φορά– στο διάλειμμα, για να του ανακοινώσω την απόφασή μου να σπουδάσω φιλολογία.

Μια ιδέα που από καιρό στριφογύριζε στο μυαλό μου, ύστερα από μια συζήτηση μαζί του, ένα πρωινό που συνταξιδεύαμε με το τραμ, για το σχολείο.

Πολύ τη χάρηκε την απόφασή μου αυτή. Μου ετόνισε όμως ιδιαίτερα, ότι έπρεπε ν' αρχίσω από τότε την «προετοιμασία». Έτσι, ύστερ' από μερικές ημέρες, έφευγα από

την πρώτη επίσκεψή μου στο σπίτι του, φορτωμένη μ' ένα δέμα βιβλία, που μου εδάνεισε, για να διαβάσω τις ελεύθερες από το σχολείο ώρες μου.

Κι από τότε ακολούθησαν επτά χρόνια μαθητείας και φιλίας. Τόσο λίγα, μα και τόσο πολλά, τόσο γεμάτα, που απλώθηκαν σε μιαν ολόκληρη ζωή. Πριν ακόμη τελειώσω, στην τελευταία τάξη του Γυμνασίου ήμουν, όταν με κάλεσε να παρακολουθώ τις διαλέξεις του και κάθε βδομάδα τα μαθήματα του Φιλοσοφικού Κύκλου του. Κάθε φορά έφευγα από εκεί γοητευμένη και μεταρσιωμένη –ας μου επιτραπεί η έκφραση– ψυχικά και πνευματικά.

Κατά τον τρίτο πανεπιστημιακό χρόνο, οργάνωσε το Επιστημονικό Φροντιστήριο όπου εδίδασκε για τις κριτικές εκδόσεις των αρχαίων κειμένων.

Ήμουν κι εγώ ανάμεσα στους λίγους φοιτητές που τα παρακολουθούσαν. Κι όσο προχωρούσαν τα μαθήματα τόσο μεγάλωνε το ενδιαφέρον για την έρευνα των κειμένων.

Όταν ξαφνικά, απροσδόκητα, εκείνη την αποφράδα ημέρα του Σεπτεμβρίου του '37, έφυγε από κοντά μας, τόσο άδικα, τόσο τραγικά! Κι εμείς οι τριτοετείς τότε φοιτητές του, που δεν προλάβσαμε με ωριμότερη σκέψη και με βαθύτερο στοχασμό να καρπωθούμε από την επιστημονική του ιδιοφυΐα μιαν αρτιότερη γνώση για δημιουργία και επιστημονική εργασία, μαζί με τον μοναδικό, τον φωτισμένο μας δάσκαλο και στοργικό μας φίλο, κηδέψαμε και κάποια μελλοντικά όνειρα μας για μια σταδιοδρομία επιστημονικά γόνιμη και δημιουργική.

Ο Ιωάννης Συκουτρής με τις δυο αγαπημένες του μαθήτριες από το Αρσάκειο και αργότερα φοιτήτριές του στη Φιλοσοφική Αθηνών Μαρία Κακισσοπούλου (αριστερά) και Αγλαΐα Φακάλου (δεξιά), στη Χαλκίδα το 1936.

Επιτροχάδην

του ΝΑΣΟΥ ΔΕΤΖΩΡΤΖΗ

Όταν έχεις ευτυχήσει να διασταυρωθούν με τη ζωή σου άνθρωποι σαν τον Ιωάννη Συκουτρή, και όχι μόνο είσαι ακόμη σε ηλικία διψαλέα αλλά και μπορείς να “θησαυρίζεις” (αναθυμάμαι το σεφερικό «μονιά κρυφοῦ νεροῦ πού θησαυρίζει»), τα εντυπώματα που σου αφήνει μια προσωπικότητα τέτοιας ολκής, γνωστικά, συναισθηματικά, ηθικά, ψυχικά, είναι τόσα πολλά, που, όταν θέλεις να ανατρέξεις, ή, –καθώς έχουν τόσο αλλάξει γύρω σου τα πάντα– να π ρ ο σ - τρέξεις στο προσωπικότατο αυτό ταμείο, δεν ξέρεις τι να πρωτοθυμηθείς. Αποφασίζεις λοιπόν να περιοριστείς στα στοιχειωδέστερα: Ένα-δυο διδάγματα πρωταρχικά, – από δω και κοντά εξήντα χρόνια, φευ: “υποθήκες”. Δυο-τρεις προσωπικές αναμνήσεις, – από κείνες που σου μένουν ανεξίτηλες...

Αρχίζω από τις “υποθήκες”.

Όπως είπα και σε μια συνέντευξή μου που δημοσιεύθηκε προ μηνών¹, ένα καίριο στοιχείο της προσωπικότητας του Ιωάννη Συκουτρή ήταν το πάθος του κατά της ανευθυνογραφίας, και μια από τις μεγαλύτερες οφειλές μας σ’ αυτόν είναι η ευτυχής επίδραση, καρπός συνειδητής παιδευτικής επιδίωξης, που είχε αυτό το πάθος σε μια πλειάδα “μαθητών” του. Γιατί πράγματι, ο Ιωάννης Συκουτρή ήταν εκείνος που τότε, με τη διδασκαλία του και το παράδειγμά του, μας έκαμε να συνειδητοποιήσουμε τι θα πει φιλολογική ευθύνη και πόσο απορριπτέες είναι οι δημοσιογραφικές προχειρολογίες. Μας δίδαξε ότι η πρώτη υποχρέωσή σου όταν δημοσιεύεις κάτι είναι το λόγον δίδοναι. Και πώς λόγον δίδοναι όταν, γράφοντας π.χ. για ένα κείμενο, μια παράσταση, έναν πίνακα, ένα γλυπτό, ένα υαλούργημα, δεν κάνεις παρά “κριτική των εντυπώσεων” χωρίς καμιά προειδίκευση; Αυτό κάποτε το έκανα κι εγώ, γράφοντας stans pede in uno², που λέει ο Οράτιος, “περί παντός (σχεδόν) του επιστητού”! Ευτυχώς όμως

κατάλαβα εγκαίρως –κι αυτό, πρωτίστως, είναι που εγώ οφείλω στον Ιωάννη Συκουτρή– ότι, όταν έτοι έχουν τα πράγματα, “κρείττον σιγᾶν”, κατά τη φράση που πέταξε κάποτε, στη Βουλή νομίζω, ο Ελευθέριος Βενιζέλος.

Το ίδιο πάθος τον χαρακτήριζε και στο στίβο των ιδεών. Με πάθος πολεμούσε πάντα ό,τι δεν πίστευε, ποτέ όμως δεν καταδίκασε τους εκφραστές αντιθέτων απόψεων ούτε τους απέκλειε από τον στενότερο φοιτητικό κύκλο του, ούτε απέδιδε ποτέ στις αντίθετες “θέσεις” τους άλλες τρεις σκοπιμότητες ή αποσιωπούμενα ελατήρια. Κι αυτό είναι το άλλο του δίδαγμα που θέλω να επισημάνω, μια άλλη βαρυσήμαντη “υποθήκη” του. Τη βρίσκουμε διατυπωμένη in extenso σε μια συνέντευξή του στο περιοδικό *Μελέτη - Κριτική*³ που έβγαζε στα 1932 μια ομάδα φοιτητών της Φιλοσοφικής Σχολής, – συνέντευξη που θ’ αξίζει να είχε από τότε ανατυπωθεί και να μοιράζεται έκτοτε σε όλα τα εκπαιδευτικά (αν ήταν και παιδευτικά) ιδρύματα της χώρας, από το Γυμνάσιο μέχρι και το Πανεπιστήμιο. Αλλά βέβαια! Εκείνα τα χρόνια έλυναν και έδεναν στη Φιλοσοφική οι Εξαρχόπουλοι και οι Χατζήδες... Παραθέτω το σχετικό χωρίο: «Μήτε εις τὰς πεποιοθήσεις σοι μήτε εις τὰς συζητήσεις νὰ μὴ λησμονῆς τὸν κώδικα τῆς τιμῆς κάθε πνευματικοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ὁ κώδιξ τῆς τιμῆς ἐπιβάλλει νὰ παραδεχώμεθα, ὅτι καὶ εἰς τὸν ἄλλον ὑπάρχει ὁ ἴδιος βαθμὸς ἀνιδιοτελείας, καλῆς πίστεως καὶ εὐθύτητος, ὅπως καὶ εἰς ἡμᾶς· ὅτι τὸ ἐνδεχόμενον τῆς πλάνης ὑφίσταται καὶ δι’ ἡμᾶς, ὅχι μόνον δι’ ἐκείνον· ὅτι ὁ φανατισμὸς (“ἐπαναστατισμὸν” τὸν ὀνομάζει σήμερον ἡ δημοκοπία) καὶ αἱ ὕβρεις εἶναι δείγμα ἰδικῆς μας τυφλώσεως καὶ ἀδυναμίας, πὺν δὲν βοηθεῖ καθόλου εἰς τὴν νίκην τῶν πεποιοθήσεών μας· ὅτι αὐτὴ αὕτη ἡ νίκη εἶναι κάτι πολὺ περισσότερον ἀσήμαντον, παρὰ ἡ ἀνταλλαγὴ γνωμῶν· ὅτι ἡ ὕπαρξις ποικιλίας γνωμῶν εἶναι ἡ μεγαλύτερα ἀπόδειξις ἀληθινὰ ζωντανοῦ πνευματικοῦ βίου καὶ ὅτι μόνον εἰς τὸν μεσαίωνα εἶχεν ἐπιτευχθῇ ἀπόλυτος

ἢ ὁμοφωνία εἰς τὰ θεμελιώδη ζητήματα· ἀλλὰ θὰ μοῦσε κανεὶς νὰ ἐπανέλθωμεν ἐκεῖ;»

Ἰσχύει τις ἀρχή, μ' αὐτό το πνευματικό και ηθικό υπό-
κινούσε ο Συκουτρής. Και ενώ στο ζήτημα το
πικό ήταν υπέρ της διγλωσσίας,

ἀστα μαθήματά του μετέφραζε τους τραγικούς στη
ακή, χρησιμοποιούσε αδιαφόρως, μιλώντας και γρά-
ις, τα αναφορικά π.χ. ο οποίος αλλά και που, ὅτι
και πως

ω και ένας υπερκαθαρεύων από τους τότε καθηγη-
εν θυμάμαι τώρα ποιος, νομίζω ο Εξαρχόπουλος ή ο
θέτης, δεν αισχύνθηκε κάποτε να του πει: «Γνωρίζο-
τι είσθε ο κράτιστος των φιλολόγων τους οποίους
γαγεν η Ελλάς μετά τον Κοραή, αλλά δεν θα γίνετε
γητής διότι δεν είσθε ιδικός μας»!)

πάντα στο ακροατήριό του και πολλούς φανατικούς
ικιστές, – ὅπως ἄλλωστε και πολλούς μαρξιστές, με
ποίους, αντίθετος αὐτός, ερχόταν και σε θυελλώδη
ε διάλογο... Το δε μάθημά του (που το παρακολου-
χιν συχνά και ὄχι φοιτητές, ή και φοιτητές ἄλλων
όν), είτε ερμήνευε Πλάτωνα ή διεκτραγωδούσε την
κή μοίρα του Οιδίποδα, είτε αναφερόταν σε προβλή-
παιδείας ή θέματα ιστορικά, γλωσσικά, υφολογικά,
οφικά ή και κοινωνιολογικά, ήταν πάντα ένας χεί-
ως ευφράδειας, λαγαρός δε πάντα και κατανοητός,
λόγος που σε συνέπαιρνε – και τον συνέπαιρνε και
διον. (Ας σημειωθεί δε εδώ, παρεμπιπτόντως, και
: Ὅτι μιλούσε πάντα χωρίς χειρόγραφο. Προετοιμα-
λώς ένα διάγραμμα, από το οποίο πολλές φορές και
γε με εκτεταμένες ουσιαστικές παρεκβάσεις, – είναι
ό αφού μιλούσε “εκ περιουσίας”.) Και όταν τελειώ-
μάθημα και κατηφόριζε από τα Προπύλαια προς
ανεπιστημίου, πολλές φορές δεν έπαιρνε αμέσως το
ό τη στάση Ακαδημίας, να γυρίσει στο σπίτι του στο
ράτι (το ζεύγος Συκουτρή έμενε τότε εκεί, πίσω από
γιο Σπυρίδωνα), αλλά, αλλοπαρμένος σχεδόν, τρα-
ε δεξιά, να το πάρει από την Ομόνοια. «Να περπατή-
γάκι, να συνέλθω», ὅπως μου εξήγησε μια φορά που
κάτι να τον ρωτήσω και τον είχα συνοδεύσει.

αφού πέρασα έτσι στην περιοχή των αναμνήσεων,
οσθέσω ἄλλες δύο, ὄχι λιγότερο χαρακτηριστικές:

Κυριακή είχε οργανώσει, με τον «Κύκλο» μας⁴, μιαν
μή στην Αίγινα με ανάβαση στο ναό της Αφαίας. Η
νη ήταν μικρή, αλλά δεν είχα καθόλου χρήματα και
ήγα. Ὅταν την επομένη τον είδα στο Πανεπιστήμιο,
ίπε προσηνέστατα: «Περάσαμε ωραία, αλλά μας λεί-
». Του εξήγησα γιατί. Ἐγινε έξω φρενών. «Και γιατί
ου το λέγατε το Σάββατο! Θα φρόντιζα εγώ. Και θα
α δίνετε όταν θα μπορούσατε. Τι θα πει αὐτό! Τι
ν” είμαστε τότε!...»

Δυο - τρία χρόνια αργότερα: Στον ευρύτερο “στενό
κύκλο” μας οι αισθηματικές ιστορίες όλων μας ήταν λίγο-
πολύ γνωστές. Ἐνα βράδυ λοιπόν, ημερών που ήταν γνω-
στό ὅτι περνούσα μιαν αισθηματική δοκιμασία, τον συνα-
ντώ στο πεζοδρόμιο του Κήπου προς το Ζάππειο. Γύριζε
σπίτι του κι εγώ στο δωμάτιό μου. Χαιρετηθήκαμε, σταμα-
τήσαμε μια στιγμή με τα τυπικά, αλλά με κατάλαβε ὅτι
περνούσα κακές ὥρες. Μου αρχίζει μια κουβέντα περί
ανέμων και υδάτων. Με παρασύρει για «δυο βήματα» στη
δική του κατεύθυνση. Τα δυο βήματα γίνονται πολλά. Και
τελικά φτάνουμε στο σπίτι του. Επιμένει να ανεβώ παρά
το προχωρημένο της ὥρας, «να πω μια καλησπέρα και στη
Χαρά» (την Κυρία Συκουτρή). Και καταλήγει να μείνουμε
κουβεντιάζοντας ὡς τις 2 το πρωί, μιλώντας πια, σκεπα-
στά βέβαια πάντα, χωρίς ονόματα, και “γενικά”, για τα
συναισθηματικά και τους χαρακτήρες των ανθρώπων.
Ὅταν κάποτε σηκώθηκα να φύγω και τους καληνύχτισα,
– η Κυρία Συκουτρή είχε ξαναπαρουσιαστεί για να με χαι-
ρετήσει, – ήμουν ἄλλος ἄνθρωπος. Γύρισα σπίτι μου του-
λάχιστον καταλαγιασμένος. Και του το χρωστώ.

Θα τελειώσω μ' αὐτό που είχα κατά νουν να αναφέρω
από την αρχή – τι είπε για τον επιστήμονα φιλόλογο
Συκουτρή, στις 21 Οκτωβρίου 1937, ένα μήνα ακριβώς
από τον ξαφνικό θάνατό του, ο καθηγητής του Πανεπι-
στημίου και Ακαδημαϊκός Ιωάννης Καλιτσουνάκης,
παρουσιάζοντας στην Ακαδημία τον Β' τόμο της κριτικής
έκδοσης του Δημοσθένους από τον οἶκο Teubner: «Ὁ
Συκουτρής –εἶπε ο Καλιτσουνάκης– ὑπῆρξεν εἰς τὸ φιλο-
λογικὸν στερέωμα τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος ἐν φωτεινὸν
μετέωρον, ἀποσβεσθὲν δυστυχῶς πολὺ ἔνωρίς. Ὁ πρόω-
ρος θάνατός του –εἶχε γεννηθῇ ἐν Σμύρνῃ τῇ 1ῃ Δεκεμβρί-
ου 1901– εἶναι ἀπώλεια διὰ τὴν παρ’ ἡμῖν ἀνάπτυξιν καὶ
πρόοδον τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης μεγάλη, ἀλλὰ εἶναι
καὶ ἀπώλεια διὰ τὴ διεθνῇ φιλολογικὴν ἐπιστήμην, πρὸ
παντὸς ὅμως εἶναι ἀξιοθρήνητος ἀπώλεια διὰ τὴν Ἑλλη-
νικὴν Πατρίδα.»

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Στο περιοδικό Ἐντευκτήριο (τόμος 6ος, τχ. 22, Ἀνοιξη 1993),
παρμένη από τον κ. Μισέλ Φάις. Αναδημοσιεύθηκε στο βιβλίο μου
Συνεντεύξεις καὶ Ἔρευνες, Εκδόσεις Γαβριηλίδη, Αθήνα 1994,
σσ. 89-122.

2. Ὁρθιος στο ένα πόδι. Σάτιρες, I, 4, 10.

3. Χρόνος Α', τχ. 4, Μάης 1932, σσ. 19-23.

4. Τον Φιλολογικὸν Κύκλο μας, που συνεδρίαζε κάθε βδομάδα
πέντε ολόκληρα χρόνια, όπου αναλύονταν ο Ζαρατούστρας και ο
Φάουστ, ο Δωδεκάλογος του Γύφτου και τα έργα του Σαίξπηρ, και
όπου αναλύσεις και συζητήσεις ακολουθούσαν τα σημαντικότερα
πνευματικά και καλλιτεχνικά γεγονότα, – π.χ. τη διδασκαλία από
σκηνής μιας κλασικής τραγωδίας ή ενός σύγχρονου δράματος.

Εμπνευσμένος και ηρωικός

του Κ. Ι. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΥ

Ηταν μόνο εικοσιεννέα χρονών ο Συκουτρής όταν πρωτοανέβηκε στο πανεπιστημιακό βήμα. Και ήταν, από το πρώτο μάθημα, ο αυθεντικός ενσαρκωτής και ο δεξιότεχνης της πανεπιστημιακής διδασκαλίας, ο εμπυχωμένος και εμπυχωτικός, ενθουσιασμένος και ενθουσιαστικός, μέγας διδάσκαλος των φοιτητών. Ο λόγος του είχε βάρος, ο στοχασμός του είχε βάθος, αλλά και εύρος και ύψος· η φωνή του είχε τον ήχο μιας εσώψυχης κλαγγής· και η όλη παρουσία του ενσάρκωνε τον οίστρο του πνεύματος. Η διδασκαλία του, όπως και η συγγραφική δράση του, συνδύαζε την εμβρίθεια και την έξαρση, τη μικρουργική έρευνα και τη συνθετική σύλληψη, την πολυμέρεια και την ενότητα.

Στο μάθημά του, όπως και στα βιβλία του, αναζητιούνταν επίμονα η αλήθεια, η σύμφυτη με την αντικειμενική του θέματος σύσταση, και προβαλλόταν άμεσα, ευθύγραμμα, καίρια, και μόνο κάποτε με ιδιαίτερη ένταση, που έμοιαζε σαν υπερτονισμός ίσως των παραγνωρισμένων προπάντων πτυχών της. Και ανάβλυζαν σε πλημμυριστό ρυθμό τα νοήματα και οι εκφράσεις, νοήματα μοναδικής διαύγειας, εκφράσεις μοναδικής ακρίβειας. Και δεν ξεχώριζε ανάμεσά τους, καθόλου σχεδόν, το κοινοτοπικό από το πρωτότυπο. Το κοινοτοπικό, βαφτισμένο στο βαρύ νόμα του λόγου του, εμβαθυμένο από το βαθύ βλέμμα του στοχασμού του, έπαιρνε τη λάμψη και το σχήμα που έχει το πρωτοφανέρωτο· και το πρωτότυπο, γεννημένο από την τάξη του στοχασμού του, δοσμένο με την τέχνη του λόγου του, έπαιρνε τη φυσικότητα και τη στερεότητα που έχει το αυτονόητο.

Με τέτοια χαρίσματα εφοδιασμένος κράτησε ο Συκουτρής το βήμα της Φιλοσοφικής Σχολής, όσο άξια κανείς άλλος στα χρόνια εκείνα. Δίδασκε με πλησμονή σοφίας και με συγκλονισμό ψυχής. Και συγκινούσε, γοήτευε, κα-

τακτούσε το ακροατήριο. Πρόβαλλε το αρχαίο ελληνικό πνεύμα και τα αρχαία ελληνικά ζωή σε μια εναρμονισμένη συναρπαστική παρουσία· χάριζε μια καινούργια ζωντανή παρουσία στο πνεύμα των αρχαίων Ελλήνων. Και μεταξίωνε τα κλέη και τα πάθη της αρχαίας Ελλάδος σε κατορθώματα και σε δράματα της σύγχρονης ζωής, τα αιτήματα και τα πεπρωμένα των Ελλήνων της κλασικής εποχής, αποκαλυπτικά μέτρα για τις προοπτικές της σύγχρονης του εναγώνιας θρωπότητας.

Μια γλίσχρη διάθεση της μοίρας δέδωκε την ευκαιρία στον μοναδικό αυτόν άνθρωπο του πνεύματος να συλλάβει και τις άλλες διαστάσεις τ-

ζωής του Έθνους, να ενωτισθεί τον αγώνα και την αγωνία του λαού, και των λαών της οικουμένης, για μια ριζική λήτρωση από την οικονομική δυστυχία, αφετηρία και άλλη κακοδαιμονία της ανθρωπότητας. Βυθισμένος στο μέγιστο έργο της διακονίας του ελληνικού πνεύματος, απλωμένος στη μακρότατη σειρά των ελληνικών αιώνων, ποτισμένος από τα παιδικά του χρόνια στην αλύτρωτη και αδοσώλευ πρωτεύουσα της Ιωνίας –την «πατρίδα του ευρωπαϊκού πολιτισμού», όπως ο ίδιος την ονομάζει–, με πατριωτική σχεδόν μυστικιστική, αφιερώθηκε αποκλειστικά στις αντικειμενικές αξίες του πνεύματος και στη διάπλαση του εσωτερικού ανθρώπου. Και είχε η πνευματική αυτή παιδαγωγική θητεία μέγεθος απειροδύναμο. Η θεωρητική όμως ηθική στροφή προς τον αγώνα του ανώνυμου λαού θα έφερνε μια ηθική ολοκλήρωση άλλη στη ζωή του γνήσιου αυτού πνευματικού αγωνιστή, πιο πλούσια σε ανθρωπινό τόνο, πιο μεστή από θερμή ανθρωπινή· κάτι εξάλλο που και θα προστάτευε ίσως την ευαισθησία του από αναθυμιάσεις του κακού περιβάλλοντος.

* Το παρόν κείμενο αποτελεί επιλογή αποσπασμάτων από ομότιτλο άρθρο μου στην *Νέα Έστια*, τ. 63 (1958), σσ. 479-481.

Ο Ηγέτης

ΛΚΙΒΙΑΔΗ Ε. ΜΑΡΓΑΡΙΤΗ

Η μεγάλη επιστημονική αξία του Ιωάννη Συκουτρή είναι πια γνωστή στο πανελλήνιο, ακόμη και έξω από τα σύνορα της χώρας μας. Από το 1937 έως σήμερα έχουν γραφεί πλήθος σχετικές μελέτες από ειδικούς ως καλά πληροφορημένους ανθρώπους. Και το “δεύτερο ραχής” – τίτλος που του απονέμεται από μερικούς – είναι αρκετά ρεχές για να καλύψει την ευρύτητα της φιλολογικής του ερευνας. Αλλά και η γενικότερη εξωφιλολογική του γνώση, περισσότερο, είναι όμως και αυτή αρκετά γνωστή.

Νομίζω, με την πάροδο πέντε και πλέον δεκαετιών, που, νομίζω, με την πάροδο πέντε και πλέον δεκαετιών, έχει παραμερισθεί και λησμονηθεί, είναι τα ηγετικά του χαρακτηριστικά. Ο Ιωάννης Συκουτρός ήταν γεννημένος ηγέτης. Είχε το μαθητή του, και τον οποιονδήποτε άνθρωπο που ήθελε να είναι κοντά του, με τόση καλοσύνη, με τόση κατανόηση, τόση επιδεξιότητα, απέναντι στα προβλήματα, που αμέσως τον κατακτούσε.

Αλλά ως θα συνέβαλε στην ικανότητά του αυτή και η εμπειρία της αφάνταστα δύσκολης παιδικής και εφηβικής σμυρναϊκής ζωής, και αργότερα ο αγώνας του, νέος επιστήμονας, για να επιβληθεί.

Να μιλούσε ενώπιον οποιονδήποτε ακροατηρίου, κυριαρχικά, απόλυτα. Και το πιο ετερόκλητο, το έφερνε με το μέρος του. Δεν αναφέρομαι μόνο στον τρόπο, με τον οποίον “εκυ-

βερνούσε” τον ιδιαίτερό του *Φιλολογικό Κύκλο*, όπου είχε αποκτήσει πιστούς “οπαδούς”, ακόμη και μεταξύ των κομμουνιστών φοιτητών.

Ανεξίτηλα στη μνήμη μου έχουν μείνει δύο χαρακτηριστικά, κατά την περίοδο της κανονικής πανεπιστημιακής διδασκαλίας του, περιστατικά. Σε μια κατάμεστη αίθουσα της Φιλοσοφικής Σχολής, όπου η μεγάλη πλειοψηφία των ακροατών του ήταν δυσμενής απέναντί του, σχετικά με ορισμένες συντηρητικές πολιτικές απόψεις του, κάποια στιγμή που είχε μόλις τελειώσει την ανάλυση ενός *Ειδυλλίου* του Θεόκριτου, επακολούθησαν θυελλώδεις και παρατεταμένες εκδηλώσεις ενθουσιασμού. Κάτι ανάλογο είχε συμβεί μια άλλη φορά σε μια πιο “επικίνδυνη” περίπτωση, με την ανάλυση δημηγορίας του Θουκυδίδη. Εκείνες τις ώρες παρέσυρε σύσσωμο το ακροατήριο!

Δεν μπορεί να ξέρει κανείς ποια θα ήταν η εξωπανεπιστημιακή εξέλιξη του Συκουτρή, εάν δεν είχε επιβάλει στον εαυτό του ένα βίαιο τέλος. Αλλά υποψιάζομαι ότι μέσα στα αίτια που τον οδήγησαν σ’ αυτό το τέλος, μεταξύ άλλων απογοητεύσεων, ήταν και οι αρνητικές εντυπώσεις του από το τελευταίο ταξίδι του στη Γερμανία, όταν είδε τα πρώτα δείγματα των αθλιότητων του εθνικοσοσιαλιστικού καθεστώτος. Γιατί ο Ιωάννης Συκουτρός ήταν πραγματικός Ηγέτης, με την πιο ηθική σημασία του όρου.

Λόγος - Έρως - Θάνατος

(ή οι δρόμοι προς την πλατωνικήν φρόνησιν)

του ΜΕΝΕΛΑΟΥ ΠΑΡΛΑΜΑ

Κατά τον Νοέμβριο του 1931 οι πρωτοετείς φοιτητές της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών είχαν πια γνωρίσει όλους τους τακτικούς καθηγητές τους και είχαν εγκλιματισθεί στην ανήσυχη ατμόσφαιρα που “περιέρεεν” τον πανεπιστημιακό χώρο. Ανάμεσά τους κι εγώ –επαρχιώτης που είχε τελειώσει το Γυμνάσιο απόμερης πολίχνης, της Νεαπόλεως Λασιθίου– προσπαθούσα να πιάσω τον τόνο της πνευματικής ανησυχίας της Σχολής, που ήταν ιδιαίτερα υψηλός. Οι ιδέες τότε κυκλοφορούσαν ελεύθερα με το όνομά τους. Το πρόσφατο Ιδιώνυμον δεν είχε αρχίσει ακόμη να “λειτουργεί”. Η Ασφάλεια και οι εγκαθέτοι θα εμφανισθούν μετά το Κίνημα του 1935. Εν τω μεταξύ μπορούσες να δεις και ν’ ακούσεις τους κήρυκες των νέων ιδεών – πολιτικών, φιλοσοφικών, λογοτεχνικών. Σε μια γωνιά ο τριτοετής αρχηγός της “Αριστερής Παράταξης” Νίκος Χατζιδάκης (ο αργότερα ιδρυτής της ομώνυμης Σχολής) κατηχούσε τους πρωτοετείς Σταμάτη Καρατζά και Βαγγέλη Μώρο, που είχαν έλθει από την Εύβοια διψασμένοι, λόγω Αλιβερίου, για Επανάσταση. Πιο πέρα ο κομψός και ωραίος Νίκος Γκάτσος κρατώντας στην φούχτα του μια μακριά πίπα ήκουεν κλίνοντας ελαφρά το κεφάλι τις φλυαρίες των φοιτητριών που τον περιτριγύριζαν, ενώ κοντά στην έδρα ο Βασίλης Λαούρδας, ο Αντώνης Μωραΐτης, ο Αλέξης Διαμαντόπουλος, ο Δημήτριος Καπετανάκης και η Ηρώ η Κορμπέτη συζητούσαν θέματα της Γερμανικής φιλοσοφίας. Στα πίσω θρανία μια άλλη ευάριθμη ομάδα με επί κεφαλής τον περιώνυμο Παρακεντέ ηκροάτο τα κηρύγματά του “εναντίον της κυβερνώσης ολιγαρχίας” (έτσι ονόμαζαν τότε οι Λαϊκοί την Κυβέρνηση του Ε. Βενιζέλου...)

Εκείνο το απόγευμα του Νοεμβρίου η ιστορική “μεγάλη αίθουσα” ήταν, θα έλεγα, ξεχειλισμένη. Εκτός από τους πρωτοετείς την είχαν κατακλύσει και φοιτητές άλλων ετών. Επρόκειτο να κάμει το πρώτο του μάθημα της χρονιάς εκείνης ο υφηγητής Ιωάννης Συκουτρής. Τον ήξερα μονάχα εξ ακοής και περίπου σαν ένα παράδοξο υποκείμενο. Οι αριστεροί τον εχαρακτήριζαν “ραφιναρισμένη αντίδραση”, οι δημοτικιστές “μεικτό”, οι Βενιζελικοί μεγαλοφυΐα και οι Λαϊκοί επιεικώς σαν ... Συκουτρίδιον. Τι να καταλάβεις απ’ όλα τούτα; Το μόνο που διαισθανόμουν ήταν ότι σ’ εκείνο το βρα-

δυνό μάθημα επρόκειτο να μου αποκαλυφθεί κάτι ποσπυδαίο. Το υποδήλωνεν άλλωστε το πλήθος και η ποιότητα του ακροατηρίου και κάτι σαν προσδοκία που επλανάτο σ’ ένα πρόσωπο, ανάμεσα στα οποία εξεχώριζε ένας καλοντυμένος και όμορφος φοιτητής με καλοσιδερωμένη καπαρτίνα, που λεγόταν Νάσος Δετζώρτζης.

Ξαφνικά το παρά την έδρα πλήθος εσχίσθη, κάθε θόρυβος έπαυσε και ένας βραχύσωμος, λεπτός και διοπτροφόρος νεαρούλης ανέβηκεν ελαφρός ελαφρός τα σκαλοπάτια του κτηνηγείου βήματος, επί του οποίου και εστάθη οιονεί παλαμμένος. Ήταν ο 29ετής τότε Ιωάννης Συκουτρής.

Μόλις εκόπασαν τα ασυνήθως ραγδαία χειροκροτήματα της υποδοχής, που εστίζοντο και από αρκετά ποδοκροτήματα, ο Συκουτρής ήρchiσε την διδασκαλία του. Η πρώτη μου “αντίδραση” στον ήχο και στην ροή της φωνής του ήταν να ψιθυρίσω το του Ομήρου:

τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέει αὐδὴ.

Ύστερα άρχισα να προσέχω. Ανέλυε την ‘Αντιγόνη του Σοφοκλέους. Πολλές φορές από τότε και εδιάβασα και εδίδα την τραγωδία αυτή σε χρόνο άνετο, αλλά ποτέ δεν την έζη τόσο έντονα, όσο σ’ εκείνο το μάθημα της μίας ώρας. Γιατί τραγωδία δεν μας μεταδόθηκε με γενικότητες – τη λέπρα της του λόγου που την επικαλούμεθα συνήθως όταν ο χρόνος μας είναι περιορισμένος ισχυριζόμενοι μάλιστα ότι εκφράζεται... επιγραμματικά. Μεταδόθηκε με λεπτομέρειες – ακριβή και σκηνοθετικές! Μια σειρά απ’ αυτές τις “λεπτομέρειες” θα προσπαθήσω να παρουσιάσω, όπως τις κράτησεν η μνήμη μου από εκείνο το αλησμόνητο μάθημα του Ι. Συκουτρή βοηθούμενη βέβαια και από τις σχετικές σημειώσεις που κράτησα στο φοιτητικό τετράδιο. Πρόκειται για την σύγκρουση του Αίμονος με τον πατέρα του.

«Ο Αίμων», έλεγεν ο νεαρός διδάσκαλός μας, «εμφανίζεται εις την τραγωδίαν υπό το άπλετον φως της Λογικής διά το εξαφανισθεί ύστερα εις το βαθύ σκότος του παραλογισμού και του θανάτου... Παρουσιάζεται εις τον Κρέοντα με ταπεινότητα και σωφροσύνην και με την κατηγορηματικήν δήλωσιν: «Πάτερ, σός εἰμι». Ο πατέρας του, γεμάτος ικανοποίησιν, θωπεύει αυταρέσκως την γενειάδα του και του απ-

βέβαιος διά την υπακοήν του υιού του: «Οὕτω γάρ, ὦ ῥῆ διὰ στέρνων ἔχειν γνώμης πατρώας πάντ' ὀπισθεν αἶ»: Ἐτσι βέβαια, γιε μου, πρέπει να νιώθεις. Εἰς κάθε πωσιν να στέκεις πίσω από την γνώμην του πατέρα σου! ρουθεί μια εὐγλωττος πατρική κατήχησις αρχικῶς, διά ιταλήξει εἰς την δικαιολογίαν της καταδικαστικῆς διά ρμψην του αποφάσεως. Ο Αἴμων, ἡρεμος πάντοτε, αρχί- ν απάντησίν του μ' ἓνα βαρυσήμαντον θεώρημα: «Πά- ῖνοι φύουσιν ἄνθρωποις φρένας, πάντων ὅσ' ἔστιν, χρη- ν ὑπέρτατον»: Κι ἐγώ δεν θα μπορούσα να ισχυρισθῶ σὺ ἔχεις λάθος εἰς αὐτό που υποστηρίζεις. «Γένοιτο ἄν χᾶτέρω καλῶς ἔχον».

οσέξετε, παρακαλῶ, την τελευταίαν φράσιν· εἶναι το ασάλευτον θεμέλιον του Διαλόγου: Θ α μ π ο ρ ο ὐ σ ε ἄ λ λ ο ς ν α ἔ χ ε ι δ ῖ κ α ι ο ν ! Με αὐτὴν την πίστιν α να ξεκινᾷ ἡ ἀπὸ κοινού αναζήτησις της ἀληθείας, ἡ ἡ τ η σ ι ς, που ἀνέτειλε φωτοβόλος εἰς τας σελίδας του ὠνος, διὰ να δύσῃ ἀδόξως εἰς το ἐλληνικὸν καφενεῖον... ρύφωσις του διαλόγου πατρός και υιού, που ἤρχισε τό- ογικά και ἡρεμα, καταλήγει εἰς μίαν οξυτάτην στιχομυ- ὀπου ἀκούεται τώρα και ὁ τρόπος εκθεμελιώσεως κάθε γου: «Βούλει λέγειν τι καὶ λέγων μὴ δὲν εἶν»: Θεσ να λες ἐσὺ τις γνώμες και να μην ακούς καθό- ὦν ἄλλο; Η συζήτησις, φυσικᾶ, διεκόπτεται, ὅταν ὁ Κρέ- καταλείπει τον φωτεινὸν χώρον της Λογικῆς και κατα- α εἰς την σκιάν της φοβέρας...

αἴμων εγκαταλείπει την σκηνήν, ὁ δε Κρέων εξαγγέλλει πόφασίν του να ταφεί ζωντανή ἡ Ἀντιγόνη – “ζῶσα ἐν ὀδει κατώρυχι”. Ὁ χορός ἀκολούθως ψάλλει τον Ἑρω- ου “ἐννυχέυει ἐν μαλακαῖς παρειαῖς νεάνιδος”. Αὐτόν ἄθανάτων φύξιμος οὐδεὶς οὐτ' ἄμερίων, ὁ δ' ἔχων μέ- ... Μετὰ το χορικὸν εμφανίζεται ἐπὶ σκηνῆς ἡ Ἀντιγό- ομένη ὑπὸ των στρατιωτῶν εἰς τον “παγκοίταν θάλα- τον θάνατον. Επακολουθεῖ ὁ Κομμός – το θρηνητικὸν Ἀντιγόνης και χοροῦ. Η κόρη κλαίει την μοῖραν της, ς “στείχει τὰν νεάταν ὁδὸν καὶ λεύσσει τὸ νέατον φέγ- και ενθυμείται, ὡς ομοιοπαθή, την Νιόβην, που και αυ- πετραῖα βλάστα δάμασεν” – ὅπως, μετ' ὀλίγον και την πέτρα θα την τυλίξει σαν κισσός... Δεν πρέπει να πα- νήσαι, της λέγει ὁ χορός, διότι “προέβης ἐπ' ἔσχατον ρος” και διότι “ἐκτίνεις πατρῶν ἄθλον”. “Ἐψαυσας νοτάτους ἐμοὶ μερίμνας”, κραυγάζει ἡ κόρη του Οἰδί- ς και κλαίει την φοβεράν τύχην των γονέων της – τας τῶν ματρῶν λέκτρων καὶ τὰ αἰτογέννητα κοιμήμα- . Και ὁ θρήνος τελειώνει με ἐκεῖνα τα σπαρακτικά, ὅπου ρισμονή του ἄλφα λες και μεγαλώνει τον σπαραγμόν: αὐτος, ἄφιλος, ἀνυμέναιος ταλαίφρων ἄγομαι τάνδ' οἶν ὁδόν...”.

μβαίνει βαναύσως ὁ Κρέων και ἐντόνως διατάσσει την ὦν μεταφορὰν της κόρης εἰς τον “πετρώδη τάφον”. Η ς της προσταγῆς εκφράζεται με την αρνητικὴν ἐρώτη- Οὐκ ἄξεθ' ὡς τάχιστα;” Ἀγεται, λοιπόν, ἡ Ἀντιγόνη, ἵνα ὶω περιπτυχθῇ”, ἡ σκηνὴ ἀδειάζει και ὁ χορός ἀδει το του αναμνησκόμενος παρομοίων γεγονότων ἀπὸ την ἰλογίαν.

το ἀκολουθοῦν ἐπεισόδιον εμφανίζεται ὁ Τειρεσίας: Ὁ

διάλογός του με τον Κρέοντα ἐξελίσσεται με θαυμαστῶς κλι- μακουμένην ἐντασιν εἰς ῥῆξιν, μετὰ την οποίαν ἡ παρέμβασις του μέχρι τότε ἀτόλμου χοροῦ ἀγεί ἐπιτέλους εἰς μετάνοιαν τον ἀτεγκτον ἀνακτα, που και σπεύδει με την χαρακτηριστι- κήν κραυγὴν “ᾧδ' ὡς ἔχω στείχοιμι” πρὸς τον τάφον της Ἀντιγόνης. Το τι ἐπηκολούθησε θα μας τα διηγηθῇ ὁ Ἄγγε- λος (ἡ “ἐνότης του χώρου” δεν ἐπέτρεπε την ἀπὸ σκηνῆς ἐμ- φάνισιν). Την διήγησίν του θα προφθάσῃ να παρακολουθή- ση εἰς το τραγικώτερον μέρος της και ἡ Ἰοκάστη μόλις ἐξελ- θούσα των ἀνακτόρων. Ὁ Κρέων και ἡ ἀκολουθία του πλη- σιάζοντες εἰς τον κατηρεφὴ τάφον ἀκούουν ἐσωθεν βοήν, ἀνοίγουν τον τάφον και ἀντικρὺζουν την Ἀντιγόνην “κρεμα- στήν αὐχένος βρόχῳ μιτῶδει σινδόνης καθημμένην”, και τον Αἴμονα να την ἔχει ἀγκαλιάσει ἀπὸ την μέσην και να “ἀποι- μῶζῃ”. Ὁ πατέρας θερμοπαρακαλεῖ τον υἱόν του να ἐξέλθῃ του τάφου. Ὁ υἱὸς τον ἀγριοκυτάζει – “ἀγρίοις ὄσσοισι πα- πτήνας” –, τον πτύει στο πρόσωπον και ἀμίλητος “ἔλκει δι- πλοῦς κνώδοντας ξίφους” κατὰ του πατρός του. Ὁ πατέρας προλαμβάνει και ξεφεύγει, ἐνῶ ὁ υἱὸς “αὐτῷ χολωθεὶς”, ἐκάρφωσε το σπαθὶ του ὡς τη μέση στα πλευρά του – “ἤρεισε πλευραῖς μέσον ἔγχος” – τυλίγει στην αἰμόφυρτην ἀγκαλιά του την κόρη και “φυσίων ἐκβάλλει ὀξεῖαν ροὴν φοινίου στα- λάγματος λευκῇ παρειᾷ”. Ἐτσι με το κατακόκκινον αἷμα του – το “φοίνιον στάλαγμα” – ἐπάνω εἰς την λευκὴν παρειάν της ἀγαπημένης του ἀποθέτει την σφραγίδα του ἐρωτός του, ἵνα πληρωθῇ το ρηθὲν ὑπὸ του χοροῦ: “ὁ δ' ἔχων μέμνηεν”.

Θα ἐπρεπεν ἴσως να προσέξετε την διπλὴν ἐμφάνισιν της παρθενικῆς παρειᾶς. Αὐτὴ, που εἶναι το μαλακὸν ἐνδιαίτημα του ἐρωτος, θα δεχθῇ εἰς το τέλος και το “φοίνιον στάλαγμα” του αἵματός του. Ἀς ἐλκύσῃ ἀκόμη την προσοχήν σας ἡ δια- λεκτικὴ ἀντίθεσις φρονήσεως και παραλογισμοῦ, ὅπως ἐμ- φανίζονται εἰς την μορφήν του Αἰμόνος, διὰ να συντεθοῦν εἰς την πράξιν της αυτοκτονίας του... Εἶναι ἓνα δεινὸν γνώρι- σμα της ἀνθρωπίνης μοίρας: Να σκέπτεσαι ορθῶς και να μη σ' ὠφελῇ ἡ φρόνησίς σου. “Φρονεῖν ὡς δεινόν, ἔνθα μὴ λύη τέλη φρονούντι...”, ἐδίδαξεν ὁ ἴδιος ποιητὴς εἰς τον *Οἰδίπο- δα Τύραννον*...».

Προσπάθησα να ἐμφανίσω ὡχρόν ἀπείκασμα ἐνός τμήμα- τος της ὠριαίας διδασκαλίας του Συκουτρῆ για την Ἀντιγό- νη. Ἴσως να ὑποδῆλωσα τις ἀρετὲς του διδασκικοῦ του λό- γου. Ἴσως ἀκόμη με το τμήμα αὐτὸ της διδασκαλίας του να προσημαίνεται και ἡ προσωπικὴ μοῖρα του διδασκάλου μας με την μορφήν του Αἰμόνος, που τόσον γλαφυρά μας παρου- σίασε. Ὁ νέος που κατήρδευσε με τα νάματα της σοφίας του την Φιλολογία μας, που εἶχεν ἐρωτευθεῖ με πάθος την νεότη- τα, ἐνεπλάκη τελικὰ στον ἐκ της ἀδικίας παραλογισμό και – ὅπως ὁ Αἴμων – «αφοῦ ἐξεκίνησεν ὑπὸ το ἀπλετον φως της Λογικῆς ἐξηφανίσθη ὕστερα εἰς το βαθὺ σκότος του θανά- του»... Κ' ἐδῶ μπορούμε να ἐνθυμηθούμε, ἀν θέλομε, τους τρεῖς δρόμους πρὸς την φρόνησιν, που τόσον γλαφυρά περιέ- γραψε στον «Πλατωνικὸν Εὐαγγελισμόν»: τον δρόμον της Λο- γικῆς, τον δρόμον του Ἑρωτος και τον δρόμον του Θανάτου, που εἶναι, κατὰ τον Πλάτωνα, το ἐσχατο τέλος της Φιλοσο- φίας... Ὁ Ἰωάννης Συκουτρῆς, πιστότατος μαθητὴς του Πλά- τωνος, τους διήνυσε και τους τρεῖς...

De profundis clamavi

της ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ
ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΛΕΟΝΤΑΡΙΤΗ

Μας ζήτησαν να κάνουμε μια αναδρομή, ένα ξαναγύρισμα. Πόσα χρόνια πίσω Θεέ μου, με κέντρο μια μορφή τόσο παράξενη και αντιφατική, τόσο φωτεινή στα όρια του μετεώρου, τόσο ζωντανή, γεμάτη φωτιά και πάθος, που έφθανε σε έκρηξη· αλλά μαζί τόσο σκληρή όταν παρασυρόταν στον απάνθρωπο δυναμικό νιτσεισμό του και τόσο αμείλικτη έτσι όπως είχε ενταχθεί στον κοινωνικό και πνευματικό αριστοκρατισμό του.

Είναι δύσκολο να σκεφθείς ότι αυτό το παιδί που ήταν φτωχό (όπως λένε) και που κατάφερε όλα αυτά τα μεγάλα με τη θέλησή του, την πίστη του, τον κόπο του, ότι θα αμφισβητούσε τη δυνατότητα ή και το δικαίωμα των φτωχών εργαζόμενων παιδιών για μια έστω κουτσουρεμένη μάθηση στα νυχτερινά σχολεία. Πρέπει να κλείσουν, έλεγε, γιατί δεν δίνουν μάθηση, αλλά ημιμάθεια που είναι βλαπτική.

Και σκεπτόμουν όλα εκείνα τα διψασμένα, στερημένα νιάτα, που ρουφούσαν ό,τι τους έδινες σε όποια στιγμή τα συναντούσες.

Κι ακόμα είναι πιο δύσκολο να σκεφθείς ότι θα πίστευε πως σαν φτάνεις εκεί ψηλά στην κορυφή, αρνιέσαι κι αυτούς που σε γέννησαν. Νιτσεικός αδάκρυτος. «Στον πατέρα μου καβάλα, τη μητέρα μου φορώ...». Τι σοκ για μένα τότε, μα και τώρα...

Ανήκα στη φοιτητική αριστερή παράταξη και η ψυχή μου ήταν γεμάτη πόνο, μίσος, οργή. Έτσι, όταν ήρθε σαν σίφουνας εκείνο το χρόνο στο πανεπιστήμιο και άναβε φωτιές στους σπουδαστές και κεραύνωνε τους καθηγητές, τον πλησίασα με αμφισβήτηση και πολλή άρνηση.

Εκείνο το χρόνο μας δίδαξε *Ειδύλλια* του Θεοκρίτου. Τον θυμάμαι πάνω στην έδρα πώς ζωντάνευε με το χιούμορ του και την τσαχπινιά του τον φλύαρο διάλογο των γυναικών της Αλεξάνδρειας που πήγαιναν για το πανηγύρι του θρήνου του Άδωνι... Κι όταν έφθανε στον Άδωνι, το θρήνο της ομορφιάς, του έρωτα και του θανάτου, πώς άλλαζε το ρόλο του, πώς έμπαινε στο πετσί του ήρωα!

Μας έλεγε, ο δάσκαλος πρέπει να ζωντανεύει το κείμενο να το ζει και να το δίνει όπως ένας ήθοποιός. Πρέπει να διαβάσει σωστά και με θέρμη να ζωγραφίζει.

Κι αυτό το κατάφερε. Το φως του δασκάλου, μας τα έβαλε μέσα μας και σε όλο το διάστημα της δασκαλικής μας πορείας αυτή η φωτιά μάς φώτιζε, για να μην πω, μας έκαιγε...

Έτσι, λοιπόν, παρά την αμφισβήτηση και τον κοινωνικοπολιτικό μου δισταγμό, έγινα μαθήτριά του· αν και ολοκληρωτικά όπως οι άλλες, που είχαν απόλυτο θαυμασμό και σχεδόν λανθάνουσα ερωτική συγκίνηση. Κονταροχτυπιόμουν μέσα μου και εκείνος σιγά σιγά με αφοπλίζε...

Ήμουν το επαρχιωτάκι που έπρεπε να μάθω ξένες γλώσσες. Το πίστευε και το δίδασκε. Με πήρε σπίτι του εμένα το σκληρό, ανυπότακτο και καχύποπτο αγρίμι.

Θυμάμαι σε κείνο το σκοτεινό, λίγο καταθλιπτικό σολο-νι-βιβλιοθήκη μου έφερε Ίψεν θυμάμαι, *Ο Αρχιτέκτων Σόλνες*, μου έδωσε το γαλλικό και το ελληνικό κείμενο και μου έδειξε πώς να διαβάσω το γαλλικό και να καταφύγω στο ελληνικό μόλις βρίσκω δυσκολία, μέχρις ότου απαλλαγώ από το ελληνικό κείμενο. Μου είπε ακόμη ότι στη φοιτητική λέσχη λειτουργεί τμήμα γαλλικών και ότι μπορώ να παρακολουθώ δωρεάν τα μαθήματα. Πήγα μερικές φορές. Σε λίγο διαπίστωσα ότι είχε πληρώσει. Πείσμως, αγανάκτησα, μου ήρθε να τα σχίσω, να τα πετάξω όλα, δεν ξέρω γιατί αισθάνθηκα προσβεβλημένη και ταπεινωμένη. Δεν του είπα ούτε ευχαριστώ.

Θυμύμαι και κάτι άλλο ακόμη. Εκείνο το χρόνο στον *Κύκλο* διαβάσαμε - αναλύαμε Παλαμά, τον *Δωδεκάλογο του Γύφτου*· δηλαδή στην ουσία εκείνος έκανε την ανάλυση. Μια μέρα μου είπε: «Δις Παπαδημητρίου, διαβάζετε ωραία, αλλά ίσως θα σας προσέθετε εάν παίρνατε μερικά μαθήματα απαγγελίας από την κ. Τερέντζιο, καθηγήτρια του Ελληνικού Ωδείου. Είναι φίλη μου». Επήγα. Αλλά πώς θα μπορούσε ο άκρατος αυθορμητισμός μου να παταρχήσει στους φτιαχτούς νόμους της λεγόμενης τότε "τε-

της απαγγελίας”; Υποτάχθηκα όμως για ένα-δυο μή-
Και ήρθε η ώρα μου. Μου ανέθεσε ο Συκουτρής να
ιάσω τον τελευταίο λόγο από τον Δωδεκάλογο. Μου
είχε προετοιμάσει η κ. Τερέντζιο – εξαιρετος άνθρω-
και δάσκαλος στο είδος εκείνης της εποχής. Κι άρχισα
ιαβάζω, αλλά η ψυχή μου λες και είχε χαθεί, είχε
γνιάσει σαν άψυχο πουλί και έβγαιναν σειρά σειρά οι
ις χρωματισμένες με χρώματα όχι δικά μου, αλλά δα-
ά και επίπλαστα. Ύστερα από λίγο σε μια διακοπή
λόγου, πήρε τη συνέχεια ο ίδιος και το
ίασε μέχρι το τέλος, δεν το ανέθεσε σε
ον. Πόση ευγένεια και ευαισθησία εί-
’ αυτή τη χειρονομία του! Εγώ όμως
υν η αποτυχημένη. Δεν του είπα ευχα-
ώ ούτε αυτή τη φορά.

Κύκλος έκανε εκδρομές, εγώ βέβαια
ί μικροδάσκαλου, με πολλά αδέρφια
σπούδαζαν τότε, δεν ακολουθούσα.
ια απ’ αυτές υπήρχε... κενή θέση, κα-
ην αιτιολογία - δικαιολογία του Συ-
κτρή. Τον θυμάμαι ανάμεσά μας με
θινή αγάπη να σκαρφαλώνει στα βρά-
και να μιλάει για την ελληνική φύση,
τη διαύγεια, το παιχνίδισμα νερού και
ός και για τα «δαντελωτά ακρογιά-
(θυμάμαι ακριβώς τις λέξεις). Γνωρί-
μας έλεγε, πρώτα κοντά κοντά την
άδα και μετά ταξιδέψτε στο εξωτερι-

δάσκαλε Συκουτρή, μας έμπλεξες και
έδεσες με τα δαντελωτά ακρογιάλια
πατρίδας μας και μας έκανες σκεπτι-
ς και μεμψίμοιρους στις γοητείες και
νες που μας έδιναν οι ξένες χώρες.

μάμαι ακόμη ένα φαιδρό περιστατι-
που μου είχε γεννήσει όμως και αυτό
βολίες και ερωτήματα. Στο τέλος του
νου ο Κύκλος έκανε ένα συμπόσιο
ως το λέγαμε – σε μια μεγάλη υπόγεια
νισα της φοιτητικής λέσχης. Παίξαμε
παιχνίδι: σε ένα χαρτί έγραφε ο καθέ-
μα φράση, ένα στίχο, και την κάλυ-
διπλώνοντας το χαρτί και συνέχιζε ο
ος χωρίς να βλέπει τι είχε γράψει ο
ηγούμενος. Όταν ολοκληρωνόταν, ο
ουτρής θα έκανε την... αισθητική του
λυση. Θυμάμαι, ο Βογιατζάκης (χρυ-
αδικοχαμένος φίλος) με κάποια διάθεση

μορ, αλλά και πονηριάς, έγραψε ως τελευταία φράση
εγλέρα τα, μπεγλέρα τα τα κέρατα...» («μπεγλέρα
, για όσους δεν ξέρουν, θα πει ανακάτεψέ τα, εννοεί-

ται τα ζάρια). Πώς θα τα συμβιβάσει, μου έλεγε γελώντας.
Ο Συκουτρής άνοιξε το πολυτσακισμένο στενόμακρο
χαρτί, το μελέτησε λίγο και ύστερα με μια θεατρική σοβα-
ρότητα άρχισε να δίνει νόημα συνεχές και πάθος σε όλη
εκείνη τη συσσωρευμένη αρλουμπολογία και στο τέλος
σαν κορύφωση προσέθεσε μιμούμενος το «Πανηγύρι της
Κακάβας» από τον Δωδεκάλογο του Γύφτου: «Και αφού
όλη αυτή η πανσπερμία τοποθετήθηκε μέσα στο καζάνι
του γίγνεσθαι ανεφώνησαν “μπεγλέρα τα, μπεγλέρα τα τα

κέρατα”». Ήταν κάτι καταπληκτικό! Πώς
συνέδεσε όλο αυτό το ακατανόητο σαν συ-
νέχεια και ακαταλόγιστο κείμενο, με τόση
εμβρίθεια και πάθος, όμως με μόλις συγκρα-
τημένο εκείνο το χαρακτηριστικό λοξό τσά-
κισμα των χειλιών του όταν κρυφά γελούσε
ή ειρωνευόταν. Ήταν ένας θρίαμβος μέσα σε
φωνές και γέλια.

Θα μου πείτε: Ποια ήταν τα ερωτήματα
που μου γεννήθηκαν; Πώς μπόρεσε να βγά-
λει τόσα πράγματα από το τίποτα; Μήπως η
εκρηκτική ψυχή του ομόρφαινε, έβρισκε
νόημα σε όλα, ακόμα και στο άδειο; Δεν νο-
μίζω· ήταν το εύστροφο μυαλό του, το χιού-
μορ και η ευφορία της ώρας. Ήξερε και πολύ
καλά να βρίσκει το νόημα και την ομορφιά
εκεί που πραγματικά κρυβόταν. Κι έτσι μέσα
από τις αμφιβολίες μου, τη δυσπιστία μου,
την αμφισβήτησή μου, ο σημερινός απολογι-
σμός της ζωής μου με αναγκάζει εκ βαθέων
να ανακράξω:

Δάσκαλε Συκουτρή, ήσουν θαυμάσιος ποι-
ητής-δάσκαλος μέσα στη σχεδόν άνυδρη
έρημό μας· ήσουν ευαίσθητος, σιωπηλός,
αθόρυβος, συμπαραστάτης· ήσουν, ήσουν
και τι δεν ήσουν... Μα για μένα ήσουν πέρα
απ’ όλα και κάτι άλλο. Με βοήθησες να σπά-
σω το σκληρό τείχος του ψυχρού ορθολογι-
σμού και να ανθίσει μέσα μου αργοπορημέ-
νη όλη η εφηβική συναισθηματική μου αγω-
νία... Στο δέντρο, μας έλεγες, μην βλέπετε
μόνο την πρακτική του πλευρά. Είναι πηγή
αρμονίας με το παιχνίδισμα των φύλλων, το
παιχνίδι του φωτός, το θρόισμα της μουσι-
κής του που ενώνεται με τη μουσική του σύ-
μπαντος... Περπατούσα και χωρίς ενδοια-
σμό έλεγα «νέα στα μάτια μου έχει πάρει το
χάραμα ομορφιά».

Έπρεπε να φτάσω σ’ αυτή την ωριμότητα για
να απελευθερωθώ και να πω αυτό το χρωστούμενο μα τό-
σο αργοπορημένο και ανεπίδοτο ευχαριστώ.

Ο Ιωάννης Συκουτρής
στα 1930

Ο μύστης

Ορχομενός,
Μάρτιος 1925

της ΚΙΚΗΣ ΚΑΚΙΣΟΠΟΥΛΟΥ-ΜΕΣΣΑΡΗ

Μου αρέσει να θυμάμαι τα φοιτητικά μου χρόνια, τα χρόνια της λαμπρής δεκαετίας του 1930. Σοβαροί κι απόμακροι οι τότε καθηγητές μας της Φιλοσοφικής Σχολής. Ήταν “οι αυθεντίες”. Όταν κάποιος φοιτητής Σαμψών τόλμησε να εκφράσει αντιρρήσεις σε μια γνώμη του καθηγητή μας της Φιλοσοφίας, εκείνος τον κατακεραύνωσε: «Εσείς θα μου αντιλέξετε κ. Σαμψών; Ο ποντικός τον λέοντα, ο μύρμηξ τον αετό; Εάν υπάρχει τις όστις δύναται να διδάξη την φιλοσοφίαν κάλλιον εμού, ταύτην την στιγμήν καταλείπω την έδραν του Πανεπιστημίου». Θανάσιμο αμάρτημα η αμφισβήτηση. Να όμως που μέσα σ’ αυτό το αυστηρό περιβάλλον της αυθεντίας, εμφανίζεται ένας νεοδιορισμένος νεαρός υφηγητής στην έδρα της κλασικής φιλολογίας, για ν’ ανατρέψει τα καθιερωμένα.

Γι’ αυτόν η αμφισβήτηση, ως πρόξενος γόνιμης συζήτησης είναι προσόν, την επιζητεί, την προκαλεί και τη χαίρεται. Την ώρα της διδασκαλίας του η μεγάλη αίθουσα της Φιλοσοφικής Σχολής γεμίζει από το πιο ανομοιογενές ακροατήριο: Φιλολόγοι, νομικοί, καλλιτέχνες, ηθοποιοί (Δημ. Μυράτ, Μιράντα Θεοχάρη), ακόμα και κοσμικές κυρίες συνωστιζονται για να τον ακούσουν. Αυτός ήταν ο Ιωάννης Συκουτρής, ο σταθμός στις σπουδές μας και στη ζωή μας. Εκτός από τις κανονικές του παραδόσεις σχημάτισε αργότερα και έναν στενό *Φιλολογικό Κύκλο* από 25 περίπου φοιτητές και φοιτήτριες με σκοπό τη γνωριμία της

κλασικής και της σύγχρονης λογοτεχνίας.

Σ’ αυτό τον κύκλο είχα την τύχη και την ευτυχία ν’ ανήκω. Πώς να περιγράψω τώρα, χωρίς να τα υποβαθμίσω, τα θαυμάσια εκείνα απογεύματα του Σαββάτου, όταν όλοι εμείς του *Φιλολογικού Κύκλου* μαζευόμασταν στην Πανεπιστημιακή Λέσχη για να διαβάσουμε και ν’ αναλύσουμε κάποιο κλασικό έργο. Κι όταν τελείωνε η δική μας αδέξια προσπάθεια, έπαιρνε εκείνος το λόγο και το καθετί αποκτούσε το νόημα και την αξία του. Και μεις υπνωτισμένοι τον ακούγαμε κι όταν τέλος σώπαινε, ήταν σαν να ξυπνούσαμε από την έκσταση στην καθημερινότητα, από το όνειρο στην πραγματικότητα. Ποτέ δεν θα πάψω να θυμάμαι με απέραντη νοσταλγία εκείνα τ’ απογεύματα που με το στόμα του Συκουτρή μας μιλούσαν ο Σαίξπηρ, ο Γκαίτε, ο Ίψεν, ο Νίτσε, ο Πλάτων, ο Παλαμάς και τόσοι άλλοι γίγαντες της παγκόσμιας λογοτεχνίας.

Ήταν για μας ένας μύστης κι ήταν τότε ακόμα τόσο νέος! Πέντε χρόνια βάσταξε αυτή η μαγεία και στα 36 του χρόνια ο Συκουτρής αυτοκτόνησε απογοητευμένος από τη ζωή και πικραμένος από τον αδυσώπητο πόλεμο ορισμένων συναδέλφων του.

Στο τελευταίο τραγικό του κείμενο προβάλλει σαν κίνητρο «τὸν ἔρωτα θανάτου, ἰσχυρότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον ἔρωτα, ἔρωτα ἀνθρώπων, ἔρωτα παιδείας, ἔρωτα γῆς καὶ φωτός». Με το χαμό του έκλεισε κι ένα κεφάλαιο της δικής μας ζωής.

Σ ΑΓΓΕΛΟΥ ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗΣ ΑΔΑΜΟΠΟΥΛΟΣ
ΙΑΣ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ ΑΒΕΡΩΦ-ΤΟΣΙΤΣΑΣ ΑΙΝΙΑΝ
ΟΣ ΑΡΑΟΥΖΟΥ ΑΣΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΣ ΒΑΚΑΛΟ
ΛΟΣ Α. ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ Ν. ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ ΒΑΛΤΑ
ΟΣ ΒΑΡΣΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΒΑΣΙΛΙΚΟΣ ΒΑΤΖΙΑΣ
ΙΖΗΣ ΒΙΖΥΗΝΟΣ ΒΙΚΕΛΑΣ ΒΙΤΤΙ ΒΛΑΜΗ ΒΛΑ
ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ ΒΛΑΧΟΣ ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ ΓΑΒΑΛΑ

ΝΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΓΕ
ΥΣΟΠΟΥΛΟΣ ΓΙΑΝ
ΟΥΛΟΣ ΓΚΟΛΦΗΣ
ΠΤΣΑΣ ΔΑΡΑΚΗ
ΗΛ ΔΕΛΗΓΙΩΡΓΗ
ΔΕΛΤΑ ΔΕΣΠΟΤΟ
ΛΟΣ ΔΗΜΟΥ ΔΗ
ΡΙΑΔΗΣ ΔΡΑΚΟΝ
ΔΗΣ ΔΟΞΙΑΔΗΣ
ΙΕΚΙΔΗΣ ΕΠΙΣΚΟ
ΟΥΛΟΣ ΕΥΘΥΜΙΑ
ΦΤΑΛΙΩΤΗΣ ΖΑ
ΩΣΤΑΣ ΖΩΓΡΑ
ΗΣΑΙΑ ΘΕΟΔΩΡΑ
ΟΥΛΟΣ ΘΕΟΔΩΡΙ
ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥ
ΘΕΟΤΟΚΑΣ ΘΕΟ
ΗΣ ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΙΑ
Η ΙΟΡΔΑΝΙΔΟΥ
ΙΝΟΥ ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ
ΟΥΡΗ Ο. ΚΑΚΡΙ
Θ. ΚΑΚΡΙΔΗΣ Φ.
ΡΙΔΗΣ ΚΑΛΒΟΣ
ΟΓΙΑΝΝΗ ΚΑΝΕΛ
ΟΥΛΟΣ ΚΑΠΑΝ

ΚΑΠΑΝΤΑΝΗΣ ΚΑΡΑΒΙΑΣ ΚΑΡΑΓΑΤΣΗΣ ΚΑΡΑ
ΡΤΑΣ ΚΑΡΑΝΤΩΝΗΣ ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑΣ ΚΑΡΤΕΡΗΣ
ΥΩΤΑΚΗΣ ΚΑΣΤΑΝΑΚΗΣ ΚΑΣΤΡΙΝΑΚΗ ΚΑΤΑΡ
Σ ΚΑΨΩΜΕΝΟΣ ΚΙΤΣΙΚΗΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΟΔΡΙΚΑΣ
ΚΙΝΗΣ ΚΟΛΙΝΙΑΤΗΣ ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ ΚΟΥΡΤΟΒΙΚ
ΜΑΝΟΥΔΗΣ ΚΟΡΝΑΡΟΣ ΚΡΑΝΑΚΗ ΚΡΙΑΡΑΣ Κ.

ΚΥΡΙΑΖΗΣ Ν. Κ. ΚΥΡΙΑΖΗΣ ΚΥΡΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
ΛΑΔΙΑ ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ ΛΥΜΠΕΡΑΚΗ Α. ΜΑΤΕΣΗΣ Π.
ΜΑΤΕΣΙΣ ΜΑΓΚΛΗΣ ΜΑΝΙΑΤΑΚΟΣ ΜΑΝΙΑΤΗΣ ΜΑ
ΤΣΑΣ ΜΕΓΑΣ ΜΕΛΑΧΡΙΝΟΣ ΜΕΡΑΚΛΗΣ ΜΗΤΡΟ
ΠΟΥΛΟΥ ΜΗΤΣΑΚΗΣ ΜΟΙΣΙΟΔΑΞ ΜΟΣΚΟΒΗΣ
ΜΟΣΧΟΣ ΜΠΕΡΓΑΔΗΣ ΜΥΡΙΒΗΛΗΣ ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ
ΝΑΚΟΥ ΝΕΓΡΕΠΟΝΤΗΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ

ΟΥΡΑΝΗΣ ΠΑΛΑΙΟ
ΛΟΓΟΣ ΠΑΛΑΜΑΣ
ΠΑΛΛΗΣ ΠΑΠΑ ΠΑ
ΠΑΔΑΚΗΣ ΠΑΠΑΔΙΑ
ΜΑΝΤΗΣ ΠΑΠΑΔΟ
ΠΟΥΛΟΣ ΠΑΠΑΔΟ
ΠΟΥΛΟΥ ΠΑΠΑΚΩ
ΣΤΑΣ ΠΑΠΑΚΩΝ
ΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΑΠΑΝ
ΤΩΝΙΟΥ ΠΑΠΑΡΡΗ
ΓΟΠΟΥΛΟΣ ΠΑΡΝΗΣ
ΠΑΤΑΤΖΗΣ ΠΕΡΑΝ
ΘΗΣ ΠΕΤΣΑΛΗΣ ΠΕ
ΤΡΟΥ ΠΙΤΤΑΣ ΠΟΛΙ
ΤΗΣ ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΣ
ΠΡΕΒΕΛΑΚΗΣ ΡΗΓΑΣ
ΡΙΚΑΚΗΣ ΡΟΔΗΣ ΡΟ
ΔΟΚΑΝΑΚΗΣ ΡΟΖΑ
ΝΗΣ ΡΟΪΔΗΣ ΡΟΥΣ
ΣΟΣ ΡΟΥΦΟΣ ΡΩΜΑΣ
ΣΑΜΟΥΗΛΙΔΗΣ ΣΑ
ΡΑΝΤΗ ΣΑΡΔΕΛΗΣ ΣΕ
ΦΕΡΗΣ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ
ΣΚΑΡΟΣ ΣΤΑΪΚΟΣ
ΣΤΑΜΕΛΟΣ ΣΤΑΣΙΝΟ

ΠΟΥΛΟΣ ΣΤΑΥΡΟΥ ΣΦΑΕΛΛΟΥ ΤΑΜΒΑΚΑΚΗΣ ΤΑΡ
ΣΟΥΛΗ ΤΑΤΣΟΠΟΥΛΟΣ ΤΕΡΕΝΤΣΙΟ ΤΕΡΖΑΚΗΣ ΤΖΩΡ
ΤΖΟΓΛΟΥ ΤΡΙΒΙΖΑΣ ΤΣΑΚΝΙΑΣ ΤΣΑΤΣΟΣ ΤΣΑΤΣΟΥ ΤΣΙ
ΡΟΠΟΥΛΟΣ ΦΑΚΙΝΟΣ ΦΩΚΑΣ ΧΑΡΗΣ ΧΑΡΤΟΚΟΛΛΗΣ
ΧΑΤΖΗΑΡΓΥΡΗΣ ΧΑΤΖΗΘΕΟΚΛΗΤΟΣ ΧΑΤΖΗΦΩΤΗΣ
ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ ΧΡΥΣΟΧΟΟΥ ΧΩΜΕΝΙΔΗΣ ΨΥΧΑΡΗΣ

Η “ΕΣΤΙΑ”

Ύστερα από εκατόν δέκα χρόνια
θητείας στον νεοελληνικό λόγο
μέ γνώση και στοργή
αγκαλιάζει τώρα τό σύνολο
τῆς νεοελληνικῆς γραμματείας
(ἀπό τόν Διγενή ἕως σήμερα)
μέ τή Νέα Ἑλληνική Βιβλιοθήκη
καί τή σειρά
Ἡ Ἑλληνική Ποίηση

Ὁ ἐκδοτικός οἶκος μέ τό εὐρύτερο
φάσμα συγγραφέων στούς δέκα αἰῶνες
νεοελληνικῆς φιλολογίας

Φοιτητικές αναμνήσεις

του ΓΙΩΡΓΟΥ Γ. ΑΛΙΣΑΝΔΡΑΤΟΥ

Τον Ιωάννη Συκουτρή τον είχα καθηγητή τα δύο πρώτα χρόνια των σπουδών μου στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, 1932-1933 και 1933-1934, και τον παρακολούθησα ανελλιπώς. Εδίδασκε ως εντεταλμένος υφηγητής της κλασικής φιλολογίας και αντικαθιστούσε τον επίσης καθηγητή μας Ιωάννη Καλιτσουνάκη (1878-1966), που εδίδασκε το μισό χρόνο στο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου. Κατόπιν τον παρακολούθησα και στην άλλη του πνευματική δραστηριότητα.

Η γοητεία που ασκούσε ο Συκουτρής στα μαθήματά του έχει μείνει αξέχαστη σε όσους τον παρακολούθησαν. Αυτός ο μικρόσωμος νεαρός υφηγητής των 31-32 χρόνων, με τα πανέξυπνα παρ' ότι αδύνατα μάτια του και το γλυκύτατο μειδίαμα, με το νευρώδες βάδισμα και το μπαστούνι στο ένα χέρι (η τσάντα των βιβλίων συνήθως παραμάσχαλα στο άλλο), είχε το χάρισμα να γοητεύει τους ακροατές του με την άνεση του λόγου του, με την κομψότητα του ύφους του, με το σπινθηροβόλο πνεύμα του και με τη λάμψη του προσώπου του· με ένα λόγο, αυτό το φτωχό παιδί του γαλατά της Σμύρνης που αρίστευε στην περιώνυμη Ευαγγελική Σχολή και κατόπιν στα πανεπιστήμια, είχε «τὴν σφραγίδα τῆς δωρεᾶς εἰς τὸ μέτωπον». Τα μαθήματά του, για τα *Εἰδύλλια* του Θεοκρίτου λ.χ. ή για τον *Φαῖδρο* του Πλάτωνος, ήταν πραγματική απόλαυση για μας τους νεαρούς ακροατές του των 18-20 χρόνων: είχαν έμπνευση και διαύγεια, ποιητική ευφορία, δροσερό χιούμορ και αξέχαστη ζωντάνια. Και όταν ακόμη δυσφορούσες με τους παρέμβλητους κοινωνικούς υπαινιγμούς του (για

τους *Νέους Πρωτοπόρους* π.χ., το λογοτεχνικό περιοδικό του ΚΚΕ), είχες την αίσθηση ότι συνδιαλέγεσαι νοερά με μια προσωπικότητα πρώτου μεγέθους, με έναν αυθεντικά και ρωμαλέον εκπρόσωπο του πνεύματος (που με τους υπαινιγμούς του ίσως αδικούσε τον εαυτό του).

Στον προφορικό του λόγο ο Συκουτρής χρησιμοποιούσε μια κομψή και ευλύγιστη καθαρεύουσα (με τολμηρές εκθλίψεις, εύχες συνιζήσεις, ευφωνικά ν, θηλυκά τριτόκλιτα εις -ις -εως: πόλις - πόλεως, και αραιή πρόσμειξη με στοιχεία δημοτικής), που όχι μόνο δεν ενοχλούσε τον ακροατή—όπως τον ενοχλεί η μειξοβάρβαρη μεικτή—αλλά και ακουγόταν ευχάριστα και “γλυκά”. Την ίδια πλαστικότητα, γλυκύτητα και ευρυθμία του προφορικού του λόγου είχαν και τα γραπτά του κείμενα, αυτά όμως με σαφή απόκλιση προς μία γλαφυρή καθαρεύουσα. Και αυτό δεν το έκανε από ιδιοτελή σκοπιμότητα, για να είναι δηλαδή αρεστός και στις δύο γλωσσικές παρατάξεις. Ίσα ίσα, αν υπολογίσουμε τις οξύτατες γλωσσικές αντιθέσεις και αντιδικίες της εποχής, με τον τρόπο αυτόν προκαλούσε την αποδοκιμασία και των δύο παρατάξεων· αλλά εκεί τον οδηγούσε η γλωσσική του αντίληψη και η όλη του παιδεία, και δεν το θεωρούσε σωστό να αλλάξει το σύστημά του. Ο Συκουτρής δεν υπήρξε δημοτικιστής με την τρέχουσα έννοια. Αν καλώς ή κακώς το έκανε αυτό, είναι άλλο ζήτημα.

Ο Συκουτρής, εκτός από τα μαθήματά του στο Πανεπιστήμιο, είχε και δύο “ιδιωτικά”, θα έλεγα, φροντιστήρια: το *Φιλολογικό Κύκλο* για τη νεοελληνική και ξένη λογοτε-

και το *Επιστημονικόν Φροντιστήριον* για την κλασιολογία. Δε συγχωρώ στον εαυτό μου ότι, ενώ τον ακολουθούσα με πνευματική απόλαυση κι ενδιαφέρον κανονικά του μαθήματα, παρασύρθηκα από τις λογικές αντιθέσεις της εποχής και –χωρίς να είμαι φαιώς– δεν έλαβα μέρος στο *Φιλολογικόν του Κύκλου*, πηγαιναν πολλοί φίλοι μου και όπου γινόταν επε-ασία θεμάτων που μ' ενδιέφεραν (Παλαμάς, Παπα-
 1940, με την άνοδο του φασισμού στην Ευρώπη και παγκόσμια έλξη του σοσιαλιστι-
 δανικού και της Σοβιετικής Ένω-
 δημιουργούσε στους νέους έντο-
 νησυχίες, οξύτατα προβλήματα
 ιμφιβολίες, που κατέληγαν σε πα-
 ιξιακές τοποθετήσεις και αντιθέ-

ό άποψη κοσμοθεωρίας ο Συκου-
 ήταν τοποθετημένος απέναντι
 Αριστερά, αλλά αυτό δεν τον
 ιδίξε να έχει φιλικές σχέσεις και
 ουργικό διάλογο με νέους της
 θετης όχθης. Εκτός από άλλες συ-
 ιριζόμενες περιπτώσεις, μου έχει
 ει αξέχαστο το Σαββατόβραδο
 Μαρτίου(;) του 1933, στη μικρή
 ουσια της Φιλοσοφικής Σχολής στο
 ρικό κτίριο του Πανεπιστημίου,
 ν έγινε μια πολύ ζωηρή συζήτηση
 την αντιπολεμική λογοτεχνία, με
 τον ομιλητή και συντονιστή το
 ουτρή. Η όλη εκδήλωση έγινε με
 ρμή την «τρίτη έκδοση - τελειωτι-
 ορφή» της *Ζωής εν τάφω* του Μυριβήλη (Δεκέμβριος
 2) και την προβολή στους κινηματογράφους της ται-
 Οὐδέν νεώτερον ἀπὸ τὸ δυτικὸν μέτωπον, ἀπὸ το
 ονυμο βιβλίο του Erich Maria Remarque. Ο αντιπολεμι-
 ενθουσιασμός των φοιτητῶν ήταν μεγάλος εκείνο το
 αιδυ, και ο αντίλογος των ομιλητῶν της Αριστεράς σε
 ίθετες απόψεις οξύς και επιθετικός, κάποτε και οργί-
 , αλλά και η πραότητα, η ετοιμότητα και η κατανόηση
 Συκουτρή, όταν δεχόταν τα πυρά, ήταν εντυπωσιακές
 ίμε το αφοπλιστικό μειδίαμά του...

ια να δώσω παραστατικά την αντιπαράθεση της επο-
 στο χώρο των ιδεών, αναφέρω ότι τον ίδιον καιρό ο
 μήτρης Γληνός (1882-1943), πνευματική προσωπικότη-
 πρώτου μεγέθους και ιδεολογικός εκπρόσωπος της
 ιστεράς, έδινε μια περίφημη διάλεξη για τον Κάρολο
 ιξ με αφορμή τα πενήντα χρόνια από το θάνατό του
 83) στο κατάμεστο από φοιτητές, εργάτες και νεολαί-

ους του ΚΚΕ «Θέατρον Κεντρικόν», στη γωνία Κολοκο-
 τρώνη και Βουλής (που δεν υπάρχει σήμερα). Θυμούμαι
 την οξύτατη φράση που χρησιμοποίησε στην πολεμική
 του κατά του ιδεαλισμού ο αμείλικτος Γληνός –και μάλι-
 στα σε ύφος θριαμβικό και αναντίρρητο– για να χαρακτη-
 ρίσει τους συνεργάτες του περιοδικού *Ἀρχεῖον Φιλοσο-
 φίας καὶ Θεωρίας τῶν Ἐπιστημῶν* (της ιδεαλιστικής φιλο-
 σοφίας) «...ὅπως υποστηρίζουν μερικοί νεοκαντιανοί αν-
 θυποφιλόσοφοι!» Και ήταν αυτοί ο Κωνσταντίνος Τσά-
 τσος, ο Ιωάννης Θεοδωρακόπουλος, ο Παναγιώτης Κα-
 νελλόπουλος και –εν μέρει– ο Ιωάννης Συκουτρή!

Το 1940 ο Γληνός, συμπατριώτης
 του Συκουτρή (από τη Σμύρνη),
 στην περίφημη «Εισαγωγή» του
 στο *Σοφιστὴν* του Πλάτωνος, που
 εξέδωσε ως Δημήτριος Αλεξάν-
 δρου στη «Βιβλιοθήκη Ἀρχαίων
 Ἑλλήνων Πεζογράφων καὶ Ποι-
 ητῶν» του Εκδοτικού Οίκου Ιωάν-
 νου και Π. Ζαχαρόπουλου, εκτιμά
 με πολύ επαινετικά λόγια τη φιλο-
 λογική δεινότητα και το νεοτεριστι-
 κό πνεύμα του Συκουτρή: «Ὁ Συ-
 κουτρής προικισμένος μὲ μεγάλες
 ικανότητες καὶ φιλοπονίαν ἐξαιρε-
 τική, ἔδωκε στὴ λιγόχρονη δράση
 του πλούσιο ἔργο καὶ ἀξιομελέτητο
 ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις. Ἐδημιούργη-
 σεν ἀμέσως σχολὴ καὶ πεθαίνοντας
 πρόωρα ἄφησε τὴν ἐντύπωση ἐνὸς
 μεγάλου καὶ δυσαναπλήρωτου κε-
 νοῦ. Ὄντας δάσκαλος ἐνθουσια-
 στικὸς ἄναψε λαχτάρεις γύρω του
 καὶ ἀναμφισβήτητα προώθησε τὶς

ἀνθρωπιστικὲς σπουδὲς στὴ χώρα μας.»¹ Παρακάτω όμως
 τον αδικεί, προφανώς από πολιτικόν και ιδεολογικό φα-
 νατισμό: «Υπάρχει κάτι τὸ θολὸ καὶ τὸ νόθο στὴν τοποθέ-
 τηση τοῦ Συκουτρή, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴ στάση του στὸ
 γλωσσικὸ ζήτημα καὶ σ' ἄλλα. Ἀσφαλῶς εἶχε ξεπεράσει ὁ
 Συκουτρής τὸν τυπολατρικὸν ἀρχαϊσμό τῶν Κοντικῶν.
 Δὲν ἔγινεν ὁμως δημοτικιστής. Πῆρε μιὰ στάση ἀμφίρρο-
 πη καὶ νόθα, γιατί στὸ βάθος ἦταν ἀντιδραστικός, ἀπόλυ-
 τα ἀντιδραστικός»² – και του καταλογίζει, εκτός των άλ-
 λων, «ἀριστοκρατισμό», «βαθύτατη ὑπεροπτική καὶ κυ-
 νική περιφρόνηση πρὸς τὸ λαό, ποὺ ἀπὸ τοὺς κόλπους
 του προερχόταν», «ἐσώτατες ἀντιδραστικὲς τάσεις», «φι-
 λοσοφικοὺς ἀκροβατισμούς» [θα μπορούσε ἴσως να του
 καταλογίσει φιλοσοφική ανωριμότητα λόγω ηλικίας], και
 –αν είναι δυνατόν!– «τυχοδιωτικὸ ἀρριβισμό!» Και κατα-
 λήγει με τα εξής: «Φοβοῦμαι πολὺ, πῶς ὑπάρχει κάτι τὸ
 ἀγυρτικὸ καὶ δημαγωγικὸ καὶ παραπλανητικὸ στὶς πνευ-

ματικές επιδιώξεις του Συκουτρή»³(!)

Στην αξιολόγηση όμως που κάνει για τους εξέχοντες έλληνες φιλολόγους της εποχής τον αναφέρει διά μακρών, μαζί με τον Παναγή Λορεντζάτο (1871-1941), τον Κωνσταντίνο Γεωργούλη (1894-1968) και –με κάποια επιφύλαξη– τον Ιωάννη Κακριδή (1901-1992).

Εντυπωσιακή ήταν επίσης η παρουσία του Συκουτρή στον «Παρνασσό» το 1936, όταν γιορτάστηκαν τα ποιητικά πενήντάχρονα του Παλαμά με πολλούς ομιλητές: Άγγελος Σικελιανός, Τέλλος Άγρας, Κωνσταντίνος Τσάτσος, Φάνης Μιχαλόπουλος κ.ά. Ο ίδιος ανέλυσε τότε το *Δωδεκάλογο του Γύφτου* σε δύο ομιλίες του, που δημοσιεύτηκαν κατόπιν στο αφιέρωμα του περιοδικού *Τὰ Νέα Γράμματα* του έτους εκείνου⁴. Ο Συκουτρής ερμήνευσε το συνθετικό ποίημα του Παλαμά (που το είχε αναλύσει και στο *Φιλολογικό Κύκλο* με τους μαθητές του) με φιλοσοφική έξαρση, με ποιητική “μανία” και εμπνευσμένο λόγο, και γοήτευσε το πολύ πυκνό ακροατήριο, που κυριολεκτικά κρεμόταν από τα χείλη του. Είχε την ικανότητα να γοητεύει όχι μόνο τους νεαρούς φοιτητές, αλλά και το πιο απαιτητικό και πνευματικό ακροατήριο.

Αινιγματική παραμένει στη συνείδησή μου η αυτοκτονία του Συκουτρή το Σεπτέμβριο του 1937 στον Ακροκόρινθο. Πολύ έχουν συζητηθεί τα αίτια του τραγικού αυτού γεγονότος από τους “συνεχιστές” –όπως αποκλήθηκαν– του Συκουτρή (εννοώ το στενό φοιτητικό κύκλο που τον περιέβαλλε με αγάπη και θαυμασμό) και από τους μαθητές του γενικότερα. Αλλά και πολλά πρέπει να είναι τα αίτια του φοβερού αυτού τολμήματος του έλληνα πλατωνιστή:

— η πικρία του από την απαράδεκτη αδικία και τον πόλεμο που του γινόταν από την πλειοψηφία της Φιλοσοφικής Σχολής·

— ο διασυρμός που του γινόταν από τους αντιπάλους του μέσω ταπεινών συκοφαντών για την έκδοση από την Ακαδημία Αθηνών του Πλατωνικού *Συμποσίου* το 1934⁵ (βλ. το φυλλάδιό του *Η εκστρατεία κατά του Συμποσίου. (Τὰ κείμενα καὶ οἱ κουλουροπῶλαι)*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 1937)·

— η επέμβαση της Εκκλησίας για τρεις φράσεις της «Εἰσαγωγῆς» του στην έκδοση αυτήν (ονόμασε το Χριστό «ἠθική προσωπικότητα», σ. 68· ανέφερε την άποψη του γερμανού Ε. Bethe, που παραλληλίζει το Μυστήριο της ευχαριστίας με την ανθρωποφαγία, σ. 46⁶· και έγραψε ότι «...λογικῶς ἡ ὕπαρξις τοῦ Θεοῦ δὲν ἀποδεικνύεται», σ. 239 –οι συκοφάντες όμως παρασιώπησαν δολίως τα συμφραζόμενα!)

— μια συναισθηματική απογοήτευση –όλα είναι ανθρώπινα!– πολύ γνωστή στους παροικούντας την Ιερουσαλήμ·

— η αρνητική εμπειρία του από μια εκδρομή με φοιτητές του στο Βερολίνο το 1936 (χιτλερικό καθεστώς)·

— η φλόγα και το πάθος που τον έκαιγαν και προκαλού-

σαν το ανικανοποίητο της ψυχής του·

— και ό,τι άλλο ανεξερεύνητο μπορεί να τάραξε την ανσυχη ψυχή του («Ψυχῆς πείρατα ἰὼν οὐκ ἂν ἐξεύροι πᾶσαν ἐπιπορευόμενος ὁδόν· οὕτω βαθὺν λόγον ἔχει»)⁷

— όλα αυτά (“γινόμενο πολλῶν παραγόντων”, όπως λέει στα μαθηματικά) επιβεβαίωσαν κατά τρόπο τραγικό και αμετάκλητον τη ρωμαλέα άποψή του ότι «η ζωή εἶναι ένταση και όχι “έκταση”» –όπως μας έλεγε στα μαθήματά του– και η μεγάλη αυτή ένταση και έξαψη της ψυχῆς του κατέληξαν στην τρομακτική έκρηξη του Ακροκόρινθου τη μοιραία εκείνη μέρα του Σεπτεμβρίου 1937! Κρίμα!

Κρίμα, γιατί χάθηκε ένας εκλεκτός άνθρωπος και ένας έξοχος έλληνας φιλόλογος, που αν ζούσε θα μας έδινε πολύτιμα έργα με το φιλολογικό του δαιμόνιο. Πολύ δίκαιοι “μαθητές” του και ο πνευματικός κόσμος της χώρας τον εθρήνησαν και τον ετίμησαν με πολλές εκδηλώσεις. Περιορίζομαι σε δύο περιπτώσεις μαθητών του: Η Ηρώ Ε. Κορμπέτη, κατόπιν Γόντικα, αφιερώνει την εργασία της για την *Επιστολή Ζ'* του Πλάτωνος (που είχε προέλθει από το *Επιστημονικόν Φροντιστήριόν* του) «Στὴ μνήμη τοῦ Συκουτρή, “ἀνδρὸς ὃν οὐδ' αἰνεῖν τοῖσι κακοῖσι θεμις”» [ὕμνος του Αριστοτέλη για τον Πλάτωνα], στο περ. *Προπύλαια* του 1938⁹. Και ο επίσης αφοσιωμένος μαθητής του Νάσος Δετζώρτζης έγραψε το λαμπρό δοκίμιό του «Ὁ Ἰωάννης Συκουτρής ὡς Διδάσκαλος» στο περ. *Τὰ Νέα Γράμματα* του 1938¹⁰, όπου μας δίνει πολύ παραστατικά την όλη πνευματική φυσιογνωμία του Συκουτρή.

Για το τι εσήμαινε για την ελληνική φιλολογία ο άδοκτος θάνατος του Συκουτρή, αναφέρω ότι ο διεθνούς κύρους Εκδοτικός Οίκος Teubner της Λιψίας (γνωστός σε όλο τον Κόσμο από τις στερεότυπες εκδόσεις του των αρχαίων ελλήνων συγγραφέων και ποιητών) σε δύο μόνο Έλληνες φιλολόγους ανέθεσε την κριτική έκδοση αρχαίων κειμένων: στον περίφημο Γρηγόριο Βερναρδάκη (1848-1925) τα *Ἠθικά* του Πλουτάρχου και στον Ιωάννη Συκουτρή το *Δημοσθένη*. Αλλά η πολυμέρεια των ενδιαφερόντων του και η γενικότερη περίσπαση της ζωῆς –επιστημονική εργασία, διδασκαλία στο Πανεπιστήμιο και επαγγελματική απασχόληση στη Βιβλιοθήκη της Ακαδημίας και στη σειρά εκδόσεως των ελλήνων συγγραφέων, νεοελληνική και ξένη λογοτεχνία, φοιτητική μέριμνα και κοινωνική τύρβη– εμπόδισε τον επιμελέστατο, ικανότατο και ακόρεστο Συκουτρή να είναι συνεπής στις προθεσμιακές του υποχρεώσεις... Και ο Οίκος Teubner κάποτε ανακάλεσε την εντολή του¹¹!

Για την κριτική όμως δεινότητα του Συκουτρή στα αρχαία κείμενα έχουμε και την πολύτιμη μαρτυρία ενός άλλου επιφανούς, του ομοτέχνου του, παλαιού συμφοιτητή και φίλου του –να πούμε και “αντίζηλού” του;– Ι.Θ. Κακριδή, ο οποίος στο αφιέρωμα της *Νέας Έστίας* του 1958 γράφει τα εξής: «Εκείνο που τον απασχόλησε κατά πρώτο λόγο είναι η χειρόγραφη παράδοση και η κριτική αποκατάσταση των κειμένων, ακόμα τα προβλήματα της γνη-

ητας. Κατέχοντας τη γλώσσα της ελληνικής και βυζαντινής πεζογραφίας όσο λίγοι, μπορούσε, παίζοντας θα ε κανείς¹, πίσω από το ακατανόητο ή ανόητο ή ασύ- το κείμενο ν' αναγνωρίσει την ορθή γραφή». Και υποσημείωση 1 γράφει τα εξής: «Τα διορθωτικά-του Αντιφώντα τα είχε κάνει, όπως μου έλεγε, διαβάζο- το ρήτορα στο κρεβάτι, λίγο πριν τον πάρει ο ρος»¹².

εριορίζομαι στις κυριότερες φοιτητικές μου αναμνή- από τον αείμνηστο δάσκαλό μου Ιωάννη Συκουτρή. α με απασχολήσουν εδώ οι φιλοσοφικές και πολιτικο- ωνικές του αντιλήψεις (για τις οποίες ασφαλώς θα ρούσε να υπάρξει ζωηρός αντίλογος), ο πνευματικός ιτοκρατισμός του, η πολύκροτη «Εισαγωγή» του στο πόσιον του Πλάτωνος, καθώς και η όλη του πνευματι- τροσωπικότητα, γιατί αυτά τα οπωσδήποτε κρίσιμα ατα γίνονται αντιληπτά από τα ποικίλα δημοσιεύματά και καθένας μπορεί να συναγάγει τα συμπεράσματά

α αναφέρω όμως μια ακόμη, εντελώς προσωπική μου, μνηση. Ο Συκουτρής, ήδη από τους πρώτους μήνες φοίτησής μου στη Σχολή, διόρθωσε την ορθογραφία επωνύμου μου:

Ξοίς, κύριε Αλυσανδράτε, γιατί γράφετε το επώνυμό με ν;

Ιεν ξέρω, κύριε καθηγητά. Έτσι το γράφουν όλοι στην αλονιά.

Νομίζω ότι πρέπει να το γράφετε με ι. Ασφαλώς προέρ- μι από το Αλέξανδρος, ιταλικά Alessandro. Στα ιταλι- το e μετά το l προφέρεται με ελαφρά απόκλιση προς το χουμε λοιπόν Αλέξανδρος > Alessandro > Alissandro, στα ελληνικά Αλισάντρος > Αλισάνδρος > Αλισαν- ιτος.

πό σχετική έρευνα που έκαμα ευθύς αμέσως, αποδεί- κε ότι ο Συκουτρής είχε δίκιο: το Αλισανδράτος είναι ιδάνειο από το Αλέξανδρος > Alessandro, και δεν έχει ση με το Λύσανδρος, την αλυσίδα, [ή τη λύσσα (!)], ως το παρετυμολογούν οι πολλοί: και από τότε το γρά- με ι (όπως άλλωστε το γράφει και ο πολύς Γ.Ν. Χατζι- ις)¹³. Έχω δημοσιεύσει μάλιστα και μια μικρή μελέτη το θέμα αυτό: «Το επώνυμο Αλισανδράτος της Κεφα- λιάς»¹⁴.

ο σημερινό μου δημοσίευμα ας είναι λοιπόν, και για το ο αυτόν, ένα μικρό μνημοσυνο για τον αείμνηστο δά- αλό μου, ευλαβικό μνημόσυνο για όσα προσέφερε στην στήμη και στο έθνος, αλλά και διορθωτική (;) παλινω- για το παλαιό εκείνο ασυγχώρητο λάθος μου...

ΠΕΡΙΩΣΕΙΣ

λ. Πλάτωνος Σοφιστής, αρχαῖον κείμενον, μετάφρασις, σχόλια Αλεξάνδρου [= Δημήτρη Γληνού], Εκδοτικός Οίκος Ιωάννου Π. Ζαχαροπούλου, Αθήναι 1940, «Εισαγωγή» κεφ. «Μερικοί

στοχασμοί για τή σημερινή θέση τῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν στὴν Ἑλλάδα», σ. 54.

2. βλ. Δ. Αλεξάνδρου, *ό.π.*, σ. 54.

3. βλ. Δ. Αλεξάνδρου, *ό.π.*, σσ. 54-55.

4. βλ. Ι. Συκουτρή, «Ὁ Δωδεκάλογος τοῦ Γύφτου. Δύο διαλέξεις», περ. *Τὰ Νέα Γράμματα*, ἔτος Β', ἀριθ. 5-6, Ιούνιος 1936, σσ. 464-574. (Αναδημοσιεύεται στο βιβλίο: Ἰωάννου Συκουτρή, *Μελέται καὶ Ἄρθρα*, Εκδόσεις του Αιγαίου, Αθήναι 1956, σσ. 436-515).

5. Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη, αρ. 1, *Πλάτωνος Συμπόσιον*. Κείμενον, μετάφρασις καὶ ἐρμηνεία ὑπὸ Ἰ. Συκουτρή, Αθήναι, Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Εστίας», 1934.

6. Μετά την επέμβαση της Εκκλησίας, η Ακαδημία Αθηνῶν στη δεύτερη έκδοση του *Συμποσίου*, Αθήναι 1949, σ. 46, αφαίρεσε σιωπηρῶς την επίμαχη φράση: «Καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἡ προέλευσις τοῦ ἑλληνικοῦ παιδικοῦ ἔρωτος εἶναι σκοτεινὴ. Βεβαί- ως ὀρθὴ εἶναι ἡ παρατήρησις! [σημ. 1: «Τὴν ἀνέπτυξεν εἰς ἓνα πε- ρίφημον ἄρθρον του εἰς τὸ *Rheinisches Museum* 62 (1907), σ. 438-75, ο *E. Bethe*»] ὅτι εἰς τὸ ἔθνον αὐτό ὑποκρύπτεται ἴσως ἡ πρω- τόγονος πίστις, ὅτι ἡ ἀνδρική δύναμις καὶ ζωτικότης δύναται νὰ μεταβιβασθῇ ἐκ τοῦ ὠρίμου εἰς τὸν ἀνώριμον διὰ πράξεως ὑλικῆς καὶ ὁρατῆς, πίστις εἰς τὴν ὁποίαν καὶ ἡ ἀνθρωποφαγία στηρίζεται καὶ ἀκόμη. παρ' ὅλον τὸν συμβολισμόν καὶ τὴν ἐξιδανίκευσίν του, τὸ μυστήριον τῆς εὐγαριστίας. Ἀλλ' ἡ ἐρμηνεία αὐτὴ δὲν ἐπαρκεῖ, νομίζω, νὰ ἐρμηνεύσῃ πλήρως τὸ φαινόμενον». Το υπογραμμι- σμένο [από ἐμέ] μέρος της παραγράφου αὐτῆς δεν ὑπάρχει στη δεύτερη έκδοση, και μάλιστα χωρίς καμία δήλωση για την παρά- λειψη! – Σχετικῶς βλ. και στο δοκίμιο του Νάσου Δετζώρτζη «Ὁ Ἰωάννης Συκουτρής ὡς διδάσκαλος», περ. *Τὰ Νέα Γράμματα*, ἔτος Δ' (1938), σσ. 358-360 και τις ἐκεῖ μακρὲς σημειώσεις (= Ἰω- ἄννου Συκουτρή, *Μελέται καὶ Ἄρθρα*, *ό.π.*, σ. 51, σημ. 3, 4).

7. Ηράκλειτος, Diels-Kranz, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, II, Β 45.

8. Τις καταγράφει λεπτομερῶς ο Νάσος Δετζώρτζης στο βιβλίο: Ἰωάννου Συκουτρή, *Μελέται καὶ Ἄρθρα*, *ό.π.*, «Σημειώσεις» του «Προλόγου», σ. 10, σημ. 2, 3, 4 και 6.

9. βλ. «Πλάτωνος Ἐπιστολὴ Ζ'». Εἰσαγωγή, μετάφραση καὶ σημει- ώσεις Η. Ε. Κορμπέτη», περ. *Τὰ Προπύλαια*, ἀριθ. 1, Μάρτιος 1938, σ. 30. (Η μελέτη δημοσιεύεται στα τεύχη 1, 2, 3-4, 5-7 του πε- ριοδικοῦ, 1938-1939, και στις σελίδες 30-41, 74-85, 126-139 και 218-227).

10. Περ. *Τὰ Νέα Γράμματα*, ἔτος Δ' (1938), σσ. 343-367 (και σε ιδι- αίτερο τεύχος). Αναδημοσιεύεται στο βιβλίο: Ἰωάννου Συκουτρή, *Μελέται καὶ Ἄρθρα*, *ό.π.*, σσ. 43-56.

11. Για το ὅλο θέμα βλ. Ἰωάννου Καλιτσουνάκη, «Παρουσίασις τοῦ Β' τόμου τῆς κριτικῆς τοῦ Δημοσθένους ἐκδόσεως ὑπὸ Ἰω. Συκουτρή», στο βιβλίο: Ἰωάννου Συκουτρή, *Μελέται καὶ Ἄρθρα*, *ό.π.*, σ. 68, σημ. 1.

12. βλ. Ι.Θ. Κακριδὴ, «Ὁ ἐρευνητὴς φιλόλογος» [Ι. Συκουτρή], περ. *Νέα Ἑστία*, τόμ. 63 (1958), τεύχος 738, 1 Ἀπριλίου 1958, αφι- ἐρωμένο στο Συκουτρή, σσ. 467-468.

13. βλ. Γ.Ν. Χατζιδάκι, «Περὶ τῶν ἐν Κεφαλληνίᾳ πατρωνυμικῶν εἰς -ἄτος», περ. Ἑπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τομ. Θ' (1913), σ. 6 (= Του ἰδίου, *Γλωσσολογικαὶ Ἐρευν- ναι*, τόμ. Α', ἐν Αθήναις 1934, σ. 307).

14. βλ. περ. *Ὄνόματα*, ἐκδοση τῆς Ἑλληνικῆς Ονοματολογικῆς Εταιρείας, τόμ. 12, ἀφιέρωμα στον Ἰ.Α. Θωμόπουλο, Αθήνα 1988, σσ. 70-72.

Σήμα μιας ζωής

της ΜΑΡΙΚΑΣ

ΣΤΡΟΜΠΟΥΛΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ

Λεπτοκαμωμένος – μικρόσωμος – βήμα γοργό και ελαφρό – πρόσωπο χλωμό, που φωτιζόταν από ένα θερμό χαμόγελο όταν σε χαιρετούσε με χειραψία εγκάρδια – και μια φωνή με διακυμάνσεις χρωματικές: κάποιες ώρες γελαστή – ζωηρή – χαρούμενη – κάποιες άλλες, πάλι, σοβαρή – υποβλητική – παλλόμενη – εκφραστική, μαγική κάποτε.

Μια παρουσία ήταν ο Ιωάννης Συκουτρής. Γέμιζε τον τόπο και ασκούσε γοητεία στους γύρω του, με το ζεστό, στοχαστικό, συναρπαστικό του λόγο ή με το διάλογο που – χωρίς να το καταλάβεις – σε παρέσυρε, μια που σε αντιμετώπιζε ισότιμο συνομιλητή με γνώμη και σκέψη.

Χαιρόταν τον αντίλογο και σ' έκανε και σένα εφευρετικό σε επιχειρήματα και απόψεις.

Εμείς και ο Συκουτρής στα χρόνια 1931-1940¹. Εμείς, διψασμένοι κι έτοιμοι ν' αγκαλιάσουμε τα πάντα, να προβληματιστούμε και να δώσουμε λύσεις που μας πήγαιναν – πάντα σχεδόν λύσεις των άκρων – με το φανατισμό και την πίστη των πρώτων πιστών, απόλυτοι κι ορμητικοί, ακράτητοι στη σκέψη και στις πράξεις μας, εκείνον αισθανθήκαμε σαν τον καλύτερο φίλο μας, το δάσκαλό μας. Εκείνον που έπαιρνε πάντα μια θέση στα ζωτικά μας προβλήματα, εκείνον που πάλλονταν από ζωή – σαν και μας – κι είχε για μας την πιο μεγάλη αγάπη, την αγάπη του ανθρώπου για τον άνθρωπο, τον νέο άνθρωπο που χωρίς να μετρά τις δυνάμεις του καταπιάνεται με τα μεγάλα και τα άξια. Εκείνος που όταν ήταν αντίθετος σ' αυτά που εμείς πιστεύαμε – κι ήταν πολύ συχνά έτσι – μας σεβόταν και μας τιμούσε σαν ανθρώπους ώριμους, με γνώμη και πίστη – σαν ανθρώπους ίσους του.

Άλλωστε, μια φράση κλειδί του πιστεύω του ήταν: «Όχι τό τί πιστεύεις, αλλά τό πώς πιστεύεις ότιδήποτε πιστεύεις»² είναι το κύριο. Γι' αυτό και ποτέ δεν θέλησε ούτε άμεσα ούτε έμμεσα να μας επιβάλει τη δική του γνώμη – κι εί-

χε για κάθε τι τη γνώμη του, γιατί ήταν μια ζωντανή προσωπικότητα, με πάθος και νιάτα, που ζούσε έντονα τη εποχή του και που χαιρόταν το διάλογο.

Εδώ μια άλλη φράση-κλειδί του πιστεύω του συμπληρώνει την πρώτη: «Όσοι έτάχθημεν διδάσκαλοι τής νεότητος, δέν έχομεν ούτε τό δικαίωμα ούτε τήν ύποχρέωσιν νά σᾶς έπιβάλωμεν ή νά σᾶς ύποβάλωμεν νά πιστεύετε, ό, ήμεῖς πιστεύομεν. Τί σημασίαν ἄλλωστε θά είχε και ή ημᾶς ἔστω, μία πίστις εις τās ἀρχάς, τās όποίας θεωροῦμεν ήμεῖς τυχόν όρθοτέρας, εφόσον δέν θά ειχεν ή πίστις αὐτή τόν χαρακτηῖρα προσωπικοῦ ἀποκτήματος ἀποκτηθέντος μέ ιδιικούς σας ἀγῶνας και ὑπό ιδιικήν σας εὐθύνη;»³

Και τι ήταν για μας τις μέρες που αδιάφορα κινούμαστε στα μαθήματα και στο προαύλιο του Πανεπιστημίου; Τι μέρες εκείνες, που μια νέκρα βασίλευε μέσα μας ή η άρνηση για τα πάντα γέμιζε τη ζωή μας; Ε, τότε αρκούσε να μπει σ' ένα μάθημα του Συκουτρή για τον Θουκυδίδη, τον Πλάτωνα ή την τραγωδία, για να βγεις από μέσα κι πάλι ζωντανός άνθρωπος με πλήθος ερωτήματα και προβληματισμό, στη θέση της άρνησης και της νέκρας που σ' κατείχε.

Και τώρα μετά από τόσα χρόνια και μετά από τον σκληρό γκλονιστικό Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και όσα επακολούθησαν, τώρα μόνο μπορούμε να δούμε την τραγικότητα της προσωπικότητας αυτής, που αντιπροσωπεύει: τον διχασμένο, σπαραγμένο, ανικανοποίητο, όμως αγωνιστικό άνθρωπο του 20ού αιώνα, που παλεύει να βρει κάποια ισορροπία και κάποια πίστη σ' έναν κόσμο διαρκώς κινούμενο.

Έτσι, η αντινομία της απιστίας και της πίστης που σφραγίζει όλους μας λίγο-πολύ, ήταν σ' αυτόν οξεία, γιατί επειδή ακριβώς είχε πλούσια φύση – πάθος και ήθος – τα πετάγματά του ήταν άλματα, χωρίς μέτρο και υπολογισμό και η πτώση του: «έκρηξη ή φαιστέιου» όπως ακριβώς ται-

στη μοναδική και μοναχική προσωπικότητά του. Ο τύχοι όσοι τον ζήσαμε από κοντά τα χρόνια εκείνα, μαδιακά για τη ζωή μας, τα χρόνια εκείνα που γινό-
θάβρο για μια ζωή κατοπινή γεμάτη ή άδεια.
Οι αυτοί που τον πλησίασαν είναι τόσο διαφορετικοί, ανόμοιοι μεταξύ τους - ελεύθεροι και ανεξάρτητοι λάθος, με μια
τους εσωτε-
πορεία και
η ζωής κι αυ-
αν το σκε-
ς, δείχνει πολ-

ντονη ζωή σ' τα επίπεδα η σύντομη του: «Ένας κής άγών, μία κοπος, χωρίς α και χωρίς μάτημα μάχη, τίων της φύ-
ς, έναντίον άλλων άν-
πων, έναντίον έαυτού μας»⁴, σ' ένα από τα υταία του κεί-
ς, όπου εκθέτει το πιστεύω του για την ηρωική αντίλη-
ης ζωής.

α τελειώσω με κάποια πρώτη προσέγγιση ερμηνείας θανάτου του Ιωάννη Συκουτρή.

Οι ντινομία που δίχαζε την προσωπικότητα του Συκου-
και τον έκανε⁵ κλασικό φιλόλογο και μαζί ρομαντικό
ρωπο-λυρικό στη γραφή, μυστικό στην ψυχή, ανειρή-
ο, ανικανοποίητο, ασυμβίβαστο, στο τέλος τραγικό
ρωπο-, καθώς και ο δικός του ηθικός κώδικας μπορεί
ας δώσει το κλειδί για μια κάποια πρώτη προσέγγιση
γνείας του θανάτου του. Το ταξίδι του στη Γερμανία
μικρή ομάδα φοιτητών το καλοκαίρι του 1937, νομίζω
ήταν ο καταλύτης. Όταν, οκτώ μέρες πριν από το θά-
ό του, τον είδα στο γραφείο του της Ακαδημίας, όπου
α να μάθω τι είδε και τι άκουσε στη Γερμανία την τότε,
κα έναν άνθρωπο βαθιά απογοητευμένο και αιματη-
παραγμένο. «Η στρατοκρατία κυριαρχεί, η βία είναι
πλο της, πουθενά το πνεύμα, ούτε υποψία παρουσίας
πνεύματος». Αυτά περίπου μου είπε και άλλα πολλά,
δεν θυμάμαι πια. Κι είναι αυτά τα λόγια του μια μαρ-
α προσωπική, δική μου.

τη Γερμανία, θαρρείς, τρώμαξε στο αντίκρουσμα μιας
γματικότητας που προμηνούσε την καταστροφή. Δεν

άντεξε το ζοφερό μέλλον του κόσμου, που διαγραφόταν
μπροστά στα μάτια του.

Προδοσία στον εαυτό του θα ήταν, αν δεχόταν ψύχραι-
μα μια τέτοια βαθιά απογοήτευση - και μια που πίστευε
στην ηρωική στάση της ζωής, όπου εσύ επιλέγεις το πότε
και το πώς θα έλθει ο δικός σου θάνατος, αφού αυτό το τέ-

λος είναι και η τε-
λείωση του εγώ
σου, δεν δίστασε
να δώσει εκείνος το
τέλος του.

Λόγοι εξωτερικοί,
και οι πιο σοβαροί
και οι πιο ανίεροι,
δεν ήταν δυνατόν
να τον οδηγήσουν
εκεί. Γιατί πάντοτε
δικοί του, εσωτερι-
κοί λόγοι καθόρι-
ζαν τη στάση του
στη ζωή.

Και οι μικρές και
οι μεγάλες αποφά-
σεις του με δική
του εσωτερική και
επώδυνη διεργα-
σία είχαν πάντοτε
παρθεί.

Από το τελευταίο ταξίδι στη Γερμανία με ομάδα φοιτητών (1937)

«Έκρηξις ήφαιστείου» ο θάνατός του.

Μια έμπρακτη διαμαρτυρία κατά των ανθρώπων - κατά
των κοσμοθεωριών - κατά του εαυτού του - νομίζω.

Νέα Σμύρνη, 25 Αυγούστου 1994

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

*Το παρόν κείμενο αναπαράγει, με μικρές αλλαγές, επιλεκτικά
αποσπάσματα από την ομιλία μου στην τιμητική εκδήλωση που
οργάνωσε η Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και
Γενικής Παιδείας στις 26 Φεβρουαρίου 1988, για τα πενήντα χρό-
νια από το θάνατο του Ιωάννη Συκουτρή. Το πλήρες κείμενο έχει
δημοσιευτεί στη σχετική έκδοση της Εταιρείας.

1. Μετά το θάνατο του Συκουτρή, συνεχίσαμε για δύο χρόνια τον
Φιλολογικό Κύκλο στο φιλόξενο σπίτι του Αλκιβιάδη Μαργαρί-
τη.

2. «Αί πνευματικαί κατευθύνσεις των νέων» στο *Μελέται και
Άρθρα*, επιμ. Νάσος Δετζωρτζής, Εκδόσεις του Αιγαίου, Αθή-
ναι 1956 (ανατύπωση της Εταιρείας Σπουδών Νεοελληνικού
Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα 1982), σ. 257.

3. στο ίδιο, σ. 258.

4. «Φιλοσοφία της Ζωής, *Μελέται και Άρθρα*, ό.π., σ. 26.

5. Κείμενα που με βοήθησαν να κατοχυρώσω τις δικές μου από-
ψεις ήταν όλα τα δικά του γραφτά από το 1932 έως το 1937 -ιδι-
αίτερα «Ο Κώδικας Τιμής του πνευματικού ανθρώπου», κα-
θώς και «Ο κλασικός φιλόλογος» του Ιωάννη Θεοδωρακόπου-
λου.

Αντίπρολόγου

Η ΣΧΕΣΗ του Σμυρνιού Συκουτρή με την Κύπρο είναι πολύπλευρη, ανάλογη με την πολύπλευρη φύση του λογίου. Στην πραγματικότητα, η προσωπικότητα που κτίζει με συνέπεια και σκληρή δουλειά στη σύντομη ζωή του διαμορφώνεται στην Κύπρο.

Πνευματικά το πέρασμά του απ' το νησί "αφήνει εποχή", καθώς ιδρύει το περιοδικό *Κυπριακά Χρονικά*, δίνει διαλέξεις για την ποίηση στο νησί, γίνεται εισηγητής σε τοπικό διαγωνισμό και επιβάλλει μια νέα τάξη πραγμάτων, με βάση επιστημονικά και όχι μικρονοϊκά επαρχιώτικα κριτήρια. Για τη λογοτεχνία του νησιού ο νεαρός φιλόλογος παρουσιάζεται με διαμορφωμένη άποψη. Στο άρθρο του «Η πνευματική αφύπνισις τῆς ἐπαρχίας» (σ. 531*) θα θεωρήσει ως μόνο αξιόλογο πνευματικό κέντρο στις ελληνικές επαρχίες την Κύπρο, για να προσθέσει: «Ἀλλά καὶ ἐκεῖ παρ' ὅλην τὴν ὑπαρξιν ἐπιτοπίας πνευματικῆς παραδόσεως αἰώνων ὀλοκλήρων, παρ' ὅλην τὴν ἀπομάκρυνσιν (πολιτικὴν καὶ τοπικὴν) ἀπὸ τὸ κέντρον τοῦ Ἑλληνισμοῦ [δηλ. τὴν Αθήνα] ἢ ἐξομοίωσις προχωρεῖ γοργά. Οἱ καλύτεροι σήμερα Κύπριοι λογοτέχνη (ἐξαιρῶ τὸν Λιπέρτην καὶ τὴν σχολὴν του), ὅπως ὁ Λ. Παυλίδης, ὁ Λουκῆς Ἀκρίτας, ὁ Τ. Ἀνθίας, ὁ Α. Ἰντιᾶνος, οἱ δύο Νικολαῖδαι, ὁ Γλ. Ἀλιθέρης ξεχωρίζουν τόσον ὀλίγον ἀπὸ τοὺς ἄλλους ὡς Κύπριοι, ὅσον οἱ λογοτέχνη τῆς Λέσβου» – και ἔτσι δακτυλοδείχνει ἤδη ἀπὸ τότε ἓνα βασικὸ desideratum στὴν ἀντιμετώπιση τῆς ντόπιας λογοτεχνικῆς παραγωγῆς. Στὴν ἐμπρακτὴ παιδαγωγικὴ ζωὴ δρα ὡς πεφωτισμένος δάσκαλος (τὸ ἀρθρο τοῦ Κ.Π. Κύρρη εἶναι λίαν διαφωτιστικὸ ἐπὶ τοῦ θέματος). Καὶ ἀπὸ λαογραφικὴ ἀποψη ἡ Κύπρος τὸν ἀγγίζει βαθιά, καθὼς δρα «ὁδοιπορῶν ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον καὶ ἀποκομίζων πλούσιον ὕλικὸν καὶ ἀγάπην πρὸς τὸ "ἀδικοβασανισμένο" νησί» (Χαρά Συκουτρή, σσ. 14-15), ἐνὼ πάμπολλες εἶναι οἱ παλαιογραφικοῦ, ἀρχαιολογικοῦ καὶ θεολογικοῦ περιεχομένου μελέτες που δημοσιεύει κατὰ τὴν παραμονὴ τοῦ στο νησί. Τέλος ἔχει ἀναπτύξει πλήρη συνείδηση τῆς ἐλληνικότητος τοῦ νησιού, στο ὁποῖο πηγαίνει με τὴν «*ψυχὴ τοῦ, σπαραγμένη ἀπὸ τὸν χαμὸν τῆς πατρίδος τοῦ, μετέωρος καὶ τραγικὰ παραδομένη εἰς τὴν ἀμφιβολίαν διὰ τὴν ἀξίαν τῆς ἐθνικῆς ιδέας*», για να βρεῖ ἐκεῖ «*εἰς τὸ ἀλύτρωτον νησί τὴν πίστιν, τὸν λυτρωμὸν*» (Χ. Συκουτρή, σ. 14) ἢ, κατὰ τὸν Δετζώρτζη (σ. 47), ἡ Κύπρος «*ἀποβαίνει γι' αὐτὸν ἀναβάπτισμα*». Ο Συκουτρὴς γράφει στο ἐπίμετρο τῆς μετάφρασης τοῦ δοκιμίου τοῦ Zielinski *Ἡμεῖς καὶ οἱ Ἀρχαῖοι*: «*οὔτε... τῆς Κύπρου οἱ ἀλύτρωτοι Ἕλληνες λησμονήσαν τοὺς ἠθικοὺς δεσμούς, πὺν τοὺς συνέδεαν πρὸς τὴ μητέρα Ἑλλάδα, ἀλλὰ δὲν ἐδίστασαν καὶ θυσίας καὶ μαρτύρια νὰ ὑποστοῦν χάριν τῆς ἐθνικῆς τῶν πίστεως*» (σ. 102). Ἀς μὴν ξεχάσουμε ἐν κατακλείδι ὅτι ἡ πρώτη τοῦ κλασικὴ μελέτη που γράφει στὴ Λιψία ἀφορᾷ τὸ ἔργο τοῦ Ἰσοκράτη *Εὐαγόρας* (*Hermes* 62, 1927, σ. 25 κ.ε.), δηλ. πραγματεύεται, κατὰ τὴν ἐκφραση τοῦ Σ. Κουγέα, ἓνα «*προσφιλὲς τοῦ κυπριακὸν θέμα*» («*Ὁ Φιλολόγος*», σ. 22).

Τὸ ἀρθρο τοῦ Κ.Π. Κύρρη δημοσιεύεται ἐδῶ με πάρα πολλές περικοπές που δηλώνονται με τετράγωνες ἀγκύλες για λόγους οικονομίας. Διατηρήθηκαν μόνο οἱ πολὺ συγκεκριμένες πληροφορίες σχετικά με τὴ δράση τοῦ Συκουτρή στὴν Κύπρο. Ἐτσι παραλείπονται πολυτιμότητες πληροφορίες, ἰδιαίτερα για τὴν κατάσταση στὴ Λάρνακα, που ὁ συντάκτης γνωστοποιεῖ *en passant* ἀποδεικνύοντας περίτρανα τὴ χαλκέντερη πολυμάθεια ἐνός εὐσυνείδητου ιστοριοδίφῃ. Για τὸν ἀνήσυχον ἀναγνώστη ὑπάρχει εὐτυχῶς πάντα τὸ πρωτότυπο ὀλοκληρωμένο ἀρθρο στα *Κυπριακά Χρονικά*, 35-36, 1963 (Α' μέρος) καὶ 37-38, 1963 (Β' μέρος).

Μια τελευταία παρατήρηση για να ἐπιστήσω τὴν προσοχὴ τοῦ Ἑλλαδίτη ἀναγνώστη στο ἀρθρο τοῦ Κ.Π. Κύρρη: Νομίζω ὅτι ἡ ἀνάγνωση ὀλόκληρου τοῦ ἀρθρου εἰσάγει με τὸν πιο πετυχημένο τρόπο στο κλίμα που πρὶν ἀπὸ εβδομήντα περίπου χρόνια γνώρισε ὁ ἐκκολαπτόμενος κλασικὸς φιλόλογος. Ἡ παρουσίαση τοῦ Συκουτρή ἀπὸ τὸν Κύρρη πρέπει να διαβαστεῖ με πλήρη συνείδηση για τὸ ποικίλον καὶ πολυτάραχον που τόσα συχνὰ χαρακτηρίζει τὸν Ἑλληνισμό καὶ προπάντων τὴ διανόησή του.

*Οἱ ἀριθμοὶ σελίδων παραπέμπουν σε ἀρθρα τοῦ συλλογικοῦ τόμου *Μελέται καὶ Ἄρθρα*, ἐπιμέλεια Νάσου Δετζώρτζη, Ἐκδόσεις τοῦ Αἰγαίου, Αθήνα 1956 (ἀνατύπωση ἀπὸ τὴν Ἑταιρεία Σπουδῶν νεοελληνικοῦ Πολιτισμοῦ καὶ Γενικῆς Παιδείας, Ἰδρυμα Σχολῆς Μωραΐτη, Αθήνα 1982).

Ο Ιωάννης Συκουτρής και η Κύπρος

ΚΩΣΤΑ Π. ΚΥΡΡΗ

■ ο πέρασμα του Ιωάννη Συκουτρή από την Κύπρο μοιάζει πολύ και θυμίζει περιπλάνηση αρχαίου Ίωνος φιλοσόφου στον ακραίο αυτό σταθμό του Ελληνικού πνεύματος, την Κύπρο. Καθώς αποφασίζει να αφήσει –για λίγο ή πολύ– το «κέντρο» για χάρη της αρχίας, διαλέγει από συρροή συμπτώσεων και επενέργειας ρικών παραγόντων, αντί κάποιας ανύπαρκτης πλέον ελληνικής αποικίας της Κάτω Ιταλίας ή Σικελίας, ή αντί των παλαιασμένων πλέον ελληνικών κοινοτήτων της Τεργέστης, Επίας, Λιβόρνου, Κορσικής, Νεαπόλεως, Πάδοβας, Πίζας κ.ά., διαλέγει την Κύπρο, νησί με μακριά πνευματική παρουσία και ιστορία, που από τα προϊστορικά χρόνια ήταν στενά συνδεδεμένο με τη Μικρασία, την πατρίδα του, και με την εξαιρετική δυτική παραλία της, την κοιτίδα του πιο αρχαίου ελληνικού πολιτισμού, τη χαμένη πια Ιωνία.

Την Κύπρο, και μάλιστα στη Λάρνακα, ο Συκουτρής εργάστηκε δυο χρόνια (1922-24) ως καθηγητής στο Ιεροδιδασκαλείο, όπου κατηύθυνε ο φίλος του Μητροπολίτης Κιτίου Νικόλαος Μυλωνάς (†1937). [...]

Ο Συκουτρής δεν ήρθε σε τόπο αυχμηρό και ριζικά στείρο και αντιπνευματικό, μ' όλες τις αντιδράσεις που θα συναρμόνιζε. Η τύχη τον έφερε στην πνευματικότερη πόλη της Κύπρου, τη Λάρνακα, ένα μικρό αντίγραφο της αγαπημένης Σμύρνης, όπου τα Γαλλικά ήταν –κι ακόμη είναι– η δεύτερη μητρική γλώσσα σημαντικού μέρους της κοινωνίας και όπου οι πνευματικές κι αισθητικές αγωνίες της Ευρώπης είχαν αντανάκλαση και ζωηρές.

Μέσω της κατέκτησε την πνευματική αριστοκρατία της πατρίδας αυτής πόλης και η φήμη του απλώθηκε σ' όλο το νησί. Σ' αυτό ασφαλώς συνέβαλε κι η σταθερή υποστήριξη του Νικόλαου Μυλωνά, που τον είχε ανακαλύψει και διορίσει στο Ιεροδιδασκαλείο. Γυρίζοντας το καλοκαίρι του 1922 από την Αγγλία, ο Μυλωνάς είχε αναγγείλει στους σπουδαστές γραμμένη –στο αγγελτήριο του Ιεροδιδασκαλείου– και προφορικά αλλά και διά του Τύπου, ότι «ἐξησφαλίσαμεν διὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἓνα διάσημον καθηγητὴν τῶν Ἑλληνικῶν καὶ φιλοσοφικῶν μαθημάτων, τὸν Ἰωάννην Α.Γ. Συκουτρήν». Τότε άρρι τους είχαν αρκετά σχολεία τούς πράγματι διακεκριμένους δημιουργικούς επιστήμονες, όχι απλούς, στεγνούς

δασκάλους τυπικῶν γνώσεων και αμιλλῶνταν ποιος να τους πρωτοπάρει.

Η ριζοτομική διδακτική ορμή του νέου Συκουτρή στο Ιεροδιδασκαλείο βρήκε πρόσφορο έδαφος. Γρήγορα, νεότατος αυτός, μόλις 22 χρόνων παιδί σπινθηροβόλο, ξεπερνά όλους σε δύναμη λόγου, μεθοδικότητα και μεταδοτικότητα, και φυσικά σε εκπληκτικό πλούτο γνώσεων. Ο νέος φιλόλογος της Σμύρνης γεμάτος απορίες κι ερωτηματικά ο ίδιος, μα και γεμάτος απαντήσεις, διψά για γνώση, κι η δίψα του μεταδίνεται θερμή και στους μαθητές του, που σαγηνεύονται και συναρπάζονται απ' αυτόν. Τέλειο πρότυπο αληθινού δασκάλου, γνήσιος Έλλην κληρονόμος του απορηματικού, ερωτηματικού και διαλεκτικού χαρακτήρα της Ιωνικής φιλοσοφίας, γίνεται γρήγορα θρύλος!

Εντούτοις γρήγορα συναντά τη μοιραία αντίδραση ορισμένων κύκλων. Το Ιεροδιδασκαλείο είχε τότε γίνει το «Σχολείο της φτωχολογιάς», με τα χαμηλά του εισιτήρια και περιέκλειε αξιόλογο μα και μερικώς συντηρητικό προσωπικό. [...]

Μόλις ήρθε, ανέλαβε τ' Αρχαία και Νέα Ελληνικά στην ΣΤ' και Ζ' τάξη, και εισήγαγε αμέσως δύο νέα μαθήματα, με την έγκριση του Νικοδήμου, την Εισαγωγήν εις την Φιλοσοφίαν και την Ιστορίαν της Φιλοσοφίας, στις ίδιες αυτές τάξεις. Δίδασκε ακόμη Ιστορία της Τέχνης και Κυπριακή Ιστορία και Τοπογραφία. Ο κ. Γ. Αβραάμ με πληροφορεί ότι ο Συκουτρής τόσο πολύ αγαπούσε το έργο του, ώστε τους ανέλυε μ' ενθουσιασμό για ένα χρόνο σχεδόν στην ΣΤ' τάξη τον Δωδεκάλογο του Γύφτου του Κ. Παλαμά και άλλα έργα του ποιητή, που εξαιρετικά εκτιμούσε. Δίδασκε επίσης κείμενα των Βαλαωρίτη, Σολωμού, Χριστόπουλου, Κρυστάλλη, κ.ά., που υποχρέωνε τους φοιτητές να τα έχουν συνεχώς μπροστά τους. Δίδασκε ακαδημαϊκά μάλλον, μα πολύ «γλυκά» και εντυπωσιακά. Εξέταζε “στα πεταχτά” και βαθμολογούσε κάθε μέρα. Ήταν ακούραστος. Επέμενε πολύ στις Εκθέσεις: Δύο φορές κάθε βδομάδα τους έκανε έκθεση. Αξιοθαύμαστη αντοχή, όταν ληφθεί υπόψη η καθαρά δημιουργική του εργασία στα Κυπριακά Χρονικά τον ίδιο καιρό, να διορθώνει 60-70 εκθέσεις το χρόνο!, μπρος στις 8-10 που γίνονται σήμερα. Μια έκθεση κάποτε είχε θέμα «Αποκριάτικες εντυπώσεις»: όταν ο Συκουτρής είδε πως μια τέτοια έκθεση αναφερόταν σ' ερωτικά ζητήματα δεν θύμωσε –εκπληκτικό!– και την edιά-

βασε στον Καθηγητικό Σύλλογο ως εξαιρετική.

Συχνά ως θέματα εκθέσεων όριζε στίχους του Παλαμά και γενικά άλλων λογοτεχνών: τα θέματά του είχαν συχνότερα βάση τη λογοτεχνία παρά τη ζωή. Α. Καρκαβίτσας, Α. Παπαδιαμάντης, Γ. Βιζυηνός, Δ. Βουτυράς, Ι. Πολυλάς, Κ. Παρορίτης, Δ. Ταγκόπουλος, Κ. Βάρναλης, Λ. Μαβίλης κ.ά. τον απασχολούσαν συνεχώς (η ανάλυση της *Λήθης* του πήρε δυο μαθήματα). Αγαπημένο του μάθημα ήταν οι κριτικές αναλύσεις έργων της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, που θα του δώσουν αφορμή να γράψει αργότερα τη σοβαρή και στερεή μελέτη του, *Η διδασκαλία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα 1932, έκδ. Ι.Δ. Κολλάρου (βλ. κυρίως σ. 30 κ.έ.), βασισμένη στην πείρα της Κύπρου κατά κύριο λόγο. Εντύπωση προκαλούσε το ότι ο Συκουτρής edίδασκε όλους τους καλούς συγχρόνους του Έλληνες λογοτέχνες ανεξάρτητα από ιδεολογία και σχολή: σ' όλους κάτι καλό και βιώσιμο εύρισκε κι αυτό μετέδιδε και τόνιζε. [...]

Εκτός από τα πιο πάνω, ο Συκουτρής edίδασκε ακόμη και Αρχαίους Λυρικούς και Τραγωδίες με εξαιρετική γοητεία. Ελκύοντας ακαταμάχητο το ενδιαφέρον των σπουδαστών, συνάρπαζε με το ύψος των νοημάτων και τους χαμηλότερους ακόμη με το να κατέρχεται στο επίπεδό τους απλουστεύοντας τα υψηλά νοήματα χωρίς να τα καταστρέφει. Όλοι ένιωθαν ότι νέος αέρας φυσάει στο Ιεροδιδασκαλείο, ότι κάποιο εξαίρετο πνεύμα το φωτίζει, ότι όλα του διαφέρουν απ' ό,τι ήξεραν ως τότε.

Οι μαθητές του εντυπωσιάζονταν και διατηρούν στη μνήμη τους άσβεστη την «*ἀγρίαν κριτικήν τῶν κειμένων*» και τις πλούσιες διαφωτιστικές πραγματολογικές παρατηρήσεις του δασκάλου τους, που τα ζωντάνευε μπροστά τους με τρόπο συναρπαστικό, συγκρίνοντάς τα και κάνοντας συνεχώς αναφορές στα σύγχρονα προβλήματα και θέματα, σαν γνήσιος παιδαγωγός, αυτός που τόσα έγραψε κατά των δασκάλων και του κενού μανιερικού «παιδαγωγισμού». [...]

Οι διαλέξεις του αγκάλιαζαν κάθε λογής θέματα. Σε μια εσπερίδα του Λυκείου Λάρνακος «*ἐποίκιλλε τὸ πρόγραμμα διὰ διαλέξεων*», ενώ σ' άλλη διάλεξή του στον «Φιλολογικό Όμιλο Λάρνακος» στις 11.11.1923 μίλησε «*περὶ κρατισμοῦ*», «*μετὰ πολλῆς γλαφυρότητας, ἀτυχῶς ὅμως ὑπεστήριξε πολλὰ αὐτόχρημα ἀναρχικὰς θεωρίας μερικῶν παραδόξων κοινωνιολόγων*». Ο αοίδιμος Θ. Σοφοκλέους παρατηρεῖ ότι «*στην εποχή εκείνη υπήρχε μεγάλη σύγχυση πάνω στα κοινωνιολογικά και άλλα παρόμοια θέματα στην Κύπρο και κάθε κάπως φιλελεύθερη αντίληψη απάνω σε τέτοια ζητήματα μπορούσε στα χρόνια εκείνα να θεωρηθεῖ σαν αναρχική θεωρία... ο Σ. ήταν βεβαίως φιλελεύθερος... ήταν όμως και φανατικός Έλληνα*». [...]

Σ' αυτό το τρικυμιώδες περιβάλλον ο ανειρήνευτος στοχασμός του Συκουτρής βρήκε πρόσφορο έδαφος διαλεκτικών συγκρούσεων, που προκάλεσαν και τις πρώτες κακοσήμεδες για το μέλλον του αντιδράσεις, προηγούμενα δεινά στην κατοπινή του ιστορία, που οι αντίπαλοί του στην Ελλάδα τα υπενθύμιζαν κατά καιρούς...

Το αποκορύφωμα της αντιδράσεως κατά του Συκουτρής έφτασε στα τέλη του σχολικού έτους 1922-1923: Τότε, διδάσκοντας Εισαγωγή στη Φιλοσοφία και κρίνοντας τα επιχει-

ρήματα περί υπάρξεως του Θεού (ως καθαυτό λογικά επιχειρήματα, αναμφιβόλως), δήλωσε τελειώνοντας: «*Αἱ ἀποδείξεις περὶ υπάρξεως τοῦ Θεοῦ στηρίζονται με βάση τὴν λήψιν τοῦ ζητουμένου, ὅθεν δὲν τὴν ἀποδεικνύουν*». Όλοι τότε πορασύρθηκαν σε αποδοκιμασίες κατά του Συκουτρή, με μόνε εξαίρεση τον πιστό του μαθητή Χρ. Σιάντωνα. Υπόγραψε έγγραφο κατά του καθηγητού τους, που ζητούσε να μην επαναδιορισθεῖ ο Συκουτρής, αλλιώς κανείς δεν θα εγγραφότα στο Ιεροδιδασκαλείο τον επόμενο χρόνο! Το έγγραφο στάλθηκε στον Νικόδημο Μυλωνά και στον Καθηγητικό Σύλλογο που όμως το απέρριψαν κατά μεγάλη πλειοψηφία, προτιμώντας να μη επανεγγραφούν μαθητές παρά να φύγει ο Συκουτρής. Ο Μυλωνάς μειδιώντας edήλωσε στα παιδιά ότι δε έχουν δίκαιο κι ότι κάνουν παιδικές ανοησίες, γιατί δεν είναι αυτοί σε θέση να κρίνουν έναν Συκουτρή. Τελικά οι μαθητέ μετεπείσθησαν πλην ενός και ξαναγύρισαν μετανιωμένοι στην Ζ' τάξη του 1923-24 υπείκοντας στην ακαμψία του Συλλόγου και του προστάτη τού Συκουτρή, Ν. Μυλωνά, αλλά και μετά ωριμότερες σκέψεις στις διακοπές, που τους έκαμαν αναγνωρίσουν το σφάλμα τους. [...]

Ο Συκουτρής τους συγχώρησε με τη γνωστή του πραότητα αγίου, όπως παρατηρεῖ ο κ. Γ. Αβραάμ, και συνέχισε την εργασία του με το ίδιο σθένος, μεγαλόψυχος πάντα.

Τελειώνοντας το νέο χρόνο 1923-24 ήταν πια βέβαιος ότι θα έφευγε με υποτροφία του Πανεπιστημίου Αθηνών στη Γερμανία. Η κούρασή του από το «*δασκαλίκι*» τον έκαμε να τ' αηδιάσει ως επάγγελμα, αλλά να το λατρεύσει ως λειτουργήμα και ν' αποδώσει υψίστη σημασία στην πολύπλευρη αποστολή του δασκάλου. [...]

Το καθαρά επιστημονικό έργο του Συκουτρή στην Κύπρο δεν θα με απασχολήσει εδώ πλατιά γιατί αρκετά έγραψε κι αυτό ο Θ. Σοφοκλέους. Προσθέτω μόνο μερικά σύντομα στοιχεία.

α) Ο χαρακτηρισμός του Κυπρίου ως ράθυμου Έλληνα, πλούσιου και χωρίς ευστροφία πνεύματος, αλλά με ανατολικό φιλαλισμό που έγινε από τον Συκουτρή στην Κριτική του για τα *Τζυπριώτικα Τραγούδια* του Δ. Λιπέρτη συνοδευόταν από την εξής παρατήρηση, που προκάλεσε αγανάκτηση στους κύκλους της Αβγής της Λεμεσού και ειδικά στον Α.Κ. Ιντιάνο: «*Ὁ Λιπέρτης ἐπέτυχεν ὄχι μόνον νὰ μᾶς τραγουδήσῃ Κυπριώτικα –αὐτὸ τὸ ἔκαμαν καὶ οἱ ποιητάριδες καὶ ὁ Βασ. Μιχαηλίδης, ποὺ δὲν εἶναι παρὰ ἓνας ἐξευγενισμένος ποιητάρης– ἀλλὰ νὰ μᾶς τραγουδήσῃ σὰν Κυπριώτης, νὰ μᾶς μεταδώσῃ τὰς ἀπηχήσεις τῆς λαϊκῆς ψυχῆς τῶν νησιωτῶν*». [...]

β) Από τις άλλες σημαντικές εργασίες του Συκουτρή στην Κύπρο και για την Κύπρο, σημειώνω τις απόψεις του για τη Φραγκοκρατία, που πολύ την εκτιμούσε, όπως φαίνεται από τις εργασίες του «*Ἡ ποίησις ἐν Κύπρῳ ἐπὶ Φραγκοκρατίας*» διάλεξη που edόθη στη Λεμεσό –και ασφαλώς παρακολογήθηκε από τον κύκλο της Αβγής– και «*Ἐκθεσις τῆς Κριτικῆς Ἐπιτροπείας τοῦ Α' Φιλολογικοῦ Διαγωνισμοῦ τῆς Α.Μ. τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου κ.κ. Κυρίλλου Βασιλείου τοῦ ἀπὸ Κερυνείας. Εἰσηγητὴς Ι.Α.Γ. Συκουτρῆς*».

Και στις δυο ο Συκουτρής σαν Χιώτης και Σμυρνιός εκδηλώνει θαυμασμό για τη Φραγκοκρατία και τον ιπποτισμό. Στην πρώτη γράφει: «*Οἱ βάρβαροι ἀλλ' εὐγενεῖς ἄνθρωποι*

ύσεως είχαν ώραϊα αίσθήματα τιμῆς, ἀνδρείας, εὐσεβεί-
ι αὐταπαρνήσεως. Ἦτο ζωντανή καὶ φιλοπρόοδος τῶν
των ἐκείνων στιφῶν ἡ ψυχὴ. Μὲ αὐτοὺς ἐπανῆλθεν ἡ λε-
ὰ καὶ ἡ παλληκαριὰ εἰς τοὺς πολέμους, φυγαδευμένη
εἰς τὰ κορφοβούνια τῆς Μ. Ἀσίας μὲ τοὺς Ἀκρίτας, ποὺ
μ' αὐτοὺς ἔσβησε καὶ αὐτή. Μᾶς ἐξετίναξαν ἀπὸ τῶν
δόσεων τὸν ὕπνον, αὐτοὶ οἱ χωρὶς παραδόσεις, μᾶς
σαν τὰ μάτια διὰ τὸ παρόν, διὰ νὰ ἐκτιμήσωμεν τὸν Νεο-

στην Κύπρο με θέματα που δεν τον πολυσυγκινούσαν ἢ του-
λάχιστον δεν τον συγκινούσαν οὔτε τα εκτιμούσε τόσο ὅσο τα
κλασικά. Γιατί οἱ εργασίες του γιὰ τους δασκάλους καὶ λογί-
ους της Τουρκοκρατίας καὶ του Μεσαίωνα μας, τόσο εξα-
ντλητικές καὶ λεπτομερεῖς, δείχνουν ἄνθρωπο που σ' ὅλα βρί-
σκει μιαν ἀξία –αὐτὴν που ἔχουν στὴν εποχὴ τους καὶ τὴν ὅση
ἀπόλυτη δυνατό νὰ εγκλείουν– καὶ προσπαθεῖ σ' ὅλων των
ελληνικῶν εποχῶν τις πνευματικές εκδηλώσεις καὶ μορφές

Το Ἡεροδιδασκαλεῖο τῆς Λάρνακας. Ἀποψη ἀπὸ τὴν εσωτερικὴ ἀυλὴ.

νικόν πολιτισμόν».

Ὡς «Ἐκθεσιν» εκφράζει ὁμοιες ἀπόψεις καὶ στιγματίζει
τὴν Τουρκοκρατία ὡς ἐποχὴ ἐρημώσεως καὶ κολλυβογραμ-
μῶν, σ' ἀντίθεση πρὸς τις ἀπόψεις του ἐνός ἀπὸ τους δια-
ζομένους, τοῦ Ἰερωνύμου Κ. Περισιτιάνη. Νομίζω ὅτι ἡ
ἐκτίμησις τοῦ Συκουτρῆ ἀπὸ τὴ Χίο, προκεχωρημένο φυλά-
ου Δυτικοῦ πολιτισμοῦ στὴν Ἀνατολή, μαζί με τὴ σκλη-
μπειρία του ἀπὸ τα χρόνια που ἐξῆσε στὴ Σμύρνη καὶ ἀπὸ
τὴν ἐξόριστον Μικρασιατικὴν καταστροφὴν, που τὸν συνεκλό-
εξεργάζονται τὶς τέτοιες ἀντιλήψεις του που εἶναι βέβαια ὁρ-
αλλὰ διατυπώνονται με πολὺ νεύρο καὶ πίστη, ἐπὶ που
ἔχουν πλὴν των γνωστικῶν, καὶ συναισθηματικὴν προϋπο-
κείμενα καὶ κίνητρα. Σ' αὐτὰ βέβαια, συνεχίζει τὴν παράδοση
ὁμοίας ἀγωγῆς καὶ παιδείας δασκάλου τοῦ Σίμου Με-
ρίου καὶ σειρὰς ὅλης Ἑπτανησιῶν καὶ νησιωτῶν ἐρευνη-
θησάμενη εἶναι ἡ υπομονὴ τοῦ Συκουτρῆ ν' ἀσχολεῖται

να βρεῖ τ' ἀξία λόγου ζώπυρα καὶ τοὺς γνήσιους καὶ αἰώνιους
πυρήνες, στὴν τιτανικὴ προσπάθειά του νὰ συλλάβει τὸ σύ-
νολο τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ὅλων των καιρῶν ὡς μίαν
ἐνότητα μ' ὅλες τις ποικιλίες της. Αὐτὴ εἶναι ἡ πιθανότερη ἐρ-
μηνεία τῆς φιλολογικῆς του κοσμοθεωρίας, που τὸν ἀνεβάζει
στο ὕψος ἐνός Παλαμά τῆς Νεοελληνικῆς Ἐπιστήμης, μολο-
νὸτι βέβαια συνεχίζει σὲ τούτο τὴν παράδοση ἄλλων προγε-
νεστέρων Ἑλλήνων καὶ ξένων ἐλληνιστῶν (π.χ. των Κ. Πα-
παρηγοπούλου, Π. Καρολίδη, Σ. Μενάρδου, Ι. Καλιτσουδά-
κη, Κ. Dieterich, Μ. Crusius κ.ά.). Βέβαια καὶ λόγοι πρακτι-
κοὶ του ἐπέβαλαν στὰ χρόνια τῆς κυπριακῆς του εργασίας νὰ
περιορισθεῖ στὰ μεσαιωνικά καὶ νεότερα θέματα: τὸ ὅτι ἐδῶ
στὴν Κύπρο δὲν εἶχε τὰ μέσα τότε ν' ἀσχοληθεῖ με τὰ κλασικά
που ἦταν τὸ βασικὸ τοῦ ενδιαφέροντος.

Ὡς τούτοις μεταφράζει τὸ κλασικὸ ἔργο τοῦ Oberhammer,
Κύπρος, που τὸ πλουτίζει με σημαντικὲς υποσημειώσεις,

Ο Ιω. Συκουτρής με φίλους στην Κύπρο (1923-24). Στο πίσω μέρος καταγράφει ιδιοχείρως τα ονόματά τους: Νεοκλής Κυριαζής (πρώτος δεξιά), Ιατρός λόγιος εκ των συντακτών των Κυπριακών Χρονικών και συνεχιστής αυτών. Δημ. Τσέπης φίλος, Διευθ. του Κτηματολογίου Λάρνακος. Παναγ. Κυδωνόπουλος, Καθηγητής

δημοσιεύει σε συνέχειες στα *Κυπριακά Χρονικά*.

Οπωδήποτε η ασχολία του μ' όλων των ελληνικών εποχών τις εκδηλώσεις τού δίνει μια καταπληκτική πολυμέρεια κι ενημέρωση σ' όλους τους φιλολογικούς κλάδους που τη χρησιμοποιεί με μεγάλη ωφέλεια, συγκριτικά και επαγωγικά σ' όλες του τις εργασίες. Ειδικός, λεπτολόγος και μαζί συνθετικός και συνολικός στις συλλήψεις του, δεν αποξενώνεται από τα αρχαία θέματα και την κλασική βιβλιογραφία παρά τις μη κλασικές ενασχολήσεις του. Ο Beloch με τον Krumbacher, ο Στασίνοσ με τον λαϊκό μεσαιωνικό ποιητή της *Ζωγραφούς*, ο Όμηρος με τον *Ερωτόκριτο*, του είναι εξίσου οικείοι ήδη αφόντας ήταν στην Κύπρο και παρελαύνουν αδελφωμένοι στα γραφτά του. Η συνολική θεώρηση δεν τον αποκόπτει από τη σκληροτράχηλη ειδίκευση ούτε η δεύτερη τον απομονώνει από την πρώτη. Η γνώση του μεσαιωνικού και νεότερου κυπριακού Ελληνισμού τον ωριμάζει, του χρησιμεύει ως χρυσή γέφυρα και «Ωραία Πύλη» για να μπει με σιγουριά στον κλασικό κόσμο όταν πήγε πια στη Γερμανία, το 1925 κ.ε. Η διδακτορική διατριβή του, που υπεβλήθη στο Πανεπιστήμιο Αθηνών το 1924, μόλις έφυγε από την Κύπρο, είχε θέμα μεσαιωνικό: Πρόκειται για την εισαγωγή στο έργο του Μιχαήλ Ψελλού *Βίος και Πολιτεία του όσιου Αυξεντίου κατά πρώτον εκδιδόμενος υπό 'Ιωάννου Συκουτρή*. Αλλά μόνο την εισαγωγή στον *Βίο* τούτο ετύπωσε, στα 1924, στη *Θεολογία*, ενώ το κείμενο δεν το εξέδωσε. Το είχε αντιγράψει από το πολύτιμο χειρόγραφο αρ. 18 της Αρχιεπισκοπής Κύπρου μαζί μ' άλλα κείμενα, δύο λόγους του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Γρηγορίου του Κυπρίου, στην Αγία Μαρίνα (φ. 57α-76α) και στον Διονύσιο του Αρεοπαγίτη (φ. 27α-56β). Η έκδοση του *Βίου του Αυξεντίου* θα ήταν editio princeps, αλλά δεν έγινε ποτέ. Επίσης, μόνο η εισαγωγή στους λόγους του Γρηγορίου δημοσιεύθηκε στον *Εκκλησιαστικό Φάρο* της

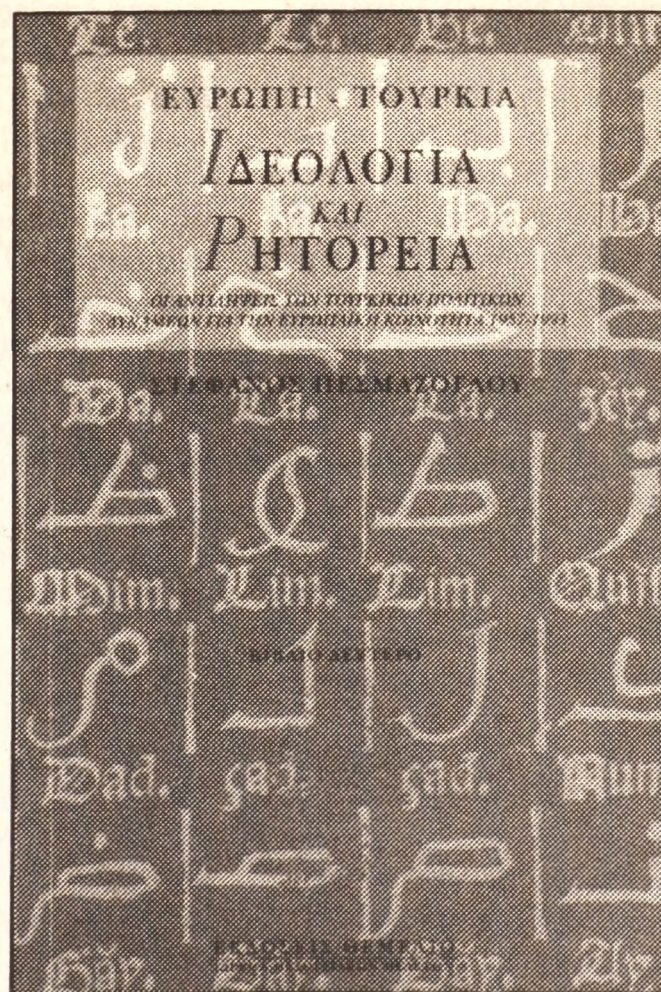
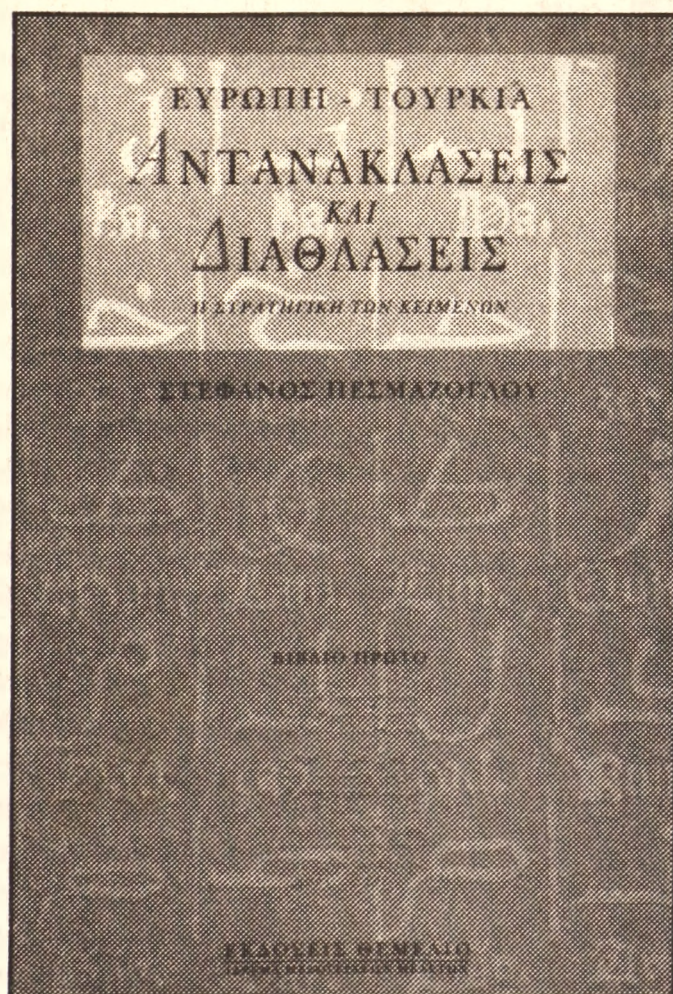
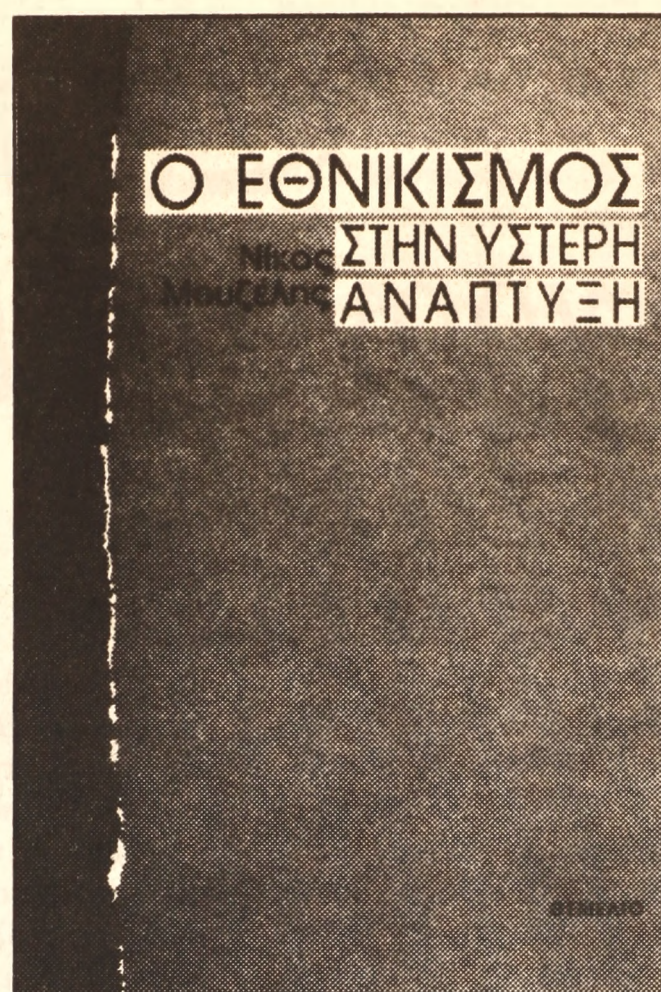
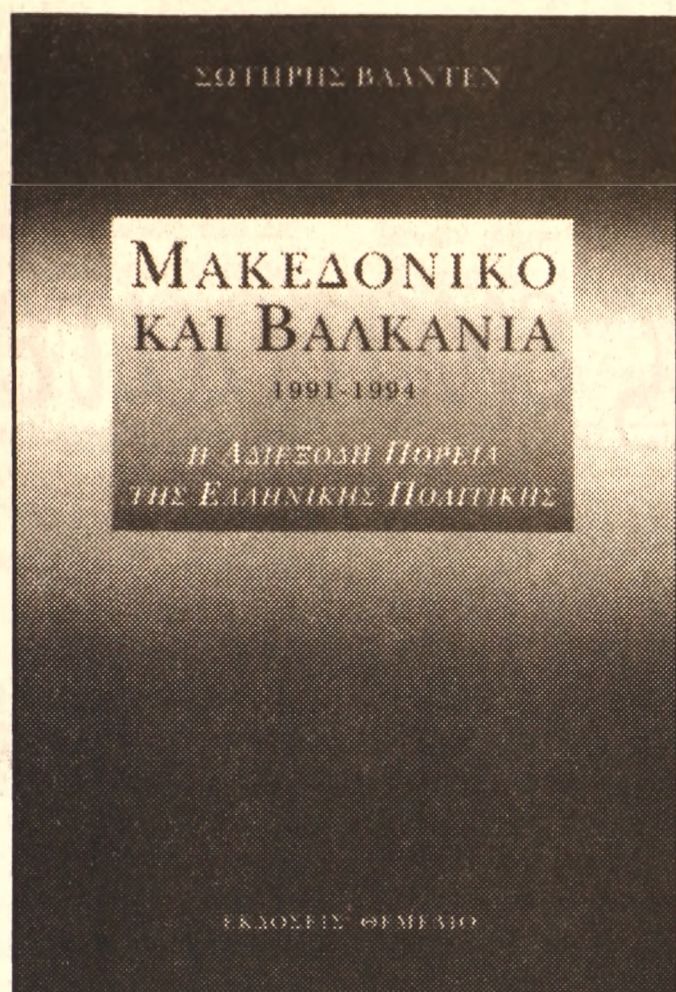
Αλεξανδρείας. [Ο *Βίος* έχει εκδοθεί από τον Πόντιο Ρ.Ρ. Ιωαννου στις εκδόσεις Harrassowitz.]

Άλλη αξιόλογη εργασία του Συκ. είναι το φυλλάδιο «Οδηγία προς συλλογήν γλωσσικού και Λαογραφικού 'Υλικού χάριν του "Κυπριακού Γλωσσικού και Λαογραφικού 'Αρχείου"», εν Λάρνακι (Κύπρου) 1923, σελ. 22, *Δημοσιεύματα "Κυπριακών Χρονικών"*, αρ. 1, που συντάχθηκε με βάση τις οδηγίες της Γλωσσικής Εταιρείας Αθηνών και το άρθρο «Λαογραφία» του Ν.Γ. Πολίτη (βλ. σ. 2). Άλλες κυπριακές εργασίες του μπορεί να βρει ο ενδιαφερόμενος στον τόμο *Μελέται και Άρθρα* βιβλιογραφημένες, σσ. 637-641: Σχεδόν όλα τα λήμματα από το 1 μέχρι το 62 είναι κυπριακά, κι εφεξής μόνο ελάχιστα, π.χ. τα υπ' αρ. 120-121, σ. 645.

Αυτή, με λίγα λόγια, υπήρξε η κυπριακή περίοδος του Συκουτρή, που μ' όλη την κυριαρχία των κυπριακών θεμάτων, έχει τα κύρια χαρακτηριστικά του υστερότερου έργου του. Τα κυπριακά θέματα ήταν στην πλειονότητά τους παρθένα κι επιπλέον ημπορούσαν να ερευνηθούν ορθά και θετικά από τις απειράριθμες επιτόπιες πηγές, που ο Συκ. κυριολεκτικά τις ξεψάχνισε στα δύο πυρετώδη εκείνα χρόνια (1922-24) και κατόπιν φεύγοντας. Θα ήταν ενδιαφέρον να ερευνηθεί το αρχείο των καταλοίπων του για να βρεθούν όσα κυπριακά επήρε μαζί του φεύγοντας· τέτοια αναφέρει συχνά στις μελέτες του και δη στα «Παλαιογραφικά εκ Κύπρου», κ.ά. Επίσης, πρέπει να βρεθούν όσες τυχόν εργασίες του περί Κύπρου ετοίμαζε και αφήκε ημιτελείς, όπως π.χ. η αναφερόμενη στις επιστολές του που εκδόθηκαν στα *Κυπριακά Χρονικά* Λευκωσίας (37-38, Νοέμβ.-Δεκ. 1963) κι όσες άλλες δοκιμές, σημειώσεις, διαλέξεις, μεταφράσεις ή άλλες του εργασίες που έκαμε στην Κύπρο, όπως η περί Einstein και η περί Κύπρου ως έχει σήμερα, η περί κρατισμού διάλεξίς του, κ.ά.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΘΕΜΕΛΙΟ- ΣΟΛΩΝΟΣ 84 - ΤΗΛ. 3608180

Νέες Εκδόσεις

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΘΕΜΕΛΙΟ- ΛΕΣΧΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Σόλωνος 84- Τηλ. 3608180, 3602646

«Συμποσιακά» το χρονικό μιας εκστρατείας

του ΜΙΝΩΑ ΚΟΚΟΛΑΚΗ

Το 1931 με πρωτοβουλία του υπουργού Παιδείας **Γ. Παπανδρέου** η Βουλή εψήφισε το Ν. 5058 «περί ένισχύσεως τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τεχνῶν». Βάσει του άρθρ. 3 το Δημόσιο αναλάμβανε την υποχρέωση να χορηγεί κατ' ἔτος στην Ακαδημία δρχ. 350.000 «ὅπως διὰ τούτων αὕτη ἐπιμελῆται τὴν μετάφρασιν... εἰς τὴν Νέαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἔργων ἀρχαίων κλασικῶν». Εξάλλου με υπουργικὴ ἀπόφαση της 18-3-1932 (ἀρθρο 2) «ἐκ τοῦ ἀνωτέρου ποσοῦ 200.000 δρχ. διατίθενται κατ' ἔτος εἰς ὁμοίομορφον ἔκδοσιν ἀρχαίων συγγραφέων ἐν πρωτοτύπῳ, μετὰ μεταφράσεως καὶ ὑπομνημάτων...».

Ἡ ετήσια χορηγία μειώθηκε σε 100.000 δρχ. ἀπὸ τὴν ἐπόμενη κυβέρνησι, ἀλλὰ ἤδη σταθερές βάσεις εἶχαν τεθεῖ για τὴν ίδρυση καὶ ευόδωση τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης.

Ἡ Ακαδημία Αθηνῶν, με προκήρυξη για τὴ συμπλήρωση 100ετίας ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ **Αδαμαντίου Κοραή**, γνωστοποιούσε τὴν πρόθεσή της να συνεχίσει τὸ ἔργο τοῦ «διὰ πρωτοτύπων καὶ μεθοδικῶς ἀρτίων κριτικῶν ἐκδόσεων ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων», οἱ οποίες «θὰ εἶναι καταληπτὰ εἰς πάντα Ἑλληνα κατέχοντα τὴν συνήθη γυμνασιακὴν μόρφωσιν καὶ ἐπιθυμοῦντα ἐν ὠρίμῳ ἡδὴ ἡλικίᾳ νὰ γνωρίσῃ τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας συγγραφεῖς, ὅχι πλέον ὡς κείμενα σχολικά».

Με αὐτὸ τὸ πνεῦμα συντάχθηκε ἀπὸ τὸν **Ιω. Συκουτρῆ** καὶ ἐγκρίθηκε ἀπὸ τὴν ολομέλεια τῆς Ακαδημίας ὁ Εσωτερι-

κὸς Κανονισμὸς τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης καὶ ἀνατέθηκε σε καθηγητὲς τῶν δύο πανεπιστημίων καὶ ἄλλους «δοκίμους ἑλληνιστάς» ἡ ἐκδοσις ὁρισμένων συγγραφέων τῆς ἐκλογῆς τοῦς. Ὁ **Ιω. Συκουτρῆς**, ποῦ υπηρετοῦσε στὴν Ακαδημία ὡς βιβλιονόμος, διορίσθηκε καὶ ὡς ἐμμοσθος ἐπιμελητὴς τῶν ἐκδόσεων τῆς σειρᾶς. Ἐχοντας περίπου περατώσει τὴν ἐπεξεργασία τοῦ *Οἰδίποδος ἐπὶ Κολωνῶ* τοῦ Σοφοκλέους πρὶν ἀπὸ τὴν ίδρυση τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης προσφέρθηκε νὰ παραδώσει αὐτὸ τὸ κείμενο σε διάστημα 2-3 μηνῶν ἐντὸς τοῦ 1933. Ωστόσο ἡ ἐιδικὴ ἐπιτροπὴ ἀκαδημαϊκῶν (φιλολόγων καὶ λογοτεχνῶν) ἐπέμεινε στὴν ἐναρξὴ τῆς σειρᾶς με σύγγραμμα τοῦ Πλάτωνος, ἀρχηγέτη τῆς Ακαδημίας· ἐιδικότερα μάλιστα, καθὼς δὲν διδασκόταν στα σχολεῖα, ἦταν γενικότερου ἐνδιαφέροντος, δὲν ξεπερνοῦσε σ' ἑκτασι τὸν ἑνα τόμο καὶ ἦταν ἐφικτὸ νὰ κυκλοφορήσει συντομότερα. Με αὐτὲς τὶς προϋποθέσεις ἀπέμεναν πρὸς ἐπιλογὴ μόνον τὰ ἔργα *Φαῖδρος*, *Λύσις*, *Χαρμίδης*, *Μενέξενος* καὶ τὸ *Συμπόσιον*. Τελικὰ προκρίθηκε τὸ τελευταῖο –«τὸ ὠραιότερον» (βλ. *Πρακτικὰ Συνεδριῶν* 3.12.1932, σ. 14· 9.12.1932, σ. 16 καὶ 23· 10.1.1993, σ. 23)– καὶ ὁμόφωνα ἡ ἐκδοσίς τοῦ ἀνατέθηκε στὸν υφηγητὴ **Ιω. Συκουτρῆ**, ὡς υπάλληλο τῆς Ακαδημίας, ὁ οποίος καὶ ζήτησε ἐνός ἔτους προθεσμία για νὰ ετοιμάσει τὴν ἐκδοσις. Πρὸς τὸ τέλος τοῦ 1933, υπέβαλε πράγματι ἑτοιμὸ τὸ χειρόγραφό τοῦ καὶ ἡ ἐπιτροπὴ –ὕστερα ἀπὸ γραπτὴ γνωμάτευση τοῦ ἐλληνιστῆ

ἀκαδημαϊκοῦ **Ιω. Καλιτσουνάκη**– ἀποφάσισε ὁμόφωνα τὴν ἐκτύπωση τῆς ἐργασίας. Τὸν **Ιούνιο** τοῦ 1934 ὁ οἶκος *Κολλάρου καὶ Σίας* κυκλοφόρησε τὸν πρῶτο αὐτὸ τόμο τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης με τὸ πλατωνικὸ *Συμπόσιον*. Τὴν ογκώδη ἐκδοσις (σ. 254* τῆς Εισαγωγῆς καὶ σ. 239 κειμένου, κριτικὸ ὑπομνήματος, μεταφράσεως καὶ σχολίων) ὁ Συκ. ἀφιερώνει στὴ γυναῖκα τοῦ **Χαρά** με ταιριαστοὺς στίχους τοῦ **Μ. Τσιριμώκου** (ἀπὸ τὸ ποίημα «Ἱστορία» στα *Τραγούδια τοῦ πόνου*). Τὴν ἐμπειρία ἐπὶ τοῦ χειρογράφου τοῦ Συκ. καὶ τῶν τυπογραφικῶν δοκιμῶν εἶχε, σύμφωνα με τὸν Εσωτερικὸ Κανονισμό (ἀρθρο 5), ὁ ἀκαδημαϊκὸς-καθηγητὴς **Ιω. Καλιτσουνάκης**. Στὸν πρόλογό τοῦ (σ. 13*) ὁ Συκ. εὐχαριστεῖ τὸν ἐπόπτη διότι «ἐπώπτευσεν μ' ἐξαιρετικὴν λεπτότητα καὶ πνεῦμα συνεργασίας τὴν ἐκδοσιν καὶ πολλὰς χρησίμους ὑποδείξεις [τοῦ] ἔκαμεν». Ὅταν ἀργότερα ἐκδηλώνεται ὁ θόρυβος ἐναντίον τοῦ Συμποσίου ὁ Συκ. με ὑπόμνημά τοῦ (25.10.1936) πρὸς τὴ Σύγκλητο τῆς Ακαδημίας ἀναγκάζεται νὰ υπενθυμίσει ὅτι «ὁ ἐλεγκτὴς τῆς ἐκδόσεως κ. **Ἰ. Καλιτσουνάκης** οὐδεμίαν σχετικὴν σύστασιν ἔκαμεν» (δηλαδή περὶ ἀνάγκης περικοπῆς ἐδαφίων) καὶ ὅτι «τὰ σχετικὰ τυπογραφικὰ δοκίμια μὲ ἰδιογράφους σημειώσεις τοῦ κ. **Καλιτσουνάκη** τὰ ἔχει εἰς τὴν διάθεσιν τῆς Ἀκαδημίας». Ἀλλὰ καὶ ἀφ' ἑθρογραφῶντας στὴν *Πρωτῖα* (17.6.1937, πρβ. *Ν. Ἑστία* 63, 1.4.1958, σ. 559) ἀντιεπαναλάβει: «Τὰ τυπογραφικὰ δοκίμια εἰς τὰ ὁποῖα ἐσημείωνεν ὁ κ. **Καλιτσου-**

άκης τὰς παρατηρήσεις του, διατηρῶ ἰκὸμη ὅλα. Πουθενὰ δὲν ἐκφράζεται καὶ ἡ ἐλαχίστη ἐπιφύλαξις ὡς πρὸς τὴν ἱκρίθειαν ἢ τὴν ἠθικὴν σοβαρότητα τῶν ἀναπτυσσομένων ἀπόψεων. Τὰς ἐνέκρινεν ὅλας καὶ ἐν χειρογράφῳ καὶ κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν».

Ἡ ἀπήχηση που εἶχε ἡ ἐκδοσὴ τοῦ Συμποσίου ἀπὸ τοῦ Συκ. υπήρξε εντυπωσιακή. Στὸ ἐξωτερικὸ κριτικὰ δελτία ξένων ἀκαδημιῶν καὶ φιλολογικὰ περιοδικὰ ἐπαίνεσαν τὴν ἐργασία τοῦ ἐργηγευτῆ ἀλλὰ καὶ συγχάρηκαν τὴν ἀκαδημία γιὰ τὴν πρωτοβουλία τῆς. Ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βιολωρεντίας **Umberto Galli** –ἐκδότης τοῦ Συμποσίου (1935)– καλύπτει 6 σελίδες τοῦ *Bolletino di filologia classica* 41, 1935, σσ. 128-133, πρβ. μετάφρ. Ν. Ἑστία, 15. 7.1935, σσ. 685-689) γιὰ τὴν ἀνάλυσιν καὶ κρίσιν τῆς ἐκδόσεως τοῦ Συκ., τὴν ὁποία χαρακτηρίζει «ἔργο ὁρισμένον μὲ τὴν μεγαλύτερην σοβαρότητα, μεθοδικό, ὁργανικό, ὅπου ὁ συγγραφέας ἀποδεικνύει, ἐκτὸς τῆς μεγάλης τοῦ ἀγάπης, διαυγὴ καὶ πλούσια νωριμία μὲ τὴν πλατωνικὴν σκέψιν καὶ φθονο πλοῦτο ποικίλων πληροφοριῶν».

Στὸ *Journal of Hellenic Studies* (55, 1935, σσ. 266-267), ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Λονδίνου **F.H. Marshall** παρατηρεῖ ὅτι ὁ Ἕλληνας ἐκδότης τοῦ Συμποσίου «πιθανὸν νὰ θεώρησιν ὡς τὸν μεγαλύτερον ἔπαινον, ποὺ ἂν μποροῦσε νὰ τοῦ ἀπονεμηθῇ ἂν οὐμὲ πῶς ἡ ἐκδοσὴ εἶναι ἀντάξια νὰ ὑποδεθῇ μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Κοραῆ» καὶ τι «τὸ Συμπόσιο μὲ τὴν λαχτάρα τοῦ πρὸς τὸ ἀπέραντο πέλαγος τοῦ Ἀπολλοῦ Κάλλους εἶναι κατ' ἐξοχὴν καὶ ἰσχυρὰ ἀπαρχὴ τῆς σειρᾶς ἐλπίζου-με πῶς οἱ ἐπόμενοι τόμοι θὰ κρατηθοῦν στὸ ὑψηλὸ ἐπίπεδο τῆς παρούσας ἐκδόσεως».

Κατὰ τὸν πλατωνιστὴ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Halle **Raul Friedländer** «ὁ πρῶτος Συκουτρήτης... μὲ τὸν πρῶτον αὐτὸν τόμον ἱκανοποίησε ἀνώτερες ἀξιῶσεις... Δικαιοῦται κανεὶς νὰ συγχαρῇ τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν γι' αὐτὴν τὴν ἐργασίαν» (*Göttingische Gelehrte Anzeigen* 97, 1935, σσ. 367-368, πρβ. μετάφρ. Ν. Ἑστία, 9, 1.11.1935, σ. 1022).

Σύμφωνα μὲ τὴν γνώμην τοῦ καθηγητῆ **A. Puech** (*Journal des Savants*, 1935, σσ. 130-131) «ἡ πληροφόρησις εἶναι εὐρεία καὶ ἀκριβὴς καὶ οἱ προσωπικὲς ἀπόψεις τοῦ συγγραφέως εὐστοχεῖς».

Τέλος –παραλείποντας ἄλλες ευμενεῖς παρουσιάσεις τοῦ τόμου ἀπὸ τις στήλες ξένων περιοδικῶν– μνημονεύουμε τὸν ἐλληνιστὴ **L. Roussel** (*Libre* 148/19, 1935, σσ. 1189-1190), που ἐξαίρει τὴν ἐπιστημονικὴ δημιουργίαν τοῦ Συκ. καὶ

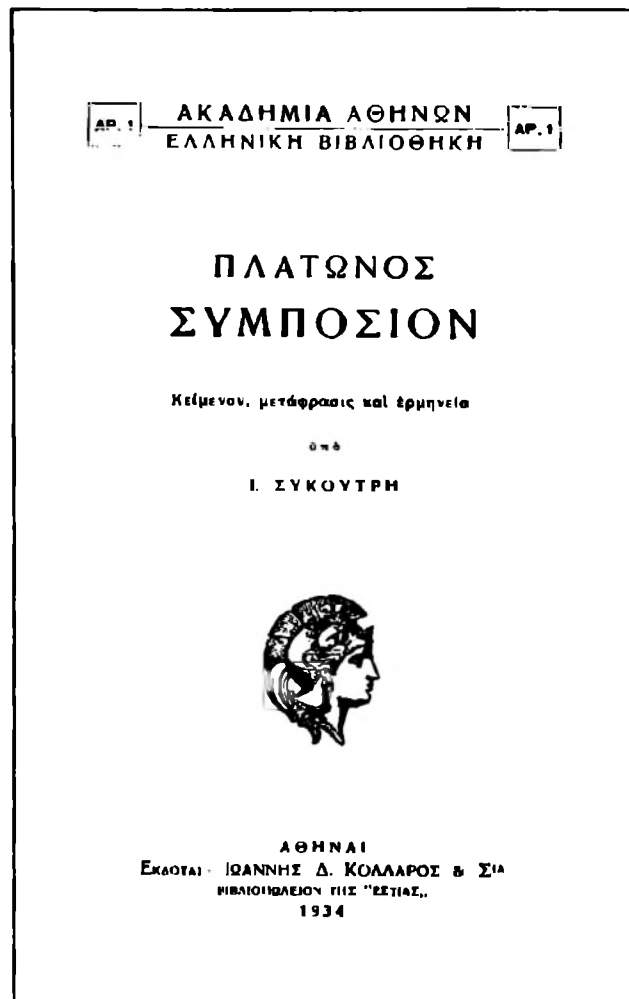
στηκαν– ἀφορούσαν ἀποκλειστικὰ στὴν ἐκτασὴ τῆς Εἰσαγωγῆς καὶ στὴν προτίμησιν φιλολογικῆς –ἀντὶ λογοτεχνικῆς– μεταφράσεως καὶ, σὲ μιὰ περίοδον γλωσσικῆς διαμάχης, στὴ χρῆσιν τῆς καθαρεύουσας.

Ὁ **Γ. Παπανδρέου** (*Ν. Ἑστία* 8, 1934, σ. 805), παρὰ τὴν ἐπιφύλαξιν ὅτι «ἔπρεπε νὰ εἶχε προτιμηθῇ ἡ δημοτικὴ», ἀναγνωρίζει πῶς «ἡ ἀπλὴ καθαρεύουσα τοῦ κ. Συκουτρή διαβάζεται ἄνετα καὶ εἶναι πολὺ εὐχάριστη». Στὴν ἐρώτησιν πῶς κρίνει τὴν ἐργασίαν τοῦ ἐκδότη ἀπαντᾷ: «Δὲν ἔχω καμμίαν ἀρμοδιότητα φιλολογικῆς κριτικῆς... Ὡς ἀναγνώστης ὅμως, εἶμαι ἐνθουσιασμένος, βρίσκω καὶ τὴν εἰσαγωγὴν καὶ τὴν μετάφρασιν ἐξαιρετικὰ. Ἀπευθύνω τὰ θερμότερα συγχαρητήριά μου στὸν κ. Συκ. Ὑπάρχει ὅχι μόνον σοφία, ἀλλὰ καὶ ἀγάπη στὸ ἔργο του». Κατὰ τὸν **Γρηγ. Ξενόπουλον** (*Ν. Ἑστία* 8, 1934, σ. 708) «ἡ ἐργασία εἶναι πραγματικῶς θαυμαστὴ καὶ τιμᾷ σὰ φιλόλογον τὸν κ. Συκ.». Ὡστόσο ὁ Ξενόπουλος θὰ ἠθέλε τὴν Εἰσαγωγὴν «πολὺν συντομώτερον –ἢ μισὴ θάταν ἀρκετὴ»– καὶ τὴν μετάφρασιν «στὴν ἴδιαν γλῶσσᾳ τοῦ Πλάτωνος, τὴ σημερινήν». Ὡς γλωσσικὸ πρότυπον θὰ ἔπαιρνε τοὺς *Διαλόγους* τοῦ Ἀσόφου τοῦ Π. Νιρβάνα ἢ θὰ «τοῦφθανε καὶ ἡ δικὴν τὴν γλῶσσᾳ, ὅπως εἶναι διαμορφωμένη στὰ τελευταῖα τοῦ λογοτεχνήματα» (!).

Ὁ Συκ. θὰ ἀντικρούσει τὰς αἰτιάσεις γιὰ τὸν γλωσσικὸν τύπον (*Ν. Ἑστία* 8, 1934, σ. 808) επικαλούμενος τὸν Εἰσαγωγικὸν Κανονισμόν (ἀρθρον 10, § 1) καὶ τὸ σκεπτικόν του. Σχετικὰ μὲ τὸ μᾶκρος τῆς Εἰσαγωγῆς αἰτιολογεῖ (*Ν. Ἑστία* 8, 1934, σ. 853) τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἀναπτύξεως μὲ τὰ ἐλληνικά δεδομένα καὶ παραπέμπει σὲ παραδείγματα τῆς σειρᾶς *Budé*.

Ἡ ἐφημερίδα *Βραδυνή* (21.7.1934, **Νέστορ Λάσκαρις**) συγχαίρει τὸν συνεργάτην τῆς στὸ «Λαϊκὸν Πανεπιστήμιον» τονίζοντας ὅτι «ἡ ἀνάλυσις ἀποτελεῖ ἀληθινὰ μνημειῶδες ἔργον, ἡ δὲ μετάφρασις εἰς γλῶσσαν ἀπλὴν καὶ γλαφυράν ξαναζωντανεύει τὸν διάλογον τοῦ μεγάλου Πλάτωνος».

Ὁ **Αἰ. Α. Κύρου** (*Ἑστία* 19.8.1934) θεωρεῖ τὴν ἐκδοσὴν «ἕνα λαμπρὸν βιβλίον», προερχόμενον «ἀπὸ τὸν ἐμπνευσμένον αὐτὸν μελετητὴν τῆς ἀρχαίας τῶν προγόνων μας σοφίας τοῦ ὁποίου τὰ μαθήματα εἰς τὸ Πανεπιστήμιον μὲ

τὴν «ἐκπληκτικὴν τοῦ οἰκειότητά μὲ τὴν πλατωνικὴν σκέψιν» καὶ χαρακτηρίζει τὴν εἰσαγωγὴν στὸ κείμενον «πλήρη εὐφυῶν ἰδεῶν». Ὁ Roussel διατυπώνει μόνον δύο ἐπιφυλάξεις: α) ὅτι ἡ γλῶσσα τῆς μεταφράσεως εἶναι «mikhti», ἐνῶ θὰ τὴν ἠθέλε ἀκραιφνῶς δημοτικὴν καὶ β) ὅτι εἶναι ἐκδηλὴ ἡ τάσις τοῦ Συκ. νὰ υπερτιμᾷ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα «τὴν ὁποία ἀτενίζει μὲ τὰ κάπως ἀπαρχαιωμένα ματογυῶλια τῶν ἐκατὸ τοῖς ἐκατὸ οὐμανιστῶν». Ἡ διαπίστωσις τοῦ ξένου ἐπιστήμονα ἐκ προοιμίου ἀναιρεῖ τοὺς περὶ τοῦ ἀντιθέτου ἰσχυρισμούς των μετέπειτα διαβολῶν τοῦ Συκουτρή.

Στὴν Ἑλλάδα οἱ πνευματικοὶ φορεῖς χαίρετισαν μὲ θερμὴν τὴν ἐκδοσὴν τοῦ Συμποσίου. Οἱ ἀντιρρήσεις –ὅπου ἐκφρά-

τόσον ένθουσιασμόν παρακολου-
θούνται... Ἡ μετάφρασίς του εἶναι ἀλη-
θινὸν πρότυπον μεταφράσεως καὶ διότι
σέβεται τὸ κείμενον καὶ διότι κατορθώ-
νει νὰ ἀποδίδῃ τελείως τὰς λεπτοτέρας
έννοίας».

Ἡ βιβλιοκρισία του **Αρέθα Αργαίου**
(=Ασκητοπούλου) στον *Προσφυγικὸ*
Κόσμο (23.9.1934) καταλήγει με τις λέ-
ξεις: «Ὁμολογῶ ὅτι κατὰ τὴν ἀνάγνω-
σιν τῆς Εἰσαγωγῆς καὶ τοῦ Συμποσίου
τοῦ Πλάτωνος κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ κ.
Συκ. ἐπέρασα τὰς καλυτέρας ὥρας μου
καὶ θὰ μοῦ μείνῃ ἀνεξίτηλος ἡ ἐντύπω-
σις ἐκ τοῦ παρ' Ἀγάθωνι συμποσίου καὶ
διὰ τοῦτο εὐχαρίστως συνιστᾷ τὴν ἀπό-
κτησιν τοῦ α' τόμου τῆς Ἑλληνικῆς Βι-
βλιοθήκης πρὸς ὅλους τοὺς Μικρασιά-
τας διανοουμένους.»

Ευμενέστατο εἶναι τὸ ἀνώνυμο σχόλιο
στα Ἀθηναϊκὰ Νέα (24.7.1934), ὅπου ὁ
πλατωνικὸς διάλογος ἀποκαλεῖται «τὸ
ποιητικώτερον ἔργον τοῦ ἀρχηγέτου
τῶν ἀκαδημιῶν, τὸ μεγαλείτερον ἀρι-
στούργημα τῆς ἀρχαίας πεζογραφίας». Κατά
τον **Μιχ. Ροδά** (Ἐλεύθερον Βῆμα, 25.7.1934)
«ἡ ἔκδοσις ἀποτελεῖ γεγονὸς πνευματικὸν
ποῦ τιμᾷ τὴν ἀκαδημίαν καὶ τὸν κ. Συκουτρήν·
ἀποτελεῖ σταθμὸν ἱστορικὸν διὰ τὴν Ἀκαδημίαν
ἰδιαιτέρως μὲ τὴν ἀρχὴν ποὺ ἔκαμε», καὶ κα-
τὰ τον **Αλκ. Μαργαρίτη** (εφημ. Πατρίς, 27.8.1934)
«ἡ ἔκδοσις εἶναι ἐφάμιλλος τῶν καλλιτέρων
εὐρωπαϊκῶν· ὁ αὐτοδημιούργητος αὐτὸς
Μικρασιάτης, ὁ ἀκούραστος μελετητὴς τῆς
ἀρχαίας, ἀλλὰ καὶ τῆς συγχρόνου σκέψεως,
διὰ τοῦ Συμποσίου παρέχει νέον δεῖγμα
ἀκαταβλήτου ἐνεργητικότητος ὑπο-
μονῆς καὶ γνώσεων».

Για τὸν **Αχιλλέα Τζαρτζάνο** (Ν. Ἑστία 8,
15.8.1934, σσ. 759-763) ὁ πρῶτος τό-
μος τῆς σειρᾶς εἶναι «μὴ εὐσυνείδητη
ἐργασία μὲ εὐστοχες γενικῶς καὶ σὲ
πολλὰ πρωτότυπες παρατηρήσεις, ὅχι
ἀπλᾶ ἀναμασήματα γνωμῶν ξένων
ἐρμηνευτῶν τοῦ πλατωνικοῦ Συμποσίου».
Αντιρρήσεις ἐκφράζει ὁ Τζαρτζάνος
για τὴ γλωσσικὴ μορφή τῆς μετα-
φράσεως –που ἔπρεπε νὰ εἶναι ἡ «νεο-
δημοτικὴ»– καὶ για τὸ δυσανάλογο μέ-
ρος τῆς Εἰσαγωγῆς «ποῦ δὲ χτυπᾷ διό-
λου εὐχάριστα στὸ μάτι». Εντούτοις πα-
ραδέχεται ὅτι τὸ πλῆθος τῶν προβλημά-
των ποὺ συνδέονται με τὸ πλατωνικὸ
ἔργο ἐπιβάλλει ἀκριβὴ καὶ πλήρη ἀνά-

πτυξη. Στὴ μετάφραση ἐπισημαίνει
τρεις ἀστοχίες – στὴν πραγματικότητά
μία μόνο (σ. 62, 185d) εἶναι συζητήσιμη.
Ἡ γνώμη τοῦ Τζαρτζάνου (σ. 760) ὅτι
«ἡ ἐρμηνεία κι' ἡ ἐξήγησις κι' ἡ μετά-
φρασις τῶν ἔργων τῶν κλασικῶν συγ-
γραφέων δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ἀπο-
κλειστικὸ ἔργο ἱκανῶν φιλολόγων καὶ
μόνον φιλολόγων» ἀναζωπύρωσε τὴ
διαμάχη «φιλόλογος ἢ λογοτέχνης» με
τις ἀντικρουόμενες ἀπόψεις τῶν **Κλ.**
Παράσχου (Ν. Ἑστία 8, 15.9.1934, σ.
852), **Ἑλλης Λαμπρίδη** (Ν. Ἑστία 8,
15.11.1934, σσ. 1043-1044) καὶ σχετικὴ
παρέμβαση τοῦ Συκουτρή (Ν. Ἑστία 8,
1.12.1934, σ. 1095).

Τὴν ἐρμηνεία τοῦ Συμποσίου ἀπὸ τὸν
Συκ. ἐξαίρει ὁ **Θεοδ. Ξύδης** (Ἐκπαιδευ-
τικὰ Χρονικὰ 2, 1934, σσ. 213-215), ὁ
οποῖος τονίζει «τὴν ψυχολογικὴ ἐμβά-
θυνση ποὺ ἀνασύρει καὶ τὰ μυχιαίτατα
ἀκόμα τῆς ἰδιοσυστάσιος τῶν προσώ-
πων τοῦ διαλόγου. Ὅλα τὰ πρόσωπα
ζωντανεύονται ἐξαίσια. Κάθε κίνησή
τους κι' ὁ παραμικρότερος λόγος τους
κι' ἡ πῶ ἀσήμαντη ἐκδήλωσή τους σκια-
γραφεῖται μὲ δύναμη. Εἶναι πραγμα-
τικὰ μὴ ἄλλη μετάφραση οἱ σελίδες
αὐτές, μετάφραση ψυχῶν». Σχετικὰ με
τὸ κεφάλαιο τῆς Εἰσαγωγῆς «Πλατω-
νικὸς ἔρως καὶ χριστιανικὴ ἀγάπη» ὁ
Ξύδης ἐκφράζει τὴ γνώμη ὅτι ὁ Συκ.
«ἀτένισε τὸ πρόβλημα τῆς συγκρίσεως
μὲ μὴ πρωτοτυπία μνημειώδη καὶ κα-
θόρισε κάποιες διαφορὰς καὶ κάποιες
ὁμοιότητες ποὺ γιὰ πρώτη φορὰ βλέ-
πουν τὸ φῶς. Εἶναι ἓνας εὐτυχισμένος
ἀρραβῶνας ἐπιστημονικῆς ἐπεξεργα-
σίας καὶ καλλιτεχνικῆς δημιουργίας». Ἀν
καὶ δηλώνει δημοτικιστὴς, ὁ Ξύδης
ἐπιδοκιμάζει τὴ χρῆση ἀπὸ τὸν Συκ. τοῦ
οικείου τοῦ ἐκφραστικοῦ μέσου, ποὺ
συνίσταται ἀπὸ «ἀπλὴ καθαρεύουσα,
λιτότατη στὴν ἔκφραση, ἀπέριττη στὴ
μορφή, ἀπροσποίητη», καὶ ἀποκρούει
τις δογματικὰς θέσεις τῶν Ξενοπούλου,
Τζαρτζάνου καὶ Κλ. Παράσχου

Ὁ **Σπύρος Μελάς** (=Φορτούνιο) ἀντλεῖ
πλούσιο υλικὸ ἀπὸ τὴν Εἰσαγωγή τοῦ
Συμποσίου –«τὸ ἐκλεκτότερον μέρος τῆς
ἐργασίας τοῦ κ. Συκ.»– για τρία χρονο-
γραφήματά του στὸ Ἐλεύθερον Βῆμα
(28, 29 καὶ 30 Νοεμβρ. 1934). Στὸ πρῶ-
το, ἀψηφώντας τὸ δῆλημα «λογοτέχνης
ἢ φιλόλογος» ἐκμυστηρεῖται τὴν
ἐμπειρία τοῦ ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση: «ἅμα

ἐκλίσσα τὸ βιβλίον εἶχα τὴν ἐντύπω-
σιν ὅτι ἔκαμα τὸ πῶ ἐπικίνδυνον, ἀλλὰ καὶ
τὸ πῶ γοητευτικὸ ταξεῖδι, μὲ τὸν πῶ
ἐπιδέξιο πιλότον... Γιατὶ ὁ πλοῦς γίνεται
ἀνάμεσα ἀπὸ φοβερὰς δυσκολίας. Ἡ
ἐργασία τοῦ κ. Συκ. μᾶς δίνει μὴν ἀξιο-
θαύμαστη προσέγγισιν αὐτῶν ἀκριβῶς
τῶν ἀποχρώσεων ποὺ θεωρούσαμε γιὰ
πάντα πεθαμένους».

Ὁ **Κώστας Προυσῆς** (Κυπριακὰ Γράμ-
ματα, 1, 1934/5, σσ. 254-258) συντάσσε-
ται με τὴν επιχειρηματολογία τοῦ Συκ.
για τὴ χρησιμότητα ἐκτενούς εἰσαγωγῆς
ἐξαιτίας τῆς ἰσχνῆς ἐλληνικῆς βιβλιο-
γραφίας (πρβ. Ν. Ἑστία 8, 15.9.1934, σ.
853). Ἐπικαλούμενος τὴ διαβεβαίωση
τοῦ ἴδιου τοῦ Συκ. (Συμπ. 13*) ἡ για νὰ
ἀποφύγει τὴν παραπέρα ἐξόγκωση τοῦ
τόμου ἀνέβαλε για τὸ μέλλον –σε προ-
σεχὴ παρουσίαση τοῦ Συμποσίου τοῦ
Ξενοφώντος– τὴ διερεύνηση συναφῶν
θεμάτων, ὁ Προυσῆς δὲν βρῖσκει «τίπο-
τε τὸ περιττὸ στὴν Εἰσαγωγή, κι' ἴσως
μάλιστα νὰ μὴν ἔπρεπε νὰ εἶναι μόνο τό-
ση... Ὁ κ. Συκ. ὁμιλεῖ γιὰ ὅλα σχεδὸν τὰ
προβλήματα ποὺ γεννιέονται στὸ Συμπό-
σιον καὶ λύει μὲ πλούσια πειστικότητα
τις ἀπορίες ποὺ ἐγείρονται... Ἀσχο-
λεῖται μὲ τὸν παιδικὸ ἔρωτα στοὺς
ἀρχαίους Ἕλληνες καὶ λέει ἄφοβα με-
ρικὲς ἀλήθειες γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ καὶ
γενικώτερα γιὰ τὴν ἀρχαία ζωὴ ποὺ μέ-
νει ἄγνωστη στὴ νέα Ἑλλάδα, γιὰ τὴν
στραβὰ τὴν κρύβανε οἱ ἐπιτήδευοι κάτω
ἀπ' τὸν πέπλο μιᾶς κακῶς νοούμενης
ἠθικῆς σιγῆς...». Ἐπιφυλάξεις διατυπώ-
νει καὶ ὁ Προυσῆς για τὴ συντηρητικὴ
γλῶσσα τοῦ βιβλίου καὶ σταχυολογεῖ
ορισμένα χωρία, ὅπου ἡ ἀπόδοση τοῦ
φαίνεται «σκοτεινὴ καὶ δύσκολη».

Ἡ βιβλιοκρισία τοῦ **Πέτρου Σπανδωνί-
δη** (Μακεδονικὲς Ἡμέρες, 1934, σσ. 227-
228) εἶναι ταυτόχρονα ἐνθουσιώδης καὶ
διεισδυτικὴ, ἐπικεντρώνοντας κυρίως
τὴν προσοχή στὴν Εἰσαγωγή «ἡ ὁποία
ἀποτελεῖ ἀληθινὴ μύηση... Ὁ κ. Συκ.,
προικισμένος μὲ πολύτιμα καλλιτεχνικὰ
καὶ πνευματικὰ ἐφόδια, βλέπει μὲς ἀπὸ
τὰ πράγματα, ἀναλύει τὰ πρόσωπα τοῦ
ἔργου καὶ τὰ ἀνασυνθέτει μὲ τὴ βοήθεια
καὶ ἄλλων πηγῶν καὶ φροντίζει δια-
κῶς νὰ βρῇ τὸν Πλάτωνα μέσα στὸν
Πλάτωνα... Σὲ ἀρκετὰς εὐκαιρίας ἐκδη-
λώνεται, παρεμβαίνει, παίρνει θέση,
ὅπως ἐκεῖ ποὺ δείχνει φανερά τὴν προ-
τίμησή του σὲ μὴ σκέψη ἀντιορθολογι-

τική, σὲ μὴν ἀλήθεια ἀποκαλυπτική, αισθητική. Ἔτσι βλέπουμε τὸν ἄνθρωπο πὸν βρῆκε τὸν ἑαυτό του μέσ' πρὸς τὸ ἀρχαῖο κείμενο. Πραγματοποίη- ε, σύγχρονα μὲ τὴ μελέτη τοῦ ἔργου τοῦ Πλάτωνα, τὴν αὐτοεπίγνωση, πὸν ἀπο- ελεῖ τὸν ὑπέρτατο λόγο καὶ τὴν τελικὴ καιολογία κάθε πνευματικῆς ἐργα-ίας... Μέσ' ἀπὸ τὴ μελέτη του ἔβγαλε λουσιώτερο τὸν ἑαυτό του, ἀνακάλυ-ε τις μυστικῆς του πνευματικῆς προτι-ήσεις...».

Ο Μ. Μιχαηλίδης Νουάρως (Ἑλληνικὴ βιβλιογραφικὴ καὶ Βιβλιοφιλικὴ Ἐπιθε-ρησις, 2, 1934, σ. 162) αποκρυσταλλώ-ει ως ἐξῆς τις εντυπώσεις του ἀπὸ το ἰάβασμα του Συμποσίου: «Ὁ κ. Συκ., νθουσιώδης μύστης τοῦ ἀρχαίου κό-μου καὶ φωτισμένος ὁδηγητὴς εἰς τὰς τραποὺς τοῦ ἀρχαίου παραδείσου, εἰραγωγὼν τὸν ἐκστατικὸν ἐπισκέπτην ατορθώνει καὶ τοῦ παρουσιάζει ἐκά-τοτε τὰ ἄξια θαυμασμοῦ μὲ τόσην ζω-τανὴν περιγραφὴν, ὥστε ὅταν φθάσῃ, ὕτος εἰς τὴν θύραν τῆς ἐξόδου, νὰ θέλῃ ἀ ἐπιστρέψῃ πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ ν' ἀπο-αύσῃ διὰ δευτέραν ἢ καὶ τρίτην φοράν ὁ ἔκπαγλον θέαμα.»

Στον πανεπιστημιακὸ χώρο καὶ μάλι-τα στη **Θεολογικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν** νήκει ο συντάκτης ευμενεστάτης βι-λιοκρισίας στο «Ἐπίσημον Δελτίον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος», το περιοδι-ὸ Ἐκκλησία (13, 1935, σσ. 70-71), ρηγ. Παπαμιχαήλ, καθηγητὴς της πολογητικῆς καὶ της Εγκυκλοπαιδεί-ς της Θεολογίας καὶ κατόπιν πρύτανης ου Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἀνάμεσα ἄλλα ο Παπαμιχαήλ παρατηρεῖ ὅτι «ἡ ἐθοδος τῆς ἐργασίας εἶναι, ὁμολογου-ένως, ἡ ἀρίστη, ὁ δὲ κ. Συκ. ἐν τῇ ἐφαρ-ογῇ αὐτῆς ἐπέδειξεν ὅλην του τὴν λουσίαν φιλολογικὴν γνῶσιν καὶ τὴν γάπην του πρὸς τὸ θέμα, τοῦ ὁποίου πεδείχθη τελείως κάτοχος. Μακρὰν ἀντὸς σχολαστικισμοῦ, ὑπομνηματίζει ὁ πλατωνικὸν ἔργον ὡς σύγχρονος φι-όλογος ὁ ὁποῖος ζῇ εἰς τὸ σημερινὸν περιβάλλον, καὶ διὰ τοῦτο οἱ τόση πολυ-νωσίαν καὶ τόσην αἴσθησιν τοῦ βάθους αὐ τοῦ πλάτους τῆς ζωῆς τεκμη-ιῶντες ὑπομνηματισμοί του ἱκανοποι-ῶν πλήρως τὴν δίψαν τοῦ συγχρόνου ἄνθρωπου καὶ κερδίζουν τὴν συμπάθει-ν πρὸς τὸ ἔργον. Ταύτην ἐλκύει καὶ ἡ λῶσσα καὶ τὸ ὕφος τῆς νεοελληνικῆς

ἀποδόσεως τοῦ πρωτοτύπου, διότι ἀπο-τελεῖ πραγματικὸν ἄθλον ὁ νηφάλιος καὶ ὀρθὸς προανατολισμὸς πρὸς τὸ ση-μερινὸν ἑλληνικὸν γλωσσικὸν χάος... Διὰ τοὺς κύκλους τῆς Ἐκκλησίας ἰδια-ζούσης προσοχῆς εἶνε ἄξιον το κεφά-λαιον τῆς Εἰσαγωγῆς ἔνθα ἡ σύγκρισις μεταξὺ τοῦ πλατωνικοῦ ἔρωτος καὶ τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης...

Κατὰ τὸν σ., ὁ (πλατωνικὸς) ἔρως καὶ ἡ (Χριστιανικὴ) Ἀγάπη ἀποκορυ-φοῦνται μὲν εἰς τὴν μεταφυσικὴν τῆς ἀγάπης ἀλλ' ἐνῶ ἡ Ἀγάπη οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὰς αἰσθήσεις γενικῶς, καὶ, εἰδικώτερον, πρὸς τὸ αἰσθητὸν κάλ-λος, εἰς τὸν ἔρωτα τὸ αἰσθητὸν κάλλος ἀποτελεῖ τὴν κατωτάτην, ἀλλὰ καὶ ἀνα-γκαιοτάτην βαθμίδα διὰ τὴν πρὸς τὸ ἰδεῶδες ἀνάβασιν. Ἔτι βαθυτέραν δια-φορὰν ἀποτελεῖ αὐτὴ ἡ ἔννοια τῶν λέξε-ων «ἔρως»- «ἀγάπη»... Ἀλλ' ἡ διαφορὰ τῶν δύο ἐννοιῶν ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τὰς μεταφυσικὰς των βάσεις, ἐν γένει δ' ἡ ἀνάλυσις τῶν διαφορῶν καὶ ἀναλο-γιῶν των ἀποδεικνύει πόσον βαθέως ὁ σ. εἰσέδυσεν εἰς τὸ περιεχόμενον, τὴν σημασίαν καὶ τὸ ἀτέρμον εὖρος τῆς θε-μελιώδους Χριστιανικῆς ἀρετῆς. Ἴσως θὰ ἡδύνατό τις νὰ μὴ συμφωνήσῃ εἰς τὴν ὑπερβολικὴν πως ἐξιδανίκευσιν τοῦ παιδικοῦ ἔρωτος παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ὀφειλομένην πιθανῶς εἰς τὴν πλατω-νικὴν τάσιν τῆς ἐξάρσεως τῆς ἠθικῆς φυσιογνωμίας τοῦ Σωκράτους.

Εξάλλου ο υφηγητὴς της Λατινικῆς Φι-λολογίας στη Φιλοσοφικὴ Σχολὴ Ἀθη-νῶν **Χρ. Καπνουκάγιας** (Ἀρχεῖον Οἰκο-νομικῶν καὶ Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν, 15, 1935, αρ. Α', σσ. 9*-13*), θεωρώντας τὴν ἐπιλογὴν τοῦ Συμποσίου ως πρώτου τόμου τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης «λίαν ἐπιτυχῇ», τονίζει ὅτι «εἰς πολλὰ μέρη τῶν προλεγομένων του ὁ κ. Συκ. μᾶς παρουσιάζει ὅπως νέας ἀπόψεις τῶν ζητημάτων ἐκ τῶν ὁποίων κατα-φαίνεται ὅτι ὁ ἐρμηνευτὴς ζῇ ὄντως καὶ κινεῖται ἐλευθέρως εἰς τὰ μεγάλα προ-βλήματα τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας· ἔχει ἐξαιρετικὴν εὐχέριαν εἰς τὸ νὰ χει-ρίζεται πᾶν σοβαρὸν βοήθημα ἡμέτε-ρον καὶ ξένον οὐχὶ δουλικῶς, ἀλλὰ δη-μιουργικῶς διὰ τὰ ὑπὸ συζήτησιν θέμα-τα καὶ δεικνύει—αὐτὸ πρέπει νὰ τὸ ὁμο-λογήσωμεν— φιλοσοφικὴν μόρφωσιν... Ἡ ἐργασία τοῦ κ. Συκ., εἶναι πλήρης ἀπὸ τὸ φωτεινὸν πνεῦμα ἐνὸς νέου ἐπι-

στήμονος, ὁ ὁποῖος ἔχει ἐξαιρετικὴν ζω-τικότητα καὶ φιλολογικὴν ἱκανότητα νὰ μᾶς παρουσιάσῃ μὲ νέαν ὅπως ἐρμηνευ-τικὴν προοπτικὴν τὰ μέχρι τοῦδε γνω-στὰ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ διὰ τῆς σφραγίδος τῆς ἀτομικότητός του». Ὁπωδήποτε, ο Καπνουκάγιας κατατρίβεται στὴν προ-βολὴ προσωπικῶν—μᾶλλον ἐξεζητημέ-νων—ιδεῶν του γιὰ τὴ σειρά τῆς Ἀκαδη-μίας καὶ στὴν ἀνίχνευση ἀδοκίμων εκ-φράσεων τοῦ Συκ. καὶ των ξενικῶν λέ-ξεων, που πράγματι παρενείρονται ἀμε-τάφραστες στὸ ὕφος του.

Ἀπὸ τὸν επαρχιακὸ τύπο ξεχωρίζει το κριτικὸ σημείωμα τοῦ **Κωστ. Σωτηρο-πούλου** (Νέα Ἐποχὴ Ἀγρινίου, 1.9.1935) που καταλήγει στὸ συμπέρα-σμα ὅτι «τὸ βιβλίον τοῦ κ. Συκ. εἶναι σταθμὸς γιὰ τὴ φιλολογία μας, τόσο γιὰ τὸ αἰσθητικὸ καὶ φιλοσοφικὸ μέρος τῆς Εἰσαγωγῆς, πὸν κατατοπίζει καὶ ἐνθου-σιάζει τὸν ἀναγνώστη, ὅσο καὶ γιὰ τὴ μετάφραση, πὸν βοηθάει στὸ νόημα. Γι' αὐτὸ κάθε κριτικὴ, ὅπως εἶπε ὁ Σπύρος Μελάς, εἶναι περιττή, ἐνῶ ἡ καλλίτερη δουλειά, πὸν ἔχει νὰ κάνῃ κανεὶς, εἶναι νὰ διαδώσῃ σὲ πλατύτερα στρώματα τὸ ἔργο αὐτό».

Το χωρίο τῆς Εἰσαγωγῆς ὅπου ο Συκ. ἀντιπαραβάλλει τις συμποσιακῆς συνα-θροίσεις των ἀρχαίων Ἀθηναίων με τα σημερινὰ «γεύματα» καὶ εἰδικότερα τη φράση «(ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος) προσκεκλημένος δὲν διαφέρει σημα-ντικὰ ἀπὸ ἕναν ἰδιοκτήτην ἐδωδιμοπω-λείου ἢ ἕναν ὑπάλληλον Τραπεζίης» προκάλεσε τὴ συντεχνιακὴ ἀλληλεγγύη, που ἐκδηλώθηκε με ἀνώνυμο ἀριθμὸ στὴν *Τραπεζικὴ* (αρ. 2, Νοεμβρ. 1934) — ὁμολογουμένως διαπνεόμενον ἀπὸ ἥπια εἰρωνικὴ διάθεση.

Ἀπέναντι στὴν ομόφωνη σχεδὸν ἐπιδο-κιμασίᾳ τῆς ἐρμηνείας τοῦ Συμποσίου κατὰ τὴ διάρκεια 2 1/2 ἐτῶν ἀπὸ τὴν κυ-κλοφορίᾳ του, τρεῖς ἐξαιρέσεις ηχοῦν ως παραφωνία, που ἐνδεχομένως οφεί-λεται σε λανθάνοντα προσωπικὰ ἐλατή-ρια:

α) Στὸ νεοσύστατο συντηρητικὸ περιο-δικὸ Ἀκαδήμεια (1, 19 σσ. 73-79) ο φι-λόλογος **Σ. Τραχίλης**, που συνυπηρε-τούσε στὸ Ἀρσάκειο με τὸν Συκ., παρα-τάσσει πλῆθος ἐδαφίων γιὰ ν' ἀποδείξει ὅτι «γίνεται κακὴ χρῆσις λέξεως ἢ ἐκφράσεως», ὅτι ο Συκ. «οὐχὶ ὀρθῶς με-ταφράζει ἢ ἐρμηνεύει». Ὅχι σπάνια, ο

Τραχίλης παρανοεί τα γραφόμενα του Συκ. (π.χ. για τη «μοναξιά» του Σωκράτη, Συμποσ. 185*). Ο Συκ. επίσης ψεύγεται διότι δεν παρέχει πίνακα των κριτικών εικασιών του προς αποκατάσταση του κειμένου («ἵνα μὴ ἀναγκάζεται νὰ διατρέχη τις ὅλον τὸ βιβλίον διὰ νὰ εὕρη τὴν συμβολὴν του εἰς τὴν κριτικὴν») και διότι εξέτεινε υπερβολικά την Εισαγωγή (ενώ «ἡδύνατο νὰ συμπυκνώσῃ τὰ πράγματα, νὰ μὴ παρασύρηται ἀπὸ τὴν ἔμφυτον αὐτῷ ῥητορείαν, ἡ ὁποία πολλαχοῦ καταντᾷ κατακλυσμὸς λέξεων (verbalismus).

Ὡς μόνο, πάντως, προσόν του βιβλίου αναγνωρίζει τη γλώσσα της μεταφράσεως: «ἡ ὁδὸς ἣν ἠκολούθησεν ὁ ἐκδότης προκειμένου περὶ διαλόγου ἀνωτέρας τάξεως πολιτῶν εἶναι ἡ καλύτερα».

β) Σε συνέντευξη στην εφημ. Νέα Ἀλήθεια (6.3.1936) της Θεσσαλονίκης ο Βασ. Δεδούσης στηλιτεύει την Ακαδημία για το «δεύτερο γλίστρημα», δηλ. την πρόσφατη ανάθεση στον Νικ. Τωμαδάκη της κριτικής εκδόσεως του Σολωμού· το πρώτο «γλίστρημα» έγινε κατὰ τον Δεδούση με την περίπτωση Συκουτρή: «Ποῦ ἦσαν οἱ κήνσορες τοῦ ἔργου τῆς Ἀκαδημίας, ὅταν ἐγινόταν ἡ πρώτη ἐκδοσις τῆς Ἀκαδημίας ἀπὸ τὸν κ. Συκουτρή...; Ἄν τότε ἔκαναν τὸν ἀπαραίτητο ἔλεγχο, ἴσως νὰ προλάβαιναν τὸ δεύτερο γλίστρημα. Ἡ Εἰσαγωγή τοῦ κ. Συκ. εἶν' ἓνα ἀπλὸ ἀναμείμιμα τῶν διαφόρων κεφαλαίων τοῦ διαλόγου. Γράφει καὶ ἄλλα πολλὰ φιλολογικά, καὶ τὸ μόνο πὺν δὲν φρο-

ντίζει νὰ δείξῃ εἶναι τὰ δυὸ κυριώτερα: «τὸ ὑπέροχο κάλλος τῆς μορφῆς» καὶ τὸ «βαθὺ φιλοσοφικὸ περιεχόμενον» τοῦ Συμποσίου. Καὶ γεμίζει 254 σελίδες. Τὴ νοοτροπία τοῦ μεταφραστῆ τὴ μαντεύει κανεὶς ἀπὸ τὸ ὅτι τὴ μετάφραση τὴν ἔκαμε στὴν καθαρεύουσα... Ἀλλὰ μήπως τοῦλάχιστο μεταφράζει σωστά...; Ἀκοῦτε μερικὰ παραδείγματα ἀπὸ τὰ πρῶτα κεφάλαια.»

Και ο Δεδούσης παραθέτει 3-4 χωρία στα οποία –κατ' αὐτόν– παρατηροῦνται αστοχίες. Ἀπὸ τὴ δειγματοληψία του ο κριτικὸς αφήνει τὸν ἀναγνώστη νὰ φανταστεί «τί γίνεται πὺν πέρα πὺν τὰ νοήματα γίνονται πὺν βαθιὰ καὶ πὺν πυκνά».

γ) Στὴν κριτικὴ του Γ.Σ. Φραγκοῦδη (Ἔργασια, 6, 1935 σσ. 253-254) παρατηρεῖται κράμα ορθῶν παρατηρήσεων καὶ επικίνδυνης ευφυολογίας. Τὶ κρύβει λ.χ. τὸ σχόλιο στὴν ἐπιλογή του Συμποσίου ὡς πρώτου τόμου τῆς σειράς:

«Οὔτε δυνάμεθα νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἡ Ἀκαδημία ἠθέλησε διὰ τοῦ Συμποσίου νὰ ἐλκύσῃ ἀναγνώστας, ὅπως αἱ ἔφημερίδες μὲ τὰ γαργαλιστικὰ ἀναγνώσματα. Θὰ ἦτο ὕβρις ἡ τοιαύτη σκέψις. Ἐν πάσῃ περιπτώσει καὶ ἐὰν τὸ πρᾶγμα εἶναι τυχαῖον, εἶναι πάντως θλιβερόν.»

Στὴ συνέχεια ο Συκ. ἐπαινεῖται «διὰ τὴν εὐγλωττίαν του» καὶ διότι «ἔχει καὶ τὸν κάλαμον δυνατόν καὶ ἐνθουσιώδη»· ταυτόχρονα ὁμως –με ἀρκετὴ δόση ειρωνείας– παρουσιάζεται ὅτι «πιστεύει ὅχι μόνον εἰς τὴν διγλωσσίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν πολυγλωσσίαν» – πρὸς επαλήθευση σταχυολογοῦνται ξενικὲς λέξεις, που

υπάρχουν στο βιβλίον. Ο Φραγκοῦδης ὁμως ἐπιμένει στο ἀρχικὸ του θέμα: «Ἡ προσπάθεια τοῦ Συκ. νὰ καλύψῃ τὴν γυμνότητα μὲ φύλλα συκῆς αὐξάνει τὸ σκάνδαλον», «ὁ κ. Συκ. θέλων νὰ καλύψῃ τὰ πράγματα, προσπαθεῖ νὰ ἐξυψώσῃ τὸν Σωκράτην... ὥστε τὸ συμπόσιον αὐτὸ νὰ καταλήγῃ ὅχι εἰς τὴν ἀποθέωσιν τοῦ Σωκράτους, ὡς λέγει ὁ μεταφραστὴς, ἀλλ' εἰς σκανδαλώδη ἀποκάλυψιν τοῦ ἀρχαίου βίου.» Ἐχομε ἐδῶ τὰ πρῶτα δυοσίωνα συμπτώματα τῆς ἐκτροπῆς που θα ἀκολουθήσει ἡ κριτικὴ του Συμποσίου κατὰ τὴν ἐπόμενη φάση τῆς.

Τὸν Οκτώβριο του 1936 –διόμισι χρόνια μετὰ τὴν κυκλοφορία του Συμποσίου καὶ ὅταν εἶχαν πια ἐξαντληθεῖ τὰ 3.300 ἀντίτυπα τῆς α' ἐκδόσεως– ἡ Ἐπιστημονικὴ Ἡχώ –τὸ «Μηνιαῖον ἐκονογραφημένον περιοδικὸν τῶν ἐφηρομένων ἐπιστημῶν καὶ τῆς βιομηχανίας»– ἐγκαινιάζει μιὰ λυσσαλέα ἐκστρατεία κατὰ το βιβλίον το Συκ. με παράλληλη ἐπίθεση κατὰ τῆς Ακαδημίας. Τὰ περισσότερα λιβελογραφήματα υπογράφει ὁ διευθυντὴς-ιδιοκτῆτης το περιοδικοῦ Σπ. Ν. Παπανικολάου, «τέως καθηγητὴς τῶν φυσικομαθηματικῶν ἐν ταῖς στρατιωτικαῖς Σχολαῖς». Στὴν προμετωπίδα κάθε τεύχους ἀναγράφεται καὶ ἡ Επιτροπὴ που «ὀρίζει τὴν ἐν ἐκάστῳ τεύχει δημοσιευθησομένην ὕλην» με πρῶτο ἀπὸ τὰ μέλη τῆς τὸν **Αντ. Χατζή**, τακτικὸ καθηγητὴ –ἀπὸ τὸν Μάιο 1936– τῆς Φιλοσοφικῆς Σχο-

της Αθηνών, κάτοχο της έδρας που είχε πριν ο Σίμος Μενάρδος, και ανεψιό του Εωργ. Μιστριώτη. Ο διασυρμός του σκουτρή θα κλιμακωθεί με τη συστηματική κινητοποίηση συντεχνιακών οργανώσεων και υποβολή στερεοτύπων αναφορών προς υπουργεία και τον πρωθυπουργό Ιω. Μεταξά «όπως παράδειγματικώς τούς βεβήλους της Ακαδημίας, τούς έπιζητούντας να αφθείρωσι διά τοιούτων κακοήθων ημοσιευμάτων τās άγνάς ψυχάς της νυπόπτου Έλληνικής νεολαίας».

Σε πρωτοσέλιδο άρθρο με τίτλο ΕΙΣ ΣΟΛΑΡΟΣ ΚΙΝΔΥΝΟΣ (Έπιστημονική Ήχώ, Ιαν. 1936, 23, αρ. 10, σσ. 145-146), ο Παναγιώτης παραπέμπει κυρίως σ' εδία του κεφαλαίου «Ο παιδικός έρωας τούς αρχαίους Έλληνες» της Εισαγωγής (σσ. 39-65) με την υβριστική παλαιότητα: «ών τὸ περιεχόμενον ισχυνόμεθα νά αναφέρωμεν». Τα βέλη στρέφονται και προς την Ακαδημία, υπεύθυνη για τη «βράβευση» του βλίου: «Δέν έπιστεύομεν ποτέ ότι υπό πολυτελές του "έργου" αυτού της Ακαδημίας τών Αθηνών κάλυμμα, θά τεκρύπτετο τοιούτος καί τηλικούτος έρβωρος!» Τέλος, ελέγχοντας και τον αρχιεπίσκοπο Αθηνών - ακαδημαϊκό ρουσότομο Παπαδόπουλο («δέν έλα- λοιπόν αυτός γνώσιν του πραξικοπή- πτος; Καί αν καλή τη πίστει έδωκε την εγκυρότητά του διά την τερατώδη ύπνυ έκδοσιν, πώς δέν διεμαρτυρήθη πρότιν όταν την είδε καί την έμελέτη- ε; Καί πώς δέν εξήτησε νά κατασχε- ρούν τὰ αίσχρα καί ανήθικα αυτά κατα- κεύσματα;») απευθύνει έκκληση προς την σημερινή Σώτειρα Έθνικήν υβέρνησιν, όπως διά του κ. Υπουργού της Ασφαλείας θέσει θέμα εις την συνε- ζομένην διαφθοράν, παραδίδουσα τὰ κυκλοφορούντα μολυσματικά αντίτυπα εις την πυράν καί ζητούσα παρά τών βασιλόγων ευθύνας». Πρέπει να διευ- κρινιστεί ότι τα παραπάνω περιέχονται στο τελικό -λογοκρινμένο- κείμενο, που έφθασε στην κυκλοφορία σε αντικατά- σταση ενός αρχικού άρθρου, τριπλασί- ου σ' έκταση και σκαιότερου σε ήθος που είχε στοιχειοθετηθεί και, ανάμεσα ει' άλλα, έγραφε: «Τρίς καλλίτερα νά αγωνάζαμεν τόν σκουπιδιάρην της γει- τονιάς μας καί νά του έχαρίζαμεν τὸ "νήσιον" αυτό πνευματικόν προϊόν...

“Ας φράξωμεν όμως την ρίνα... ό “έκλε- κτός” της Ακαδημίας διά τών άνοσίων χειλέων που διαπράττει μίαν ιεροσυλίαν άπίστευτον, συσχετίζων με τās βορβο- ρώδεις έρμηνείας του... Αφού λοιπόν πτύσωμεν τρίς προς την διεύθυνσιν του πολυτελοῦς μεγάρου... Σταματῶμεν, έδῶ, διά νά μή προκαλέσωμεν τόν έμε- τον τών άναγνωστών μας». Ο (αρχικός) λίβελος κατέληγε σε συστάσεις «πρός περιορισμόν του αποτολμηθέντος κα- ζού»: «Ιον) Νά διατάξη άμέσως ό κ.

Είσαγγελεὺς την κατάσχεσιν της ξετοί- πωτης αυτής φυλλάδας. 2ον) Νά άφο- ρίση ή Ίερά Σύνοδος τὸ έπιλήψιμον αυτό Ακαδημαϊκόν "άριστούργημα". 3ον) Μετά την διαπίστωσιν της τελείας, της ένόχου άδιαφορίας τών κ.κ. Ακαδη- μαϊκῶν διά την ήθικήν πλευράν τών πνευματικῶν προϊόντων των, ή σημε- ρινή Σώτειρα Έθνική Κυβέρνησις νά καταλογίση μέν εις αυτούς τὰ έξοδα της έκδόσεως, μετά σύντομον δέ άπολο- γίαν, νά τ ο ὕς διαλύσῃ».

Στο επόμενο τεύχος του Νοεμβρίου (Έπιστ. Ήχώ 23, αρ. 11, σσ. 161-162), ο Σ. Παπ. επανέρχεται «εις τὸ διά της με- ταφράσεως του Συμποσίου αποτολ- μηθέν πραξικόπημα». Δεν θα επιχειρή- σει να αποκαλύψει «την σηπεδονώδη καί φρικτῶς ὄζουσαν θεωρίαν» του συγγραφέως (σσ. 39*-66*) αλλά δεν επι-

τρέπει να παρέλθει «άπαράτηρητον την κατά της Χριστιανικής Θρησκείας έπι- βουλήν αυτού». Παραπέμπει λοιπόν πάλι στις σελίδες 239 στίχ. 8, 68 στίχ. 20 και 46 στίχ. 2 της Εισαγωγής για να χλευάσει τον εκδότη: «Η υπό τὸ ὄνομα "Σκουτρή" Έλληνική μεγαλοφυΐα λο- γικεύεται έν τη μυσαρά άθεΐα της», «όμιλεϊ... περίπου περί του Χριστού, ως θά ώμίλει περί Σκουτρή τινος, συγγε- νοῦς του.» «Δύνатаι νά ύπάρξη βλα- σφημία μαρωτέρα;». Το άρθρο κλείνει με την ερώτηση, που τέθηκε ως επικε- φαλίδα: «Πρέπει ὅλοι οί ένεχόμενοι νά παραμείνουν άτιμώρητοι;».

Το φθινόπωρο του 1936 παραιτήθηκε ο καθηγητής της Φιλοσοφικής Σχολής Παναγής Λορεντζάτος. Το γεγονός πα- ρουσιάζεται από την Έπιστημονική Ήχώ (23, Δεκ. 1936, αρ. 12, σσ. 177-178) ως «μεγαλειώδης έπιβράβευσις του Αγώνος μας». Πράγματι, οι επιθέσεις κατά του Λορεντζάτου εκκινούσαν από τους κύκλους του περιοδικού, που έγραφε στο τεύχος Αυγούστου- Σεπτεμ- βρίου 1936 για τον φανατικό δημοτικι- στή: «Αφ' οὔ βλέπει ότι τὸ νέον δημιουρ- γθέν κλίμα "δέν τόν σηκώνει" πιά, αφ' οὔ αντιλαμβάνεται ότι δέν πρόκειται νά περισωθῇ ὅχι δλόκληρος μαλλιαρός, άλλ' οὔτε καν ρουθοῦνι μαλλιαροκομ- μουνιστικό, διατί μās κάθεται ακόμη στο στομάχι; Τί περιμένει διά νά μās αφήσῃ ήσύχους; Διατί δέν σπεύδει νά παραιτηθῇ;». Τώρα λοιπόν διά στόμα- τος Σ. Παπ. η Έπιστ. Ήχώ ζητεί να επη- ρεάσει τη μελλοντική πορεία της Φιλο- σοφικής Σχολής: «Καί νῦν εἴμεθα βέβαι- οι ότι ή πλειοψηφία της Φιλοσοφικής Σχολής, ήτις εκπροσωπεί τās υγιείς έθνικάς, εκπαιδευτικάς καί γλωσσικάς αρχάς, θά προσέξῃ ὥστε νά μή επανα- ληθῇ τὸ σφάλμα τὸ διαπραχθέν κατά την έκλογήν του Λορεντζάτου... Θεω- ροῦμεν περιττόν νά τονίσωμεν ότι ό εκλεχθησόμενος δέον νά είναι φορεὺς πραγματικὸς καί ειλικρινής της έπιστη- μονικής ιδεολογίας ήτις επικρατεῖ έν τη Σχολῇ από εβδομηκονταετίας, καί έπο- μένως ότι δέον νά ληφθῇ εκ της σωφρο- νούσης παρατάξεως. Πᾶσα παρέκκλι- σις από της αρχῆς ταύτης θά άπετέλει προδοσίαν καί κίνδυνον διαλύσεως της παρατάξεως... Αλλά δέν φανταζόμεθα ότι εἶνε ποτέ δυνατόν οί μαθηταί καί διάδοχοι του Κόντου νά θελήσωσι νά

είσαγάγωσιν εἰς τὴν Σχολὴν φιλόλογον γλωσσικῶς ἑρμαφρόδιτον.» Χωρὶς ἀμφιβολία ὁ τελευταῖος χαρακτηρισμὸς υπαινίσσεται τὴν ἀνεξιγλωσσία ἢ “διγλωσσία” τοῦ Συκουτρῆ.

Στο ἴδιο τεύχος τοῦ Δεκεμβρίου (σ. 179) καταχωρίζεται συγχαρητήριο ἐγγράφο τοῦ «Συλλόγου Γονέων καὶ Κηδεμόνων Πατρῶν» (21.12.1936) πρὸς τὸν διευθυντὴ τοῦ ἐντύπου «διὰ τὴν πατριωτικὴν καὶ ἀκραιφνῶς Ἑλληνοπρεπὴ καὶ Χριστιανικωτάτῃ στάσει τοῦ περιοδικοῦ, καυτηριάσαντος τὴν ἀντεθνικὴν καὶ ἀντιχριστιανικὴν προσπάθειαν τοῦ *Ι. Συκουτρῆ*» καὶ γνωστοποιεῖται ὅτι διαβιβάστηκαν ἀναφορὲς «πρὸς τὸν Θεόπεμπτον Ἐθνικὸν Κυβερνήτην μας κ. *Ι. Μεταξᾶν* καὶ τοὺς κ.κ. Ὑπουργοὺς τῆς Παιδείας, τῶν Ἑσωτερικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἀσφαλείας». Οἱ υπογράφωντες ὡς πρόεδρος καὶ γραμματεὺς τοῦ Συλλόγου (**Ιω. Φωτόπουλος, Στ. Βρυώνης**) ἐπανεμφανίζονται καὶ σὲ ἄλλα ταυτόσημα ψηφίσματα.

Ἀλλὰ ἡ ἀναφορὰ τοῦ *Ιω. Φωτοπούλου* πρὸς τὸν πρωθυπουργὸ ἔφερε ἀντίθετα ἀποτελέσματα: Προκάλεσε τὸ ὑπ' ἀρ. πρωτ. 4272 (11.2.1937) ἐγγράφο τοῦ τότε ὑπουργοῦ Παιδείας **Κ. Γεωργακοπούλου** πρὸς τὸ «Ὑφυπουργεῖον παρὰ τῷ Προέδρῳ τῆς Κυβερνήσεως», πού βεβαίῳνε τὰ ἐξῆς: «Διεξελθόντες τὸ καθ' οὗ ἡ ἀναφορὰ μέρος (σελ. 39 κ. ἐξ.) τοῦ Προλόγου διεπιστώσαμεν προσπάθειαν τοῦ συγγραφέως πρὸς ἀντικειμενικὴν ἀπόδοσιν τῆς πραγματικότητος, ὡς αὕτη ὑπῆρχεν ἐν τῇ περιόδῳ ἐκείνῃ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος... μόνον οὕτω θὰ καθίστατο δυνατὴ ἡ πλήρης κατανόησις τοῦ Συμποσίου τοῦ Πλάτωνος. Κατηγορηματικῶς ὁμοῦς ὁ συγγραφεὺς ἀντιδιαστέλλει ἑαυτὸν καὶ τὰς πεποιεθῆσιν αὐτοῦ ἀπὸ τὰς τῆς ἐποχῆς ἣν περιγράφει, ἐπιδοκιμάζων τὴν ὑπὸ τῆς σημερινῆς ἐποχῆς καταδίκην τῶν παλαιῶν ἐκείνων δοξασιῶν καὶ συνηθειῶν, καὶ ἐκφραζόμενος εὐπρεπέστατα διὰ τὴν ἀντίληψιν καὶ συγχρόνου ὑγινοῦς ἠθικῆς περὶ σχέσεων τῶν δύο φύλλων, κλπ.»

Ἡ διμέτωπη (κατὰ Συκουτρῆ καὶ ἀκαδημαϊκῶν) ἐπίθεσις ἀνανεώνεται στο τεύχος *Ιαν. 1937* με προσπάθεια βολιδοσκοπήσεως τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν - ἀκαδημαϊκοῦ κατὰ τὴ συζήτηση περὶ Συμποσίου στὴν

Ολομέλεια τῆς Ἀκαδημίας (*Ἐπιστ. Ἠχώ* *Ιαν. 1937*, σσ. 2-3). Επιπλέον ὑπὸ τὴν ἐπικεφαλίδα «Πανελλήνιος ἀγανάκτησις» ἀναδημοσιεύονται: α) ἀπὸ τὸ περιοδ. *Τρεῖς Ἱεράρχαι* (τῆς 1.12.1936, σ. 165) ἀρθρο, πού στὴν οὐσία μεταφέρει τὰ γραφέντα στὴν *Ἐπιστ. Ἠχώ* τοῦ Νοεμβρίου 1936, καὶ β) λιβελογράφημα τοῦ περιοδ. *Ἑρμῆς* (ἀρ. 628, 21.12.1936) ὅπου κυριαρχεῖ ἡ γνωστὴ συνθηματολογία: «Ὁ μεταφραστὴς ἐκφέρει γνώμας εἰς βάρος τῆς ἠθικῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ τῆς θρησκείας ἐν γένει, τὰς ὁποίας αἰσχνόμεθα νὰ καταχωρίσωμεν εἰς τὸν Ἑρμῆν διὰ τὴν χυδαιότητά των... ἢ ἐπίμονος προσπάθεια τοῦ συγγραφέως νὰ δυσφημήσῃ καὶ κατασπιλώσῃ τὸ Ἑλληνικὸν ὄνομα ἐνώπιον τοῦ πολιτισμένου κόσμου... Ἡ ἐργασία τοῦ μεταφραστοῦ τοῦ Συμποσίου εἶνε ἄκρως ἀντεθνική.»

Ὁ *Σ. Παπ.* φυσικὰ θὰ φιλοξενήσει στο περιοδικό του τὶς συγχαρητήριες ἐπιστολές πού παίρνει, ὅπως λ.χ. ἀπὸ «τὸν διανοούμενον κόσμον τῆς Ναυπάκτου» (18.1.1937) «διὰ τὴν ἐθνωφελῆ δρᾶσιν τοῦ περιοδικοῦ κατὰ πολὺ συντελέσαντος εἰς τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ Ἀνωτάτου ἡμῶν Ἐθνικοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ἰδρύματος ἀπὸ τοῦ μαλλιαροκομμουνίζοντος *Λορεντζάτου* καὶ ἀποκαλύψαντος τὰ σκοτία ἔργα καὶ τοὺς μυσαρὺς σκοποὺς τῶν ἀθέων καὶ ἀρνησιπατρίδων Συκουτραίων».

Ὡς ἐνθερμος συνήγορος τῶν πολεμίων τοῦ *Συκ.* ἐμφανίζεται ὁ «διαπρεπὴς δικηγόρος τῆς πρωτευούσης» καὶ χρονογράφος (με τὸ ψευδ. *Χ*) τοῦ *Ἑθνους Γ. Πωπ.* Στὸ φύλλο τῆς 10.2.1937 ρίχνει βολές κατὰ τῆς Ἀκαδημίας πού «βραβεύει βιβλίον ἱστοροῦν ἄνευ μὲν λόγου ἀλλὰ καὶ ἄνευ ἀληθείας ἐρωτικὰ πάθη... Εἶνε στοιχειώδους σεμνότητος ὑποχρέωσις ἢ διαμαρτυρία ὁσάκις ἢ φύσις καθυβρίζεται καὶ ὁσάκις εἰς ἀνιδέους ὑποδεικνύονται δυνατὰ καὶ συντελούμενα ὅσα προκαλοῦν τὸν ἀποτροπιασμόν». Ἀνάλογα φορτισμένο εἶναι καὶ τὸ χρονογράφημα τῆς 14.2.1937, πού συμπληρώνεται με ἀρχαιογνωστικὰ ἐπιχειρήματα καὶ –φυσικὰ– θὰ ἀνατυπωθεῖ ὁλόκληρο στὴν *Ἐπιστ. Ἠχώ* (Φεβρ. 1937, ἀρ. 2, σσ. 18-19), με υπογραμμίσαις ὀρισμένων φράσεων χάριν ἐντυπώσεως.

Στὸ ἴδιο τεύχος συσσωρεύονται ψηφίσματα καὶ διαμαρτυρίες «δι' ὅσα κατὰ

τοῦ Ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ κατὰ τῆς Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ θρησκείας ὑβριστικότατα ὁ *Συκ.* γράφει».

Τὴν «Ὁμαδικὴ Διαμαρτυρία» (21.1.1937) 83 Ἐπιμελητηρίων, Συλλόγων, Σωματείων κτλ. τῆς πόλεως τῶν Πατρῶν, υπογράφουν ἀνάμεσα σ' ἄλλους καὶ οἱ πρόεδροι τῶν οἰνεμπόρων καὶ οἰνοπαραγωγῶν, αυτοκινητιστῶν, ἀνθρακεμπόρων, ἀμαξηλατῶν, βαρελοπωλῶν, βουστασιαρχῶν, ἐστιατόρων, ἰχθυοπωλῶν, κουρέων, λεμβούχων, σανδαλοπωλῶν, καραγωγέων, καροπωλῶν καὶ κουλουροπωλῶν.

Τὸν Μάρτιο τοῦ 1937 ὁ *Σ. Παπ.* (*Ἐπιστ. Ἠχώ*, ἀρ. 3, σσ. 33-34) ἐκφράζει τὴν δυσφορία του γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἐνῶ «ἡ Ἑλλὰς ὁλόκληρος διατρανοῖ διὰ ψηφισμάτων καὶ ἀναφορῶν τὴν ἀγανάκτησιν τῆς διὰ τὸ ἀνόσιον κατασκευάσμα τοῦ ὑφηγητοῦ Συκουτρῆ ἢ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἀδιαφοροῦσα καθεύδει... Ἀλλὰ δὲν εἶναι αὐτός, πιστεύομεν, τῆς Ἀκαδημίας ὁ προορισμός: δι' ἀσέμνων καὶ ἀντεθνικῶν καὶ ἀντιχριστιανικῶν δημοσιευμάτων νὰ διαφθείρῃ τὰ πλήθη».

Στὴ συνέχεια στρατολογεῖται καὶ ὁ «σολωμιστής» **Φάνης Μιχαλόπουλος**, ὁ ὁποῖος πρόσφατα εἶχε χλευάσει τὴν ἀνάθεση ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία τῆς κριτικῆς ἐκδόσεως τοῦ Σολωμοῦ στὸν Νικόλαο Τωμαδάκη καὶ εἶχε καταλογίσει βαρύντατες εὐθύνες γιὰ τὴν ἐγκρίσις τοῦ *Καλιτσουνάκη* καὶ Συκουτρῆ. Στὸ στόχαστρο τοῦ *Σ. Παπ.* μπαίνει καὶ ὁ πρῶτανις τοῦ Πανεπιστημίου καθηγητῆς **Γρ. Παπαμιχαήλ** πού εἶχε προδιέτις ἐγκωμιάσει τὸ Συμπόσιον ἀπὸ τὶς στήλες τῆς *Ἐκκλησίας*.

Στις 27 καὶ 28 Μαρτίου ὁ *Συκ.* ἔδωσε δύο διαλέξεις στὴν Πάτρα –πατρίδα τοῦ *Σ. Παπ.*– με ὁμηρικὰ θέματα ὡς προσκεκλημένος τοῦ «Μορφωτικοῦ Συλλόγου Κυριῶν». Ἡ παρουσία τῶν τοπικῶν ἀρχῶν καὶ ἡ κοσμοσυρροή ἦταν ἐντυπωσιακὴ καὶ οἱ τοπικὲς ἐφημερίδες κατεχώρισαν περιλήψεις τῶν ομιλιῶν καὶ ἐνθουσιώδη σχόλια, ὅπως λ.χ. ὁ *Νεολόγος* τῆς 28.3.1937 («ἀληθὴς μυσταγωγία... Ἡ διάλεξις ἀπετέλεσεν ὅλως ἐξαιρετικὴν πνευματικὴν ἀπόλαυσιν... Αἰσθανόμεθα δὲ οὐχὶ μόνον θάυμασμόν ἀλλὰ καὶ εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν διαπρεπὴ λόγιον, ὅστις μᾶς ἀνέβιβασεν εἰς τὰς αἰθερίας σφαίρας τῆς σκέ-

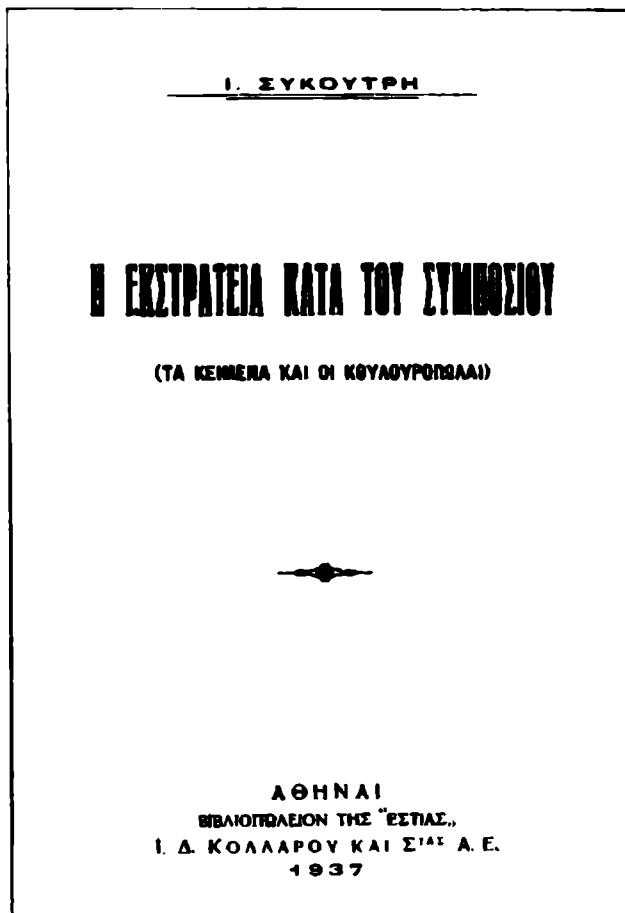
ως και τοῦ ἰδανικοῦ») και της επομέ-
; 29.3.1937 («τοιαύτη συρροή οὐδέ-
τε εἶχε σημειωθῇ καὶ τοιαῦται ἐντυ-
σεις... δὲν ἔχουν ὁμολογουμένως
σηγούμενον»), ο Τηλέγραφος της
3.1937 («ὁ ἐκλεκτὸς ὁμιλητής... διε-
ναγε τὸ θέμα του ἐν ἀπαραμίλλῳ
αφυρότητι, συγκρατήσας τὸ ἀκροα-
ριον μίαν καὶ 10' ἀκριβῶς λεπτά εἰς
ταφανῇ ἔκστασιν»), ο Ταχυδρόμος
; 31.3.1937 («ὁ κ. Σ. ἐδίδαξεν ἀνταπο-
θεῖς ἐξόχως εἰς τὸν ἀντικειμενικὸν
ὁπὸν τοῦ λαμπροῦ σωματείου τῶν
ριῶν κλπ»).

Ἰνυχλημένος ἀπὸ τις εκδηλώσεις αυ-
ο -Πατρινός- Σ. Παπ. ἀποδίδει την
ὁσκληση του Συλλόγου και τους
ίνους του ημερήσιου Τύπου σε
νοια «τῶν ὑπὸ τῆς Ἐπιστημονικῆς
ροῦς (Απριλ. 1937, σ. 49-50) εἰς βάρος
τοῦ ἀποκαλυφθέντων... Ἄν ἐγνώρι-
τὰ φρικτὰ ταῦτα, οὐ μόνον δὲν θὰ
οιποκινδύνευον νὰ τὸν ἐκθειάσουν,
ἀ' οὔτε καὶν θὰ τοῦ ἐπέτρεπον νὰ πα-
τη βέβηλον πόδα ἐπὶ τῆς τιμίας γῆς
ὑπερηφάνου πόλεως τῶν Πατρῶν...

ἤρκει πράγματι νὰ ἡρώτων αὐτόν:
τί ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἀπέσυρε τὸ
μύσιον ἀπὸ τὴν κυκλοφορίαν καὶ
τί ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τὸν ἔχει εἰς
περιθώριον κατὰ τρόπον ὥστε οὔτε
ἀ ἓνα αἰῶνα νὰ μὴ ὑπάρχη δι' αὐτόν
αἰς νὰ ἴδῃ ἔδραν καθηγητικὴν;». Η
ῶτη ἀπὸ τις ἐρωτήσεις εἶναι ἀβάσιμη
α τα ἀντίτυπα του Συμποσίου εἶχαν
ιντληθεῖ ὡς τον Φεβρουάριον του
1936. Η δευτέρα προδίδει τὴν σχέσιν του
ποδικού με «παράταξιν» τῆς Σχολῆς,
ο μεθόδευε τον παραγκωνισμό του
κ. ἀπὸ τὴν επικείμενη πλήρωση τῆς
τῆς τακτικῆς ἑδρας του
ρεντζάτου. Κλείνοντας τὸ ἀρθρο
ο Σ. Παπ. καλεῖ τον Συκ. «νὰ δώσῃ
μάλιστα τὴν τόσον καθυστερουμέ-
ν ἀπάντησιν εἰς τὰς διεξοδικὰς ἐπι-
σεις τοῦ Καθηγητοῦ Πεζοπούλου,
δημοσιευθεῖσας πρὸ ὀλοκλήρου διε-
ς ἐν τῷ ἐγκρίτῳ περιοδικῷ τοῦ κ. Ἰ.
μαράτου Ἡ Ἀκαδήμεια, διὰ νὰ δι-
ολογήσῃ τὰ ὅσα περὶ τῆς εὐρυμαθεί-
του ἔγραψεν ὁ φίλος του Νεολόγος
Πατρῶν». Ωστόσο, ἡ βιβλιοκρισία
ῖνη ἔφερε τὴν υπογραφή του Σ. Τρα-
η. Πρόκειται γιὰ μνημονικὸ λάθος
Σ. Παπ. ἢ τα δύο πρόσωπα συνά-
νται συνειρμικά, μίᾳ καὶ ἀνήκουν

στον ἴδιο ιδεολογικὸ καὶ γλωσσικὸ χώ-
ρο;

Υπὸ τὴ στερεότυπη πια επικεφαλίδα
«Πανελλήνιος ἀγανάκτησις» ἀναγρά-
φονται τώρα καὶ ἄλλα σωματεία (στα-
φιδεμπόρων Βέλου, γεωργ. συνεταιρι-
σμοῦ Δουνείκων Ηλείας, κρεοπωλῶν
Αιγίου, αχθοφόρων λουτρῶν Αἰδηψοῦ
κτλ.), τα ὁποῖα «ἐκφράζουσιν ἡμῖν τὸν
ἀποτροπιασμόν των διὰ τὸ ἀνόσιον
ἔργον τοῦ Συκουτρῆ καὶ γνωρίζουσιν
ἡμῖν ὅτι ἀνεφέρθησαν δεόντως πρὸς τὴν
Ἐθνικὴν Κυβέρνησιν, ζητοῦντες τὴν
αὐστηρὰν τιμωρίαν τοῦ δράστου καὶ
τῶν ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ ὑποστηρικτῶν
του». Τέλος, καταχωρίζεται «Αἴτησις

πρὸς τὴν Ἀγίαν καὶ Ἱερὰν Σύνοδον τῆς
Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» (ἡμ. υποβο-
λῆς 20.3.1937) ἀπὸ 38 (μη κατονομαζό-
μενα) «πιστὰ καὶ ἀφοσιωμένα τῆς
Ὁρθοδόξου Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας τέ-
κνα, ὅπως ἡ Ἱερὰ Σύνοδος... προβῇ εἰς
τὰ ἐνδεδειγμένα μέτρα τόσον ἐναντίον
τοῦ κυκλοφοροῦντος βιβλίου, ὅσον καὶ
κατὰ τοῦ βεβήλου συντάκτου τῆς Εἰσα-
γωγῆς Ἰω. Συκουτρῆ».

Ο Σ. Παπ. -μη ἀρκούμενος στο χωρὸ
του δελτίου του- δημοσιεύει «βιβλιοκρι-
σία» του Συμποσίου στο Ἐκκλησια-
στικὸν Βῆμα (αρ. 55, 4.4.1937), ἡ ὁποῖα
εἶναι συρραφὴ εδαφίων ἀπὸ τα παλαιό-
τερα τεύχη (Οκτ. αρ. 10 καὶ Νοεμβρ. αρ.

11 του 1936) του περιοδικού του.

Απὸ τὸ τεύχος του Μαΐου 1937 (Ἐπιστ.
Ἡχῶ σ. 68, πρβλ. Ἡ φωνὴ τῆς Ἐκκλη-
σίας 1.5.1937) μαθαίνουμε ὅτι ἡ Ἱ. Σύνο-
δος συζήτησε τὸ θέμα του Συμποσίου
καὶ ὅτι «δικαιολογημένην κατάπληξιν
ἤσθάνθη μὲ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Ἀκαδημία
ἐξέλεξε ἔργον, τὸ ὁποῖον διὰ μέσου τῶν
αἰῶνων ὑπὸ τῶν πλείστων σοβαρῶν καὶ
μὲ κῦρος ἀδιαφιλονίκητον κριτῶν τῶν
ἀρχαίων κειμένων ἐθεωρήθη ἀνήθι-
κον». Επίσης, ὅτι ο Μακαριώτατος πρό-
εδρος τῆς Ἱ. Συνόδου ἐδήλωσε ὅτι
«εὐθύς ὡς ἔλαβε γνῶσιν, λίαν ἀργὰ, τοῦ
δημοσιευθέντος τούτου βιβλίου, διὰ τὸ
ἀπρεπὲς τῆς φράσεως καὶ ἐπιλήψιμον
τοῦ περιεχομένου... διεμαρτυρήθη
πρὸς τὴν Ἀκαδημίαν καὶ ἐζήτησε ὅπως
χάριν τῆς Ἑλληνικῆς νεολαίας παρα-
μποδισθῇ ἡ κυκλοφορία τοῦ συγγράμ-
ματος τούτου, μὴ εἰσακουσθεῖς ὁμως». Ἡ Ἱ. Σύνοδος ἀποφάσισε νὰ ἀποστείλει
σχετικὸ ἐγγράφο στὴν Ἀκαδημία καὶ νὰ
προσκληθεῖ ὁ κ. Παπαμιχαήλ νὰ ἀνα-
καλέσει τὴν εὐνοϊκὴ κριτικὴ του, τὴν
ὁποῖα κατεχώρισε «ἐν ἀγνοίᾳ τῆς
Ἐκκλησίας» στο ἐπίσημο ὄργανο τῆς
Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Σε σχέσιν με
αυτὴ τὴν ἐξέλιξιν οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι (αρ.
880, 16-30 Ἰουν. 1937, σ. 93) συγχαίρουν
εγκαρδίως «τὸν ἀξιότιμον καὶ ἐμπνευ-
σμένον κ. Σ. Παπ., πρῶην καθηγητὴν
τῆς Μαθηματικῆς Μηχανικῆς ἐν ταῖς
Στρατιωτικαῖς Σχολαῖς καὶ Διευθυντὴν
τῆς Ἐπ. Ἡχ., διὰ τὸν ἀγῶνα, ὃν ὁμοῦ
μετὰ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν πρῶτος δὲ
πάντων παρ' ἡμῖν διεξήγαγεν ἐναντίον
ἐνὸς ἀσεβοῦς ἔργου... χάρις εἰς τὴν δη-
μιουργηθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ κίνησιν καὶ τὸ
πρὸς τὴν Ἱερὰ Σύνοδον ὑπόμνημα, ὅτι
ὁμοῦ μετ' ἄλλων ὑπέβαλεν ὁ κ. Παπανι-
κολάου, ὁ Μακ. Ἀρχιεπίσκοπος
Ἀθηνῶν συγκαλέσας τὴν Ἱ. Σ. κλπ.»

Παρόμοιο ψήφισμα τοῦ «Συλλόγου
τῶν Γονέων καὶ Κηδεμόνων τῶν Πα-
τρῶν» (12.5.1937) ἀνακηρύσσει τον Σ.
Παπ. «Μέγαν Εὐεργέτην» των τέκνων
τους διὰ «τὸν ἱερώτατον Ἀγῶνα, ὃν
ἀπὸ τοῦ 1927» διεξάγει ὁ Σ. Παπ. «κατὰ
τοῦ μαλλιαροκομμουνισμοῦ καὶ κατὰ
παντὸς ἀνηθίκου στοιχείου ἐκ τῶν ἀνα-
λαβόντων νὰ διδάξωσι τοὺς συγχρό-
νους Ἕλληνας, ὅτι ἀνήθικον ἀπαγο-
ρεῖται ἡ Χριστιανικὴ Ἑλληνικὴ τιμή». Το
ψήφισμα υπογράφουν γνωστοὶ τοπικοὶ
παράγοντες (Θ. Παπαγεωργίου - Α.

Κορνούτος) αυτοπροβαλλόμενοι και σ' άλλα ομοειδή κείμενα.

Προς το τέλος Μαΐου του 1937, αποφασίζοντας να απαντήσει στον πολύμηνο διασυρμό του ο Συκ. – ύστερα από παραινέσεις «προσώπων κατά πάντα σεβαστών» – κυκλοφορεί το φυλλάδιο *Ἡ ἐκστρατεία κατὰ τοῦ Συμποσίου (Τὰ κείμενα καὶ οἱ κουλουροπῶλαι)*, Ἀθήναι, Βιβλιοπ. τῆς Ἑστίας Ι.Δ. Κολάρου καὶ Σίας, 1937, σσ. 1-40. Ο δριμύς τόνος του εξαγγέλλεται στον Πρόλογο (σ. 3): «Δὲν εἶν' ἀπολογία – ἀπολογεῖται κανεὶς πρὸς δικαστὰς, ὄχι πρὸς διαβολεῖς ἢ πρὸς διαδηλωτὰς. Εἶναι βιβλίον διαφωτισμοῦ, καὶ εἶναι πρὸ παντὸς μαστίγωμα, μαστίγωμα τῶν Φαρισαίων καὶ τῶν ἱεροκαπῆλων καὶ τῶν ἀναρχικῶν, οἱ ὅποιοι προβάλλουν ὡς πατριῶται καὶ συντηρητικοί.» Χωρὶς νὰ ερευνήσῃ («τώρα») σε τι αποβλέπει καὶ τι κρύβεται πίσω «ἀπὸ τὴν λυσσώδη αὐτὴν ἐκστρατείαν» ο Συκ. υπενθυμίζει ὅτι:

α) Αυτὴ ἀρχισε κατὰ τὸ τέλος Οκτωβρίου 1936, δηλ. 2 1/2 χρόνια μετὰ τὴν ἐκδοσὴν τοῦ Συμποσίου «ὅταν ἀκριβῶς ἐπρόκειτο, διὰ τῆς παραιτήσεως καθηγητοῦ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς φιλολογίας, νὰ κενωθῇ τακτικὴ πανεπιστημιακὴ ἔδρα, τὴν ὁποίαν ἦτο φυσικὸν καὶ δίκαιον νὰ διεκδικήσω»... «Μόνον ὅταν ἐκενώθη (sic) πανεπιστημιακὴ ἔδρα, τότε ἀνεκαλύφθη ὅτι εἶναι βιβλίον ἐπικινδύνως ἀνήθικον καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ «ἐχθρὸς τῆς θρησκείας, τῆς πατρίδος καὶ τῆς οἰκογενείας»».

β) Ἡ Ἐπιστ. Ἠχώ επιβεβαιώνει στενοὺς δεσμούς με ὀρισμένα πρόσωπα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, καὶ

γ) «ἡ ἐκστρατεία συμπίπτει μὲ τὴν ἐκκόλαψιν ὑπὸ τῶν αὐτῶν προσώπων τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς 45ετοῦς νεοσσοῦ, ὡς ἀνταπαιτητοῦ τῆς ἔδρας, ὁ ὁποῖος ὅταν ὑπερέβη πλέον τὸ 40ὸν ἔτος, ἐνεθυμήθη ὅτι ὑπάρχει καὶ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ψυχρὰ (φεῦ!) καὶ ἀμείλικτος πρὸς τὰς στεῖρας περιπτώξεις του!». Με αὐτὴ τὴν τολμηρὴ καὶ πολὺ-πλευρὴ παρομοίωση ο Συκ. ἐξουθένωνε τὸν **Ιω. Σταματάκο**, που εἶχε πρόσφατα διορισθεὶ ὡς δεῦτερος υφηγητὴς τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας. Ἡ ἐπίθεσις γινόταν μᾶλλον ἀπρόκλητα – πιθανότατα διότι ο Συκ. θεωροῦσε ὡς δεδομένο πὼς ο Σταματάκος εἶχε μέρος

τῆς ευθύνῃς στὸν δικό του παραμερισμό, τὸν ὁποῖον ἄλλωστε εἶχε γνωστοποιήσει πρωτύτερα καὶ ἡ Ἐπιστ. Ἠχώ. Στις σελίδες 7-35 τοῦ φυλλαδίου ἀναιρούνται οἱ κατηγορίαι γιὰ «προσβολὴ κατὰ τῆς ἠθικῆς», «ἀθεΐα», «πρόκλησις πανελληνίου ἀγανακτήσεως» με τὴν παράθεσις ολοκλήρων ἐδαφίων τῆς Εἰσαγωγῆς, ἀπὸ τὰ ὁποῖα οἱ διαβολεῖς ἀπομόνωνσαν ἢ διαστρέβλωσαν ὀρισμένες ἐκφράσεις. Τὸ δημοσίευμα συμπληρῶνεται με μικρὸ ἀπάνθισμα ἐπαινετικῶν σχολίων ἀπὸ Ἑλλήνες καὶ ξένους διανοούμενους γιὰ τὴν ἀξία τῆς ἐκδόσεως καὶ ἐρμηνείας τοῦ Συμποσίου ἀπὸ τὸν Συκουτρῆ.

Ἡ κυκλοφορία τοῦ μικροῦ βιβλίου προκάλεσε ποικίλες ἀντιδράσεις – ἀντιστοιχῶς πρὸς τὶς διαμορφωμένες ἤδη προσεγγίσεις ἐπὶ τοῦ θέματος:

Ὁ **Γρηγ. Ξενόπουλος** (Ἀθηναϊκὰ Νέα, 30.5.1937) υπενθυμίζοντας τὸ μεσαιωνικὸ ρητό: «γράφει μου δέκα λόγια, τὰ πιὸ ἀθῶα, καὶ ἐγὼ εἶμαι ἱκανὸς νὰ σὲ στείλω στὴν πυρὰ» καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι «μὲ κανένα τρόπο δὲν θέλουν οἱ γλωσσαμύντορες τακτικὸ καθηγητὴ τὸν κ. Συκουτρῆ. Πρῶτο, γιὰτὶ αὐτὸς παραδέχεται καὶ τὶς δυὸ γλῶσσες· δεῦτερο, γιὰτὶ θαυμάζει τὸν Παλαμᾶ καὶ ἀγαπᾷ ἀληθινὰ τὴ νέα μας λογοτεχνία· τρίτο, γιὰτὶ ἔχει γνώμη· καὶ τέταρτο, γιὰτὶ ἔχει ἀξία, μεγάλη ἀξία, ὅση ἴσως ἀπὸ τοὺς νεώτερους δὲν ἔχει ἄλλος. Ἔ, τὴν ἀξία αὐτὴ πὼς θὰ τοῦ τὴν ἀρνηθοῦν; Ἐξαίρετα ὅμως μποροῦν νὰ ποῦν: «καλὸς, ναί, μὰ τί νὰ τὸν κάμουμε πὺν εἶναι ἄθεος, ἀντίχριστος, ἀνήθικος, ἀριστερός, κομμουνιστής, καὶ ἔχει ἐξεγερθῇ ἐναντίον τοῦ ἡ πανελλήνιος κοινὴ γνώμη; Γιὰ νὰ ὑπάρξῃ αὐτὸ τὸ ἐπιχείρημα ἔγινε ὁλος αὐτὸς ὁ ἀνίερὸς θόρυβος γύρω στὸ Συμπόσιο τοῦ Πλάτωνος. Καὶ ὁ κ. Συκουτρῆς ἀγωνίζεται νὰ τὸ ἐκμηδενίσῃ. Θὰ τὸ κατορθώσῃ; Πολὺ ἀμφιβάλλω».

Τὴν ἴδια μέρα (30.5.1937) ὁ Ξενόπουλος στέλνει τὸ ἀρθρο τοῦ στὸν Συκ. σημειώνοντας στὸ περιθώριο φράσεις που ἀφαιρέθηκαν ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ τοῦ κείμενο κατὰ τὴ δημοσίευσή, καὶ συνοδεύοντάς το με τὴν ἐξῆς ιδιόγραφη ἐπιστολή: «Ἀγαπητέ μου κ. Συκουτρῆ, Θὰ εἶδατε βέβαια τὸ ἀρθρο μου στὰ σημερινὰ Ἀθηναϊκὰ Νέα. Ἐπειδὴ ὅμως δημοσιεύθηκε κάπως παραμορφωμένο – ἄλλοῦ

ἀπὸ τυπογραφικὴ ἀβλεψία καὶ ἄλλου, γιὰ τὸ ἀσκανδάλιστο, ἀπὸ ἐπέμβαση χειρουργικὴ τῆς ἐφημερίδας ἢ ἴσως καὶ τῆς λογοκρισίας – σὰς τὸ στέλνω διορθωμένο ὅπως τὸ ἔγραψα, νὰ τὸ ἔχετε... γι' ἀνάμνηση.

Δὲν εἶμαι τόσο ἀφελὴς νὰ πιστεύω πὼς ἓνα ἀρθρο δικό μου μπορεῖ νὰ συντελέσῃ στὴν ἐκλογή σας. Βεβαιωθῆτε ὅμως πὼς τὴν ἐπιθυμῶ καὶ τὴν εὐχομαι ὁλόψυχα. Ὁ σκοπός μου ὥστόσο ἦταν μᾶλλον νὰ χτυπήσω ἀκόμα μιὰ φορὰ τοὺς γλωσσαμύντορες, πὺν ἔχουν ὀρκοσθῇ τὴν ἐξόντωση τῶν δημοτικιστῶν λογοτεχνῶν. Πρέπει νὰ φωνάζουμε, βλέπετε, γιὰ νὰ μὴ σὰς θάψουν ζωντανούς.

Μ' ἐγκάρδιες προσρήσεις

(υπογρ.) Ξενόπουλος.

Τὸ φυλλάδιο τοῦ Συκ. θα πυροδοτήσῃ νέα ἐκρηξὴ μίσους στὸ ἐπιτελεῖο τῆς Ἐπιστ. Ἠχοῦς (αρ. 6, Ἰουν. 1937, σσ. 81-83) με ἀχαλίνωτη ἀμετροέπεια καὶ ἐκτόξευση ἀπειλῶν: «Ὁ συγγραφεὺς τοῦ θαυμαστιγῶθι ἀνηλεῶς... ὁ ἀφηνιάσας νεανίας... ὑβριστὴς ἱερῶν καὶ ὁσίων... δὲν τοῦ ἔφθαναν τὰ ὅσα ἐξήμεσε κατὰ τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας... ὁ θεοσυγῆς... ὑβριστὴς καὶ τῶν ἐντίμων βιοπαλαιστῶν – ἂν ἡ κακὴ τοῦ μοῖρα τὸν ξαναφέρῃ πάλιν καμμιὰ φορὰ εἰς τὸν λεμβοραχίονα τῆς πόλεως τῶν Πατρῶν, πολὺ φοβούμεθα ὅτι οἱ λεμβούχοι τοῦλάχιστον καὶ οἱ караγωγεῖς τῆς θατὸν διδάξουν, ὅπως αὐτοὶ γνωρίζουν καὶ ὅπως τοῦ χρειάζεται...»

Σε ὑστερόγραφο ὁ Σ. Παπ. στρέφει τὴν χλεύη τοῦ καὶ κατὰ τοῦ Ξενόπουλου ἐξαιτίας τῆς πρόσφατης συνηγορίας τοῦ υπὲρ τοῦ Συκ. Στὸ ἴδιο τεύχος τοῦ Ἰουνίου (σσ. 83-84) ἀναδημοσιεύονται: α) ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν (5.6.1937) ἡ εἰδησιὴ ὅτι ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, ἀπαντώντας σε σχετικὸ ἐγγράφο τῆς Ι. Συνόδου ὑποσχεταὶ «νὰ προβῇ προσεχῶς εἰς νέαν ἐκδοσὴν τοῦ Συμποσίου... ἀπὸ τῆς ἀπληλαγμένης παντὸς χωρίου δυναμένου νὰ προσκρούσῃ εἰς τὸ κοινὸν αἶσθημα, τὸ θερησκευτικὸν καὶ τὸ κοινωνικόν, καὶ νὰ προκαλέσῃ θλιβερὰς παρεξηγήσεις» καὶ β) χρονογράφημα τοῦ Χ (= Γ. Παπ.) στὸ Ἔθνος (5.6.1937), ὅπου ἀναγγέλλεται ὑποβολὴ μηνύσεως κατὰ τοῦ Συκ. «ἐπὶ συκοφαντικῇ δυσφημῇ καὶ ἐξυβρίσει». Λεπτομερέστερα στοιχεῖα γιὰ

ν εξυφαινομένη δίκη –την οποία περι-
νει με περισσή αγαλλίαση ως «τὸ γλέ-
μετὰ τὸ Συμπόσιο»– παρέχει ο Γ.
υπ στο Ἔθνος της 13ης Ιουν. 1937:
Ἰηρυτῆς ὁ διευθυντῆς ἐνὸς λαμπροῦ
ιστημονικοῦ περιοδικοῦ, Ἐπιστημο-
νική Ἠχώ, τέως καθηγητῆς τῶν Ἑλλη-
νῶν (sic) ἐν τῇ Σχολῇ τῶν Εὐελπίδων,
Σπ. Παπανικολάου. Καὶ μάρτυρες
οτεινόμενοι, κατὰ τὸ παρόν, οἱ καθη-
ται τοῦ Πανεπιστημίου κ.κ. **Πεζό-
υλος, Χατζῆς, Ἀρβανιτόπουλος, Λο-
θέτης, Σκάσης, Βολονάκης**, οἱ φιλό-
γοι κ.κ. **Φιλαδελφεὺς καὶ Εὐαγγ. Κο-
ιστᾶς**, εἷς δὲ πρώην ὑπουργὸς τῆς
υδείας ὁ κ. **Τουρκοβασίλης**... Ἐκ πα-
λλήλου δευτέρα μῆνυσις ἀπὸ μορφω-
νον ἱερομόναχον ἐπὶ προσβολῇ τῶν
ων... Οἱ μάρτυρες θὰ ἀνήκουν κατὰ
ειωψηφίαν εἰς τὸν Κλήρον...».

ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, οἱ αντιδράσεις
πνευματικοῦ κόσμου γενικεύονται
θῶς φωτίζονται τὰ παρασκήνια τοῦ
ρύθου κατὰ τοῦ Συμποσίου. Ο **Πέ-
ης Χάρης** στο δεκαπενθήμερο χρο-
του με τίτλο «Μαῦρες σκέψεις» (Ν.
τία 21, 1.6.1937, σσ. 859-860) χα-
ρίζει το φυλλάδιό του Συκ. «κατα-
γία, γραμμένη στὸν εὐγλωττο ἐκείνο
ποὺ προκαλεῖ ὁ πόνος ἀλλὰ καὶ ἡ
δία, καὶ στηριγμένη σὲ ἀναμφισβήτη-
δοσο καὶ ἐκπληκτικὰ γεγονότα» καὶ
εἰ ἀπὸ τὴν Ακαδημία, τὴν Ἀρχιεπι-
σκή καὶ «ὅλον τὸν πραγματικὰ ἠθικὸ
πνευματικὸν κόσμον» νὰ μην υποκύ-
ν «σ' ἓναν ἐκβιασμό», νὰ μην υπο-
ρήσουν «σὲ ἀπειλές, σὲ ἀναρθες
ἐνυγές, σὲ χυδαῖες δημοκοπίες» καὶ το
υπόσιον «νὰ ξανατυπωθῇ. Καὶ νὰ ξα-
τυπωθῇ ὁλόκληρο, ὅπως στήν πρώτη
ἐκδόσει». Διαμαρτυρίες γιὰ τὴν
ὑθαλψή ασχέτων επαγγελματικῶν
πανώσεων, γιὰ τὴν παρέμβαση τῆς
ἐπισκοπῆς καὶ τὴν υπαναχώρηση
Ακαδημίας ἀπὸ τοὺς διακηρυγμέ-
ς σκοποὺς τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθή-
διατυπώνονται στὰ Νεοελληνικὰ
ἱμματα (τῆς 5ης, 12ης καὶ 19ης Ιουνί-
1937), στὴν Πνευματικὴ ζωὴ (αρ. 9,
ν. 1937), στὸν Νεολόγο Πατρῶν
6.1937), στὴ Βραδυνή (19.6.1937),
στὴν Ἐφημερίδα τῶν Λεσβίων
6.1937), κυρίως ὅμως με ἐνυπόγρα-
ῶν ἄρθρα γνωστῶν διανοουμένων.

κατὰ τὸν **Στρατὴ Μυριβήλη** (Ἐθνικὴ
5.1937), «[οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Συκ.] με-

τετόπισαν τὸ ζήτημα καὶ τὸν ἀγῶνα τῶν
περὶ τὴν πανεπιστημιακὴν ἔδραν ἀπὸ
τὴν ἐπιστημονικὴν περιοχὴν εἰς τὴν
ὀχλοκρατικὴν δημαγωγίαν... Καὶ ἡ
Ἀρχιεπισκοπὴ, ἀντὶ νὰ στείλῃ ὅλους
αὐτοὺς τοὺς ἐτεροκινήτους ἀφελεῖς
προέδρους νὰ πάρουν τίς σφραγίδες
καὶ νὰ πᾶνε νὰ κουρεύονται... πιάνει
καὶ γράφει μιὰ ἀπίστευτη γραφὴ στὴν
Ἀκαδημία καὶ διοχετεύει ὅλα αὐτὰ τὰ
ὑποβολιμαῖα παράπονα. Καὶ ἡ Ἀκαδη-
μία... ἀντὶ νὰ κάμῃ τὸ ἴδιο πρὸς τὴν
Ἀρχιεπισκοπὴν, καὶ νὰ τῆς ὑποδείξει
εὐλαβῶς ὅτι ὁ Πλάτων ἐπέερασε ἀκινδύ-
ως μέσα ἀπὸ τὴν ἱερὰν χορείαν πλῆ-
θους Πατέρων καὶ Ἀπολογητῶν τῆς
Ἐκκλησίας χωρὶς νὰ πάθῃ τίποτε...
ἀπαντᾷ τρομοκρατημένη... καὶ δηλώνει
ὅτι θὰ ἐκδώσει νέον Πλάτωνα τῆς ἀρε-
σκείας τῶν διαμαρτυρομένων προεδρεί-
ων, σιγυρισμένον μάλιστα συμφώνως
πρὸς τὰς ὑποδείξεις των. "Ω, χάλια!».

Ο **Μιχ. Ροδάς** (Ἐλεύθερον Βῆμα
13.6.1937) πιστεύει πως «ἡ ἱερὰ σύνοδος
ἔπεσε θῦμα κακῶν εἰσηγήσεων... Γιὰ νὰ
σταματήσῃ ὁ διασυρμὸς τοῦ ἑλληνικοῦ
πνεύματος καὶ πολιτισμοῦ ἡ διαπό-
μπευσις τῶν ιδεῶν τοῦ Πλάτωνος,
θᾶπρεπε ἡ συζήτησις νὰ περιορισθῇ με-
ταξὺ τῶν εἰδικῶν ἀνθρώπων τῆς ἐπι-
στήμης, καὶ αὐτὸ πρωτοβουλία τῆς
Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ποὺ ἔχει καὶ τὴν
εὐθύνην τῶν ἐκδόσεων... Γιατὶ δὲν εἶναι
καθόλου σοβαρὸ γιὰ ἓνα ἀνώτερο
πνευματικὸ καὶ ἐπιστημονικὸ ἴδρυμα
ἄλλα νὰ προκηρύσσῃ στὰ 1934 καὶ ἄλλα
νὰ δηλώνῃ στὰ 1937... ἐκτὸς ἂν θέλουν
νὰ ξαναγυρίσουν στὰ Ὁρεσטיακά».

Αναλυτικότερος εἶναι ὁ ἴδιος **Μιχ. Ρο-
δάς** σὲ ἀνταπόκρισίν του στὴν ἀλεξαν-
δρινὴ εφημερίδα Ταχυδρόμος - Ὁμό-
νοια (26.6.1937): «Λέγεται, καὶ εἶνε βέ-
βαιον, ὅτι ἀρχηγὸς κατ' οὐσίαν τῆς ὅλης
κινήσεως καὶ ἐκστρατείας εἶνε ὁ καθη-
γητῆς τοῦ Πανεπιστημίου κ. **Πεζόπου-
λος**, καὶ μερικοὶ ἄλλοι συνάδελφοί του,
ποὺ ἀντιπροσωπεύουν τὸ πνεῦμα τοῦ
σχολαστικισμοῦ. Ἐσιώπησαν τρία ὁλό-
κληρα χρόνια, καὶ θὰ ἐσιωποῦσαν ἐπ'
ἄπειρον, ἐὰν ὁ κ. Συκουτρῆς δὲν εἶχε
τὴν φιλοδοξίαν νὰ γίνῃ καθηγητῆς τοῦ
Πανεπιστημίου. Ἀλλὰ δὲν ἐτόλμησαν
νὰ ἐπιτεθοῦν κατὰ μέτωπον... Ἡ συζή-
τησις ἀποτελεῖ ἀναχρονισμόν καὶ ὕβριν
κατὰ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνος.
Καί, δυστυχῶς, ἡ συζήτησις θὰ φθάσῃ

μέχρι τοῦ δικαστηρίου... Ἐναντίον τοῦ
κ. Συκ. ἔδωσε μῆνυσιν ἐπὶ ἐξυβρίσει ὁ
γηραιὸς καθηγητῆς τῶν φυσικῶν κ. Πα-
πανικολάου καὶ τὴν ὑπεράσπισίν του
ἀνέλαβεν ὁ κ. Πώπ, γνωστὸς διὰ τὸ ἀθε-
ράπευτον πάθος του κατὰ τῶν δημοτι-
κιστῶν, ἔστω καὶ τῶν συντηρητικῶν,
ὅπως εἶνε ὁ κ. Συκ., καὶ διὰ τὸν σύνδε-
σμόν του μετὰ τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πα-
νεπιστημίου κ. Πεζοπούλου, ἀρχηγοῦ,
ἐπαναλαμβάνω, κατ' οὐσίαν, τοῦ ὅλου
θορύβου.»

Κατὰ τὸν **Πάνο Σπάλα** (Χρονογρά-
φος Πειραιῶς, 15.6.1937) ἡ Ακαδημία
«παρὰ τὴν ἀρχικὴν τῆς ἀπόφασιν νὰ κα-
ταστήσῃ προσιτὸν τὸν Πλάτωνα... ἐγο-
νάτισεν ἀσυζητητὶ κι' ἀπεφάσισε νὰ πε-
τσοκόψῃ τὸν καημένο σοφὸ τῆς ἀρχαιό-
τητος... Ὅμως θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχῃ μεγα-
λύτερο "πνευματικὸ θάρρος". Ἀντὶ νὰ
ὑποχωρήσῃ στίς ἀξιώσεις μερικῶν σε-
μνότυφων ὑποκριτῶν, θᾶπρεπε νὰ δια-
φωτίσῃ τοὺς ἀντιφρονούντας».

Ο **Δημ. Φωτιάδης** (Νεοελληνικὰ Γράμ-
ματα, 19.6.1937) χαράζει τὴ μελετημένη
«ἐκκαθάριση» τοῦ Πλάτωνος: «Κι' οὔτε
θὰ μπορέσουν νὰ μᾶς ἀμφισβητήσουν
τὸ δικαίωμα, μιὰ κι εἴμαστε "πνευματι-
κοὶ κληρονόμοι του", νὰ τοῦ διορθώ-
σουμε τὰ σφάλματα τῶν γραφῶν
του... Θ' ἀφαιρέσουμε ἀπὸ τὰ ἔργα του
κάθε πέτρα σκανδάλου... Ἀπευθύνω
ἓνα μεγάλο "εὐγε" σ' ὅσους συνέβαλαν,
συνέτειναν καὶ θὰ φέρουν σὲ θεάρεστο
πέρας τὸ μνημειῶδες αὐτὸ ἔργο τῆς κα-
κομοιρίας μας, τῆς ἀνοησίας μας καὶ τῆς
ἀμάθειάς μας».

Στὴ Βραδυνή (13.6.1937) ὁ **Νέστωρ
Λάσκαρης** καταδικάζει τὸ τέχνασμα
τῆς υποβολῆς «διαμαρτυριῶν» πρὸς τὴν
Ι. Σύνοδο, στίς ὁποῖες «μόνον ὁ τίτλος
τοῦ Σωματείου καὶ αἱ ὑπογραφαὶ ἐτίθε-
ντο χειρογράφως» καὶ θεωρεῖ «κατα-
πληκτικόν... ἐξωφρενικὸν ἀπὸ πάσης
ἀπόψεως, ὅτι ἡ Ἱ. Σύνοδος τῆς Ἑλλά-
δος, στηριχθεῖσα ἐπὶ τῆς ἐντύπου αὐτῆς
καὶ ὁμοιομόρφου διαμαρτυρίας, ἐζήτη-
σε δι' ἐγγράφου τῆς ἀπὸ τὴν Ἀκαδη-
μίαν κλπ.»

Επανερχόμενος στο θέμα τῆς ἀναμεί-
ξεως τῶν ἐργατικῶν σωματείων σὲ κα-
θαρῶς ἐπιστημονικὸ ζήτημα (Βραδυνή,
21.6.1937) ὁ **Λάσκαρης** ἐπαναλαμβάνει
τὴ διαπίστωση ὅτι «ἔχομεν ὁμαδικὰς
καὶ ὁμοιομόρφους διαμαρτυρίας, ὑπο-
γεγραμμένας μὲ κλειστὰ μάτια ἀπὸ

ἀγαθοὺς ἀνθρώπους παρασυρθέντας ἀπὸ δολίας εἰσηγήσεις. Ἐχομεν δηλαδή, μίαν κακοήθη ἐκμετάλλευσιν λαϊκῶν σωματείων ἀπὸ ἐπιτηδείους, πὺν μᾶς θυμίζουν τὴν παλαιὰ ἐποχὴ τῆς φανλοκρατίας... Ἐνα ὅμως σωματεῖον δὲν μπορεῖ, ὡς σωματεῖον, νὰ ἀναμειγνύεται σὲ ζητήματα ἄσχετα ἐντελῶς μὲ τὸν προορισμὸν του».

Απέναντι στη θερμὴ αὐτὴ συμπαραστάση των πνευματικῶν φορέων ἡ λιβελογραφία των πολεμίων του Συκ. ἐνισχύεται με τὴν προσέλευση νέων συμμαχητῶν καὶ τὴ μετάθεση του πεδίου τῆς διαμάχης στις στήλες των ἡμερησίων ἐφημερίδων. Σὲ κύριο ἀρθρο του (υπὸ τὸν τίτλο «Ἡ Καρδηχὼν») ὁ Ν. Κρανωτάκης (Τύπος τῆς 10.6.1937) μεταμορφώνει τὸν Συκ. σὲ «ἀπόγονο τῆς ἀριστερωτάτης ἐκπαιδευτικῆς μεταρρύθμισης», ἡ οποία «ἔστειλεν εἰς τὴν Εὐρώπην μερικὸν ἰδικὸν τῆς νεαρῶν... εἰς ἕξ αὐτῶν, θεατρικώτατος καὶ σκηνικώτατος, ἐπέστρεψε μετ' ὀλίγον... καὶ ἤρχισε νὰ κἀνὴ τὸν πάνσοφον, τὸν πανεπιστήμονα πάνσοφον. Μὰ διὰ τὸν Μπετόβεν θέλετε νὰ σᾶς γράψῃ πραγματείαν; Γράφει. Ἄς εἶναι καλὰ τὰ λεξικά. Περί ἐκδρομῶν θέλετε νὰ διαλεχθῇ; Διαλέγεται. Τὸν Πλάτωνα θέλετε νὰ σᾶς ἐρμηνεύσῃ; Τὸν ξεκοκκαλίζει ἐνώπιον τοῦ κοινοῦ ὡς ἂν κοτόπουλον. Περί συγχρόνων μαλλιαρῶν ποιητῶν θέλει νὰ ὁμιλήσῃ; Ὅμιλεῖ. Ὅ,τι θέλετε...». Καὶ ὁ ἀρθρογράφος ἐκδίδει τὴν ἐτυμηγορίαν του: «Ἡ ἐκλογή τοῦ Συμποσίου ἦτο σφάλμα ἀσυγχώρητον. Ἡ συγγραφὴ ὅμως, ὅπως ἔγινε, ὑπῆρξεν ἐγκλημα. Τὸ σύγγραμμα –ἢ εἰσαγωγὴ δηλαδή κυρίως– εἶναι ἴσως τὸ πλέον ἐνοχόν, τὸ πλέον ἁμαρτωλόν, τὸ πλέον ἀνήθικόν βιβλίον ἀπὸ ὅσα ἐξεδόθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα... μαρτυρεῖ μίαν καταπλήσσουσαν πῶρωσιν ἢ ὀλοσχερῇ ἀπουσίαν σεβασμοῦ πρὸς ὃ,τι εἶναι ἱερώτερον διὰ τὸν ἄνθρωπον. Ἡ ὑπεράσπισις τοῦ ἁμαρτωλοῦ συγγραφέως ἀνέλαβε καὶ πάλιν κάποιος “ἀκαδημαϊκός”, ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι θὰ εἶναι βαλτός, διότι, ὡς συνάγεται ἀπὸ τὰ γραφόμενά του, δὲν ἐδιάβασε τὸ βιβλίον. Ἄν τὸ ἐδιάβαζεν, ἦτο ἀπίθανον νὰ συνηγορήσῃ... δεδομένου μάλιστα ὅτι ὁ ἀκαδημαϊκὸς ἀσχολεῖται κατ' ἐπιχείρησιν καὶ μὲ τὴν διάπλασιν τῶν παιδῶν. Ἀλλὰ, δικαίως, ὀρθῶς, εὐστόχως προε-

κάλεσε τὸ βιβλίον καὶ τὴν ἐπέμβασιν τῆς Ἐκκλησίας...»

Ὁ ιδιοκτήτης-διευθυντὴς τῆς Ἐλευθερίας –που προσδιορίζεται ὡς «Ἐφημερὶς ὑγιῶν κοινωνικῶν ἀρχῶν, Ἐπίσημον ὄργανον τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ διερχομένου ἐλληνοχριστιανικὰ ἰδανικὰ τῆς ἑλληνικῆς κοινωνικῆς ὁργανώσεως»– Σπύρος Μεγαλοοικονόμος καλύπτει

δύο περίπου σελίδες τῆς (ἔτος 4, 1937, ἀρ. φυλλ. 46, σσ. 1-2) γιὰ νὰ πείσει τοὺς ἀναγνώστες ὅτι ὁ Συκ. «πειρᾶται νὰ δικαιολογήσῃ τὴν φυσικὴν διαστροφὴν, ὡς κάτι τι τὸ ὑψηλὸν καὶ πνευματικῶδες καὶ δημιουργὸν ἀρειμανίου φρονήματος», ὅτι «ἐπιχειρεῖται νὰ ἀμαυρωθῇ ἡ μνήμη τῶν ἐνδόξων προγόνων μας», ὅτι «ἂν ὁ Θεὸς ἦτο ταχὺς εἰς τὴν ἐκδίκησίν του, θὰ ἤνοιγε αὐθωρεῖ ἢ γῆ καὶ θὰ κα-

τέπινεν αὐτὸν (= τὸν Συκ.), μόλις ἐξήμισε τὰς βλασφημίας ταύτας...». Τα βέλη τοῦ Μεγαλοοικονόμου ἐξαπολύονται καὶ κατὰ τοῦ καθηγητῆ τῆς Πατρολογίας στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν **Δημ. Μπαλάνου**.

Τὸν Ιούνιο τοῦ ἰδίου ἔτους στὸ Ἐκκλησιαστικὸν Βῆμα (Δ', ἀρ. 37, 15.6.1937) δημοσιεύει κριτικὴ τοῦ Συμποσίου ὁ καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν **Ε.Α. Πεζόπουλος** «παρακληθεὶς –ὅπως λέγει– ὑπὸ τῆς συντάξεως ὅπως εἶπω τὴν γνώμην μου περί τινων ἐκ τῶν περιεχομένων». Ἐπίσης δηλώνει ὅτι ἀργότερα θὰ γράψῃ «διεξοδικῶς» περὶ τῆς ἐκδόσεως. Μολονότι ἀνομολογεῖ ὅτι δὲν εἶναι θεολόγος ἀλλὰ φιλόλογος, ὁ Πεζόπουλος ἀσχολεῖται κυρίως με τὰ ἐδάφια που ἀπομόνωσαν οἱ προηγουμένοι λιβελογράφοι γιὰ νὰ τεκμηριώσουν τὰ περὶ αθεΐας τοῦ Συκ. Ἐτσι καὶ τώρα οἱ ἐπίμαχες φράσεις ἀποκόπτονται ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα καὶ τὶς συναφεῖς υποσημειώσεις γιὰ νὰ παρανοηθοῦν ὅσα λέγονται στὸ Συμπόσιο περὶ πίστεως καὶ λογικῶν περὶ Θεοῦ ἀποδείξεων καὶ νὰ φανεῖ ὅτι ὁ Συκ. ἀρνείται τὴν παναγαθότητα καὶ παντογνωσία τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι με τὴ φράση τοῦ «ὁ ἔρως σὰρξ ἐγένετο» (στὴν προσωπικότητα τοῦ Σωκράτη) ὁ Συκ. χλευάζει τὴ χριστιανικὴ θρησκεία παρωδώντας τὸ «ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο» κτλ. κτλ.

Τρεῖς μόλις μέρες μετὰ τὴ βιβλιοκρισίαν τοῦ Πεζοπούλου ὁ Τύπος (18.6.1937) φιλοξενεῖ συνέντευξιν τοῦ υφηγητῆ **Ιω. Σταματάκου** ὑπὸ τὸν τίτλο «Ἡ ἁμαρτωλὴ ἐκδοσις τοῦ Συμποσίου τοῦ Πλάτωνος. Αἱ στρεβλώσεις ὑπὸ φωτιστῆ». Πρόκειται γιὰ τὴν ὁργανωμένη ἀνταπόδοσιν τοῦ σκώμματος που δέχτηκε ἀπὸ τὸ φυλλάδιον τοῦ Συκ. Βέβαια, τὸ κέντρο τοῦ βάρους στὸν υπαινιγμὸν ἐκεῖνο («40ετῆς νεοσσὸς κ.λπ.») στόχευε στὴν ἰσχύτητα τῆς ὡς τότε ἐπιστημονικῆς παρουσίας τοῦ ἀντιπάλου τοῦ σὲ σύγκρισιν με τὴν ἡλικίαν του, ἀλλ' ὁ Σταματάκος παρέκαμψε τὴν καταλυτικὴν γιὰ τὸν ἴδιον ἀντιπαράθεσιν γιὰ νὰ μεταφέρει τὴν ἐπίθεσιν σὲ προσφορὸτερον ἐδαφός: ὅτι δηλαδή ὁ Συκ. ἀνακρίβως ἀνεβάζει τὴν ἡλικίαν του (κατὰ 4 ἔτη), ἐνῶ ἐπίσημα ὡς ἔτος γεννήσεως ἀναγράφεται τὸ 1896, ὅτι ὁ ἴδιος εἶναι ἐφεδρὸς υπολοχαγὸς καὶ υπηρέτησε ὡς εκπαιδευτικὸς «τοῦ ἐπισήμου κράτους»

ο Συκ. «οὐδέποτε ὑπηρετήσεν ὡς αἰδευτικός τοῦ ἐπισήμου κράτους, εἶνε ὡς λέγουσιν, ἀστράτευτος».

τη συνέχεια ο Σταμ. διατείνεται ὅτι ἐξηκριβωμένον ὅτι καθ' ὃν χρόνον νεοτὸ ἄφθονον τὸ ἑλληνικὸν αἷμα ἐν νετεῖρα αὐτοῦ, ἀστράτευτος οὗτος ὑπηρετῶν ἐν Κύπρῳ ὡς ἐκπαιδευτὴς ἐμυκτήριζε τὴν Ἑλλάδα διὰ τὴν σπάθειαν ἐκείνην». Ἡ ανακρίβεια ὡς καὶ ἄλλες, οφειλόμενες προφασε παραπληροφόρηση— εἶναι πρόη, διότι ο Συκ. αποφοίτησε ὡς πτυχιῶς της Φιλοσ. Σχολῆς στις 10.6.1922 ἀνεχώρησε γιὰ τὴν Κύπρο ὡς καθηγὴς του Ἱεροδιδασκαλείου Λάρνακος ἑπτεμβρίου, δηλαδή ὕστερα ἀπὸ τὴν ρασιατικὴν Καταστροφὴ μετὰ τις σωπικὲς σπερμολογίαις βάλλεται ἡ ἰγωγὴ τοῦ Συμποσίου: «αἱ ἐν τοῖς λεγομένοις... περιεχόμεναι ἐκφρά- αἱ πλήρεις σατυριάσεως, αἵτινες ἤσαν τὴν κοινὴν ἀγανάκτησιν, κα- ἤσαν δὲ τὸ ὅλον ἔργον "ὄχετόν πά- ἀκαθαρσίας" κατὰ τὴν προσφνε- ἡν ἐκφρασιν διαπρεπεστάτου δημαϊκοῦ... ἀσεβεῖ ἀφορητῶς ἐν τῶν οἰκογενειάρχων, ὅταν καλῇ τούτους, συλλήβδην καὶ ἀθρό- "κουλουροπώλας". Ὁραῖον ἀληθῶς ἰδέσθαι ἐπιστήμονος, μισθοδοτούμε- ἑκ τοῦ ἰδρώτος τοῦ λαοῦ καὶ διασύ- ὁς τὸν λαόν». Κι ἡ ἀντεπίθεσις ἀπο- φαίνεται σὲ μιὰ φράση, που —δίχως ἡξεπέρασε σὲ δηκτικότητά προη- ἡνες λοιδορίες: «Ἐν τῷ Συμποσίῳ κ. Συκουτρῇ αἱ γνωσταὶ διεστρα- μέναι σωματικαὶ ἐπιθυμίαι περιγρά- ραι κατὰ τοιοῦτον τρόπον καὶ ἐμφα- νται διὰ τοιούτων χρωμάτων, ὥστε αἱ γνωσταὶ βδελυραὶ ἀνθρώπιναι ὑπάρξεις ἀπετέλουν Σωματεῖον ἀνεγνωρισμένον, ἀσφαλῶς ὁ κ. θὰ ἐξελέγετο ὑπ' αὐτῶν ἐπίτιμος ὁρος, ἰσοβίως μάλιστα.» Ὑστερα 21 χρόνια, ἐξ ἀφορμῆς σχολίου τοῦ Λαούρδα στὴ Ν. Ἑστία (63, 1958, σ. 456, υποσ. 5), ὁ Σταματάκος ἐρχεται στο παραπάνω δημοσίευ- ν γιὰ νὰ τονίσει ὅτι ἀπάντησε τότε «αιρώτατα θιγείς», ἀλλὰ «πάντοτε, γραπτῶς ἀκόμη» ἀνεγνώρισε «τὸ λογικὸν δαιμόνιον τοῦ Συκουτρῇ... ὅσον προῶρως ἐκλιπόντος ἱκανω- τοῦ φιλόλογου» (Ν. Ἑστία, 65, 1959, σσ. 542-543).

Ὁ γνωστός ἀπὸ πρὶν ιδιοκτήτης-διευ- θυντὴς τῆς Ἑλευθερίας Σπύρος Μεγα- λοικονόμος σὲ κύριο ἀρθρο τοῦ (φυλλ. 48, 1937) ψέγει πάλι τὴν Ἀκαδημία διότι «ἐνέκρινε τὴν εἰσηγητικὴν μελέτην εἰς τὸ Συμπόσιον... ἀδιαφορήσασα ἐντελῶς διὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἐν λόγῳ με- ταφράσεως καὶ διὰ τὰς γνώμας καὶ πε- ποιήσεις τοῦ συγγραφέως». Ὁ ἴδιος ἐμφανίζεται καὶ ὡς στιχουργὸς στὴν ἴδια σελίδα με ποίημα «Ἡ Νεολαία στή (sic) 4η Αυγούστου. Ὑμνος». Ἀποκα- λυπτικὲς ὁμῶς εἶναι οἱ δημοσιευόμενες συγχαρητήριες ἐπιστολές, που ἀπευ- θύνθηκαν στὸν ἴδιο: α) ἀπὸ ἑναν «ἐργά- τη τῶν Λιπασμάτων» στὸν Πειραιά, ὁ ὁποῖος τοῦ γράφει «ἔχω κ' ἐγὼ πεδγιά κὺρ Σπυράκη μου καὶ κατάλαβες ἐνδια- φέρομαι περὶ ἠθικῆς τὸ ὅποιον διαβά- ζοντας τὴν Ἑλευθερίαν εἶδα πῶς εἶσαι γονέας ἐντάξει καὶ Ἑλληνας καὶ πα- τριώτης μὲ τὰ ὅλα σου καὶ τύφλα νάχη ὁ Λορετζαῖος κι ὁ Συκουτρέος καὶ ὅλοι οἱ Ρετζαῖοι καὶ Λορεντζαῖοι τῆς Ἐκπέδεφ- σης. Αὐτοὶ ἀδελφούλη μου ἐβάνανε πο- νηρὲς ιδέες περὶ διὰ τὰ πεδγιά μας καὶ ἀντὶ γιὰ γράμματα θέλουνε νὰ τοὺς ἀνοίξουνε τὰ μάτια μαθαίνοντας πρά- ματα πονηρὰ καὶ Συκουτραῖκα καὶ ἁμαρτίες κολοκοτρωνέικες καὶ τὰ ρέ- στα! Ἐνυγίεμαι Σόδομα καὶ Γόμμορα! Μὰ ὁ κὺρ Σπυράκης ἀγρυπνᾷ καὶ τοὺς βαράει στὰ ψαχνά. Χτύπα τοὺς τὸ λοιπὸν ἀλύπητα καὶ εἴμαστε στὸ πλευρὸ σου. Μὲ ἐχτύμησι, Μάστρο-Σπύρος Κα- νέλος». β) Ἡ δευτέρη υπογράφεται ἀπὸ τὴν παπα-Κωνστ. Βασιλάκη, Κουνάβοι πεδιάδος: «Σᾶς συγχαίρω διὰ τὰς σοφὰς παρατηρήσεις πὺν φέρετε ἐνα- ντίον τῶν ἐκφενγόντων τῆς Ὁρθοδόξου χριστιανικῆς ἡμῶν πίστεως καὶ ἰδίως τῶν καθηγητῶν κ.κ. Μπαλάνου καὶ Συ- κουτρῇ, ἐξ ὧν ἐξέλιπεν ἡ σύνεσις διότι ἀφωσιώθησαν εἰς τὰ σαρκικά καὶ ἐγκα- τέλειψαν τὰς τάξεις τῶν ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν. Περιέπεσαν δηλαδή εἰς τὰ δίκτυα τοῦ σατανᾶ καὶ ἦλθον εἰς τὸ σκότος ὅπου καὶ αὐτὸς εὐρίσκεται καὶ ἀκολουθοῦν τὰ ἔργα του...»

Αὐτὰ τὰ γράμματα διαλαλοῦν τὴν κα- ταρράκωση τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης ἀπὸ τοὺς αυτόκλητους προστάτες «τῶν ἐνδόξων προγόνων» καὶ τῆς Ὁρθοδο- ξίας.

Ἡ Καθημερινὴ σὲ δυο συνεχόμενα φύλλα τῆς (τῆς 11ης καὶ 12ης Ἰουνίου

1937) ἀντιπαραθέτει τὶς ἀπόψεις τοῦ Συκ. καὶ τοῦ δικηγόρου τῶν μηνυτῶν Γ. Πωπ. Ὁ Συκ. τονίζει πῶς εἶναι υποχρε- ωμένος νὰ διαμαρτυρηθεῖ κατὰ τῆς ἀναμείξεως ἀναρμοδίων σωματείων καὶ τῆς δημοκοπίας «καὶ ὡς διανοούμενος ἀλλὰ καὶ ὡς Ἕλληνα, σὰν ἕνας Ἕλληνα πὺν πόνεσε βαθειὰ τὸν δυστυχημένον αὐτὸν λαόν, εἰς τὸν ὅποιον γυρεύουν οἱ θεωρούμενοι πνευματικοὶ ἡγέται τοῦ νὰ θολώσουν τὴν κρίσιν ἀντὶ νὰ τὴν φωτί- σουν, νὰ καπηλευθοῦν τὴν συγκινητι- κὴν τοῦ προσήλωσιν εἰς τὰς ἐθνικὰς καὶ θρησκευτικὰς παραδόσεις ἀντὶ νὰ τὴν καθάρουν καὶ νὰ τὴν ἐξυψώσουν».

Απὸ τὴν πλευρά τοῦ Γ. Πωπ παραδέ- χεται πῶς «ἡ μετάφρασις εἶναι μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας ἐπεξεργασμένη», ἀλλ' ἡ ἐρμηνεία τοῦ ἔρωτος ἀπὸ τὸν Συκ. τοῦ προξένησε «κατάπληξιν». «Ὁ μεταφραστής, παρεξηγῶν τὰ ἀρχαῖα κείμενα, ἀγνοῶν τελείως τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν δίκαιον, καταβιβάζει τὸν κα- θαρῶς πνευματικὸν ἔρωτα... ὡς ὑπόθε- σιν ξένην πρὸς πᾶσαν ἔννοιαν ἠθικῆς καὶ αἰδοῦς... Ἐναντίον τῆς τοιαύτης δυ- σφημῆσεως τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κό- σμου ἔγραψα θέλων ν' ἀποδείξω καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν τῶν πραγ- μάτων καὶ τὴν ἠθικὴν τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῆς ἀρχαιότητος τοὺς ὁποῖους ὁ μεταφραστής ἐμφανίζει κατεχομένους ὑπὸ ταπεινῶν ἐνστάσεων.» Ἐν σχέσει με τὴν υποβληθεῖσα μήνυση ὁ Γ. Πωπ δη- λώνει ὅτι «παρεκλήθη νὰ παραστή ὡς πολιτικῶς ἐνάγων, μὲ μάρτυρας ὅλους τοὺς καθηγητὰς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τοὺς Ἀκαδημαϊκοὺς». Γιὰ τὴν δευτέρη μήνυση τοῦ ἱερομονάχου «ἐπὶ παραβά- σει τῶν ἄρθρων τοῦ ποινικοῦ νόμου περὶ προσβολῆς τῶν ἡθῶν διὰ τοῦ τύ- που» προεξοφλεῖ τὴν ἐπιστημονικὴν τοῦ ἀρωγῇ —αν τοῦ ζητηθεῖ— ὁπότε «κατὰ τὰς δύο δίκας θὰ ἔχω συμπαραστάτας μου τὸν Αἰσχύνην (sic), τὸν Ἀριστοφά- νην, καὶ ἄλ-λους... βοηθοὺς τοῦ δικηγο- ρικοῦ μου γραφείου».

Ὁ Συκ. θα δευτερολογῇ στὸ ἐπόμε- νο φύλλο τῆς Καθημερινῆς (13.6.1937) γιὰ νὰ παρομοιάσει τὴν δίκη με ἀριστοτε- λικό «παρὰ προσδοκίαν» ἀστείο: «Ἐπτὰ μῆνας διασύρομαι ἐδῶ καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας, ἐπτὰ ὁλοκλήρους μῆνας ζητεῖται δι' ἐμὲ ἀφορισμός, φυλάκισις, ἐξορία... καὶ τώρα προσκαλοῦμαι νὰ πληρώσω τὰ ρέστα ὡς δυσφημῆσας

τούς πρωτεργάτας της επιθέσεως». Η ειρωνεία του στρέφεται κατά του Γ. Πωπ, «περιζητήτου ως γνωστόν δικηγόρου τῶν Ἀθηνῶν, προσφέροντος δωρεάν τὴν συνηγορίαν του καὶ καλοῦντος ἀπὸ τῶν στηλῶν τῆς ἐφημερίδος σας πελάτας ἐναντίον μου... Ζητοῦνται λοιπὸν πελάται κατὰ τοῦ κ. Συκ., κατὰ προτίμησιν ἱερομόναχοι καὶ ἱεροδιάκονοι».

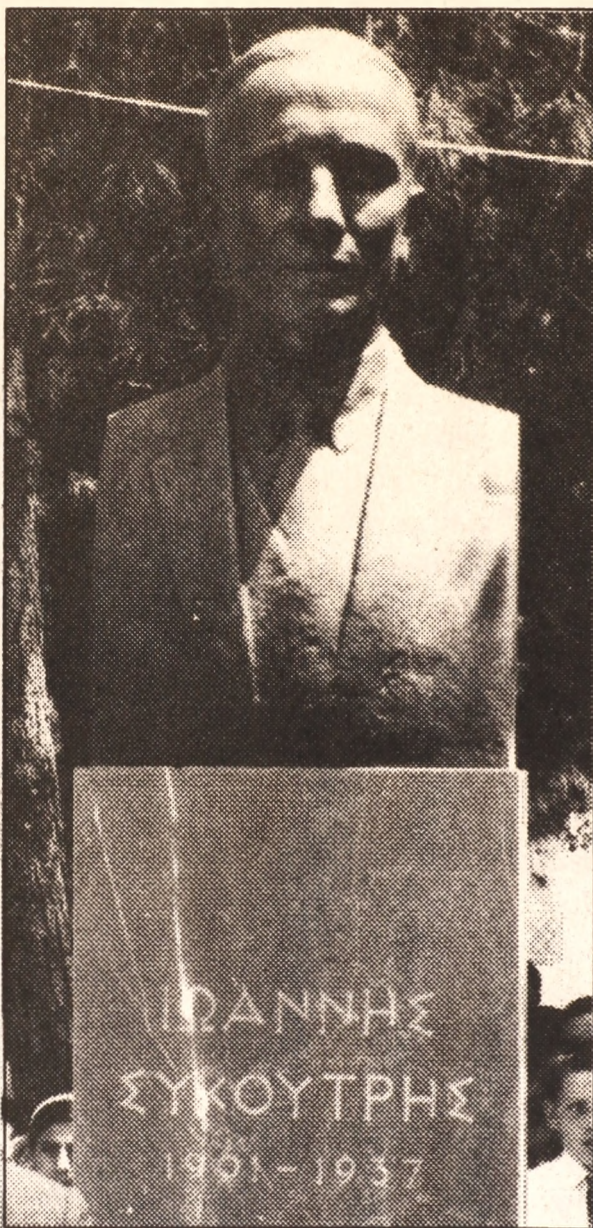
Αντικρούοντας τους ισχυρισμούς του Γ. Πωπ ο Συκ. επικαλεῖται επτά τεκμήρια-«ὀγκολίθους», ὅπως λέγει, «τούς ὁποίους ὅλα τὰ γνωστῆς φήμης δικαστικά του σύνεργα δὲν κατορθώνουν ὡς τώρα νὰ μετακινήσουν».

Με προφανή επιδίωξη νὰ ενημερώσει ὅσο το δυνατόν ευρύτερα το ἐλληνικὸ κοινὸ δημοσιεύει δυο ἀρθρα καὶ στην *Πρωτῖα*. Στο πρῶτο (17.6.1937) εκθέτει τὴν ιστορία τῆς εκδόσεως, τὸ θέμα του πλατωνικοῦ διαλόγου καὶ τὴ θερμὴ ανταπόκριση που συνάντησε ἡ εργασία του. Στο δεύτερο με τὸν υπότιτλο «Μετὰ 2 1/2 ἔτη» (*Πρωτῖα* 18.6.1937) πραγματεύεται τὴν ἀπροσδόκητη εξέλιξη – «μίαν συνέχειαν σκοτεινὴν, πού θὰ καταταχθῇ αὐριον εἰς τὰς μελανωτέρας σελίδας τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ τόπου»– κι ἐπαναλαμβάνει τὴν πρότασή του «νὰ γίνῃ προφορικὴ ἔστω συζήτησις ἀπὸ τούς ἀρμοδίους ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς κυβερνήσεως, εἰς τὴν ὁποίαν νὰ παρουσιάσουν οἱ ἐπικριταὶ ἐπιχειρήματα πλέον καὶ ὄχι ὕβρεις».

Παρεμβάσεις στη συζήτηση για τὸ Συμπόσιο, τὸ φυλλάδιο τοῦ Συκ. καὶ τὴ δίκη γίνονται συνέχεια στὸν Τύπο, ὅπως λ.χ. ἀπὸ τὸν **Γ. Ι. Π(εσματζόγλου)** (*Πρωτῖα*, 16.6.1937), **Σ. Γερανῆ** (*Ἀκρόπολις*, 16 καὶ 17.6.1937)· ὁ θόρυβος παρέχει ἐπίσης θέματα σ' ευθυμογραφήματα (π.χ. **Δημ. Λαμπίκη** *Ἐθνικὴ* 16.6.1937). Ὁ **Γιάννης Σκαρίμπας** («Οἱ Λύκοι μεταξὺ τους», *Νεοελληνικά Σημειώματα*, αρ. 5, Ιουλ.-Αυγ.1937, σσ. 83-84), ἐνῶ εγκρίνει τὴν ἐρμηνεία τοῦ Συκ. («κι ἐμεῖς, ὅπως κάθε σκεπτόμενος ἄνθρωπος, δὲν θάχαμε νὰ τὸν μεμφθοῦμε σὲ τίποτις γιὰ τὴν ἐργασία του ἐκείνη») θεωρώντας «ἀνάξιους» τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Συκ. καὶ «ἀνάξιες» τὶς ἐπιθέσεις των, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά εξαπολύει χείμαρρο λοιδοριῶν κατὰ τοῦ Συκ. γιὰ τὴ συγγραφή καὶ κυκλοφορία τοῦ φυλλαδίου του: «Μὴ νομισθεῖ ὅτι ὁ ἀνὴρ δοκίμασε κανέναν δισταγμὸ νὰ

κυλιστεῖ στὰ ἐπίπεδα πνευματικῶν σκουπιδιῶν, κοκορωσύνης... Ἄν ἤθελαμε, μέσ' σὲ μιὰ γοργὴ φυλλομέτρηση τοῦ οἴχτροῦ αὐτοῦνοῦ "συμπιλήματος" πάσης ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς μιζέριαν... νὰ κορφολογήσουμε τὰ πλέον εὐώδικα λεκτικά ἄνθη του, θὰ φτιάχναμε μέγα καὶ βρωμερὸν μπουκέτο ἀπὸ ἐξαίσιους –τοῦ πνευματικοῦ κήπου τοῦ ἀνθρώπου– στρύχνους κλπ.»

Παρά τὸν ἀδόκητο θάνατο τοῦ Συκ.

(21.9.1937) οἱ βολές ἐναντίον του δὲν ἐπάψαν. Μόλις δέκα μέρες ὕστερα (1.10.1937) τὸ *Ἐκκλησιαστικὸν Βῆμα*, ἐνῶ εκφράζει λύπη «διὰ τὴν ἀπώλειαν ἐπιστήμονος, ὅστις ἠδύνατο νὰ ἐξελιχθῇ καὶ ἀποβῇ χρήσιμος εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Φιλολογίαν» –ὅπως συγκαταβατικὸτα νεκρολογεῖ τὸν ἀποθανόντα ἐπιστήμονα– ξανατυπώνει τὴν ἀνελέητη κριτικὴ τοῦ **Εμμ. Πεζοπούλου**. Ὁ ἴδιος καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς θα δημοσιεύσει πολυσέλιδη βιβλιοκρισία τοῦ Συμποσίου τὸν ἐπόμενο χρόνο στὸ περιοδικὸ *Νέον Κράτος* (αρ. 12, Αύγ. 1938) – προφανῶς ὡς ἀντίρροπο στα ἐπιμνημόσυνα ἐγκώμια που ἐπλεξαν γιὰ

τὸν Συκ. πανεπιστημιακοὶ συνάδελφοι καὶ μάλιστα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς.

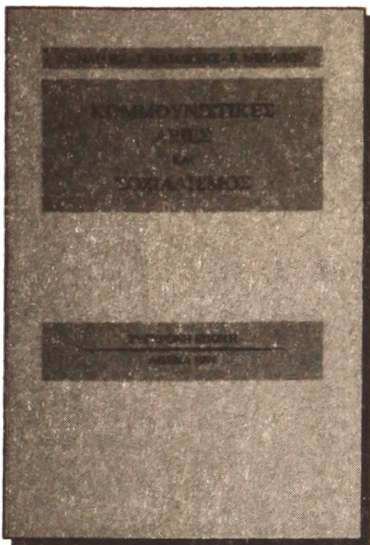
Ὁ Πεζόπουλος ἀπορρίπτει ἀνεπιφύλακτα τὴν ἐκδοσὴ τοῦ Συμποσίου διότι «γέμει παντοίων ἀμαρτημάτων... εἶναι ἀπλούστατα ἀντιγραφή ξένων ἐκδόσεων καὶ ἐργασιῶν... ὁ ἐκδότης εἶχε ἀνακριβῆ γνώσιν τῆς πλατωνικῆς καὶ καθόλου τῆς τῆς (sic) Ἀκαδημίας φιλοσοφίας... ἦτο παντάπασιν ἄγευστος τῆς μετρικῆς...» κτλ. Σχεδὸν ταυτόχρονα ὁ ιδιοκτήτης-διευθυντὴς τῆς *Ἐπιστ. Ἠχοῦς* επιχειρεῖ νὰ ἀντιδράσει στοὺς ἐπαίνους που εἰπώθηκαν κατὰ τὸ φιλολογικὸ μνημόσυνο γιὰ τὸν Συκουτρή στὸν «Παρνασσό» (29.3.1938) καὶ δημοσιεύθηκαν στὴ *Ν. Ἑστία* (23, 1938, σσ. 508-523), μυκτηρίζοντας –με σαφεῖς υπαινιγμούς– τοὺς τρεῖς πανεπιστημιακοὺς ομιλητὰς **Δημ. Μπαλάνο**, **Σωκρ. Κουγέα** καὶ **Κωνστ. Τσάτσο**.

Δεν θα παρακολουθήσουμε τὸν ἀπὸ-χο τῆς θλιβερῆς ιστορίας στα ἐπόμενα χρόνια. Ὡς ἐπίλογος μόνον ἐπιβάλλεται νὰ μνημονευθοῦν δυο μαρτυρίες, ποὺ ρίχνουν λιγοστὸ φῶς στὴν ἀνεξήγητη σιωπὴ τῆς Ακαδημίας κατὰ τὴ διάρκεια τῆς συκοφαντικῆς ἐκστρατείας καὶ τῶν οχλοκρατικῶν κινητοποιήσεων, καὶ στὴν τελικὴ μεταστροφή τῆς ὑπὸ τὴν πίεση τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς: Ὁ ἐποπτεύσας τὴν ἐκδοσὴ τοῦ Συμποσίου ἐξαρχῆς μέχρι τέλους καθηγητὴς **Ι. Καλιτσουνακης**, παρουσιάζοντας τὸν 2ο τόμο τοῦ Δημοσθένη ἀπὸ τὸν Συκ. στὴ σειρά Teubner κατὰ τὴ Συνεδρία τῆς 21.10.1937 τῆς Ακαδημίας, ἐνῶ ἐγκωμίασε τὸν πρόωρα χαμένο υπάλληλο τῆς Ακαδημίας, ἀναφέρθηκε στὴν «ἴσως δυσαναλόγως ἐκτενὴ εἰσαγωγήν καὶ τινὰ αὐτῆς τρωτὰ δι' ἡμᾶς ἀλλ' ἄτρωτα διὰ Εὐρωπαίους ἐπιστήμονας» καὶ εἰς «ὀλίγας ἀτυχεῖς ἐκφράσεις καὶ παρομοιώσεις» καθὼς καὶ στὸ χαρακτηρισμὸ τοῦ Συκ. «ὅστις ἀνέκαθεν δὲν ἦτο εὐκόλος, πειθήνιος καὶ εὐχείρωτος». Αὐτὰ ὁμῶς εἰπώθηκαν ἐκ τῶν ὑστέρων καὶ κάπως ἀντιφάσκουν πρὸς τὸ «πνεῦμα συνεργασίας» μεταξὺ ἐκδότη καὶ ἐπόπτη. Αποκαλυπτικότερος ὁμῶς εἶναι ὁ λόγος τοῦ καθηγητῆ-ακαδημαϊκοῦ **Κουγέα** κατὰ τὸ φιλολογικὸ μνημόσυνο στὸν «Παρνασσό»: «Κακοὶ δὲ ὑπῆρξαν μόνον ὅσοι τὸν ἐπολέμησαν ὑπῆρξαμεν καὶ ὅσοι πολεμούμενοι δὲν τὸν ὑπερησπίσαμεν.»

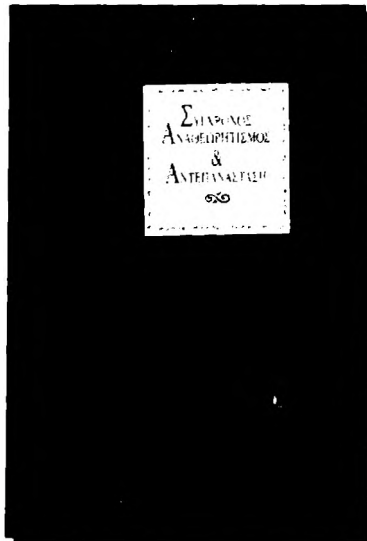

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ

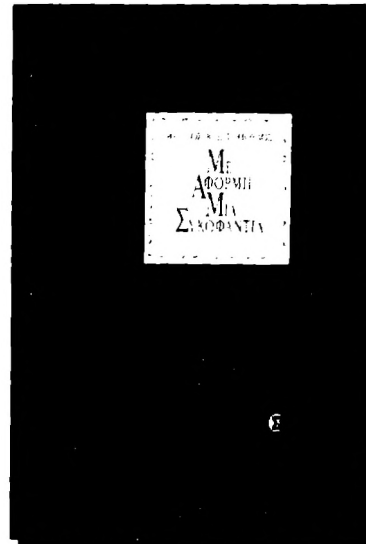
Μ. Μαύλης - Τ. Μαμάτσης
Ε. Μπέλλου
**Κομμουνιστικές αξίες
και σοσιαλισμός**

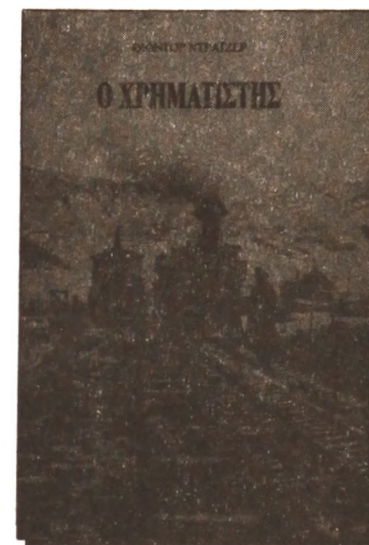
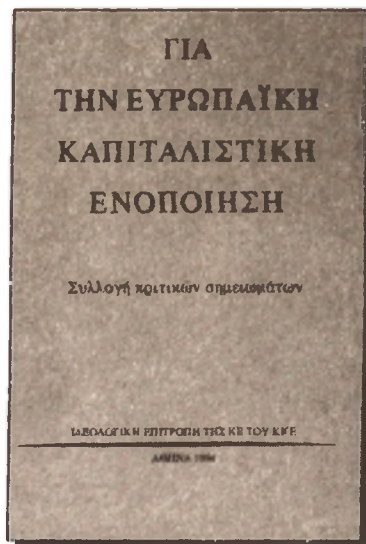
**ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΥ
ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ**
Σύγχρονος
αναθεωρητισμός
και αντεπανάσταση

Μ. Κωστόπουλος
**Με αφορμή
μια συκοφαντία**

Α. Αραγκόν
**Οι κομμουνιστές
5ος τόμος**

Θ. Ντράιζερ
Ο χρηματιστής

ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
ΤΗΣ ΚΕ ΤΟΥ ΚΚΕ
**Για την ευρωπαϊκή
καπιταλιστική ενοποίηση**

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ

Σόλωνος 130, 106 81 Αθήνα, Τηλ.: 3620 835 Fax: 3613354

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΑ Σ.Ε.: 1. Αθήνα, Μαυροκορδάτου 3, Τηλ.: 3629835, 3629814

2. Θεσσαλονίκη, Μενελάου 3 & Εγνατία 65, Τηλ.: 283810

3. Γιάννενα, 28ης Οκτωβρίου 19, Τηλ.: 38090

Μια συμπαράταξη

(Η μετάφραση του Συμποσίου του Ι. Συκουτρή
και Το μεταφραστικό πρόβλημα του Ι.Θ. Κακριδή)

του ΙΩΑΝΝΗ ΚΑΖΑΖΗ

Ο Ι.Θ. Κακριδής, κρίνοντας το 1936 τον μεταφραστικό κανονισμό της αρτισύστατης «Ελληνικής Βιβλιοθήκης» της Ακαδημίας, σημείωνε: «Στην “Ελληνική Βιβλιοθήκη”... δίνεται και η μετάφραση του έργου με περιορισμένη όμως τη σημασία της· ο κύριος σκοπός της είναι να βοηθήσει το μορφωμένο γυμνασιακά αναγνώστη, που θα μελετάει το ίδιο το κείμενο, να το καταλάβει όπου τυχόν σκοντάψει. Με τον τρόπο αυτό η μετάφραση πάει να μοιάσει μ’ ένα είδος αρχαία υπομνήματα, που παρ’ αφ’ ὧν το κείμενο από την αρχή ως το τέλος, όπως στους Επίνικους του Πινδάρου.... Η μετάφραση αυτή χαρακτηρίζεται σα φιλολογική, για να ξεχωρίσει από τη λογοτεχνική.... Το μεγάλο όμως κακό είναι ότι οι πεζοί μεταφράζονται σε καθαρεύουσα και μόνο οι ποιητές από μεγάλη συγκατάβαση και ύστερα από πολλούς δισταγμούς στη δημοτική.» (Το μετ. πρόβλ. σελ. *4· δικές μου οι υπογραμμίσεις και αραιώσεις). Τη συγκεκριμένη αφορμή για το γενικευτικό σχόλιο προφανώς την έδωσε η εμφάνιση του πρώτου τόμου της «Ελληνικής Βιβλιοθήκης» κυκλοφορημένου δύο χρόνια νωρίτερα: Πλάτωνος Συμπόσιον, Κείμενον, μετάφρασις καὶ ἐρμηνεία ὑπὸ Ἰ. Συκουτρή. Στο σημείωμά μου αυτό: αφήνω το πόσο καθαρεύουσα είναι η ειδική καθαρεύουσα του Συκουτρή (έχει κανείς την αίσθηση, και όχι μόνον με σημερινά κριτήρια, ότι, με

την αφαίρεση κατά την ανάγνωση μερικών καταλήξεων, το σύνολο δεν διαφέρει ουσιωδώς από ένα κείμενο σε γλώσσα κοινή νεοελληνική)¹· αφήνω το ότι ένα ποσοστό παράφρασης το συγχωρεί η νεοελληνική ως γλώσσα αναλυτική (το επιβάλλει, κατά τον Ι.Θ.Κ., του οποίου μάλιστα η μετάφραση συχνά γίνεται αναλυτικότερη από του Συκουτρή)². Απέξω αφήνω ακόμη και το εντυπωσιακότερο από τα εξωτερικά χαρακτηριστικά της μετάφρασης αυτής· την αριστουργηματική νεοελληνική απόδοση ενός πελώριου πλάγιου λόγου, με δαιμονισμένες εναλλαγές ύφους στο εσωτερικό του κατά ομιλήτη, περιεχόμενο και θεματική θερμοκρασία³. Αυτά ίσως είναι για πολύ ψιλό δίχτυ.

Θα ομολογήσω τον ευχάριστο αιφνιδιασμό που δοκίμασα, όταν, έχοντας υπόψη την προγραμματική επίκριση του Ι.Θ.Κ., διαπίστωσα ότι σε όλα σχεδόν τα καίρια και επίμαχα κεφάλαια μεταφραστικής στρατηγικής (από την περιφραστική απόδοση μεμονωμένων λέξεων ως την «απλοποίηση της συντακτικής δομής πολύπλοκων περιοδικών συστημάτων» οι δύο φίλοι φιλόλογοι βρίσκονταν σε απροσδόκητη και σχεδόν σκανδαλιστική εγγύτητα ή και συμφωνία μεταξύ τους. Κάθε μια σελίδα της μετάφρασης του Συμποσίου παρέχει ικανά και αναγκαία τεκμήρια για έναν τέτοιο ισχυρισμό. Διαφορά μεταξύ τους υπάρχει, αλλά αυτή μάλλον εντοπίζε-

ΜΙΑ ΣΥΜΠΑΡΑΤΑΞΗ

α στο ότι ο Ι.Θ.Κ., θεωρητικοποιώντας στο πρώτο μέρος του στο πολύτιμο και αναντικατάστατο ως σήμερα *Μεταρραστικό* του *Πρόβλημα*, μάλλον απολυτοποιεί (ή τουλάχιστον αυτή την εντύπωση δίνει) και τις λύσεις που προσφέρει, ενώ ο Ι.Σ., περιοριζόμενος στην πράξη, επιδεικνύει την πολύ μεγαλύτερη ευκαμψία του στην εφαρμογή των κοινών λύσεων μέσα από ένα ευρύτερο φάσμα λύσεων που διαθέτει.

Η όποια δυσκαμψία του Ι.Θ.Κ. (αν έχω δίκαιο) παρακολουθεί την κατά βάση ορθή επιλογή του να συνάγει τα μέτρα και σταθμά της δημοτικής από την ως τότε καλλιέργειά της στις περιοχές της δημώδους και της έντεχνης ποίησης και περγραφίας, γραμματειακή ύλη που ο ίδιος (με κάποια σπουδή) θεωρεί συγκρίσιμη με το αρχαϊκό στάδιο της ΑΕ λογοτεχνίας. Ο Ι.Σ., εξάλλου, μολονότι καθορίζεται από την ευρύτερη, γλωσσολογική και γραμματειακή, βάση του συμβατικού συνονθυλεύματος που πάντοτε υπήρξε η καθαρεύουσα σε όλες τις εκδοχές της, βρίσκει το δρόμο του, χάρη στο ανιχνευτικό ένστικτό του για το «πρέπον» (με την αρχαία σημασία του όρου) στην κάθε περίπτωση.

Η μεταξύ των δύο φιλολόγων σύγκλιση αποκτά ιδιαίτερο φιλολογικό ενδιαφέρον, προπάντων όταν περνάμε στο κρίσιμο κεφάλαιο που υποτίθεται ότι καταστατικά διαφοροποιεί την καθαρεύουσα από τη δημοτική: στις χρήσεις ή και τις καταλήψεις του υποτακτικού ένα-του παρατακτικού λόγου. Ο Ι.Θ.Κ. πάνω απ' όλα τάσσεται υπέρ της συστηματικής αντικατάστασης του κατεξοχήν υποτακτικού λόγου (των αρχαίων) με τον παρατακτικό (των νεοελλήνων). Γιατί: «Κάθε γλώσσα λέπει και συσχετίζει τα διάφορα γεγονότα με διαφορετικό τρόπο. Έτσι μια σειρά από ενέργειες, πάθη κ.τ.λ. εκεί που ο αρχαίος τη βλέπει διαφορετικά από μιαν άλλη και γι' αυτό και συνδέει τα ρήματά της με άλλον τρόπο μεταξύ τους, εμείς τη βλέπουμε όμοια, για αυτό την εκφράζουμε με τον ίδιο τρόπο». Σ' αυτό το πλαίσιο συντάσσεται *την χειραφέτηση της δευτερεύουσας* [εφεξής: *βπρόταξης*] *από την εξάρτησή της*. Τα παραδείγματα αφθονούν.

Π.χ. μια υποθετική πρόταση αντικαθίσταται με μιαν ελεύθερη ερωτηματική πρόταση (κάτι όχι άγνωστο ακόμη και στα Ε: *ἀδικεῖ τις ἐκῶν; ὀργὴν καὶ τιμωρίαν κατὰ τούτου*, αντί του: *εἴ τις ἀδικεῖ, ὀργὴν κτλ.* [Δημ Π. Στεφάνου, 274] – αρκεί, πόσο, να ήταν επιθυμητή η ρητορική αυτή ενίσχυση του υποθετικού λόγου). Ο ίδιος μάλιστα φτάνει να συστήσει και την αντιστροφή κάποτε της σχέσης κύριας-βπρόταξης.

Επίσης, για την απόδοση της (επιρρηματικής) μετοχής, ο Ι.Θ.Κ. υποδεικνύει άλλοτε τη χρήση βπρόταξης (λύση αναλυτική και σχεδόν φυσιολογική για τα δεδομένα της νέας ελληνικής, που συνεπάγεται ωστόσο μιαν αναθάμιση, όπως και πούμε), αλλά ακόμη και κύριας – αναλυτική λύση που συ-

νεπάγεται διπλή αναβάθμιση της μετοχής. Χωρίς να αναφέρει πουθενά το παραμικρό γι' αυτό τον υπερτονισμό της μετοχής, την σημειώνει ο Ι.Θ.Κ. ως κανονική γλωσσολογική επιταγή στην 59*: «Όταν στην αρχαία φράση η σχέση της μετοχής ή της βπρόταξης με το ρήμα βγαίνει φυσικά κι αβίαστα από το νόημα, η παραταχτική σύνταξη και η σύνδεση με το απλό και είναι συχνά χρέος, όχι μοναχά δικαίωμα. *Καλέσας Δάμνιππον λέγω* δεν μπορεί να μεταφραστεί παρά “*φώναξα το Δ. και του λέω*” (όχι “*αφού φώναξα*”).» Στη σ. 54*: «Αντίθετα η δική μας γλώσσα δύσκολα θα ξεφύγει τον αναλυτικό τύπο... *σηκώθηκα και είπα (ἀναστὰς ἔλεξα)*.» Δίνει και πολλά άλλα παραδείγματα με μετοχές χρονικές, τροπικές, αιτιολογικές και εναντιωματικές.

Ο Συκουτρής δεν διαφωνεί στην πράξη όχι μόνον δεν αποφεύγει, αλλά απεναντίας έχει την ετοιμότητα να χρησιμοποιεί όλες τις δυνατότητες της παρατακτικότητας, μολονότι το κάνει επιλεκτικά και όχι αποκλειστικά. Αντλώ το πιο πρόχειρο παράδειγμα από την εναρκτήρια παράγραφο του όλου έργου: *τῶν οὖν γνωρίμων τις... κατιδὼν με πόρρωθεν ἐκάλεσεν*

(172 Α). «Ένας γνωστός μου τότε με ἀντελήφθη ἀπ' ὀπίσω καὶ μοῦ ἐφώνησεν». Και μετά από δύο γραμμές πάλι, το: *Κἀγὼ ἐπιστὰς περιέμεινα μεταφράζεται «Ἐγὼ ἐσταμάτησα καὶ τὸν ἐπερίμεινα»*. Με αιτιολογική μετοχή: *ἐλεήσας δὲ ὁ Ζεὺς ἄλλην μηχανὴν πορίζεται*: «Τοὺς ἐλυπήθη λοιπὸν ὁ Ζεὺς καὶ μηχανεύεται ἄλλο τέχνασμα» (191 Β). Την ίδια λύση την επεκτείνει ακόμη και στην κατηγορηματική μετοχή: *ἔτυχον ἐν τῇ ἀγορᾷ καθεύδοντες*: «ἔτυχαν καὶ κοιμόντουσαν» (αντί του ομαλότερου «ἔτυχε να κοιμούνται»). Ως και αντιστροφή υποδεικνύει στη σχέση μετοχικής

φράσης-κύριας πρόταξης, όχι μόνον στις ειδικά δικαιολογημένες ιδιωματικές φράσεις του τύπου *φθάνω λαβών* («έλαβα πρώτος»), αλλά και σε περιπτώσεις όπως αυτή από το Συμπ.: *ἐξῆι ἔχων ἱμάτιον*, που μεταφράζεται «έφοροῦσε, όταν ἐξήρχετο, τὸ ἴδιον φόρεμα» (220 Β).

Και στων δύο αυτών μεταφραστών τα χέρια, η τροπή της υπόταξης σε παράταξη παίρνει ελεύθερα και άλλες, πιο απροσδόκητες ίσως, μορφές, ή τουλάχιστον όχι τόσο αυτονόητες πάντα. Ένα ονομαστικό στοιχείο (λ.χ. ένας εμπρόθετος προσδιορισμός ή μια απλή πτώση) μπορεί να αποδοθεί ρηματικά: Με αφηρημένο ουσιαστικό: *οὐκ ἔστιν ὅτε ξενηλασίαις ἀπείργομέν τινα ἢ μαθήματος ἢ θεάματος*: «*δε διώχνουμε ποτέ ξένο κανένα, για να τον εμποδίσουμε να μάθει ή να δει κάτι*» (Θουκ. 2.39.1, μετάφρ. Κακριδή) [στο συγκεκριμένο δείγμα σημείωσε και την αντιστροφή κύριου και υποτεταγμένου μέλους]. Με επίθετο: Συμπ. 197ῖ: *φιλόδωρος εὐμενείας, ἄδωρος δυσμενείας*: «*δώρα χαρίζει της ευμενείας, δώρα αρνείται της δυσμενείας*». *ἐπιμελής ἀγαθῶν, ἀμελής κακῶν*: «*αγρυ-*

πνεί διά τους καλούς, αδιαφορεί διά τους κακούς».

Θεωρώ αυτή τη σύμπτωση των δύο φιλολόγων για την απόδοση του αρχαίου υποταγμένου λόγου τόσο πιο ενδιαφέρονσα όσο το μερικότερο αυτό φαινόμενο (ασφαλώς όχι ένα τυχαίο ή ασήμαντο υφολογικό λεπτολόγημα) εντάσσεται σε ένα γενικότερο δομικό φαινόμενο-πλαίσιο, που μοιάζει να επιδέχεται πολλές διαφοροποιήσεις. Και θα εξηγηθώ όσο γίνεται συντομότερα. Είναι γνωστό ότι το κορυφαίο επίτευγμα του κλασικού πεζού λόγου ήταν η “περίοδος”: η οργάνωση των λεγομένων σε ευρύχωρα σύνολα (πέντε, δέκα και τριάντα στίχων) περί ε ν α κέντρο· με άρθρωση γεωμετρικής καθαρότητας και ακρίβειας· μια σειρά επίπεδα αλληλοσυνδεόμενα με σχέσεις άλλοτε ισότιμες και άλλοτε υπαλληλικές (σημασμένες με μέσα εξωτερικά σαφή και απαρεξήγητα) σχηματίζουν έναν κώνο που κορυφώνεται σε μια αιχμή. Στο χώρο αυτόν, που αναλογεί μάλλον με τη δική μας παράγραφο και ελάχιστα με ό,τι σήμερα αποκαλείται “περίοδος”, μορφή και περιεχόμενο εμφανίζονται ισοσκελισμένα: (α) στο κύριο νόημα αντιστοιχεί μια κύρια πρόταση (μονή ή δίδυμη / συχνότατα με συνδέσμους μέν-δέ)· στα δευτερεύοντα νοηματικά της μερίδια, μια σειρά από δευτερεύουσες προτάσεις· και στα όποια τριτεύοντα νοηματικά μόριά τους, οι τυχόν μετοχικές (επιρρηματικές) φράσεις· (β) επιπλέον, με την επιστράτευση των κάθε λογής μέσων της ρητορικής, καταλαμβάνει το καθένα μερίδιο του περιεχομένου όγκο και έμφαση ευθέως ανάλογα προς τις προθέσεις του συγγραφέα. Αυτός είναι ο κανόνας για την κλασική έκφραση, την λεγόμενη λέξιν κατεστραμμένην εν περιόδοις. Απλώς ίσως αλλά όχι τόσο αυτονόητος, αν σκεφτεί κανείς ότι εξίσου καλά έκαναν τη δουλειά τους τόσο η προηγουμένη είρομένη λέξις (η παρατακτική ή σπειροειδής προκλασική πρόζα της ιωνικής λογογραφίας), όσο και η επόμενη, η μετακλασική φάση, που διέλυε την κλασική ενότητα, δημιουργώντας ένα νέο και σφριγηλό, εξωτερικά δυναμικό στακάτο ύφος –το λεγόμενο ασιανικό– σήμα κατατεθέν ενός μπρεσιονιστικού κινήματος με μεγάλη απήχηση στις λαϊκές μάζες. Πάντως, με τις ιδιότητές της αυτές, η κλασική περίοδος αποβαίνει το ιδεώδες εκφραστικό όχημα για τον λογικό συλλογισμό⁴.

Σύμφωνα με τα προηγούμενα, το πρώτιστο (και όχι μόνον χρονικά, κατά τη γνώμη μου) δομικό πρόβλημα της μετάφρασης συνοψίζεται στο ερώτημα: τι και πώς θα κρατηθεί από την αρχαία περίοδο· ή, αρνητικά, τι και πότε μπορεί να θυσιάζεται, χωρίς ανεπανόρθωτο τραυματισμό της λογικής και της συλλογιστικής της. Γιατί, όσο κι αν, με τη μακραίωνη εξέλιξη της γλώσσας μας, πολλές από τις λειτουργίες της αρχαίας μετοχής απορροφήθηκαν από το σύστημα των βροτάσεων κι άλλες από αυτές τις τελευταίες συμπτύχτηκαν ή μεταλλάχτηκαν ποικιλοτρόπως, ο καλλιεργημένος νεοελληνικός λόγος εξακολουθεί να διαθέτει το τριβαθμιδωτό συντακτικό σύστημα που περιγράψαμε. Και είναι σαφές ότι, στο βαθμό που η μονοκεντρικότητα της αρχαίας περιόδου και η αυστηρή εσωτερική ιεραρχία των μερών της συνθέτουν για κάθε σοβαρό μεταφραστή μείζονα πρόκληση, δεν μπορεί να μείνει αναιτιολόγητο το άλμα που συνιστά η αναγωγή ενός μορίου του περιοδικού νοήματος από την δεύτερη ή την τρίτη στην πρώτη βαθμίδα. Και εδώ η θεωρητική και πρακτική σύγκλιση

του Κακριδή προς τη μεταφραστική πρακτική του Συκουτρή δύο χρόνια ενωρίτερα δίνει το μέτρο της ουσιαστικότερης ομοιότητας μεταξύ τους.

Ο Ι.Θ.Κ. υποστηρίζει απερίφραστα ότι η αρχαιοελληνική περίοδος με τις αλλεπάλληλες υποτάξεις της συνδέεται τόσο στενά με την «συνθετική» φύση της αρχαίας γλώσσας που δεν μπορεί να αναπαραχθεί σε φυσικό και αβίαστο «αναλυτικό» νεοελληνικό λόγο⁵. Η μεγάλη περίοδος υποχρεωτικά θα σπάσει σε μικρότερα τμήματα, και οι περισσότερες υποτάξεις (όχι βέβαια όλες) θα αντικατασταθούν. Εφόσον, βέβαια, δεν είναι δυνατή σε όλες τις περιπτώσεις η ισοτροπία (δηλ. η απόδοση κύριας πρότασης με κύρια· δευτερεύουσας με δευτερεύουσα· μετοχικής με μετοχική – για απαρεμφατικές συντάξεις δεν γίνεται καν λόγος, πλην σπανιότατων εξαιρέσεων), εύλογα θα διαμαρτυρόταν κανείς ότι κάθε άλλη από τις διαθέσιμες δυνατότητες συνιστά αυθαιρεσία, είτε προς τα πάνω ή προς τα κάτω, ένα είδος προδοσίας της συλλογιστικής συνοχής. Εξίσου αυθαίρετη είναι η τροπή της επιρρηματικής μετοχής σε βροτάση ή σε πρόταση κύρια (με ταυτόχρονη αναπροσαρμογή της στίξης με ή χωρίς την προσθήκη διευκρινιστικού συνδέσμου), όσο και εκείνη της βροτάσης σε κύρια⁶.

Θεωρητικά και πρακτικά, προφανώς υποψιασμένος για όλα αυτά ήταν και ο Συκουτρή, τον οποίο σε συστατική του επιστολή ο Paul Maas κατέτασσε στους άριστους γνώστες του ύφους της ελληνικής πεζογραφίας⁷, και η απάντησή του στο πρόβλημα της περιοδικής αντιστοιχίας είναι ορατή. Αποφεύγοντας τις σαρωτικές λύσεις, δίνει παράγραφο την παράγραφο μαθήματα λεπτής γνώσης τόσο της αρχαίας όσο και της νέας. Έτσι:

(α) Κρατά την περίοδο όσο περισσότερο μπορεί (κι αυτό συμβαίνει και στα πιο εμπνευσμένα μέρη).

(β) Στα πιο colloquial τμήματα αισθάνεται πιο ελεύθερος να τη σπάσει τουλάχιστον στα δύο, αυξάνοντας έτσι το μερίδιο παρατακτικότητας στον μεταφρασμένο λόγο του. Η μακρότερη περίοδος του διαλόγου αριθμεί 28 στίχους στην έκδοση Συκουτρή (182 D-183 B)· και υπάρχουν άλλες τρεις δεκάδες μακρών περιόδων (από 22 έως 9 στίχους). Από αυτές ενιαίες παραμένουν οι λιγότερες. Κάποτε μάλιστα αποδείχεται όχι λιγότερο ριζοσπαστικός στις λύσεις του και από τον παρατακτικότατο Κακριδή. Λ.χ. σπάει και πολύ βραχύτερες περιόδους, που κάλλιστα θα μπορούσαν να κρατηθούν ενιαίες στη νεοελληνική απόδοση: *Ὅρφέα δὲ τὸν Οἰάγρου ἀτελὴ ἀπέπεμψαν ἐξ Ἰδίου φάσμα δειξάντες τῆς γυναικὸς ἐφ’ ἣν ἦκεν, αὐτὴν δὲ οὐ δόντες, ὅτι μαλθακίζεσθαι ἐδόκει*: «Τουναντίον τὸν Ὅρφέα τὸν Οἰάγρου ἄπρακτον ἀπὸ τὸν Ἰδίων ἐξαπέστειλαν τοῦ παρουσίασαν τὸ φάντασμα τῆς γυναικὸς του μόνον, χάριν τῆς ὁποίας ἦλθεν, ἐκείνην δὲ τὴν ἰδίαν δὲν ἠθέλησαν νὰ τοῦ ἐπιστρέψουν. Διότι ἐκρίθη ὅτι ἐφέρετο ἄτολμα» (179 D). Στην προσεκτική διαδικασία κατάταξής τους, ο Ι.Σ. παρέχει άφθονα δείγματα όλων εκείνων των συντακτικῶν τρόπων που συστήνει και εφαρμόζει και ο Κακριδής (στο ειδικό κεφάλαιό του περί “μεταστάσεων”).

Πρόχειρη επισκόπηση των συνεπειών της σαρωτικής λύσης Κακριδή βλ. στη συνημμενη στο *Μεταφραστικό Πρόβλημα*

ετάφραση του τρίτου βιβλίου του *De Bello Gallico* του Καί-
αρα: το νεοελληνικό κείμενο είναι παντού σαφές· το ίδιο σα-
είς και απαρεξήγητοι και οι σύνδεσμοι των αποτμημάτων
ης λατινικής περιόδου. Στα περιγραφικότερα χωρία ομολο-
υμένως ελάχιστες είναι οι απώλειες· σε όλα όμως εκείνα τα
δάφια όπου ένας ενιαίος σ υ λ λ ο γ ι σ μ ό ς (λ.χ. σε κάποιον
όγο προσώπου) μοιράζεται στα δύο ή και στα τρία, τα μέρη
αίρουν τ' απάνω χέρι: απροσδόκητα, διά της ανεξαρτη-
ίας, αποκτούν δύναμη υπερτροφική, και η διαβάθμιση
χύος των μερών μερικώς ή ολικώς εξαφανίζεται – και ο φι-
λόλογος είναι απαραίτητο να καταφύγει σε προσεκτική κω-
ζμέτρηση του πρωτοτύπου, για να διακρίνει τα ισοσθενή
πό τα ετεροσθενή τμήματα του συλλογισμού, και να κατα-
άβει έτσι σωστά την σχετική ισχύ που αποδίδεται στα επιμέ-
ους επιχειρήματα από τον ίδιο τον συγγραφέα που τα συνέ-
εσε στο ενιαίο περιοδικό σύνολο που διαβάζουμε. Στα κα-
άλληλα χέρια, και χάρη στον αντισταθμιστικό της μηχανι-
μό, η νεοελληνική γλώσσα μπορεί να ξανακερδίσει πράγμα-
το αρχαίο κείμενο. Όσο για το υπαρκτό πρόβλημα που επι-
ημαινουμε, και στο οποίο και οι δύο φιλόλογοι που εξετά-
ουμε έδωσαν λύση, εκμεταλλευόμενοι, ο ένας περισσότερο
αι ο άλλος λιγότερο, τις δυνατότητες της παράταξης, θα ση-
ειώσω μόνον ότι είναι παμπάλαιο. Ανάλογα προβλήματα
ντιμετώπισε και η λατινική στη συνάντησή της με την ελλη-
κή, και η συμβουλή των δασκάλων ήταν η ίδια. Γράφει ο
οϊντιλιανός: *non possumus esse tam graciles: simus fortiores.*
ubtilitate vincimur: valeamus pondere («δεν μπορούμε να
ουμε την ίδια χάρη [με τους Έλληνες]· ας γίνουμε δυνατό-
ροι. Μας νικούν σε λεπτότητα· ας υπερσχύσουμε σε βαρύ-
τα», *Institutio Oratoria* xii. x.36). Ό,τι χάνεται σε λεπτότητα
αι σε χάρη μπορεί να κερδηθεί σε δύναμη και αποτελεσματι-
ότητα. Η επιγραμματική δεινότητα του λατινικού λόγου
ταν γνωστή· αυτή αποτέλεσε το αντίβαρο του νέου ρωμαϊ-
ού λόγου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Ι. Συκουτρή, *Πλάτωνος Συμπόσιον. Κείμενον, μετάφρασις, μνημία*, Έλληνική Βιβλιοθήκη αρ.1, Αθήνα 1934.
- Ι.Θ. Κακριδή, *Το μεταφραστικό πρόβλημα*, Θεσσαλονίκη 1936.
- H. Thesleff, *Studies in the Styles of Plato*, Helsinki 1967.
- Ι.Ν. Καζάξης, *Αρχαιοελληνικός Πεζός Λόγος. Προλεγόμενα την τέχνη της γραφής του*, Ζήτης, Θεσσαλονίκη 1992.

ΠΕΡΙΩΣΕΙΣ

Δείγμα τυχαίο, αλλά αντιπροσωπευτικό: «Έφοροῦσαν ὅλοι ἕνα
λήθος πρόσθετα φορέματα καὶ ὑποδήματα καὶ εἶχαν τυλιγμένα τὰ
όδια των εἰς πιλήματα μέσα καὶ δορὰς προβάτων» (220Α-Β).
Πάντως ούτε ο Ι.Σ. ούτε ο Ι.Θ.Κ. πλησιάζουν την δικαίως επικρι-
όμενη από τον Ι.Θ.Κ. αναλυτικότητα της ερμηνευτικής παράφρα-
ης ενός Γεωργούλη.

Όλος ο πλατωνικός αυτός διάλογος σκηνοθετείται ως λόγος εν
όγω, με διπλό μάλιστα προοπτικό βάθος: βγαλμένος από την αφή-
ιση ενός Eckermann, του Απολλόδωρου, φανατικού σωκρατικού,
πως αυτός τον συγκράτησε από την αναδιήγηση ενός άλλου σω-
κρατικού ανδρός, αυτόπτη μάρτυρα και συμποσιαστή, του Αριστό-
ημου, άνθρωπου απλού, αλλά πιστού και εξαιρετικού μνήμονα. Η
μηση εξάλλου του ύφους τόσων ομιλητών παρακολουθώντας το

περιεχόμενο των επτά λόγων περί έρωτος ανεβαίνει μια σκάλα: από
τον σχετικώς απλούστερο Πausanία (πάντως σε στυλ “ρητορικό”:
με τις απανωτές εξωτερικές διχοτομήσεις εννοιών και την εξωτερι-
κή σκευή του ρητορικού λόγου), μέσω του “διαλεκτικότερου” και
συνθετότερου Αριστοφάνη, ως την ανώτατη και μυσταγωγική σύν-
θεση μιας Διοτίμας (με λόγο μουσικό και συναρπαστικό)· από την
αυστηρή και στεγνή καθαρεύουσα του ξηρού λογίου και φυσιοδίφη
Ερυξίμαχου ως την υμνολογική κατακλείδα του ποιητή Αγάθωνα
με τον τρόπο του Γοργία (197 C-E). Ο Ι.Σ. δεν διαπιστώνει μόνον·
καταβάλλει κάθε προσπάθεια να αποδώσει τα διάφορα με τρόπο
διαφορετικό, και όπου τούτο δεν είναι δυνατό, επεξηγεί με σημείω-
ση. Πέρα απ’ αυτά· όπως έχει διακρίνει σχετικώς πρόσφατη μελέτη
του Thesleff, όχι λιγότεροι από δέκα τύπους ύφους εναλλάσσονται
ή συνδυάζονται μέσα στο πλατωνικό corpus, από το απέριττο κα-
θημερινό και το μισο-λογοτεχνικό ύφος του διαλόγου ως το μουσι-
κό μαρόκ. Ο προσεκτικός αναγνώστης θα διαπιστώσει ότι και αυ-
τές τις εναλλαγές τις λαμβάνει υπόψη ο μεταφραστής του *Συμποσί-
ου*.

4. Από στενότερα φιλολογική άποψη, ιδιαίτερο ενδιαφέρον ίσως
έχει ότι η κανονικότητα αυτή της κλασικής πρόζας επιτρέπει την
αποκωδικοποίησή της, στο βαθμό που, χάρη στη σύμμετρη συντα-
κτική της έκφραση, η πρόθεση του συγγραφέα είναι διαφανής, και
ευανάγνωστη, εφόσον βέβαια ακολουθείται μια σταθερή διαδικα-
σία ανάγνωσης. Δηλαδή εφόσον κανείς αρχίζει κατά την ανάγνωση
μιας κλασικής περιόδου με την προσεκτική κατάτμησή της στις κύ-
ριες συντακτικές ενότητες και αυτές στα συστατικά τους κώλα και
κόμματα (στις προτάσεις τις κύριες και τις δευτερεύουσες, στις με-
τοχικές φράσεις και στα υποδιαίρετά τους), αντιγράφοντας τις πε-
ριόδους ενός συνεχούς κειμένου «κατά κώλα», εκδοτική πρακτική
που ακολουθείται υποχρεωτικά προκειμένου για την αρχαία λυρι-
κή ποίηση.

5. Για το ανεξήγητο lapsus του Κακριδή να μεταφράζει τη σίγουρα
συνθετική φύση της αρχαίας ελληνικής γλώσσας σε κλίση τάχα του
αρχαιοελληνικού κλασικού πεζού λόγου προς τις ονοματικές συ-
ντάξεις (αντί των ρηματικών), βλ. στον *Αρχαιοελληνικό Πεζό Λόγο*
μου, σσ. 53-110. Ότι ό λ α σχεδόν τα αρχαιοελληνικά παραδείγματα
του *Μεταφραστικού Προβλήματός* του αντλούνται από τον Θου-
κυδίδη –ο οποίος όμως αποτελεί την τρανταχτή εξαίρεση και όχι
τον κανόνα της κλασικής αττικής γραφής–, δημιουργεί στο νου του
αναγνώστη τη λανθασμένη σύγχυση του ρηματικότατου αρχαίου
ελληνικού πεζού λόγου προς την σαφώς ονοματοκρατική λατινική
γλώσσα.

6. Καταλαβαίνουμε ότι η κανονική απόδοση που μαθαίνουμε του
έλθων εἶπεν ως «πήγε και είπε» είναι κάπως μονολιθική, όταν συνα-
ντούμε στον Πλάτωνα φράσεις όπως *δήλον γάρ ὅτι ἡῦρες αὐτό καὶ*
ἔχεις (175 D, αντί της αναμενόμενης υπόταξης *εὐρὼν ἔχεις*, που δη-
λώνει σαφέστερα το προτερόχρονο της μιας πράξης έναντι της άλ-
λης). Χωρίς αυτή την υπόθεση, η βασική αρχή της οικονομίας του
γλωσσικού συστήματος πάει περίπατο. Εξάλλου, διέξοδο από αυ-
τές τις ανισώσεις αποτελεί η καταχρηστική προτίμηση του Συκου-
τρή στην απόδοση μιας (επιρρ.) μετοχής με εμπρόθετο αφηρημένο
ουσιαστικό. Λ.χ.: *ἦκειν οὖν αὐτὸν οὐ πολὺν χρόνον διατρούσαντα*
«ἐπιτέλους ἦλθεν, ὕστερα ἀπὸ καθυστέρησιν ὀχι μεγάλην» (175 C).
Μείωση, αντίθετα, αποτελεί η απόδοση (που κάποτε υιοθετεί) μιας
βπρότασης δι’ εμπροθέτου ουσιαστικού: *ἐπειδὴ οὖν ἡ φύσις δίχα*
ἐτμήθη «μετὰ τὴν διχοτόμησιν λοιπὸν τοῦ ὁργανισμοῦ μας» (191
Α).

7. :er gehört zu den besten Kennern des griechischen Prosastils.

«Συκουτρή τύχαι» στη δυτική φιλολογία

του ΙΩΑΝΝΗ ΓΚΛΟΥΚΕΡ

Για τον έλληνα διανοούμενο “της σειράς” –ένα διανοούμενο που δεν απέκτησε μια συστηματική φιλολογική μόρφωση (και οι τέτοιου είδους διανοούμενοι γίνονται σήμερα όλο και περισσότεροι)–, ο Συκουτρή έγινε, νομίζω, σχεδόν ένα μυθικό πλάσμα: ένας μεγάλος φιλόλογος, που σπούδασε στη Γερμανία του παλαιού καλού καιρού, ξαναγύρισε στην Αθήνα, έγινε μεγάλος δάσκαλος και “πνευματικός άνθρωπος”, τον βασάνισαν και τον καταδίωξαν άλλοι καθηγητές –από ζήλια και κακεντρέχεια, όπως λένε– και στο τέλος (όπως το θέλει η –ακόμα ανεπίσημη– φήμη) αυτοκτόνησε τριανταπεντάρης. Δημοσίευσε κάτι για τον Πλάτωνα (;), Αριστοτέλη (;) – κάτι τέτοιο, αλλά είναι καθαρεύουσα και ακαταλαβίστικα.

Ο διανοούμενος που έχει πάρει ακόμα κάποια φιλολογική παιδεία μπορεί να έχει δει, ή και να έχει αγοράσει, το *Συμπόσιον*, την *Ποιητική*, το *Μελέται και Ἄρθρα* (ΜΑ) – ίσως ακόμη να έχει ξεφυλλίσει μερικές σελίδες. Μόνο οι κλασικοί φιλόλογοι διαβάζουν ακόμα τα βιβλία και τα άρθρα του Συκουτρή με την απαιτούμενη προσοχή και κατανόηση. Από το ΜΑ μπορεί ο φιλολογικά μορφωμένος αναγνώστης να έχει σχηματίσει ακόμα μια γενική εικόνα του πολύπλευρου εκείνου ανθρώπου και φιλόλογου και της εξαιρετικής γοητείας και επιρροής που ασκούσε πάνω στους επιστημονικούς και φοιτητικούς κύκλους κατά την –δυστυχώς, τόσο σύντομη– διάρκεια της δραστηριότητάς του ως ερευνητή και δασκάλου.

Ο φιλόλογος, τουλάχιστον, καταλήγει σε μια σειρά απορίες. Τι απέγινε η μεγάλη διεθνής φήμη του ανδρός; Γιατί, στον επιστημονικό και φιλολογικό κόσμο της Δύσης, ελάχιστοι υπάρχουν σήμερα, οι οποίοι έχουν ακούσει το όνομα Συκουτρή; Γιατί, ακόμα και στον ελληνικό χώρο, χά-

θηκε ο περίφημος *Φιλολογικός Κύκλος* του Συκουτρή χωρίς ν’ αφήσει χνάρια; Πώς και πού εξαφανίστηκε η πολυθρυλούμενη γοητεία; κ.ο.κ.

Όσπου να έχουμε μια σοβαρή επιστημονική και ευαίσθητη βιογραφία του Συκουτρή, δεν είμαστε σε θέση να απαντήσουμε σε τέτοιου είδους ερωτήματα με τρόπο που θα ικανοποιούσε τους υψηλούς επιστημονικούς και προσωπικούς κανόνες του μεγάλου απόντος. Τα “ρωμαίικα πράγματα” θα τ’ αφήσω οπωσδήποτε στους έλληνες φιλόλογους, οι οποίοι ζώντας επί τόπου, είναι σε καλύτερη θέση να τα εξιχνιάσουν. Εδώ, προς το παρόν, θα προσπαθήσω μόνο να εκθέσω μερικά γεγονότα και μερικές παρατηρήσεις σχετικά με την αποδοχή του Συκουτρή και του έργου του στη Δύση, διατυπώνοντας επίσης και ορισμένες υποθέσεις, οι οποίες ενδεχομένως θα μας βοηθήσουν να κατανοήσουμε κατά κάποιον τρόπον τη σχετική λήθη στην οποία περιέπεσε ο Συκουτρή στη Δύση στα πρόσφατα χρόνια. (Και στην Ελλάδα;)

Ο αναγνώστης του ΜΑ θα βρει στα άρθρα της Χαράς Συκουτρή, του Σωκράτους Κουγέα, του Ιωάννου Καϊτσουνάκη, του Alfred Körte και του Paul Maas αρκετές πληροφορίες για τη –σύντομη, αλλά μετεωρική– δραστηριότητα του Συκουτρή στη Γερμανία (1925-1929)¹. Στις πληροφορίες αυτές δεν έχω, προς το παρόν, τίποτα να προσθέσω.

Έχουμε όμως άλλη μια ένδειξη για την αποδοχή των έργων ενός ερευνητή στον επιστημονικό κόσμο: τις βιβλιοκρισίες. Σήμερα, όταν το “publish or perish” (“δημοσίευση ή θάνατος”) έγινε το απαραίτητο σύνθημα κάθε πανεπιστημιακής σταδιοδρομίας, και όταν, επομένως, ο αριθμός των δημοσιευμάτων σ’ όλους τους κλάδους της επιστήμης άρχισε πια να αγγίζει το “κακό άπειρον” – ακόμα

και ο πάντα και πανταχού αυξανόμενος αριθμός των επισημονικών περιοδικών δεν προλαβαίνει πια να καλύπτει με βιβλιοκρισίες όλα αυτά τα αναρίθμητα δημοσιεύματα. Στα χρόνια του μεσοπολέμου, όμως, ο αριθμός των επισημονικών δημοσιευμάτων ήταν ακόμα αρκετά μικρός – αλλά και τότε, δεν ήταν κάθε επιστημονικό ή φιλολογικό έργο που κέρδιζε και αποκτούσε την αναγνώριση των κριτικών σελίδων των μεγάλων επιστημονικών περιοδικών της Δύσης. Οι εργασίες του Συκουτρή, όμως, αποτελούσαν και εδώ μιαν εξαίρεση.

Ψάχνοντας στα δυτικά περιοδικά της μεσοπολεμικής εποχής, βρήκα έως τώρα, ανάμεσα στο 1926 και 1940, τουλάχιστον 39 βιβλιοκρισίες αφιερωμένες σε διάφορες εργα-

Γαλλικά	14
Γερμανικά	9
Ιταλικά	7
Αγγλικά	6
Ολλανδικά	3
	39

σίες του Συκουτρή – δηλαδή περίπου 2 1/2 βιβλιοκρισίες ο χρόνο σε μια περίοδο 15 χρόνων. Οι γλώσσες των κριτικών αυτών άρθρων αποτελούν άλλη μια μικρή έκπληξη. Στη Δύση, ο Συκουτρή έγινε μέρος και μέλος της γερμανικής φιλολογικής κοινωνίας· εντούτοις, οι περισσότερες κριτικές των εργασιών του δημοσιεύονται όχι στα γερμανικά αλλά στα γαλλικά³. Παραθέτω εδώ τη διαίρεση των κριτικών άρθρων κατά γλώσσα:

Οι περισσότερες βιβλιοκρισίες –και αυτό είναι φυσικό– αφορούν τα δύο μεγάλα δημοσιεύματα του Συκουτρή σε δυτικές γλώσσες: Το «Die Briefe des Sokrates und der Sokratiker», 1933 (MAK 144), 14 κριτικά άρθρα, και τον τόμο II, I του Δημοσθένους στη Bibliotheca Teubneriana, 1937 (MAK 202), 8 άρθρα. Για το Συμπόσιο έχουμε μόνο 6 άρθρα και για την Ποιητική 5. Αυτό που έχει κάποια σημασία είναι ότι μερικά από τα κριτικά άρθρα αφορούν όχι βιβλία, αλλά άρθρα του Συκουτρή⁴. Σήμερα, θα ήταν διανοήτο να δημοσιευθεί μια βιβλιοκρισία για ένα άρθρο· αλλά και τότε οι “αρθροκρισίες” αποτελούσαν μιαν εξαίρεση – μόνο όταν ένα άρθρο θεωρείτο πάρα πολύ σημαντικό. Τέτοια όμως ήταν, την εποχή εκείνη, η διεθνής φήμη του Dr. Sykutris (ή Sykoutris)⁵.

Τα περισσότερα κριτικά άρθρα είναι ουσιαστικά μονοεπίτιδες παρουσιάσεις. Υπάρχουν όμως και αρκετές πιο σοβαρές βιβλιοκρισίες, οι οποίες διεισδύουν επιστημονικά (και πότε πότε και “πολεμικά” – ποτέ όμως εχθρικά!) σε φιλολογικές, φιλοσοφικές και ιστορικές λεπτομέρειες τις εργασίες του Συκουτρή⁶. Πέρα από τις “μικρές ασυμ-ωνίες” μερικών κριτικών, ο γενικός τόνος όλων των αρ-

θρων εκφράζει μια βαθιά εκτίμηση –πολύ συχνά και σωστό σεβασμό– για τη φιλολογική και γενικά επιστημονική δεξιότητα του νεαρού επιστήμονα. «Ο Ιωάννης Συκουτρή», γράφει ο διάσημος ελληνιστής και πλατωνιστής Paul Friedländer για το Συμπόσιο, «ένας ερευνητής... γνωστός από τις σπουδαιότερες του επιστημονικές εργασίες, έχει απαντήσει και στον τόμο αυτό στις υψηλότερες απαιτήσεις»⁷. Και αυτό είναι μόνο ένα παράδειγμα από δεκάδες επαινετικές εκφράσεις του ίδιου χαρακτήρα.

Όλα αυτά σε 15 χρόνια, τα τελευταία χρόνια της ζωής του Συκουτρή και τέσσερα χρόνια μετά το θάνατό του, όταν μερικά από τα βιβλία του δημοσιεύτηκαν, ακόμα “από τα κατάλοιπα”. Τι όμως επιβίωσε απ’ όλες αυτές τις εργασίες, και από τη μεγάλη φήμη του Συκουτρή, στη δυτική μεταπολεμική φιλολογία;

Ουσιαστικά, προς το παρόν, μόνο η έκδοση της Ποιητικής – κι αυτή μόνο μέσα σε πολύ στενά φιλολογικά σύνορα.

Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, δημοσιεύτηκαν στη Δύση δύο αξιόλογες κριτικές εκδόσεις της Ποιητικής του Αριστοτέλους. Η έκδοση του Augusto Rostagni (Torino 1945) αποτελεί μια ελαφρώς αναθεωρημένη μορφή της πρώτης του έκδοσης (Torino 1938). Το 1939, ένα χρόνο μετά την πρώτη του έκδοση, ο Rostagni δημοσίευσε μια σύντομη παρουσίαση της έκδοσης του Συκουτρή⁸. Σ’ αυτή μιλάει “γενικά και σφαιρικά” για τη μοίρα του Σίμου Μενάρδου και του ίδιου του Συκουτρή, για τη αξιολόγηση των χειρογράφων στην έκδοση Συκουτρή, για την άποψη του Συκουτρή σχετικά με την αραβική μετάφραση και την υπερβολική της εκτίμηση εκ μέρους των Tkatsch και Gudeman – και πέραν τούτων ουδέν. Ούτε στην πρώτη του έκδοση ούτε στη δεύτερη, ο Rostagni δεν χρησιμοποίησε την ελληνική έκδοση.

Η έκδοση του Rudolf Kassel στη σειρά Oxford Classical Text, 1975, είναι η πιο προσεγμένη, με μια τεράστια γνώση της χειρόγραφης παράδοσης, των πιο σημαντικών εκδόσεων από την Αναγέννηση μέχρι σήμερα, όπως και της αρχαίας και νεότερης φιλολογίας.

Ύστερα από τις περιπέτειες που πέρασε το αριστοτελικό αυτό κείμενο στα χέρια μερικών ανεύθυνων δήθεν κριτικών και διορθωτών, ήταν φυσικό η έκδοση του αυστηρού Kassel να βγαίνει κάπως συντηρητική. Όταν υπάρχει ένας Crux, ο Kassel προτιμάει να εξοβελίζει, και είναι γενικά προσεκτικός έως καχύποπτος σχετικά με τις –χίλιες ήδη– διορθώσεις που επέφεραν οι εκδότες στο κείμενο από τον Robortello μέχρι τον Petruschewski. Από τις 23 διορθώσεις, τις οποίες πρότεινε ο Συκουτρή στο κείμενο ή στο κριτικό υπόμνημα, ο Kassel αναφέρεται μόνο σε δύο (1455 b 8. 1458 a 31). Και αυτό μόνο στο κριτικό του υπό-

μου άποψη, μερικές άλλες διορθώσεις του Συκουτρή που αξίζουν, τουλάχιστο, να μνημονευτούν στο υπόμνημα κάθε κριτικής έκδοσης».

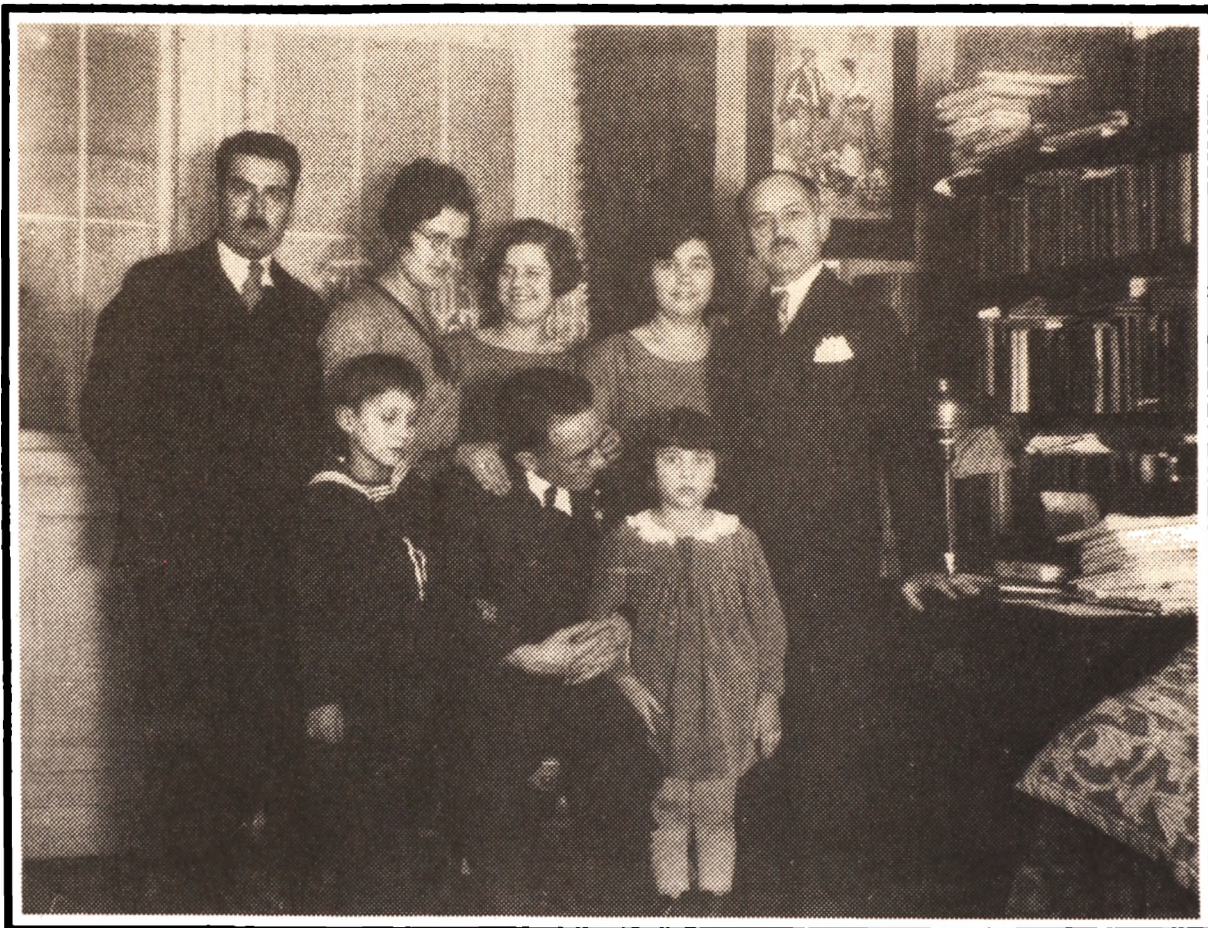
Όσον αφορά τις σημειώσεις του Συκουτρή, οι οποίες αποτελούν ένα ολόκληρο επεξηγηματικό υπόμνημα – Graeca sunt, paene leguntur. Στη μεγάλη αγγλική ερμηνευτική έκδοση του D.W. Lucas, ο Συκουτρή αναφέρεται μόνο 14 φορές, σχεδόν πάντα όταν ο Lucas επισκοπεί τις απόψεις των πρόσφατων ερμηνευτών γύρω από ένα δύσκολο σημείο του κειμένου. Παρόλο που η έκδοση του Συκουτρή περιλαμβάνεται στη βιβλιογραφία του Lucas (σελ. XXVI), έχω την εντύπωση ότι ο Lucas την ξεφύλλισε σύντομα μόνο σε μερικά σημεία όπου grammatici certant.

Ο μόνος δυτικός φιλόλογος ο οποίος μελέτησε την έκδοση του Συκουτρή με την απαιτούμενη προσοχή και κατανόηση ήταν ο αμερικανός ελληνιστής, ο αείμνηστος Gerald F. Else. Στο μεγάλο του βιβλίο για την *Ποιητική* του Αριστοτέλους, ο Else αναφέρεται στον Συκουτρή 33 φορές σε 650 περίπου σελίδες. Εδώ όμως, δεν πρόκειται για απλές αναφορές: ο Else χρησιμοποιεί εξίσου τη μετάφραση του Μενάρδου, την εισαγωγή, το κριτικό υπόμνημα και τις σημειώσεις του Συκουτρή. Μερικές από τις σημειώσεις του Else ασχολούνται αποκλειστικά και λεπτομερειακά με τις διορθώσεις, τις ερμηνείες και τις γενικές απόψεις του έλληνα εκδότη. Εδώ –και, όσο ξέρω, εδώ μόνο– στη δυτική φιλολογία, «*ἔμολε μὲν δίκαια Πριαμίδαις χρόνῳ*».

Η εισαγωγή του Συκουτρή στην *Ποιητική* –αν και δεν έχει την ίδιαν έκταση και διεισδυτικότητα σαν την εισαγωγή στο *Συμπόσιον* (μνημονευτέον δε, ότι ο Συκουτρή πέθανε πριν τελειώσει την εισαγωγή του στην *Ποιητική*)– αποτελεί όμως μια αληθινή φιλολογική και ιστορική μελέτη. Ένας αμερικανός κριτικός έγραψε –λίγο υπερβολικά, νομίζω– ότι πρέπει αυτό το βιβλίο να κρίνεται κυρίως με βάση την εισαγωγή¹². Και όμως... Graeca sunt (έστω και στην καθαρεύουσα!). Στη σημερινή ατμόσφαιρα της επι-

στημονικής μακροβιομηχανικής άμιλλας, πόσοι ξενόγλωσσοι φιλόλογοι διαθέτουν ακόμα καιρό να διαβάσουν, με την απαιτούμενη προσοχή, τις σοφές παρατηρήσεις ενός έλληνα υφηγητή που πέθανε πριν από πενήντα τόσα χρόνια; Ένα από τα καλύτερα πορίσματα της πρόσφατης έρευνας γύρω από την *Ποιητική*, το βιβλίο του Άγγλου Stephen Halliwell (τώρα καθηγητή στην Αμερική), αφιερώνει μερικές σελίδες στο παλαιό και πολυσυζητημένο πρόβλημα, γιατί ο Αριστοτέλης δεν πραγματεύεται στην *Ποιητική* τη λυρική ποίηση¹³. Μια απάντηση, την οποίαν ο

Halliwell προτείνει ως καινούργια και δική του, είναι ότι ο κεντρικός τόπος που κατέχουν στην ποιητική ο μύθος και η πράξις αποκλείει κάθε σοβαρή συζήτηση της λυρικής ποίησης. Καινοτομία; Ίσως στα αγγλικά. Ας προσέξει όμως ο ελληνόφωνος αναγνώστης τα λόγια του Συκουτρή, εισαγωγή, σσ. 108*-111*, ιδιαίτερα την 111*. Πιο σύντομα, λίγο πιο φρόνιμα, ο

«Μια γωνιά του δωματίου μας». Βερολίνο 1929

Συκουτρή είχε ήδη προτείνει μια παρόμοια επίλυση.

Εκτός από την *Ποιητική*, υπάρχουν εδώ και εκεί στην αγγλόφωνη φιλολογική γραμματεία αναφορές σε άρθρα του Συκουτρή, π.χ. για τον *Εὐαγόρα* του Ισοκράτη (ΜΑΚ 68), ή τον *Επιτάφιο* του Δημοσθένη (ΜΑΚ 78) και τα δυο γραμμένα στα γερμανικά.

Τι έγινε, λοιπόν, ανάμεσα στα χρόνια της διεθνούς αίγλης του Συκουτρή και στη δική μας εποχή;

Πρώτα πρώτα, τα προφανή. Ο Συκουτρή πέθανε το 1937. Μετά από λίγα «μεταθανاتیως του έκδεδομένα έργα», σταμάτησε το ακατάπαυστο ρεύμα των δημοσιεύσεων. Μεσολάβησε ο πόλεμος. Ο αγγλόφωνος κόσμος αποκόπηκε από τον υπόλοιπο ευρωπαϊκό. Σ' όλη την Ευρώπη, ποιος είχε καιρό ή διάθεση για «φιλολογίες»;

Και μετά; Τα χρόνια του Συκουτρή στη Γερμανία συμπίπτουν ακριβώς με την τελευταία περίοδο της γερμανικής ηγεμονίας στις κλασικές σπουδές (και όχι μόνο σ' αυτές

λλ' αυτό είναι ήδη "λόγος έτερος"). Η εκδίωξη και εξό-
τωση από το Τρίτο Ράιχ των Εβραίων και των φιλελεύθε-
ων Γερμανών αποστέρησε τη γερμανική φιλολογία από
το μεγαλύτερο μέρος των ερευνητών και δασκάλων σ'
τους κλάδους της *Altertumswissenschaft*. Με τη με-
τανάστευση δεκάδων γερμανών φιλόλογων στην Αγγλία
και την Αμερική, μετανάστευσε ακόμα και ένα μεγάλο μέ-
ρος της γερμανικής φιλολογίας – και το χειρότερο (για τη
Γερμανία), οι φιλόλογοι αυτοί, μετανάστες, άλλαξαν και
γλώσσα: οι περισσότεροι άρχισαν να δημοσιεύουν στα αγγ-
λικά.

Μετά τον πόλεμο, η ηγεμονία στις κλασικές σπουδές πέ-
σσε πια αναμφισβήτητα στα χέρια των Άγγλων και Αμε-
κανών. Στα αγγλικά όμως –όπως παρατηρήσαμε– δημο-
εύτηκαν μόνο 6 βιβλιοκρισίες για έργα του Συκουτρή– 4
την Αγγλία και 2 στην Αμερική– οι οποίες αποτελούν
το κάτω κάτω σκέτες παρουσιάσεις. Πιο σημαντικό· σ'
υπό το σημείο, υπάρχει στον αγγλόφωνο χώρο και ένα
γλωσσικό ζήτημα". Όχι βέβαια το δικό μας, αλλά σε σχέ-
η πάντως με τη νέα ελληνική γλώσσα. Στη Γαλλία, στην
αλία και στη Γερμανία, υπήρχαν και υπάρχουν πολλοί
κλασικοί φιλόλογοι, οι οποίοι διαβάζουν τα νεοελληνικά,
επιλαμβάνοντας τις επιστημονικές δημοσιεύσεις στους
μείς τους. Ο μέσος, όμως, αγγλόφωνος φιλόλογος δια-
ίζει συνήθως τις επιστημονικές δημοσιεύσεις στα γαλλι-
ά, γερμανικά, ιταλικά και κάποτε και στα ισπανικά –
τάνια στη νέα ελληνική. Φταίει αυτός; Ίσως, αλλά όχι
μόνο αυτός. Οι φιλόλογοι (και γενικά οι επιστήμονες), στη
αλλία, Γερμανία και Ιταλία δεν κάνουν συμβιβασμούς·
δημοσιεύουν σχεδόν, όλες τους τις εργασίες –και τις πιο
σοβαρές– στη δική τους γλώσσα. Ένας Έλληνας φιλόλο-
ος (εξαιρουμένων ολίγων), όταν νιώθει πως έχει κάτι
τουδαίο να πει, συνήθως το γράφει σε μια δυτική γλώσ-
α, «για να καταλάβει ο κόσμος». Δηλαδή –θεωρεί ο αγγ-
λόφωνος φιλόλογος– ότι αυτά που δημοσιεύονται στη
α ελληνική είναι μόνο *pro domo*, ότι απευθύνονται στα
οιχεία, στους φοιτητές, στον ευρύτερο κόσμο – εν ολί-
γος, ότι δεν αξίζουν τον κόπο για έναν σοβαρό επιστήμο-
ο. Πριν αρχίσουμε και εμείς οι ελληνόφωνοι φιλόλογοι
α παίρνουμε στα σοβαρά τη δική μας γλώσσα και να δη-
οσιεύουμε και σοβαρές επιστημονικές εργασίες *ut bi et*
bi στα ελληνικά, πώς περιμένουμε από τους ξένους φι-
λόλογους να μάθουν μια τόσο δύσκολη, παράξενη και
παρασπαστική γλώσσα; (Αλλά, στο κάτω κάτω, η σημερινή
ελληνική γλώσσα δεν πρέπει να είναι, για έναν κλασικό
φιλόλογο, μια ξένη γλώσσα...)

Ο Συκουτρή, και στα χρόνια της διαμονής του στη Γερ-
μανία, και όταν ξαναγύρισε στην Ελλάδα, δεν δίστασε πο-
να δημοσιεύσει πάμπολλα σοβαρά επιστημονικά έργα
στα ελληνικά. Το έκανε όχι μόνο γιατί ένιωθε καλά τις
επιδεικνύουσες υποχρεώσεις ενός φιλόλογου στον ελληνικό
χώρο¹⁶, αλλά επίσης γιατί πίστευε ότι η νέα ελληνική γλώσ-

σα (στον πεζό λόγο, η καθαρεύουσα) είχε ήδη γίνει μια
ευρωπαϊκή γλώσσα, έτοιμη να πάρει τη θέση της ανάμεσα
στις άλλες γλώσσες της νεότερης Ευρώπης¹⁷. Πίστευε δη-
λαδή ότι ακόμα και η ελληνόφωνη φιλολογία θ' αρχίσει να
παίρνει τη θέση της ανάμεσα στις άλλες ευρωπαϊκές φιλο-
λογίες. Στη διεθνή και πολύγλωσση ατμόσφαιρα της μεσο-
πολεμικής Ευρώπης, η αποδοχή των ελληνικών του εργα-
σιών στα δυτικά περιοδικά και στη δυτική έρευνα φαινό-
ταν να είναι ένας καλός οίονος. Στα μεταπολεμικά χρό-
νια, η δικτατορία των "μεγάλων γλωσσών", και ιδιαίτερα
της αγγλοαμερικανικής γλώσσας, έσπρωξε πάλι τις "μι-
κρές γλώσσες" στο περιθώριο. Όσον αφορά την ελληνική
φιλολογία στα μεταπολεμικά χρόνια – αυτό το θέμα, όπως
είπα, *ex cudent alii*.

Ακόμα και σήμερα, ο Συκουτρή αποτελεί μια μεγάλη
φιλολογική και πνευματική φυσιογνωμία – και όχι μόνο
για την Ελλάδα. Πώς όμως να απαιτούμε από τον φιλολο-
γικό κόσμο –τόσο στο εξωτερικό όσο και στην Ελλάδα–
να αποκτήσει μια συνολική και διεπιστημονική εικόνα γι' αυ-
τή τη σπάνια και πολυμερή προσωπικότητα, όταν όλα όσα
μπορεί κανείς να βρει στα βιβλιοπωλεία –και πάλι μόνο
στην Ελλάδα και στην Κύπρο– είναι τρεις ανατυπωμένοι
τόμοι; Αναφέρθηκα ήδη στην ανυπαρξία, 58 χρόνια μετά
τον πρόωρο θάνατο του Συκουτρή, μιας εκτενούς και επι-
στημονικής βιογραφίας – κάποιας βιογραφίας εν γένει¹⁸.

Άλλο ένα *desideratum* είναι μια έκδοση των *Απάντων* του
Συκουτρή! Στη Δυτική Ευρώπη, σχεδόν κάθε δευτερο-
βάθμιος φιλόλογος, δεδομένου μόνο ότι *domuns servavit*,
Lanam fecit, αξίζει –τουλάχιστον μεταθανατίως–, μian έκ-
δοση των *Opera Minora*, *Kleine Schriften*, *Scritti Minori*,
κ.ο.κ. Για τον μεγαλύτερο Έλληνα φιλόλογο μετά τον Κο-
ραή, αυτό δεν είναι αρκετό. Αυτό που χρειάζεται είναι μια
συνολική έκδοση των *Απάντων* απλώς ειπείν – βιβλία, άρ-
θρα, σημειώματα, βιβλιοκρισίες, και στα ελληνικά και στα
γερμανικά (ίσως με ελληνικές μεταφράσεις των γερμανι-
κών εργασιών). Στην περίπτωση του Συκουτρή, μια τέτοια
συνολική έκδοση έχει ιδιαίτερη σημασία, γιατί ο Συκου-
τρή δεν ήταν ένας στενός, μονόπλευρος επαγγελματίας,
ειδικός ενός ή δύο τομέων. Ήταν –όπως το κατανόησε κα-
λά ο Νάσος Δετζώρτζης²⁰– ένας «πολυμερής» επιστήμο-

νας, σκορπίζοντας τους θησαυρούς της πλούσιάς του δια-
νοητικής προσωπικότητας σε πολλές πτυχές του ελληνι-
κού και ευρωπαϊκού πολιτισμού, την αρχαία και βυζαντι-
νή πεζογραφία, την ιστορία και τις αρχαιότητες της Κύ-
πρου, την αρχαία φιλοσοφία, τη νέα ελληνική και δυτική
λογοτεχνία και άλλα πολλά. Μόνο μια συνολική έκδοση
των *Απάντων* θα μας παρουσιάσει την πολύπλοκη και πο-
λύμορφη εικόνα του Συκουτρή –ό λ ο τον Συκουτρή το «έν
ἐπὶ πολλοῖς»²¹– σ' όλο του το μεγαλείο. Αυτό είναι το ελά-
χιστο που μπορούμε να κάνουμε για τη μνήμη εκείνου, ο

κατανόηση του αιώνιου ελληνικού πολιτισμού.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Στη συνέχεια, θα χρησιμοποιώ τις επόμενες συντομογραφίες:

ΜΑ — Ιωάννου Συκουτρή, *Μελέται καὶ Ἄρθρα*, Αθήναι 1956 (φωτομηχανική επανέκδοση 1982).

ΜΑΚ — «Κατάλογος των Δημοσιεύσεων». ΜΑ σσ. 637-652 (με τον αριθμό της συγκεκριμένης δημοσίευσης).

Συμπόσιον — Πλάτωνος Συμπόσιον, κείμενον μετάφρασις και ερμηνεία υπό Ι. Συκουτρή (*Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη* αρ. 1), Αθήναι 1934 (ανατ. 1949) (ΜΑΚ 155).

Ποιητική — Αριστοτέλους Περί Ποιητικής, μετάφρασις υπό Σίμου Μενάρδου, εισαγωγή, κείμενον και ερμηνεία υπό Ι. Συκουτρή (*Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη* αρ. 2) Αθήναι 1937 (ΜΑΚ 204).

1. Όπως απαιτούσε ακόμα ο Νάσος Δετζώρτζης. ΜΑ σ. 71: «Ἄς ἐλπίζομεν ὅτι θὰ εὗρεθῇ νεαρός τις φιλόλογος ὅστις θὰ ἐκθέσῃ εἰς ἡμᾶς τὰ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων του. Ἐνας τέτοιος νεαρός φιλόλογος ἀκόμα ζητεῖται.»

2. ΜΑ σ. 15 (Χαρά Συκουτρή), 20-23 (Σωκράτης Κουγέας), 68-70 (Ιωάννης Καλλιτσούνακης), 72-74 (Alfred Körte), 75-76 (Paul Maas).

3. Στο κάτω κάτω, αυτό το γεγονός δεν πρέπει να μας εκπλήξει. Από τα χρόνια του Κοραή, του Legrand και του Ψυχάρη, το Παρίσι αποτελούσε πάντα για τη Δυτική Ευρώπη το κέντρο νεοελληνικών σπουδών.

4. Π.χ. δύο άρθρα για τα «Κριτικά εἰς Ἀντιφώντα» (ΜΑΚ 63), σ' ένα γερμανικό και σ' ένα γαλλικό περιοδικό από το 1926 ή ένα άρθρο του μεγάλου Franz Dölger για τα Probleme de byzantinischen Epistolographie (ΜΑΚ 135) σ' ένα βυζαντινολογικό περιοδικό του ιδίου έτους.

5. Στον κατάλογο της βιβλιοθήκης του βρετανικού μουσείου, ο εκδότης του Συμποσίου και της Ποιητικής γράφεται «Sykoutrés», ερασμακώς. Ο συγγραφέας

όμως των ΜΑ (στην επανέκδοση 1982) έγινε πια «Sykoutrés».

Ένα παράδειγμα του περίφημου βρετανικού συμβιβασμού;

6. Π.χ. ένα άρθρο 5 σελίδων του Umberto Galli (1934), και ένα άλλο του Luigi Castiglioni (1934) – και οι δύο για το Briefe... (ΜΑΚ 144). Ο Castiglioni, σε 5 σελίδες, επίσης, όχι μόνο παρουσιάζει εκτενέστερα τα κύρια πορίσματα της έρευνας του Συκουτρή, αλλά επίσης αφιερώνει 3 σελίδες στην ανάλυση μερικών από τις διορθώσεις του Συκουτρή, προτείνοντας και μερικές δικές του «βελτιώσεις». Για τον Δημοσθένη υπάρχει μια εκτενής βιβλιοκρισία 17 σελίδων του Rüger (1938).

7. Paul Friedländer, *Göttingische Gelehrte Anzeigen* 197, 1935, σσ. 367-368. (Μετάφραση δική μου).

8. *Rivista di Filologia* XVIII, 1939, σελ. 216.

9. Π.χ. 1450 a 12, 1455 b 8, 1457 b 8-9, 1459 b 6-7.

10. Aristotle, *Poetics*, Introduction, Commentary and Appendices by D.W. Lucas, Oxford 1968. Commentary: σσ. 53-272.

11. Gerald F. Else, *Aristotle's Poetics: The Argument*, Cambridge, Mass. (Harvard University Press) 1957.

12. James Wilson Poultney, *American Journal of Philology* 60, 1939, σ. 60. (Δική μου μετάφραση).

13. Stephen Halliwell, *Aristotle's Poetics*, London 1986, σσ. 276-285, ιδιαιτ. 282-3.

14. Για το Συμπόσιον με τα πλούσια υλικά και τις σοφές παρατηρήσεις στην εισαγωγή και στις σημειώσεις – όπως και 11-12 διορθώσεις του Συκουτρή στο κριτικό υπόμνημα – δεν είχαμε ακόμα

την ευκαιρία να εκτιμήσουμε την επιρροή του Συκουτρή στη Δύση. Όσο ξέρω, δεν δημοσιεύτηκε, μετά την έκδοση Συκουτρή, καμιά καινούργια κριτική ή ερμηνευτική έκδοση του πλατωνικού Συμποσίου. Η έκδοση του Kenneth Dover, Cambridge 1980, χρησιμοποιεί το κείμενο του Burnet, δεν ασχολείται καθόλου με κριτική του κειμένου, και απευθύνεται κυρίως σε πρωτοετείς φοιτητές.

Όσον αφορά τις διορθώσεις του Συκουτρή στον Αντιφώντα, ακόμα δεν έχουμε μια κριτική έκδοση εκτός από το παλαιό Teubner των Blass - Thalheim, που χρησιμοποιούσε ακόμα και ο Συκουτρή.

15. Βλ. π.χ. το δικό μου άρθρο «Juden in der deutschen Klassischen Philologie», *Jahrbuch des Instituts für deutsche Geschichte*, Beiheft 10, Tel - Aviv 1986, σσ. 95-110.

16. Βλ. τα λόγια του Ιωάννου Θεοδωράκου, ΜΑ σσ. 65-7.

17. Συμπόσιον, εισαγωγή, σελ. 11* η καθαρεύουσα είναι μια «γλώσσα νεωτέρα ευρωπαϊκή αυτοτελής και ζωντανή». Σ' αυτά τα αισιόδοξα χρόνια, μετά την αποσύνθεση των ευρωπαϊκών αυτοκρατοριών, υπήρχαν όχι ολίγοι που έλπιζαν

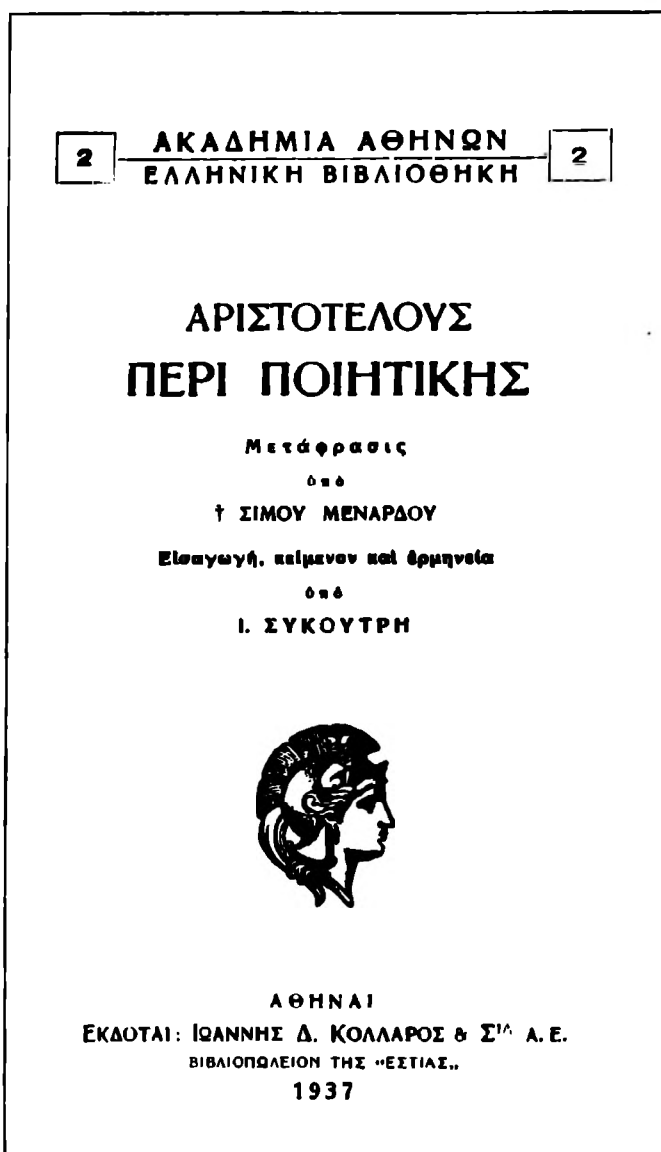
να τελειώσει και η κυριαρχία των «μεγάλων γλωσσών» και να δημιουργείται, επιτέλους, μια πολύγλωσση ευρωπαϊκή κουλτούρα.

18. Βλ. σημ. 1.

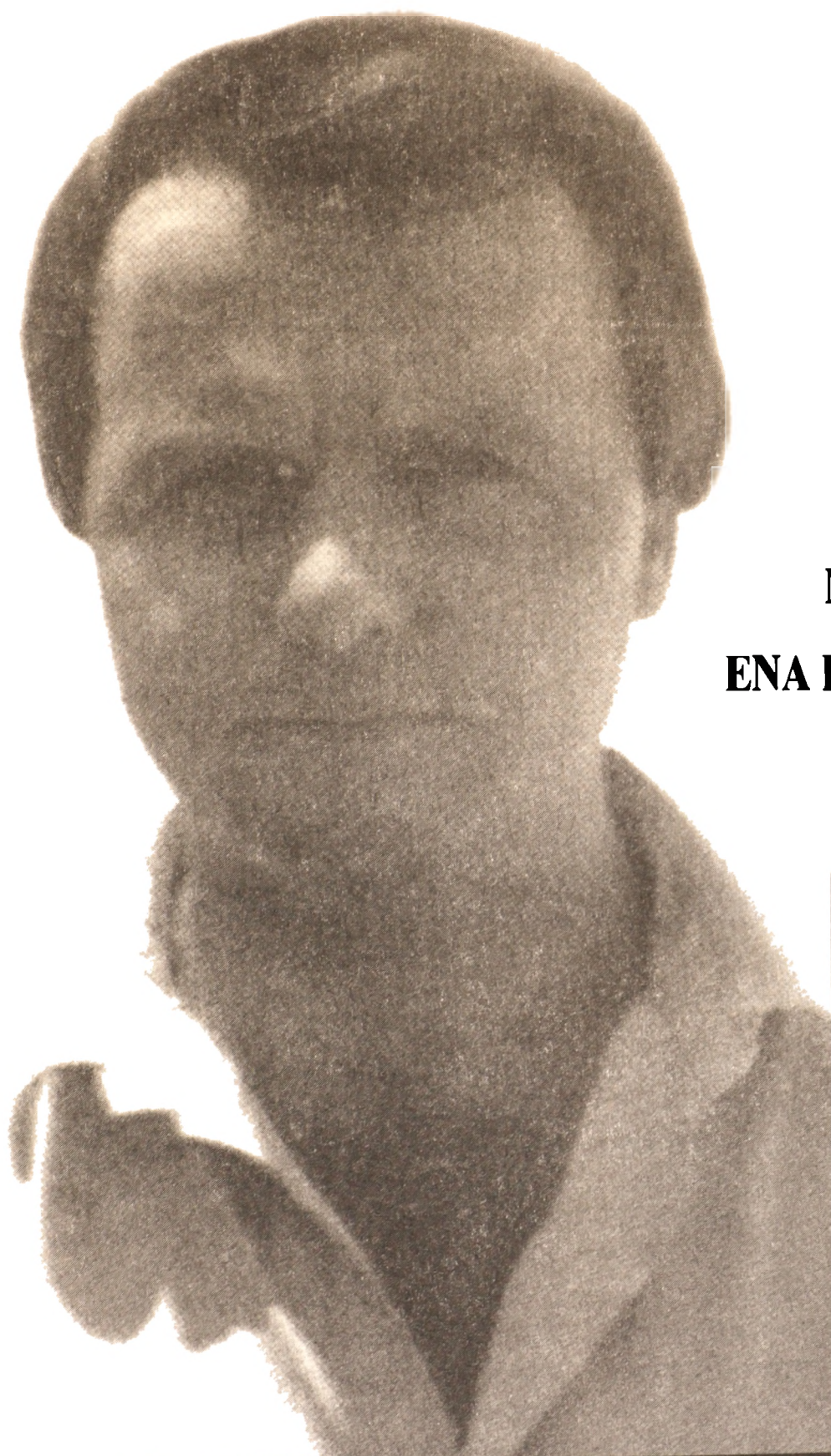
19. Και σ' αυτό το σημείο δεν προσφέρω μια καινούργια ιδέα. Ο ίδιος ο Νάσος Δετζώρτζης (του οποίου το άρθρο «Ο Διδάσκαλος», ΜΑ σελ. 43-56, είναι, κατά τη δική μου άποψη τουλάχιστον, η πιο ευαίσθητη και οξυδερκής περιγραφή του φιλόλογου Συκουτρή έως τώρα), εκφράζει την ίδια απαίτηση για μια «έκδοση τῶν Ἀπάντων του», ως «υπόδειγματικά μνημεία ὅλων τῶν εἰδῶν τῆς φιλολογικῆς του ἐργασίας» (ΜΑ σ. 49 και σημ. ενταύθα). Αυτά τα λόγια γράφτηκαν πριν από 38 χρόνια.

20. ΜΑ σσ. 48-9, σ. 53.

21. Ακόμα μία φορά ΜΑ σ. 53.

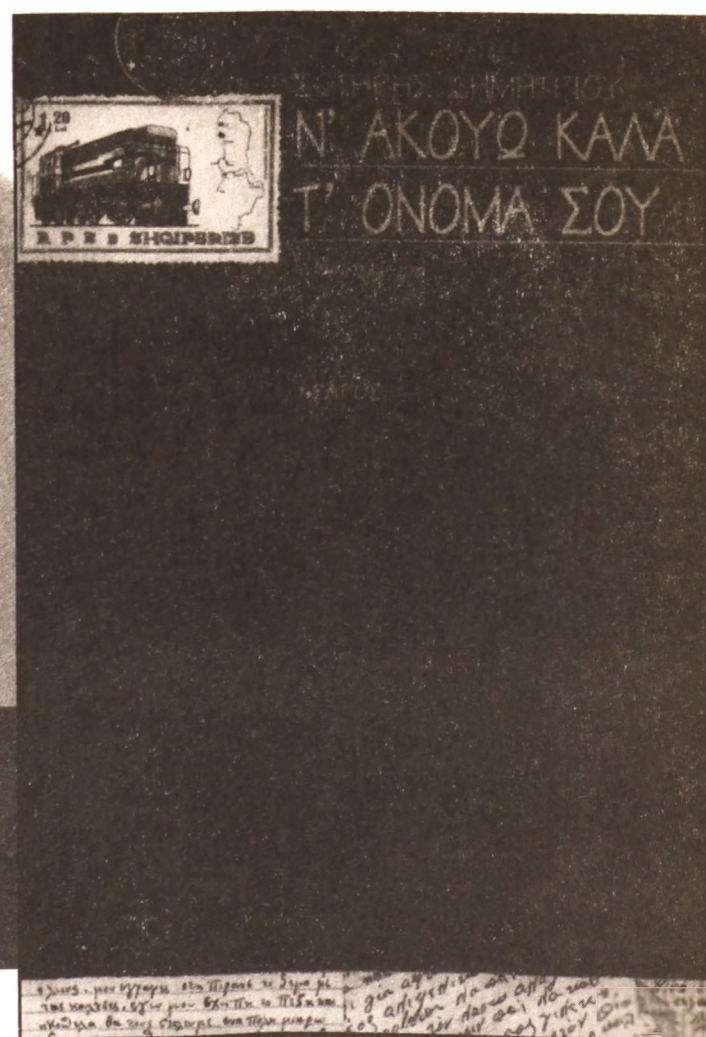

ΣΩΤΗΡΗ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Ν' ΑΚΟΥΩ ΚΑΛΑ Τ' ΟΝΟΜΑ ΣΟΥ

Επίσης κυκλοφορούν:

**ΝΤΙΑΛΙΘ' ΙΜ, ΧΡΙΣΤΑΚΗ
ΕΝΑ ΠΑΙΔΙ ΑΠ' ΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ**

ΚΕΔΡΟΣ
το ελληνικό βιβλίο

Ο Συκουτρής και το Βυζάντιο

Η Ευαγγελική Σχολή της Σμύρνης

του **ΒΑΣΙΛΗ ΚΑΤΣΑΡΟΥ**

Στον μνημένο αναγνώστη ή το μελετητή της προσωπικότητας και του έργου του Ιωάννη Συκουτρή η σχέση του με το Βυζάντιο θα μπορούσε εύκολα να διαπιστωθεί με τρόπο άμεσο, παραπέμποντας στην εκδήλωση των σχετικών επιστημονικών ενασχολήσεών του¹, αλλά και έμμεσο, παρατηρώντας την εσωτερική διεργασία της πνευματικής ανέλιξής του, τα νήματα δηλαδή που συνδέουν τα έκδηλα σημάδια της ωριμότητάς του με τις ρίζες. Η πρώτη θεώρηση θα μπορούσε πρόχειρα να στηριχτεί στις επισημάνσεις των ειδικών που έσκυψαν στη μελέτη του έργου του², με πρώτη φωνή τη δωρική έκφραση της γραφής του Paul Maas³, του επιστήμονα δηλαδή που διέγνωσε τη φιλολογική ευφυία του Συκουτρή και αναγνώρισε έμπρακτα το μέγεθος της αξίας του. Η δεύτερη θεώρηση απαιτεί μian αντίστροφη ανίχνευση της πορείας που φτάνει στο βυζαντινότροπο περιβάλλον της Ευαγγελικής Σχολής της Σμύρνης⁴ και

—γιατί όχι— πέρα απ' αυτό: στη μυστηριακή επαφή της μοναχικής ιδιοσυγκρασίας του προορισμένου ανθρώπου — δημιουργού με τον συμπαντικό ρυθμό της μικρασιατικής μητέρας-γης⁵, ένα κομμάτι ατόφιο της βυζαντινής λειτουργίας της υπαίθρου. Είτε από τον ένα δρόμο είτε από τον άλλο θα συναντήσει κανείς τις καταβολές που συνέβαλαν στην τελική συγκρότηση της ανθρωπιστικής παιδείας του Συκουτρή, αλλά και του μοντέλου που συνδηλώνει την αξία της κλασικής καθαρότητας και μιας φιλοσοφημένης θρησκευτικότητας, πόλοι που στηρίζουν την τελείωση της ανθρώπινης ύπαρξης.

Η Σμύρνη, η Ευαγγελική Σχολή, και η χιακή από τη μεριά του πατέρα του καταγωγή συνθέτουν ένα πλέγμα ερεθισμάτων ή και επιρροών στις μεταξύ τους διασυνδέσεις και ίσως φωτίζουν περισσότερο το σκηνικό πάνω στο οποίο κινούνται οι πρώτες αδιαμόρφωτες σκιές των αναζητήσεων του Συκουτρή σε μια βασανιστική διαπάλη του

υγκερασμού, της επιλογής ή της απόρριψης.

Η Ευαγγελική Σχολή (Ευαγγελικόν Σχολείον, Ευαγγελικόν φροντιστήριον ή Σχολείον Χριστού), παράλληλο με τη Ιεγάλη του Γένους Σχολή εκπαιδευτικό ίδρυμα, διέθετε λουσιότατη βιβλιοθήκη, με πολύτιμη συλλογή βυζαντινών χειρογράφων⁶ κι ένα αξιολογότατο αρχαιολογικό ουσείο με εξαιρετικά αντικείμενα, ένα «Μουσείον» δηλαδή πνευματικής κληρονομιάς με την οποία οι τρόφιμοι ρίσκωνταν σε ζωντανή επαφή για δυο περίπου αιώνες. Από τη μια η εκκλησιαστικού τύπου οργάνωσή της (ας υμνήσουμε τη συντηρητική μορφή του ιερωμένου Σχο-άρχη Ιεροθέου Δενδρινού⁷ και τις αντιδράσεις του εναντίον των ιδεών του Διαφωτισμού) κι από την άλλη η παρουσία του διδασκάλου Κωνσταντίνου Κούμα⁸ με τις νεωτερικές μεθόδους διδασκαλίας οριοθετούν κάποιες δυνάμεις που αντιστέκονται κι άλλες που μάχονται για τη ελίτιση του επιπέδου παροχής εκπαίδευσης στους νέους. Κυρίαρχη μορφή στο χορό των μαθητών της Σχολής, ηγέτης του ελληνικού Διαφωτισμού, Αδαμάντιος Κοραΐς. Τι σήμαινε για τον Αδαμάντιο Κοραή αυτό το κλίμα του Σχολείου της Σμύρνης; Το γνωρίζουμε από τη στάση του απέναντι στο σκοταδισμό και την αποστροφή του στα χήματα που τον στήριξαν. Γι' αυτό και η αποστροφή του προς το Βυζάντιο, που προκάλεσε τη φανατισμένη αντίραση της «Ανατολικής άντοχης», με τις βαριές κατηγορίες περί αθεϊσμού και σκόπιμης υπονόμευσης της ορθόδοξης πίστης⁹. Τι σήμαινε για τον Συκουτρή το ίδιο περιβάλλον, το φορτωμένο κι από τη συσσώρευση ενάμιση αιώνων ιστορίας, κι ακόμη πιο πολύ η «βαριά σκιά» του Κοραΐ; Θα το μάθουμε, εξετάζοντας αναπότρεπτα ορισμένους παραλληλισμούς, αλλά και κάποιες διαφοροποιήσεις, στοιχεία που μας βάζουν απευθείας στο πρόβλημα της στάσης του «πνευματικού επιγόνου» του Κοραΐ προς το Βυζάντιο. Για τον παραλληλισμό θα αρκούσε κανείς να ει τα γραφόμενα του θεολόγου Δημ. Σ. Μπαλάνου¹⁰ για τις θρησκευτικές αντιλήψεις του Συκουτρή, που κατηγορήθηκε επίσης για αθεΐα, αλλά και, στον συνειρμό, τα λόγια του Κωνσταντίνου Οικονόμου του εξ Οικονόμων για την υπεράσπιση του Κοραΐ από τους φανατικούς που τον κατασυκοφαντούσαν¹¹. Για τη διαφοροποίηση, σ' ένα πρώτο επίπεδο, τα ίδια τα γραφόμενα από τον Συκουτρή για τον Κοραΐ: «Εἰς τὴν εὐαίσθητον ἀλλὰ περὶ φύσιν τοῦ Κοραΐ, τὴν θρεμμένην μὲ τὸν ὁμαλὸν καὶ κάπως ἡγχὸν ὀρθολογισμόν τοῦ 18ου αἰῶνος καὶ τὴν κοινότητον ἁλλων φιλανθρωπίας τῶν Ἑγκυκλοπαιδιστῶν... Ποῖος ἄλλως θὰ τολμήσῃ νὰ κατηγορήσῃ ἕναν ἄνθρωπον, διότι προσέφερεν εἰς τὸ ἔθνος του ὅ,τι ἔκρινεν ὅτι ἡμποροῦσε κατὰ τρόπον ἄρτιον νὰ προσφέρῃ; Αὐτὸ καὶ μόνον τὸ γεγονός, ὅτι κατεμέτρησεν ἐπαρκῶς τὰς δυνάμεις του καὶ ἵεν ἐπελήφθη ἔργων, διὰ τὰ ὅποια οὔτε φύσιν οὔτε παιδείαν διέθετεν ἐπαρκῆ, εἶναι πρὸς τιμὴν του»¹².

Αλλά και άλλα σημεία του θεωρητικού λόγου του Συκουτρή προσδιορίζουν τα επίπεδα που διαφοροποιούν

τις αντιλήψεις του από τις αντίστοιχες Κοραϊκές, και πρώτα πρώτα η θέση του για το ίδιο το Βυζάντιο και τον πολιτισμό του: «Ἄν τὸ παρελθὸν τοῦ ἑλληνισμοῦ φωτίζει μὲ τὴν μακρινήν, ἀλλ' ἄσβεστον ἀκτινοβολίαν τοῦ ὁ ἀρχαῖος κόσμος, πλησιέστερά μας εὐρίσκεται, ἰσότης εἰς ἐθνικὴν (ἂν καὶ ὄχι εἰς ἀπόλυτον) ἀξίαν, ἢ κληρονομία τοῦ Βυζαντίου»¹³ γράφει και για να τονίσει αυτή την «ισότητα» ο ίδιος σημειώνει: «Αἱ ἐργασίαι μου δὲν ἀναφέρονται ὅλα εἰς τὴν ἀρχαίαν περίοδον τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν βυζαντινὴν καὶ τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν, ὑποβάλλονται δὲ [στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν] μὲ τὴν παράκλησιν νὰ ληφθοῦν ἐξ ἴσου ὑπ' ὄψιν διὰ τὴν πληρῶσιν ἑδρας τῆς Ἀρχαίας Φιλολογίας»¹⁴. Αν η αντίστιξη αυτή υπαγορεύεται από τη φιλολογική μέθοδο, η οποία «εἶναι μία καὶ ἡ αὐτὴ δι' ὅλα τὰ γραμματεϊακὰ μνημεῖα ὅλων τῶν ἐποχῶν»¹⁵, η αντίληψη του Συκουτρή για την αξία του βυζαντινού πολιτισμού αποτυπώνεται στην εκτίμηση του κέντρου αυτού του πολιτισμού, της Κωνσταντινούπολης, «ποὺ δὲν εἶναι μόνο ἡ ἱερὰ πόλις τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀλλ' εἶναι μαζὶ ὁ ὁμφαλὸς τῆς οἰκουμένης καὶ τὸ σταυροδρόμι, ὅπου συναντῶνται καὶ αἱ τρεῖς δυνάμεις ἀπὸ τὰς ὁποίας θὰ προέλθῃ ἡ νέα δημιουργία. Ἡ χριστιανικὴ παράδοσις ἐκεῖ ἔχει τὸν προμαχῶνα τῆς ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ σοφία ἐκεῖ εὐρήκε τοὺς θεματοφύλακας τῆς ἐκεῖ συναντῶνται, ὡς ἐπιδρομεῖς ἢ ὡς μισθοφόροι, ὡς σκλάβοι ἢ ὡς ἔμποροι, ὅλα τὰ στοιχεῖα τὰ βαρβαρικά, ζωντανὰ καὶ ἀτίθασα, ποὺ θ' ἀποτελέσουν τὸ πρωτόγονον ὑλικὸν τοῦ νέου κόσμου»¹⁶.

Τους βυζαντινούς ο Συκουτρή τους θεωρεῖ θεματοφύλακες της ανθρωπιστικής παιδείας, «ἦν καὶ οἱ Βυζαντινοὶ εἶχαν μάθει νὰ θαυμάζουν»¹⁷, της οποίας τα συστατικά και τα γνωρίσματα προσπάθησε να βρει και να τα αγγίξει, προβάλλοντάς την ως τέλεια αντίληψη για τη ζωή και την τελολογία του ανθρώπου. Η «χριστιανικὴ παράδοσις», ως δεύτερο συνεκτικό στοιχείο του βυζαντινού πολιτισμού, δεν περιορίζεται στην εξωτερική πρόσληψη της έννοιας του θρησκευάματος, αλλά αγκαλιάζει την εσωτερική δομή της θρησκευτικότητας¹⁸, η οποία στηρίζει «ὅ,τι χαρίζει τὴν ὁλοκληρίαν τῆς πνευματικῆς ὑπάρξεως, τὸ ὕψιστον νόημα ἀπὸ τὸ ὁποῖον αἰσθάνεσαι νὰ διαποτίζεται καθ' ἐκδήλωσις τοῦ πνεύματος καὶ ν' ἀναδεικνύεται εἰς ὑψηλὴν ὑπόθεσιν προσωπικῆς λυτρώσεως»¹⁹. Ως τρίτον πόλο ἑλξης του Συκουτρή προς το Βυζάντιο θα τολμούσε κανείς να προσδέσει τα λόγια του Ιωάννη Θεοδωρακόπουλου «τὸ ὑψηλὸ καὶ δυσφάνερωτο πνεῦμα τῆς ἱστορίας» και την αντίληψή του για την «ἀριστοκρατία τοῦ πνεύματος»²⁰. Και τα δύο αυτά «ἰδεολογήματα» κυριάρχησαν για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα στο χώρο της επισημονικής έρευνας του Βυζαντίου, στήριξαν την ενίσχυση των σπουδῶν στη Γερμανία του 19ου και των αρχῶν του 20οῦ αἰ. (ας μην ξεχνούμε τη διάκριση «τέχνη ἀριστοκρατικὴ - τέχνη λαϊκὴ» που ἴσχυσε ὡς τις μέρες μας) για μια ιεραρχημένη κοινωνία, ὅπως <δεν> ἦταν, παρὰ τα

φαινόμενα, <στην ουσία> το Βυζάντιο. Στο τρίτο αυτό επίπεδο της προβολής των επαφών του Συκουτρή με το Βυζάντιο είναι θεμιτό να περιλάβουμε «*ὅλα τὰ στοιχεῖα τὰ βαρβαρικά, ζωντανὰ καὶ ἀτίθασα*» της δικής του σκέψης, ὅχι αὐτὰ που λειτουργοῦν και συμβαδίζουν, ως προέκταση, με τις κοραϊκές ή τις ιδέες του Διαφωτισμοῦ (ὡπως π.χ. η κριτική στάση ἀπέναντι στις αντιλήψεις του θεοκρατικού μεσαίωνα²¹ και η παρηγορία με την οποία κεντρίζει τις συντηρητικές δομές της Εκκλησίας²² – αφορμές ἄλλωστε για τις κατηγορίες ἐναντίον του), ἀλλά τις ανεπαίσθητες αντινομίες που πριονίζουν τον κορμό της καθαρής γραμμής του για το Βυζάντιο, σημεία ἴσως κριτικής και ἀπόστασης. Τι θα μπορούσε π.χ. να σκεφτεῖ κανείς ἀπομονώνοντας τη θέση «*ὅλα τ' ἀξιόλογα καὶ ζωντανὰ στοιχεῖα τῆς νεοελληνικῆς πνευματικῆς ζωῆς συμπίπτουν κατὰ βάθος μὲ ὅ,τι κατόρθωσεν ὁ Ἕλληνας, κατὰ πολλοὺς τῶν τῆς βυζαντινῆς του κληρονομίαν, ν' ἀφομοιώσῃ ἀπὸ τὸ εὐρωπαϊκὸν πνεῦμα καὶ δι' αὐτοῦ ἐμμέσως ἀπὸ τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικόν*»²³ ή πῶς θα μπορούσε να ερμηνεύσει την ἀπρόσμενη ἀποτίμηση ἀπὸ ἓναν κατεξοχήν ἰδεαλιστὴ: «*Ἡ ἀντίληψις ὅτι ἤρκεσεν ἡ μεταφορὰ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν φυγάδων, διὰ ν' ἀναφανῇ ἡ Ἀναγέννησις, ἀνήκει βέβαια εἰς τὰ συνήθη ψεύδη, μὲ τὰ ὁποῖα βαυκαλίζοντες τὴν ἐθνικὴν μας ὑπερηφάνειαν ἐπισκοτίζομεν μόνον τὸ ἱστορικὸν μας βλέμμα καὶ συγχέομεν τὰ ὅρια μεταξὺ ἱστορικῆς ἐπιστήμης καὶ πανηγυρικῶν λόγων. Ἡ ἱστορικὴ ἐπιστήμη ἔδειξεν, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ, καὶ γενικῶς ἡ ἀρχαία παιδεία, μόνη θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ δημιουργήσῃ τὴν ἀναβλάστησιν ἐκείνην τοῦ πολιτισμοῦ, πὺν ὀνομάζομεν Ἀναγέννησιν, ἂν δὲν ὑπῆρχαν αἱ ἀπαιτούμεναι οἰκονομικαὶ πρῶτον καὶ αἱ πολιτιστικαὶ κατόπιν συνθήκαι, ἡ ὑλικὴ εὐπορία τῶν κατοίκων τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ Dante καὶ Giotto ἀρξαμένη δημιουργία ἐθνικῆς ἰταλικῆς λογοτεχνίας καὶ τέχνης, ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἰταλικοῦ πατριωτισμοῦ, ἡ βαθμιαία ἀναζωπύρωσις τοῦ πνεύματος τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης... κτλ.*»²⁴; Τίποτα βέβαια μπροστὰ στην ἀλήθεια των λόγων, κι ἴσως τίποτα πέρα ἀπὸ την ἀναλογία <της προσωπικῆς ή καλύτερα ατομικῆς πνευματικῆς ζωῆς του Συκουτρή> του παραδείγματός του «*εἰς κάθε χριστιανὸν ἀντιστοιχεῖ καὶ μία ἰδιαιτέρα μορφή τοῦ Χριστιανισμοῦ*»²⁵ προκειμένου να προσδιοριστεῖ η πρωτοτυπία των ἀντιλήψεων περὶ την ἰδεολογίαν.

Η συνολικὴ ὅμως θεώρηση του Συκουτρή για το Βυζάντιο ἐξηγεῖ πιστεύουμε καλύτερα γιατί ο ἴδιος προχώρησε ἀπὸ τη θεωρία στην πράξη: «*Ἀπὸ τὰ 68 δημοσιεύματα, τὰ ὁποῖα ὁ ἴδιος ἀναγράφει εἰς τὸ προαναφερθὲν Ὑπόμνημα, καὶ εἰς τὰ ὁποῖα σημαντικὸς ἀριθμὸς προσετέθη ἀπὸ τοῦ 1933 καὶ ἐντεῦθεν, τὸ ἥμισυ σχεδὸν ἀναφέρεται εἰς ζητήματα τῆς βυζαντινῆς φιλολογίας καὶ ἱστορίας*»²⁶, σημειώνει ο Α. Körte, καθηγητὴς του Πανεπιστημίου της Λειψίας και μέλος της Σαξονικῆς Ακαδημίας, ἐνῶ ο Maas παρατηρεῖ: «*ἐπόμενον εἶναι εἰς μίαν κριτικὴν ἱκανότητα τοιαύτης*

ὀλκῆς νὰ ἐπέλθουν ἀφθόνως καὶ ἀκόπως αἱ εὐτυχεῖς ἐμπνεύσεις κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῆς βυζαντινῆς πεζογραφίας»²⁷. Ἀλλὰ ὄχι μόνο της πεζογραφίας, θα προσθέταμε, ἀφοῦ τον Συκουτρή τον ἀπασχόλησε, τόσο ο Ακριτικός Κύκλος²⁸, ὅσο και η κυπριακὴ ποίηση στα χρόνια της Φραγκοκρατίας του νησιού²⁹.

Απὸ τον συγκεντρωτικὸ κατάλογο των 207 δημοσιευμάτων του τα πενήντα τρία σχετίζονται ἄμεσα με βυζαντινά θέματα και ζητήματα, χωρὶς η ποσοτικὴ ἀναλογία, κατὰ τον Körte, να μειώνει τη συμβολή την ὁποία ο Maas ἀναγνωρίζει. Ἀπὸ τους ἀρχαιολογικούς και τοπογραφικούς περιπάτους στις ἐκκλησίες και τα μοναστήρια της Κύπρου³⁰, τὸ πλησίασμα των χριστιανικῶν ἐπιγραφῶν³¹, δείγματα της γνήσιας ἐπαφῆς του ἀνήσυχου ἀνθρώπου με τη συνολικὴ ἐκφραση του πολιτισμοῦ, κι ἀπὸ τις πιο ἄμεσες στη φιλολογικὴ ἐρευνα παλαιογραφικῆς του πρώτες συμβολές ἀπὸ την Κύπρο³² πέρασε στα μεγάλα προβλήματα της βυζαντινῆς φιλολογίας, ἀπὸ τους πρώτους χριστιανικούς αἰῶνες ὡς την Ἀλωση της Πόλης, ἐρευνώντας κείμενα (Παπίας, Γρηγόριος Νύσσης, Προκόπιος, Λέων ο Διάκονος, Μιχαὴλ Ψελλός, πατριάρχης Γερμανός Γ', Γρηγόριος Κύπριος)³³ ή ἐμβαθύνοντας σε ἱστορικά φαινόμενα με ἐκτεταμένες ἐρευνες (Σχίσμα των Ἀρσενιατῶν)³⁴ σε ταραγμένες ἐποχές του Βυζαντίου. Ἀπὸ την ἄλλη μεριά, η προέκταση της μελέτης του για την Ἐπιστολογραφία και στο Βυζάντιο ἀνοίξε νέους δρόμους στην ἐρευνα³⁵, ἀφετηρία για τη συγκρότηση του ἐπιστολογραφικοῦ βυζαντινοῦ corpus που καταρτίζεται στο Παρίσι. Τέλος, η κριτικὴ των ἐκδόσεων διαφόρων βυζαντινῶν κειμένων (ἀπὸ τον Διονύσιο Λογγίνο, τον Προκόπιο Γαζαίο ή τον ομώνυμό του μεγάλο βυζαντινὸ ἱστορικὸ ἕως τους ἀδελφούς Πρόχορο και Δημήτριο Κυδώνη και τον καρδινάλιο Βησσαρίωνα)³⁶ μαζί με την ἐπέκταση του ἐνδιαφέροντος για τις σημαντικότερες ἐκδόσεις βυζαντινῶν μελετημάτων³⁷ ή και συνθετικῶν ἐργῶν³⁸ ἀπὸ τὸ χώρο των ευρύτερων βυζαντινολογικῶν ἐρευνῶν ολοκληρώνουν ἓναν κύκλο ἐρευνῶν με προϊόντα συνεπὺς ἐργασίας ἐιδικοῦ βυζαντινολόγου, στην προσωπικότητα και τὸ κύρος του ὁποίου στήριξε πολλὰ η ευρωπαϊκὴ ἐπιστημονικὴ διανόηση. Ο Συκουτρὴς, γράφει πρὸς την Ακαδημία Ἀθηνῶν τον Μάρτιο του 1938 ο Ρ. Maas³⁹, «*μὲ τὸν ὁποῖον εἶχα πενταετὴ στενὴν συναναστροφὴν, εἶχεν ἀσκηθῇ ὑπ' ἐμοῦ εἰς τὴν βυζαντινὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν καὶ ἦτο κριτικὸ μυαλὸ ἀσυνήθους τάξεως (ein kritischer Kopf ungewöhnlichen Ranges) κατέχων ἐξ ἴσου καλὰ τὴν κλασσικὴν, ὅσον καὶ τὴν βυζαντινὴν φιλολογίαν. Σήμερον δὲν βλέπω κανένα μετὰ τῶν γνωστῶν μου ἐρευνητῶν, ὁ ὁποῖος θὰ ἦτο ἱκανὸς διὰ τὸ θέμα τοῦτο*»⁴⁰. Ἐπρόκειτο για την ἐμπιστοσύνη που εἶχε ο Maas στον ἱκανότατο φιλόλογο για να ἀναλάβει την ἐκδοσὴ των Ὑμνων του Ρωμανοῦ του Μελωδού, ἐργο ζωῆς που η μοίρα δὲν του ἐπέτρεψε να ολοκληρώσει.

ΜΕΙΩΣΕΙΣ

3λ. Ίωάννου Συκουτρῆ, *Μελέται καὶ Ἄρθρα* (= ΜΑ), Αθή- 1956· φωτ. ανατ. Εταιρείας Σπουδῶν Νεοελληνικοῦ Πολι- μού και Γενικῆς Παιδείας, Ἴδρυμα Σχολῆς Μωραΐτη (Βι- οθήκη Γενικῆς Παιδείας 14), Αθήνα 1982, σσ. 637-652 σπο- δικά στον Κατάλογο Δημοσιευμάτων.

3λ. Σωκρ. Β. Κουγέα, «Ὁ Φιλολόγος», ΜΑ, σ. 22: Οι εργα- ς του «δὲν περιορίζονται μόνον εἰς τὴν κλασσικὴν περιό- », ἀλλ' ἐπεκτείνονται καὶ εἰς σπουδαιότατα προβλήματα ; μετακλασσικῆς καὶ ἰδίᾳ τῆς βυζαντινῆς Γραμματείας, ὅς τῆς ὁποίας κινεῖται μὲ μεγάλῃ ἐνημερότητα καὶ ἐλευ- ρίαν». Ίωάννη Θεοδωρακόπουλου, «Ὁ κλασσικὸς φιλόλο- », ΜΑ, σ. 65: «... τὸν μεγάλο ἀγρὸ τῆς βυζαντινῆς δημιουρ- ς. Καὶ ἔδειξεν ὁ Συκουτρῆς μὲ τίς ἐργασίες του τί μπορεῖ κάμῃ ὁ κλασσικὸς φιλόλογος μὲ τὰ βυζαντινὰ γράμματα». βλ. σ. 67: «Νοήματα κλασσικὰ ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ βιώμα- ρωμαντικὰ ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἐνισχυμένα ἀπὸ τὴ βαθύτατη ὁρμὴ του μὲ τὸ Βυζάντιο καὶ μὲ τὴ Δυτικὴ Εὐρώπη».

3λ. Ρ. Maas, «Ίωάννης Συκουτρῆς †21. IX. 1937», ΜΑ, σσ. 76.

3λ. Ματθαίου Παρανίκα, *Ἱστορία τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς ; Σμύρνης*, Αθήνα 1855. βλ. ἀκόμη Κων. Χατζόπουλου, *ληνικά Σχολεῖα στὴν περίοδο τῆς Οθωμανικῆς κυριαρχίας (153-1821)*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1991, σσ. 148-160.

3λ. Χαράς Ί. Συκουτρῆ, «Ίωάννης Συκουτρῆς 1901-1937», 4, σ. 13.

Κατάλογο των χειρογράφων αὐτῶν δημοσίευσε ο Α. Πα- δόπουλος-Κεραμεύς, *Σμύρνη 1877*· φωτ. ανατ. (Βιβλιοθή- Ιστορικῶν Μελετῶν, 21), Βιβλιοπ. Νότη Καραβία, Αθήνα 57.

Βλ. Σ. Σολωμονίδου, *Οἱ δύο πρῶτοι τῆς Εὐαγγελικῆς ολῆς διευθύνται Ἱερόθεος Δενδρινὸς καὶ Χρῦσανθος Κα- βίας*, Σμύρνη 1879. Πρβλ. Π.Μ. Κιτρομηλίδη, *Ἰώσηπος νισιάδαξ. Οἱ συντεταγμένες τῆς βαλκανικῆς σκέψης τον αἰῶνα*, εκδ. Μορφωτικοῦ Ἰδρύματος Εθνικῆς Τραπέζης, ῆνα 1985, σσ. 40-45.

3λ. Κων. Χατζόπουλου, ὁ.π., σσ. 393-400.

Πολύτιμο γιὰ τα περὶ τον Κοραή σχετικά ζητήματα εἶναι το ἰλίο του Φ. Ηλιού, *Ἱδεολογικὲς χρήσεις τοῦ Κοραϊσμοῦ ὃν 20ό αἰῶνα*, εκδ. Ο Πολίτης, Αθήνα 1989.

Δημ. Σ. Μπαλάνου, «Αἱ θρησκευτικαὶ ἀντιλήψεις του», 4, σσ. 28-32.

Ὁ.π., σ. 32.

Ί. Συκουτρῆ, «Ἡ Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἀκαδημίας ῆνων», ΜΑ, σ. 371 καὶ 372.

Του ἰδίου «Ὁ Δωδεκάλογος τοῦ Γύφτου τοῦ Κωστῆ Πα- ῖα», ΜΑ, σ. 453.

Του ἰδίου, «Ἡ εἰσαγωγή τοῦ Ὑπομνήματος πρὸς τὴν Φι- οφικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν», ΜΑ, σ. 82.

Ὁ.π., σ. 83.

Του ἰδίου, «Ὁ Δωδεκάλογος τοῦ Γύφτου», ὁ.π., σ. 440.

Του ἰδίου, «Ἐπιλεγόμενα εἰς τὸ ἔργον τοῦ Th. Zielinski εἰς καὶ οἱ Ἀρχαῖοι», ΜΑ, σ. 112.

Γιὰ τὴν ἐννοία τῆς θρησκευτικότητος βλ. του ἰδίου, «Φιλο- γία καὶ Ζωή», ΜΑ, σ. 213 καὶ κυρίως στον ἴδιο, «Ἡ Ἑλλη- ῆ Ἀρχαιότης καὶ ἡ μεταπολεμικὴ πνευματικὴ ζωή», ΜΑ, 528.

Αὐτόθι.

20. Βλ. Ι. Θεοδωρακόπουλου, ὁ.π., σ. 66.

21. Βλ. «Ἡ Ἑλληνικὴ Ἀρχαιότης», ὁ.π., σ. 521: «Ἀπέναντι τῶν θεοκρατικῶν συστημάτων τοῦ Μεσαίωonos τὸ ἀνεξίθρη- σκον πνεῦμα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἐξήσκησεν ἀληθινὰ λυ- τρωτικὴν ἐπίδρασιν καὶ ἡ διακήρυξις τῆς ἐλευθερίας τῆς θρη- σκευτικῆς συνειδήσεως, ὡς ἄμυνα ἐναντίον τῆς μισαλλοδο- ξίας καὶ τοῦ δογματισμοῦ, εἶν' ἀπολύτως δικαιολογημένη».

22. Βλ. «Ἡμεῖς καὶ οἱ Ἀρχαῖοι», ΜΑ, σ. 96, 97, 98 καὶ «Ἡ ἐπι- στήμη ὡς ἐπάγγελμα», ΜΑ, σ. 298: «Ἡ χρησιμότης ἐνὸς μου- σείου εἶναι πολὺν περισσότερον προφανές, παρ' ὅσον ἡ χρησι- μότης ἐνὸς μνημείου τοῦ ἀγνώστου στρατιώτου π.χ. καὶ τοῦ- του ἀκόμη περισσότερον παρ' ὅσον ἡ ὑπαρξὶς ἀπρηχαιωμέ- νων τύπων καὶ θεσμῶν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν».

23. Βλ. «Ἡ Ἑλληνικὴ Ἀρχαιότης», ΜΑ, σ. 516 σημείωση.

24. Βλ. «Ἡμεῖς καὶ οἱ Ἀρχαῖοι», ΜΑ, σσ. 108-109.

25. Βλ. «Φιλολογία καὶ Ζωή», ΜΑ, σ. 214.

26. Βλ. «Ίωάννης Συκουτρῆς †21. IX. 1937», ΜΑ, σ. 74.

27. Βλ. «Ίωάννης Συκουτρῆς †21. IX. 1937», ΜΑ, σ. 75.

28. Βλ. «Διγενῆς καὶ Κάβουρας», *Κυπριακὰ Χρονικά* 1 (1923) 154-163 = ΑΚΔ 16.

29. Βλ. «Ἡ ποίησις ἐν Κύπρῳ ἐπὶ Φραγκοκρατίας» (Διάλε- ξις), εφημ. Ἀλήθεια Λεμεσού, αριθ. 2244-2246 (25 Απρ., 2 καὶ 9 Μαΐου 1924) = ΑΚΔ 49.

30. π.χ. τα δημοσιεύματα: «Ὁ τάφος τοῦ Ἀγίου Σεργίου» (ΑΚΔ 17), «Μοναστήρια ἐν Κύπρῳ» (ΑΚΔ 40), «Κυπριακοὶ περίπατοι» (ΑΚΔ 5), «Ποικίλα περὶ [τῆς μονῆς] Κύκκου» (ΑΚΔ 62) κ.ά.

31. Π.χ. «Κύπριος κτίτωρ μονῆς ἐν Κρήτῃ» (ΑΚΔ 42), «χρι- στιανικαὶ ἐπιγραφαὶ Βατυλῆς ἐκ χειρογράφου» (ΑΚΔ 55).

32. Π.χ. «Κυπριακὸς κῶδιξ τῶν χρονικῶν Μιχαὴλ τοῦ Γλυκᾶ καὶ Γεωργίου Μοναχοῦ» (ΑΚΔ 59), «Παλαιογραφικὰ ἐκ Κύ- πρου. (Σημειώσεις περὶ ἀγνώστων χειρογράφων εἰς διαφό- ρους τόπους τῆς νήσου ἀποκειμένων)» (ΑΚΔ 51), πρόδρομες ἀναζητήσεις σε ὅ,τι πρόσφατα οἱ G.N. Constantinides καὶ ο R. Browning ολοκλήρωσαν γιὰ τα ἀνά τον κόσμον χρονολογημέ- να κυπριακὰ χειρόγραφα στο μνημειώδες ἔργο *Dated Greek manuscripts from Cyprus to the Year 1570*, Nicosia 1993.

33. Βλ. αριθ. 72, 66, 69, 145, 58, 110, 136, 146 καὶ 57 του Κατα- λόγου των δημοσιευμάτων του με ἀκολουθία ἐδῶ κατὰ χρονι- κή τάξιν, ὅπου καὶ οἱ ἀκριβεῖς βιβλιογραφικὲς ἐνδείξεις.

34. Βλ. αριθ. 106 του Καταλόγου.

35. Βλ. αριθ. 88, 135 καὶ 125 του Καταλόγου. Τα δύο τελευ- ταῖα ἔργα μεταφρασμένα ἀπὸ τα γερμανικά βρίσκονται στα βιβλία των Ν.Β. Τωμαδάκη, *Βυζαντινὴ ἐπιστολογραφία*, φωτ. ανατ. ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1993, σσ. 307-320 καὶ Ίωάννου Συκουτρῆ, *Αρχαία Ἐπιστολογραφία* μτφρ. Δα- νιήλ Ιακώβ, Αθήνα 1988.

36. Βλ. αριθ. 131, 79, 115, 153, 89, 192, 70, 90, 187, 157, 181 καὶ 86 του Καταλόγου.

37. Βλ. αριθ. 3, 18 του Καταλόγου.

38. Βλ. αριθ. 8, 36, 48, 119 καὶ 123 του Καταλόγου.

39. Ο Δ. Λυπουρλής με ἀναφορὰ του στο πρόσωπο του Ρ. Maas συνοψίζει: «ἓνας ἄνθρωπος πού ὁ χρόνος καὶ ἡ σοφία του τὸν ἐπέβαλαν στὸ σεβασμὸ τῶν ὁμοτέχνων του», *Βυζα- ντινὰ* 9 (1977), σ. 461.

40. Σ.Β. Κουγέας, *Ἑλληνικά* 14 (1955/56), σ. 202.

Σχετικά με το ιστοριογραφικό έργο του Ψελλού

του ΙΩΑΝΝΗ ΣΥΚΟΥΤΡΗ

Από τα πολυάριθμα γραμματολογικά προβλήματα που θέτει η *Χρονογραφία* του Ψελλού¹, θέλω να πραγματευτώ εδώ με κάθε συντομία μόνο ένα, δηλαδή τη δημιουργία και μορφή του έργου. Αφετηρία μου είναι εξωτερικά στοιχεία:

1. Το έργο ξεκινά με τη φράση: *ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς Ἰωάννης* κτλ. Έτσι, παρουσιάζεται ως άμεση συνέχεια του ιστορικού έργου του Λέοντος Διακόνου. Παρ' όλα αυτά η μοναδική στη βυζαντινή ιστορική λογοτεχνία παράλειψη ενός Προοιμίου παραμένει ακόμη ανερμήνευτη². Ο Ψελλός δεν μπορεί επίσης να στηρίχθηκε στο σκοτεινό πρότυπο των *Ἑλληνικῶν* του Ξενοφώντα, επειδή εκτιμούσε πολύ λιγότερο τον πρόγονό του από ό,τι εκείνος τον Θουκυδίδη. Εξάλλου ο Ψελλός πραγματεύθηκε σε ένα άλλο σημείο του έργου του³ πάρα πολλά από αυτά που κατά κανόνα συνήθως γίνονται αντικείμενο πραγμάτευσης στο Προοίμιο (αφορμή, φιλαλήθεια κτλ.). Αυτό όμως πιστεύω ότι δεν αποτελεί ικανοποιητική εξήγηση για το ότι ένας Βυζαντινός, και μάλιστα ο Ψελλός, θα άφηνε την ευκαιρία να μιλήσει για τον εαυτό του και το έργο του. Επιπρόσθετα στο έργο δεν έχουμε κανενός είδους ένδειξη για τις πηγές και τα χρονικά όρια της ίδιας της παρουσίας. Την προσφώνηση ενός φίλου του που παρακίνησε τη συγγραφή αυτού του έργου τη θεωρώ ως μια θετική απόδειξη για το ότι ο Ψ. είχε προτάξει στο έργο του Προοίμιο ή ότι ήθελε να προτάξει⁴. Ο αναγνώστης δεν μπορεί να αναγνωρίσει αυτό το πρόσωπο από τα συμφραζόμενα⁵, σίγουρα όμως μπορεί να το αναγνωρίσει από ένα Προοίμιο, στο οποίο αναφερόταν αυτό το πρόσωπο υπό τύπον αφιερωματικής επιστολής (όπως στον Ατταλειάτη) ή με κάποιον άλλο τρόπο⁶. Κατά συνέπεια πρέπει να απαιτήσουμε ένα Προοίμιο, επομένως να δικαιολογήσουμε την έλλειψή του.

2. Στο τέλος του έργου υπάρχει εντελώς άμεσα και χωρίς καμιά σχέση με τα προηγούμενά του ή γραφή του βασιλέως *πρὸς τὸν Φωκᾶν* (δηλ. Βοτανειάτη), όπως επιγράφεται. Αν ήταν μια απλή επιστολή, τότε θα μπορούσε κανείς δικαιολο-

γημένα να υποθέσει ότι πρόκειται για ένα αντίγραφο του εγγράφου που στάλθηκε την άνοιξη του 1077 που συνέταξε ο ίδιος ο Ψ., και το οποίο ο αντιγραφέας το προσάρτησε εντελώς επιφανειακά στο έργο⁷. Όμως, από την επιστολή παρατίθενται ευκαιριακά επιμέρους αποσπάσματα κατά λέξη, ενώ το υπόλοιπο απλώς⁸ αναφέρεται, – επομένως αυτό το κομμάτι ανήκει σε ένα ιστορικό έργο και το ύφος συνηγορεί σαφώς για έργο του Ψελλού. Ακόμη και αυτό απαιτεί μια εξήγηση, και μάλιστα επειδή το έργο μόλις και ξεπερνά χρονικά την άνοδο στο θρόνο του Παραπινάκη (1071).

3. Το έργο διαιρείται στα χειρόγραφα σε επτά τόμους, κάθε τόμος αφιερώνεται σε ένα αυτοκράτορα⁹ – σημάδι ότι αυτή η διαίρεση προέρχεται από τον ίδιο το συγγραφέα. Αυτή η διαίρεση σταματά με τον Ισαάκιο. Οι βασιλείες του Κωνσταντίνου Χ, της Ευδοκίας, του Ρωμανού IV και του Μιχαήλ VII καταχωρίζονται στον έβδομο τόμο. Σ' αυτή την αξιοπερίεργη διαπίστωση προστίθεται ότι:

4. ο μακροσκελής τίτλος, που σίγουρα δεν προέρχεται από τον Ψ., απαριθμεί χωριστά καθέναν από τους αυτοκράτορες που γίνονται αντικείμενο πραγμάτευσης¹⁰ και καταλήγει με τα λόγια: *καὶ ἕως τῆς ἀναρρήσεως Κωνσταντίνου τοῦ Δούκα*. Άρα έως το έτος 1059¹¹.

Ο ίδιος ο Ψ. λέει (VII 51, 25) ότι έχει την πρόθεση να κλείσει το έργο του με την παραίτηση του Κομνηνού (*ἐφ' οἷς ἐπενεγκῶν, ὅπως ἀποβεβήκει τῆς βασιλείας, ὅρον τῇ συγγραφῇ θήσομαι*). Διαίρεση και τίτλοι δείχνουν ότι αυτό δεν είναι απλώς ένα σχέδιο που άλλαξε αργότερα, αλλά ότι αυτό το τμήμα πρέπει να αποτελούσε ένα ενιαίο έργο ως το 1059, που ήρθε στη δημοσιότητα σύντομα, ενώ ο συγγραφέας ζούσε. Αλλιώς δεν καταλαβαίνουμε τους λόγους για τους οποίους ο αντιγραφέας θα πρότασσε αυτόν τον τίτλο, αν είχε μπροστά του το έργο στη σημερινή του μορφή. Σ' αυτό συνηγορεί το γεγονός ότι ο Κωνσταντίνος Χ ζήτησε από τον Ψ. μια εξιστόρηση της βασιλείας του (VII a 5) και ο Μιχαήλ VII τον άφησε να τη συνεχίσει ως την εποχή του¹² (κάτι που προϋποθέτει τη γνώση της πρώτης έκδοσης), όπως και το γεγονός ότι μεταξύ

*Τίτλος πρωτοτύπου: *Zum Geschichtswer des Psellos*, *B.Z.* 30 (1929-30) 61-67.

τού του έργου και της συνέχειάς του μεσολαβεί ένα χρονικό διάστημα περίπου δεκατριών χρόνων, κατά το οποίο ο Ψ. ουρα δεν μπορεί να κρατούσε το έργο του κρυμμένο στο ράφι. Έχουμε λοιπόν να κάνουμε με δύο εκδόσεις του ιστορικού έργου, όχι απλώς με δύο τμήματα που συντάχθηκαν σε διαφορετικό χρόνο¹³.

Ιότε γράφτηκε, λοιπόν, και δημοσιεύθηκε το πρώτο έργο; Όριο προς τα πάνω είναι το έτος 1059 (Νοέμβριος), προς κάτω ο Αύγουστος του 1063, έτος θανάτου του Λειχούδη, ο οποίος ο Ψ. αναφέρει ακόμη ως ζωντανό (VII 66, 24).¹⁴ Μπορούμε όμως να περιορίσουμε ακόμη περισσότερο το χρονικό διάστημα. Στον επιτάφιο λόγο προς τον Κηυλλάριο¹⁵ ο Ψ. γράφει: *τὰ μὲν οὖν πάντα ἐφεξῆς περὶ τοῦ λέγειν τοῦ αυτοκράτορος* [δηλ. του Μονομάχου] *τοῖς ὀρεῖν βουλομένοις τὰ κείνου ἀφήμι*. Επειδή όμως ο Ψ. έσκεται να παραπέμπει στα έργα του και να μιλά γι' αυτά, έπει να συναγάγουμε από εδώ ότι είτε δεν είχε ακόμη συίξει το ιστορικό του έργο ή ότι δεν το είχε ακόμη δημοσιεύ- όταν εκφωνούσε αυτόν το λόγο. Βέβαια αυτός ο λόγος προσφέρει καμιά συγκεκριμένη χρονική ένδειξη, εκτός το ότι εκφωνήθηκε όσο ο Λειχούδης ζούσε¹⁶. Αλλά το ημόσυνο δεν καθιερώθηκε πριν από το 1061, έτος θανάτου του Ισαακίου, με τον οποίο ο Κωνσταντίνος βρισκόταν σε κα- σχέσεις και τον οποίον δεν θα ήθελε να προσβάλει καθό- με αυτόν το θεσμό¹⁷. Εξάλλου είναι πολύ πιθανό ότι ο Ψ. πεισε αμέσως στο πρώτο μνημόσυνο να εκφωνήσει το λό- , με σκοπό να εξιλεωθεί μπροστά στα μάτια της αυτοκρά- ρας για το λιβελό του ενάντια στον πατριάρχη. Έτσι κατα- γουμε στα έτη 1062-1063 ως έτη συγγραφής του ιστορικού του.

Ο Ψ. έγραψε το βιβλίο όχι τμηματικά, αλλά με μιας¹⁸. Κι αυ- γιατί στο II 5 μιλά για τη Ζωή και τη Θεοδώρα, σαν να αν ήδη πεθαμένες, και παραπέμπει στο βιβλίο VI και στο 11 λέει: *λέγω δὲ πολλοὺς* [δηλ. βασιλεῖς], *ἐπιμετρῶν τῷ ῶ βίῳ, ὅτι περ οἱ πλείους αὐτῶν ἐνιαύσιοι*: αυτό μπορεί να πει μόνο κάποιος που επέζησε τουλάχιστον σε διάστημα των σύντομων βασιλείων (Μιχαήλ V και VI, Ισαάκιος). Τηθοδο εργασίας του τη δείχνει η 108 επιστολή προς κάποιον αχητάριο, δρουγγάριο της βίγλης, ο οποίος αρνήθηκε σε είνον, έναν απεσταλμένο του Μιχαήλ VI, το αξίωμα του οέδρου. Ο Ψ. τον αντιμετωπίζει απειλώντας τον ότι θα χγράψει το όνομά του από τη *Χρονογραφία* του. Η ονομα-ική αναφορά του Ισαακίου δείχνει ότι η επιστολή γράφτη- μετά το θάνατό του – ένας επιπλέον λόγος υπέρ της υπόθε-ς μου.

Ο Ψ. επιχείρησε τη συνέχεια του έργου του μόλις στην επο- του Παραπινάκη, γιατί ήδη κατά την πραγμάτευση του ονσταντίνου Χ γίνεται αναφορά σε αυτήν του γιου του¹⁹. α και δεν γνωρίζουμε την ημερομηνία θανάτου του Κρι-ίνου²⁰, ο χρόνος συγγραφής αυτής της συνέχειας²¹ μπορεί οριστεί πιο συγκεκριμένα από την αναφορά στον Κων-αντίνο Πορφυρογέννητο, που ήταν ακόμη βρέφος²². Τον πρίλιο του 1081 δεν ήταν ούτε επτά χρονών²³. Ύστερα βρι-όμαστε στο έτος 1075, και σε αυτήν την εποχή παραπέμπει η κολακεία του καίσαρα Ιωάννη, που λίγο μετά έπεσε σε

δυσμένεια²⁴.

Κάτω από το βλέμμα ενός απόλυτου μονάρχη δεν μπορεί να γραφτεί μια αντικειμενική ιστορία, και έτσι η συνέχεια χάνει σε σχέση με την πρώτη έκδοση σε αξιοπιστία. Ιδιαίτερα απω-θητικά επιδρά σε μας σήμερα η κολακεία προς τον Παραπι-νάκη, πάνω στην οποία στηρίζεται όλη η αφήγηση. Ο Ψ. βε-βαιώνει επανειλημμένα²⁵ τη φιλαλήθειά του, και έπρεπε να το κάνει, αλλά ταυτόχρονα υποδεικνύει στον μνημένο τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να εκλάβει τις διαβεβαιώσεις του. Δεν είναι τυχαίο ότι στην αρχή της περιγραφής του για τον Μιχαήλ βρίσκεται η φράση: *καὶ μήτις διαπιστοῖη τῷ λόγῳ ἢ εἰς ὑποψίαν φέροι τὰ γραφησόμενα, ὅτι ἐπὶ ζῶντι τῷ βασιλεῖ ταῦτα γεγράφεται*²⁶ και ότι στο τέλος²⁷ διηγείται ότι ο αυτο-κράτορας του είχε παραδώσει μια ταπεινόφρονα αυτοπα-ρουσίαση σαν υλικό για το έργο του – όποιος διαβάζει πίσω από τις γραμμές θα καταλάβει: ήταν ένα αυτονόητο καθήκον ευγενείας να του κάνει τα κομπλιμέντα, που εκείνος απαιτού-σε με μετριοφροσύνη.

Γι' αυτόν το λόγο δεν ενσωμάτωσε τη συνέχεια μέσα στο συ-νολικό έργο. Θεωρούσε αυτή τη μορφή προσωρινή, ακριβώς επειδή δεν ένιωθε αρκετά ελεύθερος κατά τη συγγραφή. Αλλά ότι το είχε κατά νου, φαίνεται όχι μόνο από την επιστο-λή προς τον Βοτανειάτη²⁸. Ο Ψ. το λέει επίσης άμεσα, όταν στο VII a 15 παραπέμπει στη μελλοντική του παρουσίαση (όποτε περὶ τούτων ξυγγράφοιμι) και θέλει να θεωρεί την πα-ρούσα παρουσίαση ως σχεδιάγραμμα (έπιτομή VII c 9, σκια-γραφία 1)²⁹. Κατά τα άλλα δεν φαίνεται ότι δούλεψε το έργο. Σίγουρα επεξεργάστηκε υφολογικά τα τμήματα μέχρι τον Μιχαήλ VII, επειδή έπρεπε να τα υποβάλει, δηλαδή να τα αναγνώσει³⁰ στον αυτοκράτορα, και κατέστρεψε το Προοί-μιο της πρώτης έκδοσης – πιθανόν, επειδή ήθελε να αφιερώ-σει το έργο σε κάποιον άλλον–, αλλά κατά τα άλλα δεν παρα-μέρισε ούτε τα άμεσα ίχνη της πρώτης έκδοσης³¹, ούτε τις δι-πλοτυπίες που αναγκαστικά δημιουργήθηκαν με αυτόν τον τρόπο³². Κι αυτό γιατί η πρώτη έκδοση τελείωνε με τη συνη-θισμένη για έναν βυζαντινό ιστορικό σύντομη κολακεία του κυρίαρχου αυτοκράτορα (Κωνσταντίνου Δούκα). Ο Ψ. είχε μιλήσει για την ιδιωτική του ζωή, για τη φιλία του με αυτόν, για τη σπουδαιότητά του στη δημόσια ζωή και για την άνοδό του στο θρόνο, ενώ υπαινίχθηκε διακριτικά τις δικές τους υπηρεσίες³³ και τελείωνε με τα λόγια: *τοῦτον εἰς τοὺς βασιλεί-ους λυμένας κατήνεγκα* VII 91. Τώρα έπρεπε να τιμήσει τον αυτοκράτορα πιο διεξοδικά και πιο πανηγυρικά και οι επα-ναλήψεις ήταν αναπόφευκτες. Πιο καθαρά όμως φαίνεται ότι το έργο το έχουμε ανολοκλήρωτο και ότι δεν έχει ενότητα ανάμεσα στα δύο του μέρη, όταν συγκρίνουμε τα δύο Προοί-μια VII 92 και VII a 1, που έχουν διατηρηθεί, αν και αποκλεί-ουν το ένα το άλλο:

Ὅποιον δὲ αὐτῷ τὸ κράτος καὶ ὁ τῶν πράξεων χαρακτήρ, τίνας τε γνώμας συνεισηνέγκατο τῇ ἀρχῇ καὶ οἷας ἀρχὰς τεθεικῶς ἐφ' οἷα τέλη, διέδραμεν οἷος τε αὐτῷ ὁ σκοπὸς τῆς ἡγεμονίας, καὶ τίνα μὲν κατῴρθωσεν ἀκριβῶς, τίνα δὲ αὐτὸς πρῶτος ἐφεῦρε, καὶ τίνα μὲν αὐτῷ θαύματος ἄξια, τίνα δὲ οὐ τοιαῦτα, καὶ ὅπως μὲν τὰ πολιτικὰ

Ο Μιχαήλ Ψελλός και
ο μαθητής του αυτο-
κράτωρ Μιχαήλ Ζ΄
Δούκας Παραπινάκης

προσηνέχθη καὶ τὰ ἄλλα ἔνθεν ἑλὼν διηγῆσθαι.
Περὶ τούτου τοῦ αυτοκράτορος συντεμὼν τὸν
λόγον, ὅσα εἰκός, καὶ τὸ σύνηθες τῇ συγγραφῇ
μέτρον ἀποδιδούς, ἀκριβέστερον ὕστερον ἐρῶ καὶ
ἐρμηνεύσω, ὅποιον μὲν αὐτῷ τὸ γένος, ὅποιον δὲ
τοῦ οἴκου τὸ σχῆμα, οἷον δὲ καὶ τὸ ἦθος καὶ τίνων
μὲν ἦρα, τίνων δὲ ἀπείχετο καὶ πρὸ τῆς ἀρχῆς καὶ
μετὰ τὴν ἀρχὴν.

Στην πρώτη εκδοχή έχουμε μια στενότερη σύνδεση με την πρώτη έκδοση (πρβλ. επίσης δέ), στην οποία ο Βίος του Κωνσταντίνου πριν από την ενθρόνισή του ήταν μόνο σχηματικά δοσμένος (επειδή ο Ψ. σκεφτόταν να παρουσιάσει τη διακυβέρνησή του πιο διεξοδικά). Στη δεύτερη, που την έγραψε ξεχωριστά, θέλει να μιλήσει για τη ζωή του Κωνσταντίνου και πρὸ τῆς ἀρχῆς. Χρειάζεται καλύτερη απόδειξη ότι ο Ψ. δεν μπορεί να δημοσίευσε το έργο του μόνος του;

Συγκεφαλαιώνω: Μεταξύ του 1061 και του 1063, ο Ψ. εκδίδει ένα ιστορικό βιβλίο σε επτά τόμους, που έφτανε μέχρι το 1059 και τελειώνει με την ενθρόνιση του Κωνσταντίνου Χ. Το έργο ήταν στην εντέλεια επεξεργασμένο, είχε ένα Προοίμιο (ίσως μάλιστα μια αφιέρωση) προς έναν άγνωστο φίλο που τον είχε παροτρύνει, και έκανε αμέσως εντύπωση για τη μορφική του πληρότητα. Ο αυτοκράτορας ανάγκασε τον Ψ. να του υποσχεθεί ότι θα παρουσιάσει με τον ίδιο τρόπο την ιστορία της διακυβέρνησής του (VII a 5), αλλά ο προσεκτικός συγγραφέας ήξερε πώς να ξεφύγει από την πραγματοποίηση αυτής της επιθυμίας του ήπιου προστάτη του. Επί Μιχαήλ VII, του μαθητή του, δεν μπόρεσε να ξεφύγει πλέον, και έτσι έπρεπε, ενάντια στη θέλησή του, να συνεχίσει το ιστορικό του έργο κάτω από τον έλεγχο και σύμφωνα με τις επιθυμίες του αυτοκράτορα. Υφολογικά επεξεργάστηκε το δεύτερο μέρος προσεκτικά – έτσι ώστε να μπορέσει να το υποβάλει, δηλαδή

να το αναγνώσει στον αυτοκράτορα γύρω στα 1075. Ο Ψ. κατέστρεψε επίσης το Προοίμιο της πρώτης έκδοσης ως ανεπίκαιρο, αλλά μετέθεσε την ενιαία επεξεργασία του συνόλου για πιο κατάλληλο χρόνο. Στην πραγματικότητα δεν εξέδωσε ο ίδιος το έργο του που συμπληρώθηκε με αυτόν τον τρόπο. Αυτό έγινε αμέσως μετά τον εντελώς απροσδόκητο θάνατό του από έναν ευλαβικό εκδότη³⁴. Αυτός δημοσίευσε το έργο, όπως το βρήκε, χωρίς Προοίμιο, αλλά με όλα τα άλλα σημάδια της μακροχρόνιας εξέλιξής του. Για την ιστορία μετά το 1071, βρήκε μόνο την επιστολή προς τον Βοτανειάτη ανάμεσα στα κατάλοιπα του συγγραφέα, και μάλιστα μόνο γιατί ο Ψ. θέλησε να το κρατήσει κατά γράμμα, ενώ για άλλα γεγονότα δεν είχε κάνει καμιά συλλογή υλικού και τα είχε εμπιστευθεί στη μνήμη του. Και για τους σκοπούς που είχε θέσει ο Ψ. για το ιστορικό έργο, η μνήμη του ήταν απολύτως επαρκής.

Στην ιστορία της ελληνικής ιστοριογραφίας συμβαίνει συχνά να εκδίδονται ιστορικά έργα αναγκαστικά από τα κατάλοιπα του συγγραφέα. Αυτό βρίσκεται σε στενή συνάρτηση με το χαρακτήρα που έχουν ως σύγχρονη ιστοριογραφία. Η διαπίστωση αυτού του γεγονότος έχει αποφασιστική σημασία για την κατανόηση και την αξιολόγηση αυτών των έργων. Στην περίπτωση του Ψ. έρχεται να προστεθεί και κάτι άλλο: αναγνωρίζουμε τώρα ότι είναι θέμα δικαιοσύνης να τον κρίνουμε ως ιστορικό μόνο από το πρώτο του έργο που το εξέδωσε ο ίδιος ελεύθερα και ολοκληρωμένα. Η συνέχεια πρέπει να τοποθετηθεί περίπου στο ίδιο επίπεδο με αυτό της ιστορικής επισκόπησης στο εγκώμιο του Μονομάχου. Ανήκει περισσότερο στην επιδεικτική λογοτεχνία παρά στην ιστορική, όπως τη συνέλαβε ο συγγραφέας της.

(Μετάφραση από τα γερμανικά: Φλώρα Μανακίδου)

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ιερίκα από αυτά τα απαρίθμησα στη συζήτηση για τη νέα έκδοση του Renauld (*B.Z.* XXVII 99 κ.ε.).

I. Lieberich, *Studien zu den Proömien in der griechischen und antinischen Geschichtsschreibung*, Progr. München 1898, II 57. 122-28.

173 οὐ γάρ με τὴν συγγραφὴν, φίλτατε πάντων ἀνδρῶν, φιλοτι-
ἐραν, ἀλλὰ κεφαλαιωδεστέραν ἀπήτησας. Πρέπει να συσχετί-
με το χωρίο με το VI 22. Αλλά επειδή ήταν βέβαια πολλοί εκεί-
που τον παρότρυναν να καταπιαστεί με τη συγγραφή, έπρεπε
τό το ένα πρόσωπο να γίνει γνωστό στον αναγνώστη.

Ειδικά προσφωνούνται οι αναγνώστες (V 9. VI 37. 134. 191) ή
δύο παθητικά χωρία οι πεθαμένοι ευεργέτες του συγγραφέα, ο
νομάχος VI 28 και ο Κωνστ. Δούκας VII a 10, μια φορά ο Μι-
λ Δούκας VII ή 11 και ο γιος του 13. Αδιαφιλονίκητα μπορούμε
διακρίνουμε παντού το εν λόγω πρόσωπο.

Εν μπορούμε να πούμε αν αυτό το πρόσωπο είναι ο Λειχούδης
θας MB 4 CXVI; Skabalanovic, *Der byz. Staat und die Kirche im
Jahrh.* (1884), σ. III κ.ε.), ή ένας άλλος (δύσκολα ο Κωνσταντί-
X, όπως θάθελε ο William Fischer, *Mitteilungen des Instituts für
gr. Geschichtsforschung* 7 (1886), 359 κ.ε.). Επιπλέον αυτό δεν
αφέρει καθόλου την εξέτασή μας.

Αυτή μοιάζει να είναι η γνώμη του H. Seger: *B.Z.* II 149.

II c 18. 20.

Μόνο η σύντομη βασιλεία του Μιχαήλ VI τοποθετείται μαζί με
την του Ισαακίου I.

Ως απόδειξη αρκεί η διαφοροποίηση του συνόλου: αναφέρεται
λαϊκότερο κυρᾶς. Ο τίτλος προέρχεται από το ίδιο χέρι που
σέθεσε και τις επικεφαλίδες στα επιμέρους τμήματα εντελώς
ρά και συχνά άστοχα. Ότι δεν προέρχονται από τον Ψ., το δεί-
ν οι λαϊκότερες εκφράσεις και τύποι: *ἀγούστα* (IV 22. V 17.
VI 10. 15), *περὶ τῶν φυσικῶν ιδιωμάτων* VI 157, *συμβουλίων διὰ
ἀποστασίαν* VII 10, *Δούκας* (Ο Ψ. λέει πάντα *Δούξ-Δουκός*,
οι εκδότες γράφουν *δούξ*, σαν να επρόκειτο για αξίωμα), *περὶ
πῶς καὶ τίνι τρόπῳ* VI 50. 58, η ονομασία του Ψ. VI 191 (*περὶ
τοῦ Ψελλοῦ ἀποκάρσεως*). Πιο καθαρά φαίνεται αυτό στο VI
που η νοηματική ακολουθία διασπάται από την παρεμβολή του
ου: *ἀλλ' οὕτω περὶ τούτων/ εἰρήσεται δὲ κτλ.* Δεν προστέθηκαν
το γραφέα των χειρογράφων μας (πρβλ. το λάθος I 35 *περὶ τοῦ
ου ἀντὶ περὶ τοῦ εἶδους*, που εγώ αλλού 102 μετέθεσα μετά το I 35
VI 125), αλλά από έναν σύγχρονο (πολύ πιθανόν από τον αντι-
φέα της έκδοσης) που μόνο αυτός μπορούσε να προσθέσει τα
ματα της Σκλήραινας VI 50, του Αντιφωνητή VI 66, του Μιχαήλ
γέρων VII 1 (όπως τον αποκαλούσαν λαϊκότερο: Ατταλ. 58.4.
Ψ. γράφει στη θέση του ό πρεσβύτης VII 2. 43. 56. 60. VII a 7).
Skabalanovic, σ. III 2.

βλ. παρακάτω.

Σάθας CXVI και όλοι μετά από αυτόν.

Krumbacher GBL 2 437.

Σάθας, 4, 323.

σ. 381.

Σύμφωνα με τον Βρυέννιο 23, 15 ο Ισαάκιος έζησε περίπου ένα
νο μετά την παραίτησή του.

Ένα πρώιμο στάδιο εξέλιξης των ιστοριογραφικών μελετών του

Ψ. συναντούμε στο δεύτερο (χρονικά σίγουρα το πρώτο) εγκώμιο
του Μονομάχου (Σάθας MB 5, 119 κ.ε.). Από στενότητα χώρου
πρέπει να αφήσω για άλλη ευκαιρία την ενδιαφέρουσα σύγκριση.

19. VII a 6, 28 κ.ε.

20. VII a 39. Ότι ο Ψ. συνέθεσε αυτό το μέρος ως συνέχεια, το απο-
δεικνύει η παραπομπή VII a 7, 33. 8.

21. Δε σκέφτηκε να συνεχίσει το έργο του στο ενδιάμεσο διάστημα.
Όταν γράφει στον Ρωμανό, που ήταν σε εκστρατεία, ότι θα του
γράψει ένα βιβλίο (Επιστ. 3 σ. 225), εννοεί ένα εγκώμιο (πρβλ. Επισ-
στ. 6 σ. 232, Επιστ. 145, Επιστ. 161 σ. 419, Επιστ. 207 σ. 513 κτλ.).

22. VII b 12.

23. Άννα 3, 1 I 94, 14.

24. Seger, *Nikephoros Bryennios* (München 1888), 36 κ.ε.

25. VII a 17. 23.

26. VII c 1.

27. VII c 11.

28. Σκέφτομαι ότι η δημιουργία του είναι η εξής: ο Ψ. έγραψε την
επιστολή κατά προσταγή του Μιχαήλ. Όταν όμως έφυγε, ο Ψ. αντέ-
γραψε μερικά τμήματα, σημείωσε σύντομα άλλα, για να τα χρησι-
μοποιήσει αργότερα στη δουλειά του.

29. Με κανέναν τρόπο δεν πρέπει να συσχετίσουμε με αυτό τα χω-
ρία του πρώτου έργου, στα οποία ο Ψελλός παραλείπει προσωρινά
να διηγηθεί περαιτέρω λεπτομέρειες VI 73 *εἰς τὸ παρὸν ἀναβάλλο-
μαι - ἀφήμι νῦν*. VII 65 *ἀναβάλλομαι νῦν*. Σίγουρα δεν είχε σκεφτεί
μια πιο λεπτομερειακή παρουσίαση, θέλει μόνο να δείξει ότι ξέρει
περισσότερα από όσα δίνει. Μόνο σε ένα χωρίο VI 71 δίνει την υπό-
σχεση, που όπως φαίνεται δεν τηρεί, ότι θα μιλήσει για το ταφικό
μνημείο της Σκλήραινας. Εδώ όμως υπάρχει μια ολοφάνερη παρά-
λειψη του συντάκτη, που ξεχνά να αναφέρει για το μνημείο εκεί
όπου μιλά για την εκκλησία του Αγίου Γεωργίου VI 185-188.

30. VII c 1 μιλά για άκροατής, ενώ διαφορετικά αναφέρει αναγνώ-
στη. Ο Seger *B.Z.* II 149 πιστεύει άδικα ότι το έργο είναι ολοκληρω-
μένο, επειδή το ύφος δεν χρειάζεται τίποτε περισσότερο.

31. Τα παρέθεσα παραπάνω.

32. VII a 9 - VII 83 κ.ε., VII a 7 - VII 86, VII a 8-13 - VII 89 κ.ε.

33. Αυτό που μόνο λίγο υπαινίσσεται στο VII 89 κ.ε., το αναλύει διε-
ξοδικά μετά το θάνατο του αυτοκράτορα: VII a 8-13, για να κάνει
σαφείς στο γιο τις δικές του υπηρεσίες προς τη δυναστεία.

34. Αυτό το συμπεραίνουμε εύλογα από τα λόγια του Ατταλειάτη
292, 20, σύμφωνα με τα οποία πεθαίνει απρόσμενα λίγο μετά το θά-
νατο του *ύπογραφέως*, τον οποίο σκότωσε το βέλος του επαναστά-
τη στρατιώτη που απευθυνόταν στον Βοτανειάτη (295, 6 κ.ε.) και ο
οποίος υπηρετούσε κάτω από τη δικαιοδοσία του Ψελλού. (Ο
Seger 150 από σφάλμα μιλά για τον Νικηφορίτζη). Δεν πρέπει να
υπάρχει αμφιβολία για την ταύτισή του με τον Μιχαήλ από τη Νικο-
μήδεια. Ο Ψ. λέει βέβαια ότι καταγόταν από το Κπελ (Επιστ. 95 σ.
339), αλλά ο πατέρας του μπορεί κάλλιστα να γεννήθηκε στη Νικο-
μήδεια (*ἔλκων τὸ γένος* λέει ο Ατταλειάτης). Είναι χαρακτηριστικό
ότι ο Ψ. στον επιτάφιο λόγο προς τη μητέρα του λέει emphaticά για
τους γονεῖς της ότι και οι δύο ήταν Βυζαντινοί, αλλά δεν λέει τίποτε
παρόμοιο για τον πατέρα του (Σάθας MB 5, 6). Ακόμη και η πίστη
προς την εξόριστη Ευδοκία συνηγορεί υπέρ της ταύτισης (πρβλ.
Ατταλ. 181, 1 κ.ε.).

Ο Ιωάννης Συκουτρής και ο Ελληνισμός

του ΔΑΝΙΗΛ Ι. ΙΑΚΩΒ

Η επιστημονική παραγωγή του Συκουτρή παρουσιάζει μian αξιοπρόσεκτη διχοτομία: Οι γερμανόγλωσσες εργασίες του αποτελούν θεμελιώδεις συμβολές στην κλασική φιλολογία, και είναι φυσικό να βρίσκονται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος κάθε ειδικού μελετητή που ασχολείται με τομείς όπως η αρχαία επιστολογραφία ή τα προβλήματα γνησιότητας των κειμένων. Αντίθετα, τα ελληνόγλωσσα μελετήματά του – με εξαίρεση τις μνημειώδεις ερμηνευτικές εκδόσεις του πλατωνικού *Συμποσίου* και της αριστοτελικής *Ποιητικής* – προορίζονται, κατά κύριο λόγο, για το ευρύ καλλιεργημένο κοινό και είτε αποσκοπούν στην εκλαΐκευση θεμάτων και μεθόδων της κλασικής φιλολογίας είτε θίγουν γενικότερα ζητήματα και επίκαιρους προβληματισμούς. Είναι εύλογο σε αυτήν την ομάδα μελετημάτων να αναζητήσουμε τις απόψεις του για τον Ελληνισμό. Θα πρέπει, ωστόσο, πριν προχωρήσουμε στην εξειδίκευση του θέματος, να υπογραμμίσουμε προκαταβολικά δύο περιοριστικούς παράγοντες που επηρεάζουν καθοριστικά το θέμα μας: α) Ο Συκουτρής δεν διατύπωσε ποτέ μια συγκροτημένη, συστηματική και ολοκληρωμένη θεωρία περί Ελληνισμού, αλλά μόνο περιστασιακά διατύπωσε κάποιες απόψεις. Αυτό σημαίνει ότι θα διαπράτταμε ανεπίτρεπτο μεθοδολογικό σφάλμα αν, με βάση τις ευκαιριακές του θέσεις – όσο ενδεικτικές ή δηλωτικές των προθέσεών του και αν είναι αυτές – τον χρεώναμε τελεσίδικα με μια θεωρία που ο ίδιος ρητά δεν πρότεινε ποτέ. β) Ο μοναδικός δρόμος προσπέλασης των απόψεών του είναι το γραπτό έργο του. Αυτό με τη σειρά του σημαίνει ότι δεν είμαστε σε θέση να ανασυνθέσουμε τον οριστικά χαμένο προφορικό του λόγο στο πλαίσιο των παραδόσεών του ή άλλων δημόσιων συζητήσεων και εκδηλώσεων, όπου ενδεχομένως θα ανέπτυξε πιο εμπεριστατωμένα και θα υπερασπιζόταν με αναλυτική επιχειρηματολογία τις θέσεις του για το θέμα που μας απασχολεί. Η μόνη δυνατότητα, επομένως, που μας απομένει είναι να

επιχειρήσουμε, με τη δέουσα περίσκεψη, μια ερμηνευτική προσέγγιση των απόψεών του, παρά τους κινδύνους του υποκειμενισμού που ελλοχεύουν σε κάθε παρόμοιο εγχείρημα.

Ύστερα από αυτές τις προκαταρκτικές διευκρινίσεις, μπορούμε να προχωρήσουμε στην επιλεκτική παράθεση ορισμένων πληροφοριών που θα είναι χρήσιμες και κρίσιμες για το θέμα μας. (Οι περισσότερες από αυτές προέρχονται από το Υπόμνημα προς τη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, το οποίο ο Συκουτρής υπέβαλε το 1933, όταν ήταν υποψήφιος για τη θέση του τακτικού καθηγητή της αρχαίας ελληνικής φιλολογίας.) Ο Συκουτρής γεννήθηκε στη Σμύρνη την πρώτη ημέρα του τελευταίου μηνός του 1901. Τα στέρεα θεμέλια της πλατιάς μόρφωσής του τα οφείλει σ' ένα σεβαστό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα με πολύχρονη και ευεργετική δράση και παράδοση, την Ευαγγελική Σχολή της Σμύρνης, η οποία υπήρξε σημαντική εστία ελληνικής παιδείας από το 1708 έως το 1922, το έτος της “Συμφοράς”, όπως το αποκαλούσε ο ίδιος ο Συκουτρής. Τον Σεπτέμβριο του 1922, τρεις μόλις μήνες μετά τη λήψη του πτυχίου του από τη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, αναλαμβάνει υπηρεσία ως φιλόλογος καθηγητής στο Ιεροδιδασκαλείο της Λάρνακας στην Κύπρο, όπου παρέμεινε ως το καλοκαίρι του 1924. Είναι αξιοσημείωτο ότι τα πρώτα 56 μελετήματα ή βιβλιοκρισίες, κάτι παραπάνω δηλαδή από το ένα τέταρτο της συνολικής συγγραφικής του παραγωγής που αναγράφεται στον συγκεντρωτικό πίνακα των δημοσιευμάτων του, ανάγονται στην κυπριακή περίοδο και είναι δημοσιευμένα σε κυπριακά περιοδικά και έντυπα, με τα οποία εξακολούθησε να συνεργάζεται και μετά την επιστροφή του στην Αθήνα, στο Πανεπιστήμιο της οποίας διορίστηκε βοηθός. (Το 1925 αναγορεύτηκε αριστούχος διδάκτωρ, εκδίδοντας για πρώτη φορά ένα έργο του Μιχαήλ Ψελλού, το *Βίο και Πολιτεία του Όσιου Αυξεντίου*, γεγονός που μαρτυρεί το

ρό και διαρκές του ενδιαφέρον για τη βυζαντινή φιλο-
α. Στη συνέχεια εγκαθίσταται στη Γερμανία, όπου
αμένει ως υπότροφος οχτώ συνολικά εξάμηνα –δύο
Λειψία και έξι στο Βερολίνο– σπουδάζοντας κοντά σε
ανείς καθηγητές, από τους οποίους περιορίζομαι να
μονεύσω τον διαπρεπέστερο, τον Ulrich von
amowitz-Moellendorff. Το 1930 αναγορεύεται υφηγη-
του Πανεπιστημίου Αθηνών, ιδιότητα που διατήρησε
τον τραγικό του θάνατο, αφού η υποψηφιότητά του σε
η τακτικού καθηγητή απορρίφθηκε υπέρ του Αντω-
Χατζή, και η ομόφωνη εκλογή του σε θέση καθηγητή
γερμανόφωνο Πανεπιστήμιο της Πράγας δεν επικυ-
ηκε από το Τσεχοσλοβακικό Υπουργείο Παιδείας. Η
λιασμένη έκδοση του πλατωνικού
ποσίου (1934) σηματοδοτεί την
ή του τέλους. Οι έντονες τριβές με
ηλότυπο ακαδημαϊκό περιβάλλον
με την ανώριμη νεοελληνική κοι-
ία τον φθείρουν και τον οδηγούν
ν πρώιμο θάνατο. Βέβαια, ίσως η
εμική κατά της έκδοσής του να
υπήρξε το μοναδικό αίτιο που τον
ρε στην απόφαση να πάρει τον
τερο μυστικό ανήφορο του Ακρο-
ίνθου» στις 21 Σεπτεμβρίου του
7.

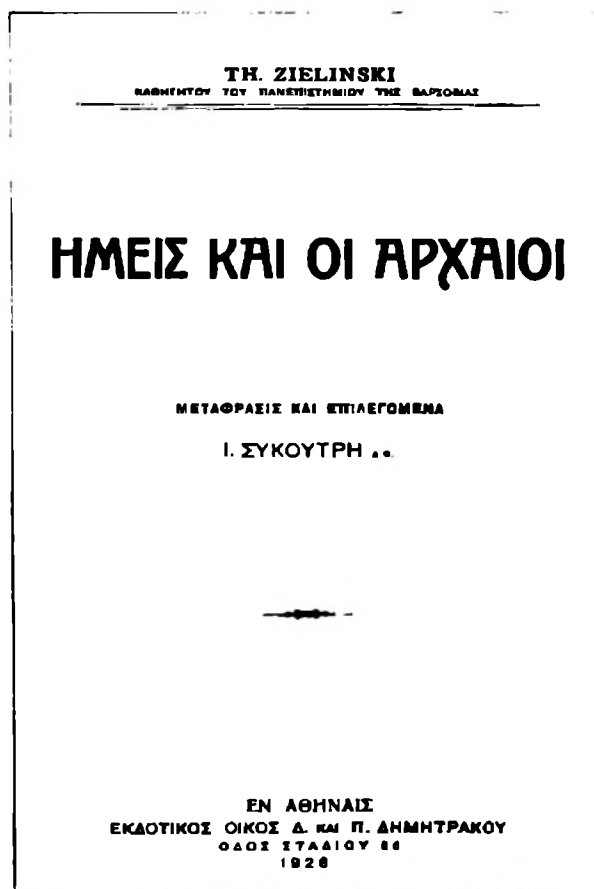
(Η αδρή βιογραφική παρουσίαση
προηγήθηκε δεν αποσκοπούσε
ο στην υπόμνηση μερικών κομβι-
σημείων από τη ζωή και τη στα-
δρομία του Συκουτρή αλλά και
ν υπογράμμισή της.) Η στενή
ση του με δύο τρόπους του αλύτρω-
μείζονος Ελληνισμού –η κατα-
ή του από τη μικρασιατική
ρηνη και η θητεία του στη μαρτυ-
ή Μεγαλόνησο–, ασφαλώς θα του πρόσφεραν ερεθί-
τα για να στοχαστεί πάνω στη μοίρα και την πορεία
πολύπαθου Γένους. Ο καθηγητής Νικόλαος Τωμαδά-
στα 1978 σημειώνει σχετικά με αυτό το θέμα τα εξής,
ράζοντας συγχρόνως και κάποιο παράπονο: «Δέν
μετώπισε τὸ πρόβλημα τῆς Μικρασιατικῆς Κατα-
οφῆς ἢ τῆς Κυπριακῆς ἐλευθερίας. Θὰ ἐπερίμενέ τις
εἶχε γράψει διὰ τὸν Χρυσόστομον Σμύρνης, διὰ τὸν
ίου Νικόδημον, ἢ νὰ ξεσπαθώσῃ τὸ 1931 ὑπὲρ τῆς
πρου, ἢ νὰ ὁμιλήσῃ εἰς ἓν μνημόσυνον τῶν Σμυρναίων
τὰ θύματα τοῦ 1922. Οὐδὲν τούτων ἔπραξεν. Καὶ
ος εἶχε διδάσκαλον τὸν Μαργαρίτην Εὐαγγελίδην,
ερώσαντα τὴν ζωὴν του ὑπὲρ τῆς ἐλευθερώσεως τῆς
κραςίας». Πράγματι, ο Συκουτρής δεν έλαβε ενεργό
ος σε καμιά από τις εκδηλώσεις που μνημονεύθηκαν
πάνω, αλλά ίσως δεν είναι χωρίς σημασία όσα σημειώ-
ο ίδιος σ' ένα μελέτημά του για την επιβίωση της αρχαι-

ότητας στη σύγχρονη Ελλάδα. Παραθέτω τη σχετική
περικοπή: «Πρὸ ἀναλόγων καθηκόντων εὐρέθῃ ὁ διδά-
σκαλος καὶ εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα. Εἰς ἐκεῖνον εἶχεν
ἀνατεθῇ ἡ ἐντολὴ νὰ διατηρήσῃ ἄσβεστον τὴν πίστιν εἰς
τὴν Ἰδέαν. Οἱ ἐλεύθεροι δὲν ἔπρεπε, μέσα εἰς τὰς προσπα-
θείας των νὰ καρπωθοῦν καὶ ὑλικῶς τῆς πολιτικῆς ἐλευ-
θερίας των τ' ἀγαθὰ, μέσα εἰς τὰς ἐσωτερικὰς των διαμά-
χας καὶ τὰ τοπικιστικὰ των συμφέροντα –καὶ ἦσαν τόσον
ἰσχυρά!– νὰ λησμονήσουν ὅτι ἔχουν ἀδελφοὺς ἀλύτρώ-
τους, ὅτι αὐτοὶ ἀποτελοῦν τοὺς μέλλοντας ἐλευθερωτὰς
καὶ τῶν τόπων ἐκεῖνων οἱ ὅποιοι τὸ 21 μὲ τοὺς ἀγῶνες ἢ τὸ
μαρτύριόν των συνετέλεσαν καὶ αὐτοὶ εἰς τῆς μικρᾶς
γωνίας τὴν ἀπελευθέρωσιν. Δὲν ἔπρεπε νὰ διστάσουν νὰ
προσφέρουν εἰς κάθε στιγμὴν τὰς θυσίας ποὺ τοὺς ἀπῆτει
ἡ Ἰδέα. Καὶ τὸ ἐπέτυχαν οἱ διδάσκαλοι».

Ο Συκουτρής ήταν ο ίδιος δάσκαλος,
και δεν αποκλείεται να πρόσφερε με την
προφορική του διδασκαλία έργο μονι-
μότερο και ουσιαστικότερο από τις εφή-
μερες πανηγυρικού χαρακτήρα εκδη-
λώσεις. Πρέπει όμως να ομολογήσουμε
ότι εδώ κινούμαστε στο χώρο των εικα-
σιών, αφού, όπως επισημάνθηκε και
στην αρχή, αφετηριακό σημείο και οδη-
γός των σκέψεών μας πρέπει να αποτε-
λέσει μόνο το γραπτό του έργο.

Είναι, πάντως, χαρακτηριστικό ότι οι
απόψεις που μόλις παρατέθηκαν κατα-
τίθενται σ' ένα δοκίμιο για τη σχέση της
νεότερης Ελλάδας με την αρχαιότητα,
πράγμα που σημαίνει ότι ο Συκουτρής
αντιμετώπισε το θέμα του Ελληνισμού,
στο βαθμό που αυτό τον απασχόλησε,
από τη σκοπιά του κλασικού φιολό-
γου. Το δοκίμιο για το οποίο γίνεται εδώ
λόγος είναι τα «Επιλεγόμενα» στο

βιβλίο του κορυφαίου πολωνού ελληνιστή Θαδαίου
Zielinski *Ἡμεῖς καὶ οἱ Ἀρχαῖοι*. Πρόκειται για μαχητικές
διαλέξεις που ο Zielinski έδωσε στην Πετρούπολη στις
αρχές του αιώνα μας, για να υπογραμμίσει την πολύτιμη
συνεισφορά της αρχαιότητας στη διαμόρφωση του ευρω-
παϊκού πολιτισμού και για να προασπίσει τη διδασκαλία
των κλασικών μαθημάτων στη Δευτεροβάθμια Εκπαί-
δευση. Ο Συκουτρής μετέφρασε το βιβλίο αυτό το 1923,
δηλαδή όσο ακόμη βρισκόταν στην Κύπρο, αλλά η μετά-
φραση κυκλοφόρησε το 1928. Ο μεταφραστής θεώρησε
σκόπιμο και απαραίτητο να επιτάξει διεξοδικά «Επιλεγό-
μενα», για να φωτίσει μια πτυχή που ο Zielinski, όπως
ήταν εύλογο, δεν είχε θίξει: τη σχέση της νεότερης Ελλά-
δας με το παρελθόν της, δεδομένου ότι οι σύγχρονοι
Έλληνες δεν είναι απλώς παθητικοί δέκτες και ουδέτεροι
διαχειριστές της αρχαίας πολιτισμικής κληρονομιάς αλλά
και φυσικοί συνεχιστές της.

Ο Συκουτρής εκκινεί από την αξιωματική θέση ότι ο άνθρωπος ως κοινωνικό ον, και όχι ως απλός βιολογικός οργανισμός, είναι προικισμένος, σε σύγκριση με τα άλλα έμβια, με ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα χάρη στο οποίο υπερβαίνει τα όρια της πεπερασμένης ζωής του και είναι σε θέση να γνωρίσει, να αξιολογήσει και να κατανοήσει το παρελθόν αφενός, και να σχεδιάσει, με αρκετές πιθανότητες επιτυχίας, το μέλλον αφετέρου. Πρόκειται για την ιστορική διάσταση, η οποία με τη διαχρονικότητά της συμβάλλει στη διαμόρφωση πνευματικών φαινομένων όπως είναι η δημιουργία και κρυστάλλωση της εθνικής συνείδησης ενός λαού. Για να εξεταστεί, επομένως, η δημιουργία της νεοελληνικής συνείδησης, πρέπει να διερευνηθεί ο ρόλος που διαδραμάτισε η αρχαιότητα προς την κατεύθυνση αυτή, γιατί, αν για τους λαούς της νεότερης Ευρώπης ήταν αρκετή για τον προσδιορισμό της εθνικής τους ταυτότητας η διάκρισή τους από τους γείτονες με βάση την ομογλωσσία, την ομοδοξία και την κοινότητα ορισμένων ειδοποιών πολιτισμικών γνωρισμάτων, οι νεότεροι Έλληνες έπρεπε απαραίτητως να λάβουν υπόψη τους ένα πρόσθετο στοιχείο: τη σχέση “ημείς και οι αρχαίοι”. Η ανάγκη αυτή δημιουργήθηκε ως γόνιμη αντίδραση στις θέσεις του Jakob Philipp Fallmerayer, ο οποίος αμφισβήτησε τη συνέχεια του Ελληνισμού από την αρχαιότητα ως τα νεότερα χρόνια και έτσι οδήγησε στη γένεση του ιστορισμού, με επιφανέστερο εκπρόσωπό του τον Κωνσταντίνο Παπαρρηγόπουλο, και στη δημιουργία ενός νέου επιστημονικού κλάδου, της Λαογραφίας, με ιδρυτή της τον Νικόλαο Πολίτη. Αν σκοπός της ιστοριογραφίας ήταν να προσαγάγει εκείνα τα τεκμήρια που θα κατέρριπταν από ιστορική άποψη τις θέσεις του Fallmerayer, στόχος της Λαογραφίας ήταν η μελέτη των υλικών και πνευματικών μνημείων του λαϊκού πολιτισμού, για να καταδειχθεί η συνέχεια του Ελληνισμού μέσα από τα ήθη, τα έθιμα και τις δοξασίες του απλού λαού, ο οποίος αναδεικνύεται αυτή την εποχή σε ουσιώδη παράγοντα για τον προσδιορισμό της εθνικής ταυτότητας.

Σε ποια εποχή όμως συμβαίνουν όλα αυτά; Βρισκόμαστε στο πρώτο μισό του 19ου αιώνα, και συγκεκριμένα στα 1830, όταν εμφανίζεται η θεωρία του Fallmerayer, και στη ρομαντική Ευρώπη συγκροτούνται τα εθνικά κράτη ως απάντηση στο υπερεθνικό και οικουμενικό όραμα του Διαφωτισμού. Από την άποψη αυτή έχει μερικώς δίκαιο ο Συκουτρής όταν τοποθετεί την ανάπτυξη της εθνικής συνείδησης «κατά την πρό και μετά τὸ 21 περίοδον», με τη διαφορά όμως ότι αντί για εθνική συνείδηση θα έπρεπε να κάνει λόγο για εθνικό κράτος. Πράγματι, νεότερες ιστορικές έρευνες έδειξαν, όπως θα δούμε παρακάτω, ότι η διαμόρφωση της νεοελληνικής εθνικής συνείδησης άρχισε να συντελείται έξι περίπου αιώνες πριν από την επανάσταση του 1821, στις αρχές του 13ου αιώνα.

Βέβαια, σε τέτοιου είδους φαινόμενα οι χρονολογικές

τομές είναι πάντοτε συμβατικές και εν πολλοίς αυθαίρετες, αφού οι εκδηλώσεις του πνεύματος –και η εθνική συνείδηση ανήκει στις κατ’ εξοχήν εκδηλώσεις του πνεύματος– είναι προϊόντα ρήξης με το παρελθόν αλλά και δημιουργικής συνέχειάς του υπό νέο πρίσμα. Κάθε περίοδος, επομένως, είναι η διαλεκτική σύνθεση συνεχειών και ασυνεχειών, τομών και συνεκτικών αρμών. Στο σημείο αυτό θα ήθελα να θυμίσω ορισμένα γνωστά πράγματα, τα οποία, ωστόσο, κρίνονται απαραίτητα για να κατανοήσουμε τη θέση του Συκουτρή. Η σημαντική στροφή του ενδιαφέροντος προς τα επιτεύγματα του λαϊκού πολιτισμού συντελείται για πρώτη φορά στη Γερμανία, όταν στα 1774 ο Herder εκδίδει παλαιά λαϊκά τραγούδια (*alte Volkslieder*), με πρόθεση να αποκτήσει ο γερμανικός λαός αυτογνωσία με τη βοήθεια των μνημείων της γνήσιας και αδιάφθορης πολιτισμικής του παράδοσης. Την ίδια περίοδο η Γαλλική Επανάσταση έχει καταλυτικές συνέπειες στον τομέα της εθνικής συνείδησης, καθώς η έννοια του λαού αναβαθμίζεται, και αποκτά κυριαρχικά δικαιώματα το σώμα των ανωνύμων πολιτών, ενώ ο ρόλος του ηγεμόνα και της ολιγαριθμης άρχουσας τάξης συρρικνώνεται σημαντικά. Γενικά, κατά την περίοδο 1770-1850 τοποθετείται η κρίσιμη εποχή της δημιουργίας των εθνικών κρατών, των εθνικών συμβόλων και των εθνικών ύμνων στην Ευρώπη, και το κλίμα αυτό συνέβαλε, ασφαλώς, στη θετική ανταπόκριση των ξένων δυνάμεων στην προσπάθεια των Ελλήνων να ανακτήσουν την ανεξαρτησία τους και να ιδρύσουν το δικό τους εθνικό κράτος. Εκείνο, λοιπόν, που συμβαίνει με την Εθνεγερσία του 1821 είναι η συγκρότηση του ελληνικού κράτους πάνω σε εθνική βάση. Για να γίνει όμως αυτό προϋποτίθεται η ύπαρξη εθνικής συνείδησης: αυτό το στοιχείο φαίνεται να μην λαμβάνει επαρκώς υπόψη του ο Συκουτρής, όταν συγχρονίζει τη διαμόρφωση εθνικής συνείδησης και τη δημιουργία εθνικού κράτους. Επομένως, επαναλαμβάνουμε, η θέση του συγγραφέα είναι μερικώς και υπό όρους ορθή.

Το ερώτημα που προβάλλει επιτακτικά στο σημείο αυτό είναι: Πώς αρχίζει να διαμορφώνεται η νεοελληνική εθνική συνείδηση; Ας παραθέσουμε πρώτα από όλα τις σχετικές απόψεις του Συκουτρή. «Εἰς τὸν μακροχρόνιον λήθαργον τῆς δουλείας, εἰς τὸν ὅποιον τὸ ἔθνος κουρασμένον καὶ ἐξηντλημένον ἀπὸ τοῦ 15 αἰῶνος ὑποπίπτει, διὰ τὰ ἐπανακτῆση δυνάμεις καὶ τὰ υποστῇ τὴν ἀπαραίτητον ἐσωτερικὴν του ἀνακαίνισιν, συνείδησιν τῆς ἐθνικῆς του ὑποστάσεως δὲν εἶχε κληρονομήσει ἀπὸ τοῦ ἄχρωμον ἐθνικῶς Βυζάντιον. Ἡ πρὸς τοὺς Φράγκους καὶ τοὺς Τούρκους ἀντίθεσις εἶχε θρησκευτικὸν μᾶλλον χαρακτήρα. Ὡς ἀρνητικὸν στοιχείον παρεῖχεν ὄχι ἄχρηστον ὕλικόν –ὕλικόν ὅμως μόνον– πρὸς ἐθνικῆς συνείδησεως δημιουργίαν. Ἡ ἀπαρχὴ ἐλληνικοῦ πατριωτισμοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Κομνηνῶν καὶ Παλαιολόγων, γέννημα τῶν ἀγώνων κατὰ τῶν ὁμοδόξων βαλκανικῶν λαῶν

ένος και της αναγεννήσεως της σπουδής των ελληνικών γραμμάτων ἀφ' ἑτέρου, σβήνει προτοῦ νὰ γεννοβοῖ. Ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου τὸν ζυγὸν ἐπέρχεται καὶ πάλιν χριστιανικῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς ἡ ἔνωσις, καὶ ὁ τριάρχης γίνεται καὶ πάλιν ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Γένους τῶν σιανῶν, ὅχι τοῦ ἔθνους τῶν Ἑλλήνων. Ἡ μελέτη τῶν ἡλικῶν γραμμάτων σταματᾷ, οἱ λόγιοι φεύγουν, μαζὶ τὰ ἔργα τῶν προγόνων. Κανεὶς δὲν ἐνδιαφέρεται νὰ τ' ἐγράψῃ πλέον, καὶ τὰ ἐναπομείναντα ἢ ἰδρυόμενα λεῖα προορισμὸν ἔχουν κληρικοὺς νὰ παράγουν, ἀμένους νὰ διαβάσουν χωρὶς λάθη καὶ νὰ γράφουν ἰς ἀνορθογραφίας». Ὅλα τα διαθέσιμα στοιχεῖα, ἴσο, καὶ τα πορίσματα τῆς σύγχρονης ιστορικῆς ἐρεῦ- συγκλίνουν σήμερα στὴν ἀποψη ὅτι μετὰ τὴν πτῶση Κωνσταντινουπόλεως στὰ χέρια τῶν Φράγκων τὸ 1204 τελεῖται μιὰ συσπείρωση τοῦ δυναμικότερου συστατι- τοιχείου τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, τοῦ ἐλληνικοῦ ῆνα, καὶ ἐτὶ υποχωρεῖ αισθητὰ ὁ οἰκουμενικὸς χαρα- ρας τῆς βυζαντινῆς αυτοκρατορίας καὶ ἐνισχύεται ἡ κική ομοιομορφία. Ἰδιαιτέρως εὐστοχες καὶ καίριες αὖ ἐν προκειμένῳ οἱ παρατηρήσεις τοῦ Σβορώνου: «Ὁ ορικός που θα ἤθελε νὰ συνοψίσῃ σ' ἓνα γενικότατο γράμμα τὴν ἐξέλιξη τοῦ συνειδησιακοῦ περιεχομένου ἡ ἐλληνικῆς ἐθνότητος, ἀπὸ τὴν ἰδρυση τῆς Ρωμαϊκῆς ατολικῆς Αυτοκρατορίας ὡς τὴν οριστικὴ πτῶση τοῦ ζαντίου, μπορεῖ νὰ διακρίνῃ στὴν ἐξέλιξη αὐτὴ δύο ἰσχυροὺς κατευθύνσεις: πρῶτα πρῶτα μιὰ βαθμιαία

ἀλλὰ σταθερὴ πορεία ἀπομάκρυνσης ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ ἰδέα· καὶ ἐπειτα, τὴν ἀντίρροπὴ πορεία πρὸς τὴν ἀνασύν- δεση μετὰ τὴν ἐλληνικὴ παράδοση, ἀνασύνδεση που φανε- ρώνει τὴν ἀνάπτυξη μιᾶς ολοένα καὶ πιο καθαρῆς ἐθνικῆς συνείδησης καὶ μεταβάλλει τὴν ἐλληνικὴ ἐθνότητα σὲ ὁλο- κληρωμένο καὶ συγκροτημένο ἔθνος, μετὰ τὴ σημερινή σημασία τοῦ ὅρου: μιὰ διαμορφωμένη σταθερὴ κοινότητα ἀνθρώπων μετὰ συνείδηση ὅτι ἀποτελεῖ ἓνα ἐνιαῖο καὶ ἀλλη- λέγγυο πολιτικὸ καὶ πολιτισμικὸ σύνολο μετὰ κοινὰ υλικά καὶ πνευματικά συμφέροντα καὶ μιὰ σταθερὰ ἐκφρα- σμένη βούληση πολιτικῆς καὶ πολιτισμικῆς αὐτονομίας ἢ ἀνεξαρτησίας». Ἡ διατύπωση τοῦ Συκουτρῆ, ἐπομένως, μετὰ τὸν γενικόλογον καὶ ἀφοριστικὸν χαρακτήρα τῆς σχημα- τοποιεῖ ἐξαιρετικὰ καὶ ἀπλουστεύει υπερβολικὰ τὰ γεγο- νότα, σὲ βαθμὸ μάλιστα πού νὰ υποτιμᾶται ἡ συμβολὴ τῆς ὀψιμης φάσης τῆς Βυζαντινῆς Αυτοκρατορίας στὴ δια- μόρφωση τῆς νεοελληνικῆς ἐθνικῆς συνείδησης.

Ἐξίσου γενικόλογον καὶ ἀφοριστικὴ εἶναι ἡ ἀκόλουθη θέση τοῦ Συκουτρῆ: «Ἀπὸ τὸ χάος τῶν χριστιανικῶν ἐθνοτήτων τῆς Ἀνατολῆς [τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος τὸ ἰδα- νικόν] ἀπεχώρισε καὶ ὠλοκλήρωσε τὴν ἐλληνικὴν ἐθνό- τητα ὡς ἔθνος, ἀπὸ τὸν Ρωμαῖον ἐδημιούργησε τὸν Ἕλληνα. Αὐτὴν τὴν βαθυτέραν σημασίαν ἔχει ἡ ἐπανα- φορὰ τοῦ ἐθνικοῦ μας ὀνόματος, πού ὑπῆρξεν ἀφορμὴ τόσων καὶ τόσων Φιλιππικῶν ἐναντίον τῶν πνευματικῶν ἡγετῶν του». Ὁ Συκουτρῆς υπαινίσσεται ἐδῶ τὴ διαμάχην πού ξέσπασε ἀνάμεσα σὺς λογίους καὶ διανοουμένους

το 1901 μετά την έκδοση της *Ιστορίας της Ρωμιοσύνης* του Αργύρη Εφταλιώτη. Ο αρχαιολόγος Γεώργιος Σωτηριάδης επέκρινε με δριμύτητα τη χρήση του όρου “Ρωμιός”, ενώ ο Παλαμάς την υπερασπίστηκε, προσπαθώντας να δείξει ότι η λέξη δεν παραπέμπει πάντοτε σε αρνητικά χαρακτηριστικά του ελληνικού λαού, χαρακτηριστικά που, όπως έδειξε ο Fernand, δημιουργήθηκαν επί τουρκοκρατίας, όταν οι υπόδουλοι Έλληνες ήταν υποχρεωμένοι να μετέρχονται ποικίλα ανορθόδοξα μέσα για να επιβιώσουν. Όπως και να έχει το πράγμα, το βέβαιο είναι ότι η λέξη “Έλλην” ήδη από το 13ο αιώνα χάνει τη σημασία “ειδωολάτρης” και χρησιμοποιείται, τουλάχιστον από τους λογίους, ως εθνική επωνυμία. Πώς όμως εξηγείται η αυτονόητη υποδοχή και η ακαριαία εξάπλωση αυτού του εθνικού ονόματος στα χρόνια της Επανάστασης; Η εξήγηση πρέπει να αναζητηθεί σ’ έναν παράγοντα που τον τόνισε σχετικά πρόσφατα ο Ι.Θ. Κακριδής, ο οποίος ασχολήθηκε συστηματικά με το πρόβλημα της επιβίωσης των Ελλήνων στη λαϊκή μας παράδοση. Ιδού η εικόνα που είχε ο απλός λαϊκός άνθρωπος: «Οι Έλληνες ήταν θεόρατοι, εφτά ως εννιά πήχες ψηλοί, σαν τις λεύκες. Μόνο το κεφάλι τους ήταν μια πήχη μεγάλο. Ακόμα, είχαν τόσο μακριά χέρια, που, όταν έχτιζαν το κάστρο στην Ίμπρο, άπλωναν και έπαιρναν τις πέτρες που χρειάζονταν από τη Σαμοθράκη, το άλλο νησί αντίπερα. Τα γένια τους κατηφόριζαν ως τα γόνατα, και τα μουστάκια τους ήταν τόσο μακριά, που για να φάνε έπρεπε να τα δένουν στο σβέρκο τους πίσω. Όσο για δύναμη, οι Έλληνες ήταν θηρία· ξερίζωναν δέντρα, σήκωναν τις μαρμαρόπετρες που έχτιζαν με το ένα χέρι, παράβγαιναν στο λιθάρι ρίχνοντας μυλόπετρες· δρασκέλιζαν τα ποτάμια, πηδούσαν από βουνοκορφή σε βουνοκορφή, και όταν περνούσαν ή φώναζαν ο ένας του άλλου, όλα τα βουνά σειόνταν ένα γύρο». Παράλληλα, λοιπόν, με τη λόγια παράδοση η έννοια του Έλληνα στον απλό λαό δεν είχε εξαφανιστεί, αλλά είχε προσλάβει μυθικές διαστάσεις. Η ανάδειξη του παλαιού ως σεβαστού, ωραίου και δυνατού και η αντιπαράθεσή του με το εκφυλισμένο και παρακμασμένο παρόν είναι ένας τόπος γνωστός ήδη από την αρχαία λογοτεχνία... Όταν, λοιπόν, οι “Ρωμιοί” παίρνουν τα όπλα του Μεγάλου Σηκωμού το 1821, δημιουργούνται οι ευνοϊκές συνθήκες για τη σύγκλιση τριών παραμέτρων: της λαϊκής παράδοσης –που αντιμετώπιζε τους Έλληνες ως πρότυπα δύναμης και γενναιότητας (αυτή τη γενναιότητα την είχαν αποκτήσει και πάλι οι επαναστατημένοι Έλληνες, που τώρα ένιωθαν ισάξιοι με τους προγόνους τους)–, της λόγιας παράδοσης –που έκανε συστηματικό λόγο κατά τα τελευταία προεπαναστατικά χρόνια για την αρχαιότητα μέσω της παιδείας– και του ρομαντικού κινήματος – που έβλεπε στους εξεγερμένους τους απογόνους των αρχαίων Ελλήνων. Η σύγκλιση αυτών των τριών παραγόντων έδωσε στο όνομα “Έλλην” την αίγλη και την ιστορική προοπτική του. Ο Συκουτρός, επομένως, έχει πάλι μερι-

κώς δίκαιο, όταν πιστεύει στην αιφνίδια και αυτονόητη μετονομασία των Ρωμιών σε Έλληνες στα χρόνια της Εθνεγερσίας. Χωρίς το αδιάλειπτο λαϊκό υπόγειο ρεύμα, ο λαός θα δυσκολευόταν να υιοθετήσει τόσο πρόθυμα το εθνικό όνομα “Έλλην”.

Συνοψίζουμε: Ο Ιωάννης Συκουτρός μεταφράζοντας το *Ημείς και οι αρχαίοι* του Zielinski προσπάθησε να δείξει τη συμβολή της αρχαιότητας στη διαμόρφωση της νεότερης Ελλάδας, πράγμα που τον οδήγησε σε σχηματισμούς, απλουστεύσεις και υπερεκτιμήσεις, καθώς και στην υποβάθμιση του ρόλου του Βυζαντίου. Δεν αποκλείεται να ωθήθηκε προς την κατεύθυνση αυτήν από την ανάγκη να υπερασπιστεί και να υπερτονίσει το απειλούμενο και μονίμως, όπως φαίνεται, βαλλόμενο μάθημα των Αρχαίων Ελληνικών στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Εκείνο που απομένει είναι να επαναλάβουμε την προειδοποίηση που διατυπώσαμε στην αρχή: οι ευκαιριακά διατυπωμένες θέσεις του Συκουτρή περί Ελληνισμού δεν αποτελούν κατά κανέναν τρόπο ολοκληρωμένη και τεκμηριωμένη θεωρία. Όποιος επιχειρήσει να εκμαιεύσει εκβιαστικά από τις μερικές διατυπώσεις μια γενικότερη θέση, κινδυνεύει να αποδώσει στον πρόωρα χαμένο μεγάλο φιλόλογο απόψεις που ο ίδιος δεν θα προσυπέγραφε στο πλαίσιο μιας συστηματικής και συνολικής πραγμάτευσης του θέματος.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Το παρόν κείμενο, που προδημοσιεύεται εδώ, αποτελεί ελαφρώς τροποποιημένη και συντομευμένη μορφή ομιλίας που δόθηκε στο Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν στις 13.12.1990. Είναι αυτονόητες οι ευχαριστίες μου προς τον Πρόεδρο και τα Μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου του Ίδρυματος όχι μόνο για την ευγενική τους πρόσκληση αλλά και, κυρίως, για την αφορμή να ασχοληθώ με ένα θέμα που, παρά το εξαιρετικό του ενδιαφέρον, δεν ανήκει στις άμεσες ερευνητικές μου προτεραιότητες. Ο αναγνώστης που θα επιθυμούσε να ενημερωθεί πληρέστερα για το θέμα μπορεί να συμβουλευτεί τις ακόλουθες βασικές εργασίες:

Ε. Γλύκατζη-Αρβελέρ, *Η πολιτική ιδεολογία της βυζαντινής αυτοκρατορίας*, Αθήνα 1977.

Α. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, Α', 2η έκδ., Θεσσαλονίκη 1974.

Κ.Θ. Δημαράς, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Αθήνα 1977.

Ι.Θ. Κακριδής, *Φως ελληνικό*, Αθήνα 1962.

———, *Οι Αρχαίοι Έλληνες στη νεοελληνική λαϊκή παράδοση*, Αθήνα 1978.

Α. Κυριακίδου-Νέστορος, *Λαογραφικά Μελετήματα*, Αθήνα 1975.

———, *Η θεωρία της ελληνικής λαογραφίας*, Αθήνα 1978.

Ν.Γ. Σβορώνος, *Ανάλεκτα νεοελληνικής ιστορίας και ιστοριογραφίας*, Αθήνα 1982.

Ι. Συκουτρός, *Μελέται και Άρθρα*, Αθήνα 1956 (ανατύπωση 1982).

——— (μετ.), Tadeuz Zielinski, *Ημείς και οι Αρχαίοι* (Πρόλογος, δύο μεταφράσματα και γενική επιμέλεια Ι.Ν. Καζάκης), Θεσσαλονίκη 1994. (Συλλογικό), *Ιωάννης Συκουτρός. Πενήντα χρόνια από τον θάνατό του*, Αθήνα 1988.

Ν. Τωμαδάκης, Ο Ιωάννης Συκουτρός ως βυζαντινολόγος, *Νέα Έστία* 104 (1978) 1426-1436, 1476-1485, 1555-1567 (= Νεοελληνικά, Β', Αθήνα 1983, σσ. 266-297).

εκδόσεις ΠΟΛΙΣ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ

- **ΒΟΛΤΑΙΡΟΥ:** Επιλογή από το Φιλοσοφικό Λεξικό και τις Φιλοσοφικές Επιστολές
Μετάφραση: Αντ. Δημητρίου - Πρόλογος: Α. Δ. Παπαγιαννίδης
 - **ΜΟΝΤΕΣΚΙΕ:** Δοκίμιο με θέμα το γούστο
Μετάφραση: Αντ. Δημητρίου - Πρόλογος: Παν. Μουλλάς
 - **Χάϊνριχ ΜΠΕΛΛ:** Ασφυκτική Προστασία
Μετάφραση: Ιάκωβος Κοπερτί - Πρόλογος: Τάσος Τέλλογλου

ΕΤΟΙΜΑΖΟΝΤΑΙ

Φιλοσοφία και Δοκίμιο

- **ΚΑΝΤ:** Η πρώτη εισαγωγή στην Κριτική της Κριτικής Ικανότητας
Επιμέλεια: Κοσμάς Ψυχοπαίδης
- **Εμμανουέλ ΛΕΒΙΝΑΣ:** Τέσσερις ταλμουδικές μελέτες
Εισαγωγή - Μετάφραση: Σταύρος Κ. Ζουμπουλάκης
- **ΝΤΙΝΤΕΡΟ:** Το παράδοξο με τον ηθοποιό
Μετάφραση: Αιμίλιος Βεζής - Πρόλογος: Βασίλης Παπαβασιλείου
- **Τσβετάν ΤΟΝΤΟΡΟΦ:** Κριτική της κριτικής
Μετάφραση: Γιάννης Κιουρτσάκης - Πρόλογος: Παν. Μουλλάς

Μυθιστόρημα

- **Νταϊήβιντ ΛΟΤΖ:** Αλλάζοντας θέσεις
Μετάφραση: Βασίλης Τομανάς - Πρόλογος: Δημήτρης Τζιόβας
- **Τζαίη ΜΑΚΙΝΕΡΝΙ:** Μανχάτταν
Εισαγωγή - Μετάφραση: Σώτη Τριανταφύλλου
- **Λέο ΠΕΡΟΥΤΣ:** Νύχτες κάτω από την πέτρινη γέφυρα
Μετάφραση: Ιάκωβος Κοπερτί
- **Κρίστοφερ ΦΡΑΝΚ:** Αμερικανική νύχτα
Μετάφραση: Αντ. Δημητρίου

Πολιτική

- **Νορμπέρτο ΜΠΟΜΠΙΟ:** Δεξιά και Αριστερά
Μετάφραση: Ελεονώρα Ανδρεδάκη
- **Κώστα ΜΠΟΤΟΠΟΥΛΟΥ:** Σοσιαλιστές και Εξουσία
Πρόλογος: Ν.Κ. Αλιβιζάτος

Ανάμεσα στις συμπληγάδες της αρχαίας και της νέας Ελλάδας

της **BENETIAS ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΟΥ**

Εχουμε διανύσει αρκετό δρόμο στη μελέτη της πολυθύλητης γενιάς του '30· αποτελεί μια σαφή γραμματολογική ενότητα, τόσο στην καλλιτεχνική όσο επίσης στην κριτική και θεωρητική της έκφραση. Έχουν κατά κόρον τονιστεί οι προσπάθειές της για ανανέωση του προσώπου του νέου ελληνισμού, για εκσυγχρονισμό με νηφαλιότητα και επιστημοσύνη, ενώ είναι επίσης γνωστές οι δημοτικιστικές καταβολές του ισχυρότερου ίσως τμήματός της. Τελικά όμως, με διάφορες αφορμές, συνειδητοποιούμε συνεχώς πως, ως γραμματολογικό σχήμα, η γενιά του '30 είναι ένα στενό, αν και καλοραμμένο, ρούχο που επιδιώκει να ντύσει μια πληθωρική και αντιφατική εποχή που συνεχώς μας διαφεύγει.

Ο Ιωάννης Συκουτρής αίφνης, ανήκει ή όχι στη γενιά του '30; Ένα χρόνο μικρότερος από τον Γιώργο Σεφέρη και τρία χρόνια μεγαλύτερος από τον Κ. Θ. Δημαρά, αντιμετώπισε κι αυτός τα καυτά ερωτήματα του μεσοπολέμου κι αναζήτησε τον δικό του δρόμο, ένα δρόμο μοναχικό που τον ώθησε στην αυτοχειρία αλλά και στην περιθωριοποίηση της προσφοράς του στη νεοελληνική διανοητική ζωή. Αν και ο Β. Ν. Τατάκης, στο μοναδικό αφιέρωμα της *Νέας Έστιας* το 1958, πρότεινε τη συμπερίληψη του Συκουτρή στη γενιά του '30¹, ποτέ κανείς, απ' όσο ξέρω, δεν σκέφτηκε, όχι να τον κατατάξει στη γενιά, κάτι τέτοιο εξάλλου δεν θα σήμαινε και πολλά, αλλά να συσχετίσει τις ιδέες του και το έργο του με τα προβλήματα της κρίσιμης εκείνης εποχής. Να αντιδιαστείλει τις δικές του απαντήσεις και προτάσεις σε εκείνες των συγχρόνων του για να μπορέσει να εκτιμήσει την οξύτητα της κριτικής του και τη δυναμικότητα της παρέμβασής του. Κι όμως ο Συκουτρής, ξεκινώντας από την κλασική φιλολογία και μένοντας ως το τέλος αφοσιωμένος στην επιστήμη του, μακριά από το δημοτικισμό, κατόρθωσε, στη σύντομη ζωή του, να αντιμετωπίσει τα κρίσιμότερα διανοητικά προβλήματα της εποχής του και να ασκήσει μια ρηξικέλευθη κριτική που μέχρι σήμερα δεν έχει ενεργοποιηθεί.

Έχει χυθεί αρκετό μελάνι για τη συμβολική σημασία που έχουν οι αυτοχειρίες των ποιητών. Όλοι παραδεχόμαστε ότι ο ηθελμένος θάνατος λ.χ. του Καρυωτάκη δεν σηματοδοτεί μόνον ή και καθόλου ένα προσωπικό αδιέξοδο αλλά το ποιητικό και ιδεολογικό αδιέξοδο μιας εποχής και μιας καλλιτεχνικής παράδοσης. Πολλές φορές μάλιστα η αυτοκτονία του καλλιτέχνη συμβάλλει στην αύξηση της αίγλης του. Όταν όμως ένας διανοούμενος ή επιστήμονας, ύστερα από χρόνια κοπιαστικής εργασίας και τριβής με προβλήματα που κατά τη γνώμη του είναι θεμελιώδη για την πνευματική ζωή της χώρας του, οδηγηθεί με τη θέλησή του στο θάνατο, η πράξη του αυτή προκαλεί αμηχανία και θεωρείται, ρητά ή άρρητα, ήττα. Είναι τάχα μικρότερη η δημιουργική αγωνία που τον κατατρώγει ή μήπως ο διανοούμενος και ο επιστήμονας βιώνουν λιγότερο έντονα τα προβλήματα και τα αδιέξοδα της εποχής τους; Πρόκειται προφανώς κι εδώ για ρομαντική προκατάληψη που περιβάλλει με φωτοστέφανο τις πράξεις των καλλιτεχνών αλλά δεν συγχωρεί ανάλογες στους κοινούς θνητούς. Η αυτοχειρία του Συκουτρή μάς φέρνει, νομίζω, αντιμέτωπους με τη σκοτεινή πλευρά της δεκαετίας του '30, μας καλεί να συνειδητοποιήσουμε ότι οι ανανεωτικές λύσεις και τα γραμματολογικά σχήματα που τελικά επικράτησαν δεν ήταν τα μόνα δυνατά στην εποχή τους αλλά ήταν ίσως εκείνα που είχαν τις περισσότερες, ενδογενείς και εξωγενείς, δυνατότητες επικράτησης.

Η συγκρότηση της εθνικής συνείδησης

Ανέλαβα να γράψω σ' αυτό το αφιέρωμα για τη συμβολή του Συκουτρή στη νεοελληνική φιλολογία. Οφείλω να ξεκαθαρίσω από την αρχή, ιδίως για τον μη πληροφορημένο αναγνώστη, ότι ο Συκουτρής δεν έγραψε μελέτες για νεοέλληνες συγγραφείς και έργα (με μία μόνο εξαίρεση, τον παλαμικό *Δωδεκάλογο του Γύφτου*) κι επομένως δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι προώθησε την έρευνα της

ελληνικής φιλολογίας σε συγκεκριμένους τομείς. Αν θεωρήσουμε τη νεοελληνική φιλολογία όχι ως ένα συσσωρευμένης γνώσης, αλλά ένα χώρο όπου διαυρώνονται οι ερμηνείες για τη φυσιογνωμία του νέου ηλνισμού, για την παράδοση αλλά και για τη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα, τότε η κριτική παρέμβαση Συκουτρής αποδεικνύεται καιρία. Σε πολλά κείμενά, εξάλλου, μιλά γενικά για την επιστήμη της φιλολο- , χωρίς να ξεχωρίζει σε κλασική, νεοελληνική κτλ. θα σταθώ επομένως μόνο στα «νεοελληνικά» δημοσι- ατά του αλλά, με τη βοήθεια όλων των γραπτών του περιέχονται στον τόμο *Μελέται και Ἄρθρα*², θα προ- ιθήσω να δώσω το στίγμα αυτής της παρέμβασης.

Συκουτρής ήταν κλασικός φιλόλογος. Είναι φυσικό μεγάλο μέρος του προβληματισμού του να αφορά στη ση της αρχαίας ελληνικής παράδοσης με τη νεοελληνι- κουλτούρα. Αλλά αυτή τη σχέση δεν την περιορίζει στο πεδο των γραμματειακών δανείων και επιδράσεων, πεδο στο οποίο κινήθηκαν αποκλειστικά οι νεότερι- ιστικοί φιλόλογοι. Εκείνος θέτει το γενικότερης σημα- ς ερώτημα της συμβολής της αρχαίας παράδοσης στη κρότηση της νεοελληνικής εθνικής συνείδησης. Κε- ικό μελέτημα για το ζήτημα αυτό, και ένα από τα ση- ντικότερά του, είναι τα «Ἐπιλεγόμενα εἰς τὸ ἔργον τοῦ Zielinski *Ἡμεῖς καὶ οἱ Ἀρχαῖοι*», ἔργο που μετέφρασε ος και εξέδωσε το 1928³. Η ιδέα που στηρίζει το μελέ- α αυτό και που αποτελεί καινοτομία για την εποχή της αί ότι η εθνική συνείδηση δεν υπάρχει από μόνη της μέ- στους αιώνες, στο πλαίσιο κάποιας αόριστης συνέχει- , αλλά ότι συγκροτείται λίγο πριν και κυρίως μετά τη μουργία εθνικού κράτους. Για να την αποδείξει εξετά- τη βυζαντινή περίοδο και την περίοδο της τουρκοκρα- ις ως προς την αίσθηση για το ἔθνος που διακρίνεται ρίως στα γραπτά μνημεία. Για το Βυζάντιο υποστηρίζει ς ούτε η λόγια ούτε η λαϊκή του παράδοση παρείχαν «τ- αραίτητα ἐκεῖνα ἠθικὰ στοιχεῖα πρὸς ἐθνικὴν ὁλοκλή- ρωσιν καὶ ἐθνικὴν δρᾶσιν. Εἶναι χαρακτηριστικόν, κάτι ὃν δὲν ἔτονίσθη μέχρι τοῦδε –παρ’ ἡμῖν, ὅτι, ἐν ἀντιθέσει ρὸς τοὺς Σέρβους καὶ Ἀλβανούς, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ πα- ῖδοσις τῶν τελευταίων των ἐθνικῶν ἀγώνων κατὰ τῶν ῦρκων ἀνέκαθεν ὑπῆρξε ζωντανή, οὐδενὸς βασιλέως λεμιστοῦ, οὐδεμίας μάχης, οὐδενὸς ἀνδραγαθήματος ἢ ᾶμνησις ἀπὸ τ’ ἀναρίθμητα τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας ετηρήθη εἰς τοῦ λαοῦ τὴν ἀνάμνησιν. Αὐτὸς ὁ Διγενῆς, οὗς σκληροὺς καὶ τραχεῖς τοὺς ἀγῶνας ἐναντίον τῶν θρῶν τῆς πίστεως, ἐξανεμίζεται εἰς ἥρωα παραμυθιοῦ- ῖνει τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα ποὺ θὰ ἤμποροῦσαν νὰ τὸν κά- νουν ὑπόδειγμα καὶ ἠθικὴν δύναμιν διὰ τὸν ἐθνικὸν ῶνα»⁴.

Συνεχίζοντας την παρακολούθηση της ανάπτυξης εθνι- ῆς συνείδησης, σταματά σε δύο σημαντικές στιγμές της τοχής μετά την ἄλωση: την κρητική λογοτεχνία και το λέφτικο τραγούδι. Από την πρώτη «λείπει σχεδὸν καθ’

ὁλοκληρίαν τὸ ἐθνικὸν αἶσθημα... Ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὴν ἰταλικὴν λογοτεχνίαν τῆς Ἀναγεννήσεως, ἡ λογοτεχνία αὕτη ἠγγνόησε τελείως σχεδὸν τὸ σημαντικώτατον πνευ- ματικὸν στοιχεῖον τῆς Ἀναγεννήσεως, τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πατριωτισμοῦ τῶν Ἰταλῶν»⁵. Αλλά και οι αγώνες των κλεφτῶν, «μεμονωμένοι ὅπως ἦσαν εἰς τὴν πραγματικό- τητα, γέννημα προσωπικῆς ἢ τοπικῆς ἐξεγέρσεως ἐνα- ντίον τῆς αὐθαιρεσίας τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ τυράννου, στεροῦνται καθ’ ὁλοκληρίαν παντὸς γενικωτέρας σημα- σίας ἰδεώδους, ποὺ νὰ τοὺς διέπη... Ἐθνικὸς ἥρωας ἔγινε ὁ κλέφτης ἀπὸ τοῦ 21 καὶ ἐξῆς, ἀφ’ ὅτου ἡ Ἰδέα ἔθηκεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ στέφανον ἐκ λίθου τιμίου, τὸν στέφα- νον ποὺ ἐστόλιζε τοῦ Λεωνίδου τὴν ἀθάνατον μορφήν»⁶.

Οι απόψεις αυτές ἔρχονταν σε ἀντίθεση με πολὺ πρό- σφατα εδραιωμένες πεποιθήσεις της τότε ιστορικής και φιλολογικῆς επιστήμης και δυναμίτιζαν τα θεμέλια του νεοελληνικού ιδεολογικοῦ οικοδομήματος. Η βυζαντινὴ ἱστορία εἶχε μόλις μία δεκαετία περίπου εδραιωθεί ως επι- στήμη και το Βυζάντιο θεωροῦνταν, με τα λόγια του Σπυ- ρίδωνος Λάμπρου, «ἡ ἐστία ἐν ἣ ὡς ἀπὸ μητρικῆς θαλ- πωρῆς ἔγινεν ἡ ἐπώασις τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ»⁷. Ὅπως ἦταν αναμενόμενο, θεωρήθηκε πάραυτα ὅτι ο Συκουτρής υποβαθμίζει τη συμβολή της βυζαντινῆς περιόδου στην καθόλου ελληνική ἱστορία. Ο Διγενῆς Ἀκρίτας, χάρη στις προσπάθειες του Νικολάου Πολίτη και του Κωστή Παλα- μά, εἶχε ανακηρυχθεῖ σε μήτρα της νεοελληνικῆς εθνικῆς συνείδησης⁸. Η καταξίωση της κρητικῆς λογοτεχνίας ως γνήσιας ἑκφρασης της εθνικῆς ψυχῆς, παρὰ τη μεγάλη προσπάθεια του Παλαμά, δεν ἦταν οριστική· χρειάστηκε η παρέμβαση της γενιάς του ’30, και του Σεφέρη το 1946, που καθόρισε την ἑκβαση τοῦ ἀγῶνα ενσωμάτωσής της⁹. Τα δημοτικά τραγούδια, μεσουρανούντος τοῦ Αποστολά- κη, θεωροῦνταν τουλάχιστον ιερὰ και οι μελέτες για το νε- οελληνικό διαφωτισμό (ὅρος ἄγνωστος ἀκόμη τότε) τοῦ Κ.Θ. Δημαρά δεν εἶχαν ἀκόμη εμφανιστεῖ.

Η καθοριστικὴ σημασία επομένως που αποδίδει ο Συ- κουτρής στην «ἀναγέννηση τῶν νεοελληνικῶν γραμμά- των στὸν 18ο αἰῶνα» για τη δημιουργία εθνικῆς συνείδη- σης εἶναι ἐξαιρετικά πρώιμη. Δεν βασίζεται βέβαια σε εν- δελεχὴ ἔρευνα της εποχῆς, η οποία, πραγματοποιήθηκε αργότερα, αλλά αρδεύεται ἀπὸ την εντρύφησή του στις μελέτες και στην προσωπικότητα τοῦ Κοραή. Ο Συκου- τρής ταυτιζόταν με τον Κοραή. Η κοινὴ τους καταγωγή (Χιώτες που γεννήθηκαν στη Σμύρνη), η αγάπη τους για την κλασικὴ φιλολογία, η φροντίδα τους για τη σύγχρονη τους πνευματικὴ κατάσταση, η *Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη*¹⁰, εἶναι τα κοινὰ σημεία για τα οποία εἶχε πλήρη ἐπίγνωση ο Συκουτρής (και μια κρυφὴ περηφάνια), χωρίς ὅμως να παρασυρθεῖ σε ιδεολογικὴ χρῆση τοῦ Κοραή και τοῦ κο- ραϊσμοῦ. Ἀντίθετα το 1934, σε καιροὺς ὅπου ἀκόμη κυο- φοροῦνταν οι ἔρευνες τοῦ Δημαρά, συνιστοῦσε μια ιστο- ρικὴ, ευρωπαϊκὴ οπτικὴ γωνία η οποία «... θὰ ἐξήταξε τὴν προσωπικότητα τοῦ Κοραῆ καὶ τὴν πνευματικὴ φυσιο-

γνωμία της εποχής του με ευρύτητα φιλοσοφικής αντίληψης, με μίαν ευρωπαϊκότητα θά ἔλεγα ιστορικής συνειδήσεως πού ζήτημα εἶναι ἂν καὶ ἡ κατόπιν γενεὰ θ' ἀποκτήσῃ. Παρεξηγοῦντες τὴν ἀρχὴν τῆς εἰδικεύσεως, παρεξηγοῦντες ἀκόμη τὸ ὠραῖον αἶσθημα τοῦ πατριωτισμοῦ, ἐξακολουθοῦμεν καὶ εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν μας παραγωγὴν καὶ εἰς τὴν ἐκπαίδευσίν μας νὰ κινούμεθα μέσα εἰς τὰ στενὰ ὅρια ἑνὸς ἀποκλειστικοῦ ἑλληνοκεντρισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἐξετάζει τὰ πράγματα τὰ ἑλληνικὰ καθ' ἑαυτά, ἔξω τόπου καὶ χρόνου, οὕτως εἰπεῖν, καὶ ὁ ὁποῖος δὲν αἰσθάνεται ἅν, πόσον στενὸς εἶναι ὁ ὁρίζων, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου κινεῖται»¹¹.

Θα ἦταν εύκολο νὰ ἀποδώσουμε τις παραπάνω ἀπόψεις τοῦ Συκουτρῆ στον κύριο στόχο των Ἐπιλεγομένων, δηλαδή στην ἀνάδειξη τῆς ἀρχαίας παράδοσης σε κεντρικὸ παράγοντα δημιουργίας ἐθνικῆς συνείδησης. Ωστόσο, με ευθυβολία καὶ ιστορικὸ κριτήριον, δὲν παραλείπει νὰ ἀναφέρει καὶ μὴ πληθώρα οικονομικῶν, κοινωνικῶν καὶ πολιτισμικῶν στοιχείων πού οδήγησαν στην ἐπανάστασιν τοῦ '21. Το καινοτόμο στοιχεῖον πού εἰσάγει ὁ Συκουτρῆς εἶναι ἡ ἰδία ἡ ἰδέα τῆς συγκρότησης, τῆς κατασκευῆς ἐθνικῆς συνείδησης ὑπὸ τὴν ἐπήρεια οικονομικοκοινωνικῶν καὶ πολιτισμικῶν παραγόντων. Ὅταν ὅλοι μιλοῦσαν, μέχρι πολὺ πρόσφατα, γιὰ ἐθνικὴ ἀφύπνιση μίας υπαρκτῆς οντότητας, καταλαβαίνει κανεὶς γιὰτί ἡ προσέγγισιν τοῦ Συκουτρῆ ἔμεινε ἀνεκμετάλλευτη, ἀκατανόητη καὶ ἐντελῶς ἀποσπασματικὰ μόνον ἐλέγξιμη. Ἡ προβληματικὴ τοῦ ὡς σύνολο, ἀποκτὰ σήμερον νέες διαστάσεις ὑπὸ το φῶς των σύγχρονων θεωριῶν γιὰ τὴν συγκρότησιν ἐθνικῆς συνείδησης, τὸν ἐθνικισμό καὶ τὸ ρόλον τοῦ ἐθνικοῦ κράτους¹².

Ἡ φιλολογία ὡς ἐπιστήμη

Δὲν εἶναι ὁμῶς ἡ ορθότητα τῆς προσέγγισιν τοῦ Συκουτρῆ πού μᾶς ἐνδιαφέρει μόνον ἐδῶ· ἐξάλλου τὰ κριτήρια ἀλλάζουν συνεχῶς ἀνάλογα με τὴν ἐξέλιξιν τῆς θεωρίας. Εκείνο πού ἔχει μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον εἶναι ἡ κατάληξιν αὐτοῦ τοῦ προβληματισμοῦ. Ἡ σχέση τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γραμματείας με τὴν νεοελληνικὴν κουλτούρα δὲν ἐξαντλεῖται οὔτε καν στο ἐπίπεδο των ἐρμηνειῶν ἀλλὰ κρυσταλλώνεται σε κοινωνικοὺς θεσμούς καὶ ἐπηρεάζει τὴν ἰδία τὴν πορεία των σχετικῶν ἐπιστημῶν, τῆς κλασικῆς, τῆς βυζαντινῆς καὶ τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας. Αὐτὴ τὴν παράμετρο ὁ Συκουτρῆς ὅχι μόνον δὲν τὴν ἀγνόησε ἀλλὰ ἐντατικὰ τὴν ἀνέλυσε με ἀποτέλεσμα νὰ εἶναι ἀπὸ τοὺς ἐλάχιστους νεοέλληνες φιλολόγους πού στοχάστηκαν τόσο διεσδυτικὰ πάνω στο ρόλον καὶ τὴν λειτουργίαν τῆς φιλολογίας ὡς ἐπιστήμης.

Στο τέλος τοῦ κειμένου πού ἐξετάζουμε, τὰ «Ἐπιλεγόμενα εἰς τὸ ἔργον τοῦ Zielinski», ὁ Συκουτρῆς ἐξετάζει, πρῶτον, τὸ ρόλον τοῦ σχολείου καὶ ἐιδικότερα τοῦ μαθήματος των «ἐλληνικῶν» στην ἐνίσχυσιν τοῦ πνεύματος τοῦ αλυ-

τρωτισμοῦ μετὰ το 1830 καὶ, δεύτερον, τις κατευθύνσεις πού πήρε, ὑπὸ τις τότε συνθήκες, ἡ κλασικὴ φιλολογία. Προϋπόθεσιν καὶ γιὰ τὰ δύο εἶναι μὴ λαμπρὴ ἀνάλυσιν τῆς κατάστασιν τοῦ νεαροῦ νεοελληνικοῦ κράτους ἀπὸ αὐτὴν κρατῶ ἓνα σημεῖον πού δείχνει τὸν συνολικὸν τρόπο με τὸν ὁποῖον ἀντιμετωπίζει ὁ Συκουτρῆς ἀρχαία καὶ νέα λογοτεχνία: «Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται, πῶς ἠγγνόησε τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν ποίησιν, ὡς ποίησιν, καὶ ὁμοίως τὴν πραγματικὴν ποίησιν τῶν ἑπτανησίων ποιητῶν. Ὅχι γλωσσικοὶ λόγοι, ἀλλ' ἀνικανότης πρὸς κατανόησιν καὶ διάκρισιν τῆς ἀληθινῆς ἀπὸ τὴν νόθον τέχνην συνετέλεσαν εἰς τὸ ν' ἀγνοηθῇ ὁ Σολωμὸς καὶ ἡ σχολὴ τοῦ. Οἱ πρῶτοι ἄλλωστε δὲν ἠμπόδισαν νὰ γίνῃ ἐθνικὸς ὕμνος ὁ ὕμνος τοῦ ποιητοῦ εἰς τὴν ἐλευθερίαν καὶ νὰ γίνῃ δημοφιλὴς ἀληθῶς ὁ εἰς δημοτικὴν γράφον Βαλαωρίτης – διὰ πατριωτικὴν ποίησιν ἦταν ὥριμος ὁ λαός· τὸ δεύτερον ἔρριψε εἰς λήθην καὶ τοῦ Κάλβου τὴν ὑψηλὴν καὶ δύσκολον ἀρχαϊκὴν ποίησιν»¹³. Πρόκειται γιὰ παρατήρησιν πού υπερβαίνει τις ἐρμηνείες πού ἀπορρέουν ἀπὸ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα καὶ ἐμβαθύνει στην ποιότητα τῆς ἰδίας τῆς πολιτισμικῆς ζωῆς. Ἡ ἀντίληψιν τῆς ἐνότητος τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νέας λογοτεχνίας, ὅχι μέσα στο χρόνο, ἀλλὰ μέσα στην ἀναγνωστικὴ διαδικασίαν θὰ οδηγήσῃ τὸν Συκουτρῆ ἀργότερα νὰ γράψῃ ἓνα μαχητικὸν ἀρθρον γιὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς νεότερης λογοτεχνίας.

Στις ἀδυναμίες τῆς πολιτισμικῆς ζωῆς τοῦ νεοελληνικοῦ κράτους (πού δὲν μποροῦν νὰ ἀναλυθοῦν ἐδῶ βέβαια) ἀποδίδει ὁ Συκουτρῆς τὴν μονομερὴ ἀνάπτυξιν τῆς κλασικῆς φιλολογίας στην Ελλάδα: «Μὴ ἔχοντες εἰς τὴν ἰδικὴν των πραγματικότητα τὰς ἀξίας τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ πού λέγονται ποίησις - τέχνη - φιλοσοφία κ.λπ., ἀνίκανοι νὰ τὰς ἴδοῦν καὶ πολὺ περισσότερον νὰ τὰς ζήσουν, ἦσαν φυσικὰ ἀνίκανοι νὰ τὰς ἀνακαλύψουν καὶ εἰς τὴν Ἀρχαιότητα.[...]Καὶ αὐτῆς τῆς ἀνωριμότητος προϊόν ὑπῆρξεν ἡ ἄγνοια ἐκείνῃ προσατένισις τοῦ προγονικοῦ μεγαλείου, ἡ ρωμαντικὴ νοσταλγία ἐπανόδου πρὸς τὴν Ἀρχαιότητα, ἡ ἄγνοια καὶ ὑποτίμησις τῆς πραγματικότητος τοῦ παρόντος – ὅλα τόσον ξένα πρὸς τὸν ἐσωτερικὸν κλασσικιστικὸν ἐνθουσιασμόν ἑνὸς Winckelmann. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ συννητήθη ἡ ἀνώριμος νέα Ἑλλάς με τὴν ὑπερώριμον καὶ κουρασμένην βυζαντινὴν»¹⁴. Οἱ ἐπισημάνσεις αὐτές σχετικὰ με τὴν ἀδυναμία κατανόησιν τῆς τέχνης στην νεότερη Ελλάδα, ἡ ὁποία καθόρισε με τὴν σειρά τῆς τὴν ἀδυναμία νὰ κατανοηθοῦν τὰ ἐπιτεύγματα τῆς ἀρχαίας Ελλάδας καὶ περιορίσε τὴν σχέση με τὴν ἀρχαιότητα σε ἓνα ρητορικὸ ἐπίπεδο, παραπέμπουν στην κοινωνιολογίαν τῆς γνώσης καὶ δείχνουν τὸν θεωρητικὸν ἐξοπλισμό τοῦ Συκουτρῆ. Πολλὰ οφείλει ὁ τελευταῖος στην προσέγγισιν τῆς σκέψης τοῦ Max Weber, γιὰ τὸν ὁποῖον θὰ γίνῃ λόγος παρακάτω. Ἀς ἀναλογιστεῖ ὁ ἀναγνώστης πρὸς τὸ παρόν τὸ βαθμὸ τῆς οξύτητος τῆς κριτικῆς τοῦ Συκουτρῆ, ὅταν μάλιστα προέρχεται, ὅχι ἀπὸ ἓναν δημοτικιστὴν, ἀλλὰ ἀπὸ ἓναν διαπρεπὴ κλασικὸν φιλόλογον, καὶ τὴν ἀνά-

γενόχληση που προκάλεσε.

α αρκετά μεγάλο μέρος των δημοσιευμάτων του αφιερείται σε ζητήματα επιστημονικής μεθόδου και υποδοχής φιλολογίας. Τα λήμματα «Γραμματεία» (1929), «Ψυχολογία» (1929) και «Κριτική» (1931) που έγραψε για τη Μεγάλη Έλληνική Εγκυκλοπαίδεια¹⁵ χρησιμοποιούνται ακόμη ως βοηθήματα για την εισαγωγή των φοιτητών της φιλολογίας στους σχετικούς όρους. Η προσπάθεια που κάνει, στο λήμμα «Γραμματεία», να καθορίσει

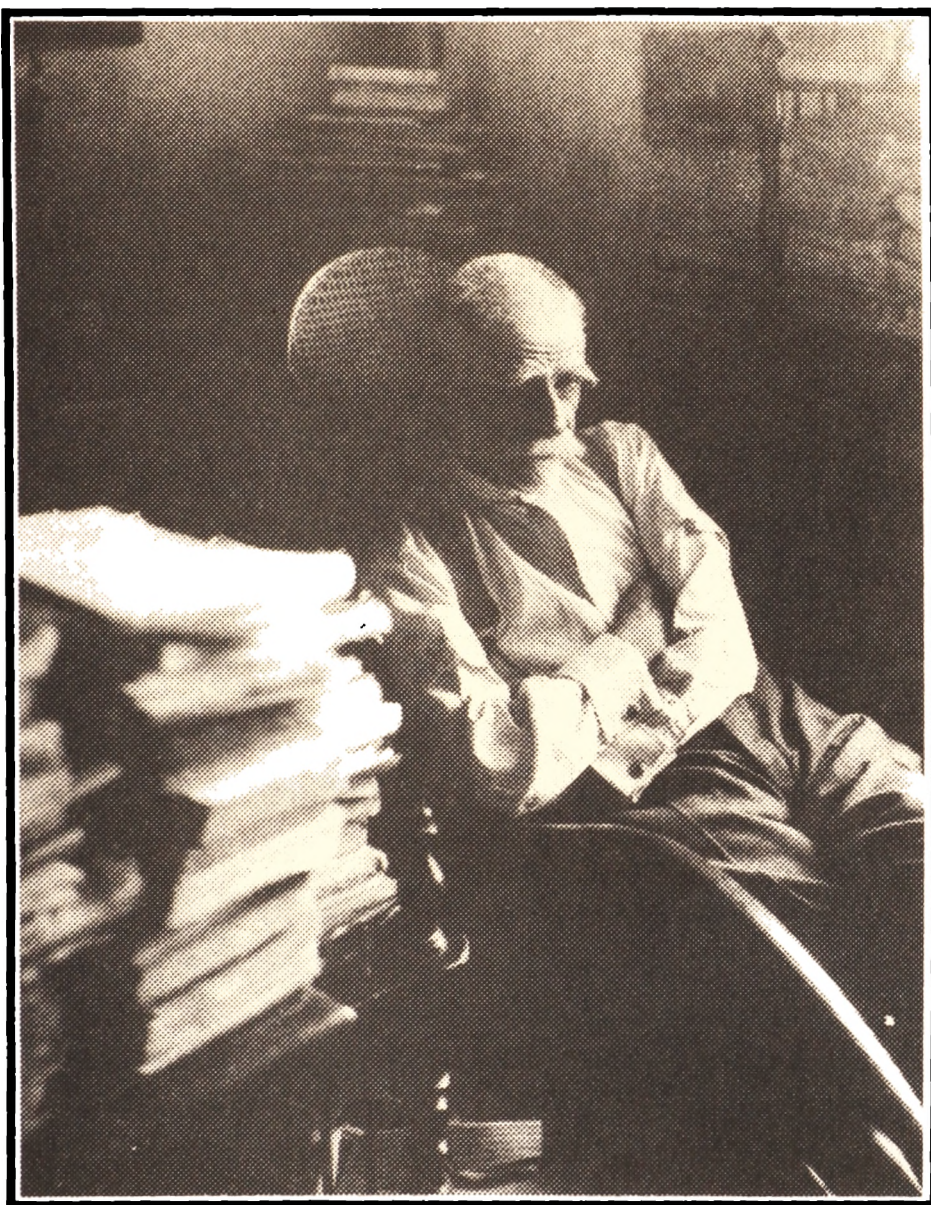
προϋποθέσεις υπό τις οποίες ένα σύνολο γραπτών έργων χαρακτηρίζεται ως κλή γραμματεία και στη συνέχεια ένα τμήμα αυτού εθνική λογοτεχνία, αποδίδει σημαντική συμβολή στη μελέτη, όχι μόνον της λογοτεχνίας αλλά, κυρίως, διαδικασίας σχηματισμού επιστημονικών αντικειμένων, σ' ένα χώρο στον οποίο επικρατούσαν σύγχυση και ασάφεια. Σε αυτά κείμενά του, συνήθως με τις βιβλιογραφίες για έλληνες συγγραφείς, προτιμούσε να υποδείξει λύσεις για όλα τα προβλήματα τέτοιας εργασίας που είχε, για πρώτη φορά, αντιμετωπίζονταν¹⁶. Στο πλαίσιο της δημιουργίας υποδομής της νεοελληνικής φιλολογίας ασχολήθηκε με το ζήτημα της κριτικών εκδόσεων νεοελληνικών έργων¹⁷ και υπέδειξε την ανάγκη μιας κριτικής έκδοσης του Σολωμού, στην οποία μάλιστα έθεσε βάσεις, τον καιρό που συζητάζονταν με την Ακαδημία, αλλά η προσπάθειά του δεν καρποφόρησε¹⁸.

Με την πρόθεση πάντα να θέσει κάποιες επιστημονικές βάσεις για τη νεοελληνική φιλολογία, συζητά, στη βιβλιογραφία του για τα Δημοτικά Τραγούδια τ. Α' του Γιάννη Τσοτσολάκη (1929)¹⁹, τις αρχές πάνω στις οποίες πρέπει να βασίζεται η έκδοση των δημοτικών τραγουδιών. Αναρωτιέται αν είναι θεμιτή η επέμβαση του εκδότη και αν πρέπει να θεωρείται η αρχική σύλληψη ενός τραγουδιού εθνικά ανώτερη από τις μεταγενέστερες επεξεργασίες. Αφωνεί με τον Αποστολάκη στο ότι ευθύνεται η καθυστέρηση για την παραμέληση της δημοτικής παράδοσης και αντιτείνει πως και στη Δύση ο λαϊκός πολιτισμός άρ-

γησε να μελετηθεί²⁰. Θεωρεί επίσης άδικες τις κρίσεις του συγγραφέα για τον Νικόλαο Πολίτη και παρατηρεί πως οι δημοτικιστές στέκονται με αμηχανία «ένωπιον μιᾶς προσωπικότητας, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ νοῦν καὶ ἀνώτερον χαρακτήρα καὶ ἐσωτερικὸν ψυχικὸν πλοῦτον ἀναγνωρίζουν. Κατὰ βάθος διατυπώνουν τὸ ἐρώτημα : Πῶς εἶναι δυνατόν ἕνας ἄνθρωπος μὲ νοῦν καὶ καρδίαν καὶ χαρακτήρα νὰ μὴν εἶναι δημοτικιστὴς; Καὶ εἰς τὸ ἐρώτημα ὑποκρύπτεται ἡ σιωπηρὰ προϋπόθεσις, ὅτι αὐτὸ εἶναι, κυρίως

εἰπεῖν, ἀδύνατον, ἀλλὰ κάποια ἀνωμαλία θὰ ὑπάρχῃ εἰς τὴν φύσιν του. Καὶ ἔτσι ἀνακαλύπτουν εἰς ἀνθρώπους, ὅπως ὁ Κοραῆς ἢ ὁ Χατζιδάκις, ἐσωτερικὸν διχασμόν, δύο κόσμους ἀλλήλομαχομένους, τὸν κόσμον τοῦ καλοῦ καὶ τὸν κόσμον τοῦ κακοῦ»²¹.

Η προτίμηση του Συκουτρῆ στον Παλαμά δεν είναι φυσικά τυχαία. Ο Ιωάννης Θεοδωρακόπουλος σχολίασε πως δεν συγκινήθηκε από το δημοτικό τραγούδι και τον Σολωμό αλλά είναι η λογιότητα και η στοχαστικότητα του Παλαμά που τον γοήτευσε²². Δεν γνωρίζουμε αν συγκινήθηκε και πόσο από το δημοτικό τραγούδι ή από τον Σολωμό, αλλά η εκτίμησή του για τον Παλαμά υπερβαίνει την προτίμηση για έναν λογοτέχνη και θεμελιώνεται στο σύνολο της προσωπικότητας του Παλαμά ως διανοούμενου της εποχής του. Εξάλλου, ο Συκουτρῆς προτιμούσε τα μεγάλα συνθετικά έργα με φιλοσοφικό

Η εκτίμηση του Συκουτρῆ για τον Παλαμά υπερβαίνει την προτίμηση για έναν λογοτέχνη και θεμελιώνεται στο σύνολο της προσωπικότητας του Παλαμά ως διανοούμενου της εποχής του.

υπόβαθρο. Στα τελευταία του χρόνια μελετούσε μανιωδώς Σαίξπηρ, τον Φάουστ του Γκαίτε και τον Δωδεκάλογο του Γύφτου. Στο τελευταίο έβρισκε έναν προβληματισμό για τη μοίρα του τραγικού ανθρώπου, ανάλογο με τα άλλα μεγάλα έργα. Το μελέτημά του για τον Δωδεκάλογο κατέχει σημαντική θέση στη σχετική βιβλιογραφία, όχι τόσο για τη νέα ερμηνεία που παρουσιάζει, όσο για την κριτική που κάνει στις προηγούμενες ερμηνείες και για την έμφαση στη σχετικότητα κάθε ερμηνείας λογοτεχνικών μορφών όπως ο Γύφτος²³. Αξίζει να παραθέσουμε, και για το λόγο ότι φωτίζει την κριτική παρέμβαση του Συ-

κουτρή σε ζητήματα εθνικής ιδεολογίας, την απόρριψη της ερμηνείας που θέλει τον Γύφτο σύμβολο του ελληνικού έθνους: «*Ἡ ἀνάλυσις τοῦ μύθου, ὅπως τὴν ἔδωσα εἰς τὴν προηγούμενὴν μου ὁμιλίαν, ἀποδεικνύει πόσον ἐσφαλμένη (πόσον στενὴ καλύτερα) εἶν' ἡ ἐρμηνεία αὐτή. Ἡ Ἑλλάς (ὑπὸ τὴν ἔννοια τῆς συγκεκριμένης ἐθνότητος) ἐμφανίζεται εἰς τὸν Δωδεκάλογον καὶ ὀλίγον καὶ ἐπεισοδιακῶς... Τὸ ἐθνικὸν στοιχεῖον ὑπάρχει εἰς τὸν Δωδεκάλογον ἀλλὰ δὲν ἀποτελεῖ οὔτε τὸ περιεχόμενον οὔτε τὸ νόημά του. Ὑπάρχει ὡς ἀφετηρία, ὡς κάτι τυπικόν – ἔχει χαρακτήρα παραδειγματικόν... Ὁ Γύφτος ὁμιλεῖ πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν ἄνθρωπον γενικῶς (τὸν εὐρωπαϊκὸν ἄνθρωπον ἀκριβέστερα) παρουσιάζει»²⁴. Φυσικά, η κριτική του Συκουτρή δεν φτάνει στο σημείο να αρνηθεί ότι ο Γύφτος είναι φτιαγμένος κατ' εικόνα και ομοίωση της ελληνικής ψυχῆς, ὅπως και ο Φάουστ της γερμανικής, αφού ο Έλληνας είναι ο δημιουργός του, αλλά τονίζει τον δευτερεύοντα χαρακτήρα αυτής της διάστασης μπροστά στον πανανθρώπινο συμβολισμό τους.*

Η διδασκαλία της νεοελληνικής λογοτεχνίας

Το άρθρο του Συκουτρή «*Ἡ διδασκαλία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας*» (1932)²⁵ αποτελεί μέχρι σήμερα βασικό βοήθημα για το θέμα²⁶. Το ενδιαφέρον του για τη διδασκαλία της νεοελληνικής λογοτεχνίας αφορμάται, πρώτον, από τη σταθερή φροντίδα του για την εκπαίδευση (γνωρίζουμε ότι στη διδασκαλία αφιέρωσε ένα μεγάλο μέρος της ψυχικής και πνευματικής παρουσίας του) και, δεύτερον, από την πεποίθησή του στην ενότητα της αρχαίας και της νέας λογοτεχνίας, ὅχι μέσα στο χρόνο, ὅπως κατὰ κόρον υποστηριζόταν τότε, ἀλλὰ μέσα στην αναγνωστική διαδικασία και κατ' επέκταση στη διδακτική πράξη. Η εμπειρία του από τη διδασκαλία της αρχαίας λογοτεχνίας τον είχε οδηγήσει στο συμπέρασμα πως δεν μπορεί να φτάσει ποτέ σε ικανοποιητικό αποτέλεσμα με μαθητές που δεν συμμετέχουν στο ζωντανό λογοτεχνικό παρόν. Γι' αυτό επαναλαμβάνει πως «*ἡ εἰσαγωγή εἰς τὴν νεοελληνικὴν λογοτεχνίαν εἶναι δι' ἡμᾶς εἰσαγωγή εἰς τὴν λογοτεχνίαν καθόλου. Διότι μόνον εἰς κείμενα μορφικῶς προσετὰ καὶ περιεχομένου ὃχι ἀλλοτρίου πρὸς τὴν ψυχὴν του εἶναι δυνατόν καὶ ὁ μαθητὴς καὶ ὁ φοιτητὴς νὰ καλλιεργήσουν κατὰ πρῶτον τὴν καλαισθησίαν των καὶ νὰ δοκιμάσουν αἰσθητικὰς συγκινήσεις... Ἔτσι ἡ λογοτεχνικὴ τουλάχιστον μόρφωσις τοῦ Νεοέλληκος ἀκολουθεῖ τὸν δρόμον ἀπὸ τῶν νέων πρὸς τὰ ἀρχαῖα, ὃχι τὰνὰπαλιν, καὶ ἀποτελεῖ ἡ γνῶσις τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας – τὸ ἀνέπτυξα κι ἄλλοῦ ἐκτενέστερα – οὐσιώδη προϋπόθεσιν τῆς βαθυτέρας γνωριμίας του μὲ τὴν ἀρχαίαν»²⁷.*

Ξεκινώντας ο Συκουτρή από το Πανεπιστήμιο, για το μεν Αθήνησι προτείνει να χωριστεί η ενιαία ἑδρα «*Μέσης και Νεωτέρας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας*», για το δε Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης ασκεί οξεία κριτική στη φανατική

και μονομερὴ διδασκαλία του Αποστολάκη, χωρίς να τον κατονομάζει²⁸. Αφού αναφερθεί διεξοδικά στις εργασίες υποδομῆς που πρέπει να γίνουν ὥστε η νεοελληνική φιλολογία να αποτελέσει **επιστημονικὸ ἀντικείμενο** και να ξεφύγει από την αποκλειστική κυριαρχία της κριτικής, στα βοηθήματα που πρέπει να ἔχουν οι εκπαιδευτικοί και στην επιμόρφωσή τους, καταφέρεται κυρίως εναντίον δύο στόχων: του παιδαγωγισμού και του αισθητισμού. Κατακρίνει την εμμονή στη μέθοδο διδασκαλίας όταν δεν συνοδεύεται από ασφαλή γνώση του αντικειμένου και αμφισβητεῖ τη βασική προϋπόθεση του παιδαγωγισμού: «*ὅτι οἱ καθηγηταί μας γνωρίζουν καὶ αἰσθάνονται τὴν νεοελληνικὴν λογοτεχνίαν, ἀγνοοῦν δὲ μόνον πῶς νὰ τὴν διδάξουν, ὥστε καὶ τὰ παιδιὰ νὰ τὴν ἐννοήσουν καὶ νὰ τὴν αἰσθανθοῦν»²⁹.*

Για να γίνει κατανοητή η επιλογή των δύο αὐτῶν στόχων πρέπει να αναφερθούμε σύντομα στο κλίμα της εποχῆς. Το 1931 καθιερώθηκε ἑνα νέο Αναλυτικὸ Πρόγραμμα για τη διδασκαλία των νέων ελληνικῶν στη μέση εκπαίδευση. Εισηγητὴς ἦταν ο Μίλτος Κουντουράς. Πρόκειται για τη σημαντικότερη τομή στην ιστορία του μαθήματος, αφού από την πλήρη ανυπαρξία, το μάθημα αποκτά ευρείες, ποσοτικές και ποιοτικές διαστάσεις, μεγαλεπήβολους στόχους, ενώ, παράλληλα με την καθαρεύουσα, καθιερώθηκε και η διδασκαλία της δημοτικῆς στη Μέση Εκπαίδευση³⁰. Η αλλαγή αὐτή προκάλεσε έντονες συζητήσεις στους εκπαιδευτικούς κύκλους, σχετικά με τη μέθοδο διδασκαλίας και με την επάρκεια των εκπαιδευτικῶν να ανταποκριθῶν στις απαιτήσεις του μαθήματος.

Το άρθρο επομένως του Συκουτρή σε αὐτή τη συζήτηση εντάσσεται. Εντελῶς πρόσφατο ἦταν το βιβλίο του Πέτρου Σπανδωνίδη *Ἡ διδασκαλία τῶν νέων ἑλληνικῶν*, για το οποίο ο Συκουτρήs ἔγραψε βιβλιοκρισία³¹. Εκεί, ὅπως και στο άρθρο του, εκφράζει ισχυρές επιφυλάξεις για το αν ο σκοπὸς του μαθήματος είναι αποκλειστικὰ αισθητικός: «*Τὸ μάθημα τῶν Νεοελληνικῶν δὲν εἶναι οὐτ' ἀποκλειστικῶς οὔτε κυρίως μάθημα αἰσθητικῆς· εἶναι μάθημα γλωσσικὸν καὶ μάθημα πολιτισμοῦ, ἀποτελεῖ δὲ μέρος συστήματος ἀγωγῆς καὶ ἐκπαιδεύσεως μὲ σκοποὺς γενικωτέρους, ἠθικοὺς καὶ κοινωνικοὺς, ὑπὲρ τῶν ὁποίων πρέπει νὰ προσφέρῃ καὶ αὐτὸ τὴν συμβολή του»³². Ἦταν πολὺ έντονη εκείνα τα χρόνια η τάση να τονίζεται αποκλειστικὰ ο αισθητικὸς σκοπὸς του μαθήματος, με κύριους εκπροσώπους τον Σπανδωνίδη, τη Λίτσα Κόττου και τον Γιώργο Θέμελη³³. Η τάση αὐτή ἐρχόταν μάλλον ὡς ἀντίδραση στην προηγούμενη τρομακτικὴ ἐκμετάλλευση και χρησιμοποίηση του μαθήματος για αλλότριους σκοπούς. Αγανάκτηση για τη στείρα διδασκαλία του μαθήματος ἀπὸ τους κλασικούς φιλόλογους ἐξέφραζε προφανῶς και η πρόταση του Τέλλου Ἀγρα το 1928 να διορισθῶν λογοτέχνες στα σχολεία για να το διδάξουν³⁴. Πρόταση που απορρίπτεται με διεξοδικὰ επιχειρήματα ἀπὸ τον Συκουτρή. Η παρέμβαση επομένως του Συκουτρή στο φλέ-*

ν ζήτημα της διδασκαλίας της νεοελληνικής λογοτείας, τόσο ως γενική πρόθεση όσο και στις ειδικές απόψεις που εκφράζει, αποδεικνύει όχι μόνον την εγγρήγορή του για τα πολιτισμικά ζητήματα του καιρού του, αλλά και τον σφαιρικό τρόπο με τον οποίο βλέπει τη φιλολογία: να είναι μια επιστήμη απομονωμένη και αυτάρκης αλλά οργανικό μέρος ενός ευρύτερου πολιτισμικού συστήματος που περιλαμβάνει θεσμούς και διαμορφώνει τρόπους της.

Φιλολογία και Κοινωνία

Ο Συκουτρής, στο εναρκτήριο μάθημά του στο Πανεπιστήμιο με τίτλο «Φιλολογία καὶ ζωή» (1930)³⁵, αλλά και το σύνολο φυσικά του έργου του, θέλησε να δώσει στη φιλολογία μια πολυδιάστατη λειτουργικότητα μέσα στην πολιτισμική ζωή. Στοχάστηκε πάνω στον κοινωνικό ρόλο της επιστήμης του, επηρεασμένος και από τον Max Weber, τον οποίο θαύμαζε, και ιδίως το έργο του *Ἡ Ἐπιτήμη ὡς ἐπάγγελμα*, το οποίο μετέφρασε και εξέδωσε με την εισαγωγή το 1932³⁶. Είναι ο πρώτος που μετέφρασε στην Ελλάδα Max Weber. Το γεγονός αυτό από μόνο του δείχνει νομίζω το τεράστιο άνοιγμα της σκέψης του Συκουτρή προς την ιστορία και την κοινωνιολογία. Εκείνο το οποίο τον ήλκυσε στη σκέψη του Weber ήταν η σύνδεση της οικονομίας και της κοινωνίας με την ηθική, τη φιλοσοφία, την κουλτούρα, και η δυνατότητα, την οποία επέδειξε ο Weber, όχι μόνον οι πρώτες να επηρεάζουν τις δεύτερες αλλά και τανάπαλιν. Αυτό πάσχισε κι ο ίδιος αναφορικά με τη φιλολογία: Από το ένα μέρος να τη θεμελιώσει ως επιστήμη ιστορικής σύνθεσης που αποσκοπεί στην αναπαράσταση της ζωής μιας περασμένης εποχής³⁷, ενώ από το άλλο, να δείξει τη διττή της σχέση με το κοινωνικό παρόν, γιατί αυτό οριοθετεί και κατευθύνει τα ερωτήματα και τον τρόπο εργασίας του επιστήμονα και γιατί η φιλολογία έχει τελικά, ακριβώς λόγω της ιστορικότητάς της, τη δυνατότητα, προτείνοντας νέες οπτικές γωνίες, συνδέοντας και ερμηνεύοντας τα φαινόμενα, να επηρεάσει το παρόν³⁸.

Η εμμονή του Συκουτρή στη σύνδεση της φιλολογίας με την κοινωνία δεν παρατηρείται συχνά στους έλληνες φιλόλογους, αλλά ούτε και στους παλαιότερους ιστορικούς, ίσως γιατί κυριαρχήθηκαν πάντα από μια άλλη σύνδεση: των επιστημών τους με το έθνος. Ο Συκουτρής κατόρθωσε να υπερβεί το μονόδρομο της εξυπηρέτησης των «εθνικών» επιδιώξεων και να δει τη σύγχρονη κοινωνία ως μια σύνθετη οντότητα στην οποία ο εθνικός παράγοντας είναι ένας ανάμεσα σε άλλους. Δεν είναι παράξενο που το παράδειγμά του έμεινε ως σήμερα σχεδόν χωρίς συνέχεια. Η κλασική φιλολογία, παρόλα τα επιτεύγματά της, απομονωνόταν όλο και περισσότερο από τα σύγχρονα ερωτήματα και τη θεωρία, ενώ η νεοελληνική φιλολογία, από τη

φύση της περισσότερο στραμμένη προς το παρόν, πιεσμένη από τα τεράστια ερευνητικά κενά που ορθώνονταν μπροστά της, βυθίστηκε στη λατρεία των κεμένων και απομακρύνθηκε από συνθετικές επιδιώξεις. Εξαιρέσεις φυσικά πάντα υπάρχουν.

Γνήσιο τέκνο του μεσοπολέμου, ο Συκουτρής εκφράζει την αγωνία που γέννησε ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος για την πορεία των ανθρωπιστικών επιστημών σε έναν κόσμο που φαινόταν σκληρός και άδειος από αξίες. Η αποτυχία της μικρασιατικής εκστρατείας και η καταστροφή της πατρίδας του, της Σμύρνης, οπωσδήποτε τον γέμισαν οδύνη: δεν ζήτησε όμως να καλύψει το κενό της απώλειας με μύθους ή με την αντικατάσταση των παλαιών με νέα ιδεολογικά σχήματα. Αναζήτησε με πάθος τις απαντήσεις παντού, στην επιστήμη, στη φιλοσοφία, στο συγκερασμό των δύο. Μακριά από την ιδεολογία του δημοτικισμού, μακριά από το φιλολογικό κατεστημένο του Πανεπιστημίου, ήταν μόνος μέσα σε μια μεσοπολεμική Ελλάδα που ανάγκαζε στη συστράτευση των ομοϊδεατών, στην υπερίσχυση της τακτικής και στην εξουδετέρωση του αντιπάλου. Μετά το θάνατό του, κάποιες προσπάθειες προσεταιρισμού του απέβησαν άκαρπες³⁹. Η τελευταία παράγραφος από την εισαγωγή του στον Max Weber δίνει νομίζω το στίγμα και της δικής του μοναδικότητας και μοναξιάς: *«Ὅπως βλέπει κανείς, τὸ πρόβλημα τοῦ Weber, ἓνα πρόβλημ' ἀρχῶν καὶ μεθόδων, κατέληξε νὰ γίνη πρόβλημα προσωπικοῦ τὰκτ καὶ προσωπικοῦ ἥθους. Καὶ δὲν εἶναι παράδοξον. Κάθε ἀπόπειρα συμβιβασμοῦ μίᾳς ἀντινομίας, κάθε σοβαρὰ προσπάθεια ἀνωτέρας συνθέσεως θὰ καταλήξῃ ἀργὰ ἢ γρήγορα εἰς τὴν μόνην πραγματικὴν σύνθεσιν, ποὺ μᾶς παρουσιάζει ἡ ζωὴ, τὴν προσωπικότητα. Τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν μᾶς ἀπεκάλυψεν ὁ Πλάτων, ὅταν ὡς ἀφετηρία καὶ κέντρον καὶ φορέα τῆς φιλοσοφίας του τοποθετεῖ ὄχι ἓνα δόγμα, ἀλλ' ἓνα πρόσωπο, τὸν Σωκράτην»*⁴⁰.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Β.Ν. Τατάκης, «Ἡ πνευματικὴ του πορεία», *Νέα Ἑστία*, Χριστοῦγεννα 1958 (ἀφιέρ. στὰ εἴκοσι χρόνια ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Ἰ. Συκουτρή), σ. 474.
2. Ἰ. Συκουτρή, *Μελέται καὶ Ἄρθρα (ΜΑ)*, ἐπιμέλεια Νάσου Δετζώρτζη, Ἐκδόσεις του Αἰγαίου, Αθήνα 1956 (ανατύπωση ἀπὸ τὴν Ἑταιρεία Σπουδῶν Νεοελληνικοῦ Πολιτισμοῦ καὶ Γενικῆς Παιδείας, Ἰδρυμα Σχολῆς Μωραΐτη, Αθήνα 1982). Τόσο ο Νάσος Δετζώρτζης, όσο και ο Αντώνης Μωραΐτης, στον οποίο οφείλεται ἡ ἔκδοση, υπήρξαν μαθητὲς του Συκουτρή.
3. ΜΑ, ὁ.π. σσ. 93-119. Το βιβλίο του Zielinski επανεκδόθηκε πρόσφατα, στη μετάφραση του Συκουτρή, με τα Επιλεγόμενά του καὶ γενικὴ ἐπιμέλεια Ι.Ν. Καζάξη, ἐκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1994. Ἡ επανέκδοση ἐπείτα ἀπὸ τόσα χρόνια, με σκοπὸ νὰ αποτελέσει «βιβλίο εργασίας» γιὰ τοὺς φοιτητὲς τῆς φιλολογίας, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ δείχνει τὴ σημασία του βιβλίου καὶ τὴν ευστοχία τῆς ἐπιλογῆς του Συκουτρή. Στὴ νέα ἔκδοση μένει ἀσχολίαστο ὅμως τὸ κείμενο των «Ἐπιλεγόμενων».

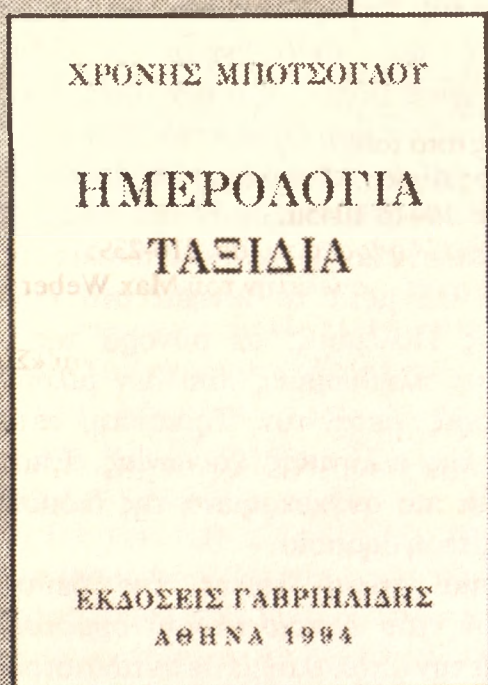
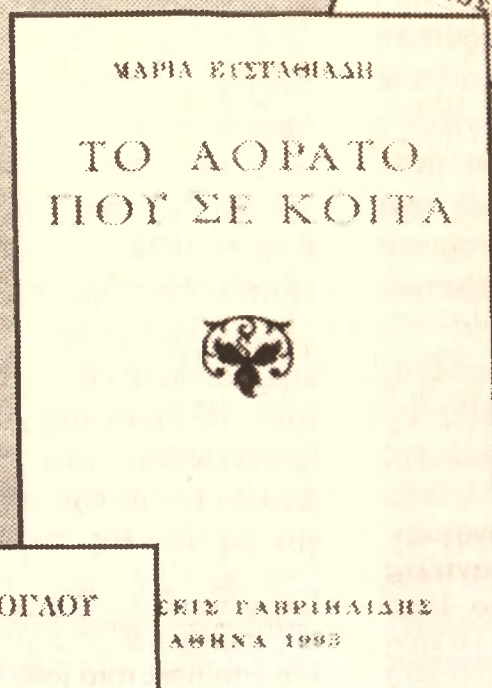
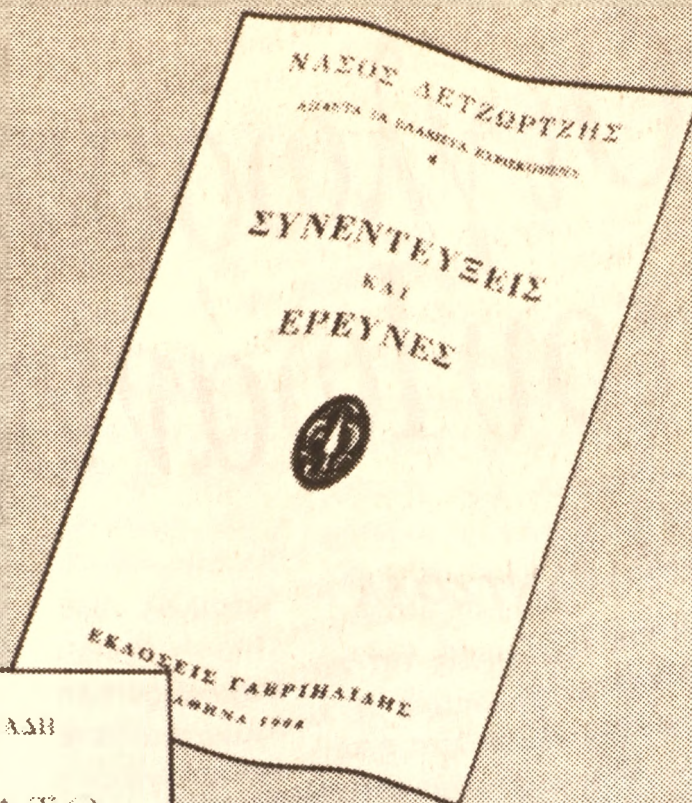
4. «Επιλεγόμενα εἰς τὸ ἔργον τοῦ Τ. Zielinski *Ἡμεῖς καὶ οἱ Ἀρχαῖοι*», ὁ.π., σ. 98.
5. Ὁ.π., σ. 99.
6. Ὁ.π., σσ. 99-100.
7. Το παράθεμα ἀπὸ τον Αντώνη Λιάκο, «Πρὸς ἐπισκευὴν ὁλομελείας καὶ ἐνότητος. Ἡ δόμηση τοῦ ἐθνικοῦ χρόνου», στον τόμο *Επιστημονικὴ συνάντηση στη μνήμη του Κ. Θ. Δημαρά*, ΚΝΕ, ΕΙΕ, Αθήνα 1994, σ. 183. Βλ. καὶ Τόνια Κιουσοπούλου, «Ἡ πρώτη ἐδρα Βυζαντινῆς ἱστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών», *Μνήμων*, τ. 15 (1993), σσ. 257-276.
8. Βλ. Βενετία Αποστολίδου, *Ὁ Κωστής Παλαμάς ἱστορικός της νεοελληνικῆς λογοτεχνίας*, Θεμέλιο, Αθήνα 1992, σσ. 121-128.
9. Β. Αποστολίδου, ὁ.π. σσ. 132-134. Ἡ «ἐθνικότητα» της κρητικῆς λογοτεχνίας ἀμφισβητοῦνταν καὶ ἀπὸ ὀρισμένους δημοτικιστὲς ὅπως ὁ Ηλίας Βουτιερίδης, *Ἡ ξένη ἐπίδραση στὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία*, Αθήνα 1930, σ. 17 κ.ε. Τὶς ἰδίες ἀπόψεις ἐκφράζει καὶ στὴ *Σύντομὴ ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας (1000-1930)*, Αθήνα 1933, σ. 201. Το κείμενο τοῦ Σεφέρη «Ἐρωτόκριτος» στὶς *Δοκίμιες*, τ. Α', Αθήνα 1981, σσ. 268-319.
10. Εννοῶ βεβαίως τὴν «Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη» τοῦ Κοραῖ ἀλλὰ καὶ τὴν ὁμώνυμὴ προσπάθεια τοῦ Συκουτρῆ, στο πλαίσιο τῆς Ακαδημίας, που πραγματοποιήσε μόνον δύο ἐκδόσεις, τὸ *Συμπόσιον* τοῦ Πλάτωνα καὶ τὴν *Ποιητικὴν* τοῦ Αριστοτέλη.
11. Ι. Συκουτρῆ, «Γεωργίου Λαδᾶ, "Βιβλιογραφικαὶ ἐρευναι ἀναφερόμεναι εἰς τὰ ἔργα τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῖ", Αθήναι 1934», *Νέα Ἑστία*, τ. 16 (1934), σ. 669. Το ἐνδιαφέρον τοῦ γιὰ τὴ μελέτη τοῦ Κοραῖ καὶ ἡ ἐκτίμησή τοῦ πρὸς αὐτὸν φαίνεται καὶ στὴ βιβλιοκρισίᾳ τῆς ἐκδόσεως «Ἡ ἐκατονταετηρίς τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῖ. Λόγοι ἐκφωνηθέντες καὶ πεπραγμένα τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ ἑορτασμοῦ», *Νέα Ἑστία*, τ. 18 (1935), σσ. 691-692. Ὁ Φίλιππος Ηλιού, «Ἰδεολογικὲς χρήσεις τοῦ κοραϊσμοῦ στον 20ό αἰῶνα», *Διήμερο Κοραῖ*, ΚΝΕ, ΕΙΕ, Αθήνα 1994, σμ. 75, σ. 177, ταυτίζει τὶς ἀπόψεις τοῦ Βασ. Λαούρδα, μαθητῆ τοῦ Συκουτρῆ, με ἐκεῖνες τοῦ ἰδίου τοῦ Συκουτρῆ, με ἀποτέλεσμα νὰ παρουσιάζεται ὁ τελευταῖος ὅτι υποτιμᾷ τὸν Κοραῖ. Κάτι τέτοιο δὲν στοιχειοθετεῖται ἀπὸ τὸ σύνολο τοῦ ἔργου τοῦ.
12. Ἀπὸ τὴν πλούσια σχετικὴ βιβλιογραφία, παραθέτω ἐδῶ μόνον μερικὸς βασικοὺς τίτλους που κυκλοφοροῦν στα ἑλληνικά: Παντελής Λέκκας, *Ἡ ἐθνικιστικὴ ἰδεολογία*, ΕΜΝΕ Μνήμων, Αθήνα 1992. Ernest Gellner, *Ἐθνη καὶ ἐθνικισμός*, μετ. Δώρα Λαφαζάνη, Ἀλεξάνδρεια, Αθήνα 1992. E. J. Hobsbawm, *Ἐθνη καὶ ἐθνικισμός ἀπὸ τὸ 1780 μέχρι σήμερα*, μετ. Χρυσ. Νάντριν, ἐκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1994.
13. «Επιλεγόμενα...», ὁ.π., σ. 111.
14. Ὁ.π., σ. 112.
15. Τώρα στον τόμο ΜΑ, ὁ.π., σσ. 120-127, 128-171, 172-188.
16. Βλ. «Ἡ βιβλιογραφία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας. Ἐξ ἀφορμῆς ἑνὸς βιβλίου» (γιὰ τὴν *Παλαμικὴ Βιβλιογραφία 1926-1931*) τοῦ Γ. Κατσιμπαλή, Αθήνα 1932), ΜΑ, σσ. 319-328. «Γ. Κ. Κατσιμπαλῆς, "Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης. Πρῶτες κρίσεις καὶ πληροφορίες. Βιβλιογραφία"», *Νέα Ἑστία*, τ. 16 (1934), σσ. 954-955. «Σόλωνος Βογιατζάκη καὶ Νικολάου Τωμαδάκη, "Βιβλιογραφία Διονυσίου Σολωμοῦ (1825-1933)"», *Νέα Ἑστία*, τ. 17 (1935), σσ. 102-106.
17. «Κριτικαὶ ἐκδόσεις νεοελληνικῶν λογοτεχνημάτων», ΜΑ, ὁ.π., σσ. 420-435.
18. Γιὰ τὸ ἱστορικὸ αὐτῆς τῆς προσπάθειας, ἡ ἀποτυχία τῆς ὁποίας εἶναι ἐνδεικτικὴ γιὰ τὸ κλίμα που επικρατοῦσε στους φιλολογικοὺς κύκλους, βλ. Βασ. Λαούρδα, «Ἰωάννης Συκουτρῆς. Ἡ φιλολογία ὡς αἵρεσις βίου», *Νέα Ἑστία*, Χριστούγεννα 1958, σσ. 459-461, καθὼς καὶ τὸ σημείωμα τοῦ Ν. Β. Τωμαδάκη, στον ὁποῖο εἶχε ἀνατεθεῖ ἡ ἐκδοσὴ ἀπὸ τὴν Ακαδημία, «Στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνών», *Νέα Ἑστία*, ὁ.π., σσ. 556-557.
19. *Μελέται καὶ Ἄρθρα*, ὁ.π., σσ. 189-202.
20. Πρόταση που ἐπιβεβαιώνεται σήμερα. Βλ. Peter Burke, *Popular*

- Culture in Early Modern Europe*, Aldershot, Wildwood House, 1988, σσ. 3-23.
21. Ὁ.π., σ. 202. Οὔτε καὶ ὁ Συκουτρῆς γλίτωσε ἀπὸ τὴν κατηγορία τοῦ διχασμοῦ. Ὁ Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος, «Ὁ Συκουτρῆς καὶ ἡ γλῶσσα. Ἡ ἀνεξιγλωσσία», *Νέα Ἑστία*, Χριστούγεννα 1958, σ. 488, ἐρμηνεύει τὴν ἀσυμφωνία τοῦ με τὴν ἰδεολογία τοῦ δημοτικισμοῦ ὡς παρανόησή της: «Φοβοῦμαι πὼς ὁ Συκουτρῆς δὲν εἶδε ἢ καὶ βλέποντας παρανόησε τὴν οὐσιαστικὴν σημασία τοῦ δημοτικιστικοῦ ἀγῶνα».
22. Ι. Θεοδωρακόπουλος, «Ὁ κλασικὸς φιλόλογος», λόγος σε φιλογολικὸ μνημόσυνο στον Παρνασσό το 1947. Τώρα στον τόμο ΜΑ, ὁ.π., σ. 65.
23. «Ὁ Δωδεκάλογος τοῦ Γύφτου τοῦ Κωστή Παλαμά. Δύο διαλέξεις», ΜΑ, ὁ.π., σσ. 436-515.
24. Ὁ.π., σ. 503. Ἡ υπογράμμιση δική τοῦ.
25. *Μελέται καὶ Ἄρθρα*, ὁ.π., σσ. 240-256.
26. Σε πρόσφατο μελέτημά τοῦ ὁ Τάκης Καγιαλῆς, «Ἡ λογοτεχνία στὴ Μέση Ἐκπαίδευση: Ὁ ρόλος τῆς θεωρίας», *Εντευκτήριο*, τχ. 26 (Ἀνοιξη 1994), σσ. 67-81, παραπέμπει στο ἄρθρο τοῦ Συκουτρῆ σε δύο κρίσιμα σημεία τῆς επιχειρηματολογίας τοῦ, που ἔχουν σχέση με τὴ διδασκαλία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας ὡς μέρος τῆς ευρωπαϊκῆς καὶ με τὸ ρόλο τοῦ σχολείου στὴν κοινωνία. Εἶναι μὴ ἐλάχιστη ἀπόδειξη τῆς ἀξίας που διατηρεῖ τὸ ἄρθρο αὐτὸ μέχρι σήμερα.
27. «Ἡ διδασκαλία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας», ὁ.π., σ. 241.
28. Ὁ.π., σ. 246.
29. Ὁ.π., σ. 250.
30. Γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ μαθήματος τῶν νέων ἑλληνικῶν στὴ Μέση Ἐκπαίδευση βλ. τὴ διδακτορικὴ διατριβὴ τοῦ Βασιλείου Ἰω. Τόγια, *Τὸ μάθημα τῶν νέων ἑλληνικῶν στὴ Μέση Ἐκπαίδευση, ἱστορικὴ θεώρηση (1833-1967)*, Ἰδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Θεσσαλονίκη 1988. Γιὰ τὴν ἐποχὴ που μας ἐνδιαφέρει, τ. Β', σσ. 494-497 καὶ 546-580.
31. «Πέτρου Σπανδωνίδη, *Ἡ διδασκαλία τῶν νέων ἑλληνικῶν*, Θεσσαλονίκη 1931», *Νέα Ἑστία*, τ. 11 (1932), σσ. 548-550.
32. «Ἡ διδασκαλία ...», ὁ.π., σ. 248. Οἱ υπογραμμίσεις δικῆς τοῦ.
33. Βλ. Λίτσα Κόττου, *Ἡ νεοελληνικὴ λογοτεχνία στα Γυμνάσιά μας*, τόμος Α'. Γιὰ τὴν Α' καὶ Β' τάξη, Αθήνα 1933. Γιώργος Θέμελης, *Ἡ διδασκαλία τῶν Νέων ἑλληνικῶν*, Θεσσαλονίκη 1933. Ἀπορία προκαλεῖ γιὰ τὸ Τόγιας συρρικνῶναι σε υποσημείωση τὴν κριτικὴ τοῦ Συκουτρῆ γιὰ τὸν αισθητισμό, τὴν ὁποία θεωρῶ σημαντικό σημεῖο διαφοροποίησης ἀπὸ τοὺς συγχρόνους τοῦ. Β. Τόγιας, ὁ.π., σμ. 3, σ. 579.
34. Βλ. Τέλλος Ἀγρας, «Γυμνασιακὴ ἔδρα Νεοελληνικῆς», *Νέα Ἑστία*, τ. 4 (1928), σσ. 1044β-1045α.
35. *Μελέται καὶ Ἄρθρα*, ὁ.π., σσ. 210-239.
36. «Εἰσαγωγή εἰς τὴν μελέτην τοῦ Max Weber *Ἡ ἐπιστήμη ὡς ἐπάγγελμα*», ΜΑ, ὁ.π., σσ. 275-318.
37. Βλ. «Φιλολογία καὶ Ζωή», ὁ.π., σ. 233 καὶ «Σίμος Μενάρδης», ὁ.π., σ. 336.
38. «Φιλολογία καὶ Ζωή», ὁ.π., κυρίως σ. 215, 236. Πρβ. καὶ ὅσα λέει γιὰ τὴν ἀποξένωση τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ παρόντος στὴν «Εἰσαγωγή εἰς τὴν μελέτην τοῦ Max Weber...», ὁ.π., σσ. 304-305.
39. Αναφέρομαι κυρίως στους ἐπιμνημόσυνους λόγους τοῦ Κωνσταντίνου Τσάτσου, «Ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος» (1938), ΜΑ, ὁ.π., σσ. 33-42 καὶ τοῦ Παναγιώτη Κανελλόπουλου, «Δάσκαλος καὶ Ἄνθρωπος» (1947), ὁ.π., σσ. 57-61. Καὶ οἱ δύο τὸν ἐντάσσουν μέσα στὶς συζητήσεις τῆς δεκαετίας τοῦ '30 ἀλλὰ ἐρμηνεύουν τὶς ἀπόψεις τοῦ γιὰ τὸ ἔθνος καὶ τὴν ἰδεολογία μονομερῶς προκειμένου νὰ στηρίξουν τὶς ἐπιθέσεις τοῦς, ὁ μὲν Τσάτσος ἐναντίον τοῦ μαρξισμοῦ καὶ τῶν ἄλλων σύγχρονων θεωριῶν που υποτίθεται πὼς δηλητηρίαζαν τὴ νεολαία, ὁ δὲ Κανελλόπουλος ἐναντίον κάθε ἰδεολογίας γενικῶς.
40. «Εἰσαγωγή εἰς τὴν μελέτην τοῦ Max Weber...», ὁ.π., σ. 318. Ἡ υπογράμμιση δική τοῦ.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗΣ

Ελληνική Λογοτεχνία

ΝΑΣΟΣ ΔΕΤΖΩΡΤΖΗΣ
Συνεντεύξεις και Έρευνες

ΜΑΡΙΑ ΕΥΣΤΑΘΙΑΔΗ
Το Αόρατο που σε Κοιτά

ΧΡΟΝΗΣ ΜΠΟΤΣΟΓΛΟΥ
Ημερολόγια - Ταξίδια

Οι γλωσσικές απόψεις του Ιωάννη Συκουτρή

της ΕΛΕΝΗΣ ΚΑΡΑΝΤΖΟΛΑ

Αν έπρεπε να επιλέξει κανείς την πιο χαρακτηριστική αρετή του Ιωάννη Συκουτρή, η καθολικότητα του πνεύματός του πιθανόν να ήταν η πιο ενδεδειγμένη. Δεν μιλώ για τον ανήσυχο κλασικό φιλόλογο που ήταν γεμάτος ενδιαφέροντα για ιστοριοδιφικά, φιλοσοφικά και λογοτεχνικά ζητήματα, αλλά για τον διανοούμενο, έναν άνθρωπο που αγωνιούσε όχι μόνο για τη διάγνωση αλλά και για τη θεραπεία των προβλημάτων της εποχής του.

Στις δεκαετίες του '20 και του '30, όταν δηλαδή ο Συκουτρή φοιτά και εν συνεχεία διδάσκει ως υφηγητής στο Αθήνσι Πανεπιστήμιο, τα προβλήματα της παιδείας και γενικότερα της πνευματικής ζωής του νέου ελληνισμού είναι εντονότατα. Μεταξύ αυτών, το γλωσσικό ζήτημα, το ζήτημα δηλαδή της μορφής της κοινής γραφομένης γλώσσας μας, δεν έχει ακόμη διευθετηθεί ικανοποιητικά. Στο γλωσσικό πρόβλημα έρχονται να επενδυθούν και ιδεολογικές και κοινωνικές διαφορές, έτσι ώστε ο χωρισμός των διανοουμένων στον κύκλο των δημοτικιστών και των καθαρευουσιάνων να αποτελεί τη βασική διχογνωμία της πνευματικής μας ζωής.

Πώς τοποθετείται στη διαμάχη αυτή ο Ιωάννης Συκουτρή; Εισηγείται μια ιδιόμορφη μορφή "διγλωσσίας"¹ που τον φέρνει αντιμέτωπο με τους οπαδούς και των δύο παρατάξεων: δημοτική για τη γλώσσα της ποίησης, καθαρεύουσα για τον πεζό, και ιδιαίτερα τον επιστημονικό λόγο. Στον δικό του προφορικό και γραπτό λόγο ακολουθεί μια "χαλαρή" καθαρεύουσα με τολμηρές εκθλίψεις και αναλυτική σύνταξη που τον απομακρύνει de facto από τους συντηρητικούς καθαρολόγους της ακαδημαϊκής κοινότητας. Στο επίπεδο της θεωρητικής διαμάχης εμφανίζεται, άλλοτε συγκαλυμμένα κι άλλοτε ανοιχτά, πολέμιος του δημοτικιστικού κινήματος.

Στις σελίδες που ακολουθούν θα επιχειρήσω να ανασυνθέσω τις απόψεις του Ιω. Συκουτρή για το γλωσσικό ζήτημα. Δυστυχώς ο πολυγραφότατος λόγιος, όπως ακριβώς και ο Κοραΐς, δεν διατύπωσε τις γλωσσικές απόψεις του σε ειδική μελέτη. Οι λιγοστές πληροφορίες που έχουμε στη διάθεσή μας βρίσκονται διάσπαρτες σε προλόγους των εκδόσεών του, σε επιστολές ή σε

συνεντεύξεις. Στις πηγές αυτές προστίθενται πλέον δύο νέες μαρτυρίες: πρώτον, μια ανέκδοτη επιστολή του Συκουτρή που δημοσιεύεται στις επόμενες σελίδες του αφιερώματος· δεύτερον, ο κατάλογος των σχετικών με τη γλώσσα μελετών που είχε ο Συκουτρή στην κατοχή του, σύμφωνα με την καταγραφή που έγινε το 1974, λίγο πριν η Βιβλιοθήκη Συκουτρή γίνει δωρεά στην «Εστία Νέας Σμύρνης».

Στα τέλη της πρώτης δεκαετίας του αιώνα μας, το κίνημα του δημοτικισμού έχει μπει στη δεύτερη και πιο δημιουργική περίοδο του². Η προσοχή των δημοτικιστών δεν στρέφεται πλέον αποκλειστικά στη λογοτεχνία – όπως στην προηγούμενη εικοσαετία, με την κυριαρχία της μορφής του Ψυχάρη. Η έκδοση του βιβλίου του Φώτη Φωτιάδη, *Τὸ γλωσσικὸν ζήτημα καὶ ἡ ἐκπαιδευτικὴ μας ἀναγέννηση*, η ίδρυση του Ανώτερου Παρθεναγωγείου Βόλου από τον Αλέξανδρο Δελμούζο το 1908, και του *Εκπαιδευτικού Ομίλου* το 1910 και, τέλος, η έκδοση, από τον επόμενο χρόνο, του περίφημου *Δελτίου* του ήταν μερικά από τα γεγονότα που προετοίμασαν την εξέλιξη του δημοτικισμού σε κίνημα εκπαιδευτικό με κοινωνικοπολιτικές διαστάσεις. Ας μη λησμονούμε ότι μετά το κίνημα στο Γουδί (1909) και τους Βαλκανικούς Πολέμους, τα σύνορα της χώρας μεγαλώνουν, περικλείοντας πληθυσμούς που δεν μιλούν ελληνικά, ενώ για δεύτερη φορά, μετά τον Τρικούπη, παρατηρείται σοβαρός εξαστισμός της ελληνικής κοινωνίας. Επομένως, το θέμα της παιδείας, και πιο συγκεκριμένα της διδασκαλίας της γλώσσας, αποκτά ιδιαίτερη σημασία.

Κορυφαία στιγμή αυτής της δεύτερης περιόδου του δημοτικισμού, του *εκπαιδευτικού δημοτικισμού*, όπως έχουμε συνηθίσει να την αποκαλούμε σε αντιδιαστολή με τον *λογοτεχνικό δημοτικισμό*, που είχε εγκαινιάσει το *Ταξίδι* του Ψυχάρη, είναι η γλωσσоекπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917-1920. Για πρώτη φορά επιχειρείται συστηματικά να ρυθμιστεί σε ενιαίο γραμματικό τύπο η γλώσσα του δημοτικού σχολείου και να χρησιμοποιηθεί στα αναγνωστικά και των έξι τάξεων. Μετά την ήττα του Βενιζέλου στις εκλογές του 1920, η καθαρεύουσα παλινорθεί στο δημοτικό. Εφεξής η γλωσσική πολιτική θα ακολουθεί τις συχνές αλλαγές

μικής ηγεσίας.

Με το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου ο Συκουτρής, φοιτητής της ονομαστής Ευαγγελικής Σχολής της Σμύρνης -η οποία από το 1708 μέχρι το 1922 «έπρωταγωνίστησε εις τὸν ἀγῶνα καλὸν ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας»³ έρχεται στην Αθήνα για πανεπιστημιακές του σπουδές. Φαίνεται ότι την περίοδο εκείνη αρχίζει ήδη να διαμορφώνει τις γλωσσικές του πεποιθήσεις να εκδηλώνει την προτίμησή του προς την καθαρεύουσα. Υπογραμμίζουμε, π.χ. ότι από τους πολυάριθμους νεανικούς ολογικούς συλλόγους που βλέπουν το φως στη Σμύρνη στα χρόνια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, ο Σύλλογος που ιδρύει ο μαθητής Συκουτρής υπό τον τίτλο «Επιστημονική Σμυρναίων Μαθημάτων» είναι πρακτικά ο μόνος που χρησιμοποιεί την καθαρεύουσα, εκεί που οι άλλοι «αγαπούσαν τη δημοτική με μόνον ενθουσιασμό»⁴.

Η πρώτη γραπτή διατύπωση των απόψεών του για το γλωσσικό ζήτημα (που γνωρίζουμε) χρονολογείται αμέσως μετά την αποπεράτωση των πανεπιστημιακών σπουδών του στην Αθήνα και συγκεκριμένα στα 1923-24, περίοδο κατά την οποία διδάσκει στο Γυμνάσιο της Λάρνακας στην Κύπρο. Σε μία από τις επιστολές του προς τον κύπριο Κ. Μοιράνθη ο Συκουτρής γράφει: «... τοῦτο σήμερον μένει ἀνεπίδεκτον συζητήσεως εἶναι ὅτι ἡ δημοτικὴ εἰς τὴν παιδείαν [εννοεῖ μάλλον τὴν ποίησιν] ἐστὶν ὀριστικὴ. Ἡ προσπάθεια τῶρα στρέφεται εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ σχολείου, τοῦ κράτους καὶ τῆς ἐπιστήμης. Οἱ δημοτικισταὶ οὖν ὑπὲρ ἑαυτῶν τὴν γνώμην ὅτι ἡ καθαρεύουσα δὲν λείπει... καὶ τὸν γενικὸν γλωσσικὸν κανόνα ὅτι πρέπει κανεὶς γράφει ὅπως ὁμιλεῖ καὶ νὰ μὴ ὑπάρχη διγλωσσία εἰς τὴν ποίησιν καὶ τὴν ἐπιστήμην. Ὅτι τοῦτο ἀπολύτως δὲν εἶναι ὀρθόν, ἀδεικνύει τὸ παράδειγμα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τῶν ὁποίων ἡ γραμμὴ ἦτο γραμμένη εἰς μίαν γλῶσσαν τεχνητὴν καὶ αἰζουσα»⁵.

Εννοώντας σε αυτό το πρώιμο κείμενο του Συκουτρής υπάρχουν όλα τα στοιχεία εκείνα που θα συγκροτήσουν εν συνεχεία αυτό που μπορούμε να ονομάσουμε γλωσσικό του πιστεύω: η παραδοχή της υπεροχής της δημοτικής στην ποίηση· η επιφυλακτικότητά του να γενικευτεί η χρήση στον πεζό λόγο· τέλος, η προσωπική προτίμησή ενός καθεστώτος διγλωσσίας που απορρέει από, ή/και, ως νομομοποιείται με, την αναγωγή στα κλασικά πρότυπα.

Όσον αφορά τη γλώσσα του σχολείου ο Συκουτρής εμφανίζεται σαφώς κεντρικός απέναντι στη διδασκαλία της δημοτικής που η Ελληνική Παιδεία, με την αναστατική κυβέρνηση του Πλαστήρα (1922) και κατόπιν η Ελληνική δημοκρατική κυβέρνηση του Αλέξανδρου Παπαναστασίου το 1924 την είχε επαναφέρει στα δημοτικά· κρίνει όμως στην ανάγκη να διδάσκεται παράλληλα και η καθαρεύουσα: «Ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν τοῦ σχολείου, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι πρέπει νὰ μανθάνουν τὰ παιδιὰ εἰς τὴν γλῶσσαν τὴν ἀνάγνωσιν καὶ γραφὴν· ἀλλὰ μαζὶ μὲ αὐτὸ πρέπει εἰς τὰς ὑπερῶς τάξεις ν' ἀσκοῦνται εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ χρῆσιν τῆς καθαρεύουσας, τὴν ὁποίαν θὰ εὔρουν πολλὰ ἀπ' αὐτὰ εἰς τὴν ἀργότερα καὶ πρέπει νὰ τὴν γνωρίζουν...»⁶.

Επιδιώκεται να διανύσουμε περίπου μια δεκαετία μέχρι να βρούμε τον πρώτο διατυπωμένες γραπτώς τις γλωσσικές απόψεις του Ιωάννη Συκουτρής. Στην παρουσίαση των αρχών λειτουργίας της Ελληνικής Βιβλιοθήκης της Ακαδημίας Αθηνών, και προκειμένου

για τη γλωσσική μορφή των εκδόσεων, διαβάζουμε: «... ἡ γλωσσικὴ μας πραγματικότης τῆς σήμερον παρουσιάζεται, κατὰ τὴν προσωπικὴν μου ἀντίληψιν ὡς ἑξῆς. Ἡ γραφομένη σήμερον ἑλληνικὴ χρησιμοποιεῖται ὑπὸ δύο γλωσσικῶν τύπων... Καὶ οἱ γλωσσικοὶ αὗτοι τύποι ἔχουν καθωρισμένα πεδία ἐκδηλώσεως ἑκάτερος, καθωρισμένο ἀπὸ τὴν φιλολογικὴν παράδοσιν καὶ τὸ γλωσσικὸν αἶσθημα, τὰ ὁποῖα ποικίλλουν κατὰ τὰ διάφορα τοῦ λόγου εἶδη... Ἐνα ποιητικὸ ἔργον π.χ. τὸ θέλομεν σήμερον, ἀφανασίως κρίνοντες, γραμμένον εἰς τὴν λογοτεχνικὴν δημοτικὴν, τὴν ὁποία ἐπέβαλε βαθμὴν ὡς τὴν κατ' ἐξοχὴν ποιητικὴν γλῶσσαν τοῦ ἔθνους ἢ παραδόσεις τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν καὶ τῶν ἑπτανησίων ποιητῶν... Καὶ ἀντιθέτως, ἕνα ἔργο ἐπιστημονικὸν γραμμένον εἰς τὴν δημοτικὴν, ὅπως ἀποτολμᾷ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἀπὸ μερικῶν “πρωτοπόρων”, ἀποτελεῖ πρόκλησιν ἐναντίον τῆς γλωσσικῆς μας καλαισθησίας, πρόκλησιν ποὺ ἀνομολογοῦν καὶ αὗτοι οἱ γράφοντες, τὴν δικαιολογοῦν ὅμως μὲ τὴν “γλῶσσαν τοῦ μέλλοντος” ἢ μὲ ἀναλόγου βαρύτητος θέσφατα καθυστερημένης γλωσσολογικῆς ὀρθοδοξίας»⁷.

Την ίδια διπολική αντίθεση ως προς τον γλωσσικό τύπο μεταξύ ποιητικής και επιστημονικής γλώσσας, και τη νομομοποίησή της, τη συναντάμε και σε μια μεταγενέστερη συνέντευξή του στο περιοδικό Νεοελληνικά Γράμματα. Κατά τον Συκουτρή, «... τὸ γλωσσικὸ ζήτημα εἰς τὴν λογοτεχνίαν ἔχει λυθῇ – ἐκεῖ δηλαδὴ ὅπου ἡ γλωσσικὴ μορφή ἔχει βαρύνουσαν σημασίαν. Μένει ἀκόμη ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν τῆς ἐπιστήμης. Ἀς μάθωμεν ἐκεῖ νὰ κρίνωμεν τὸ περιεχόμενον καὶ ὄχι τοὺς γραμματικὸς τύπους τῶν γραφομένων»⁸.

Σχετικά με την πολιτική του κράτους ως ρυθμιστή της γλώσσας στο ελληνικό σχολείο, ο Συκουτρής επαναδιατυπώνει τη θέση που προαναφέραμε. «Τὸ κράτος ὀφείλει νὰ σταθῇ ὑπεράνω τῶν γλωσσικῶν ἀγῶνων. Ὀφείλει νὰ προσφέρῃ εἰς τοὺς Ἕλληνας μαθητὰς –ἀνεξαρτήτως τῆς μελλοντικῆς λύσεως τοῦ ζητήματος– τὴν δυνατότητα νὰ εἰσαχθοῦν εἰς τὴν ὑπάρχουσα πνευματικὴν ζωὴν. Καὶ ἡ τωρινὴ πνευματικὴ μας ζωὴ ἐκφράζεται καὶ εἰς τοὺς δύο τύπους τῆς γραφομένης. Καὶ τοὺς δύο λοιπόν, δημοτικὴν καὶ καθαρεύουσαν, ὀφείλει νὰ μάθῃ ὁ μαθητής. Ἀν αὐτῶν μεταβληθῇ ἡ πραγματικότης, ἔχει καὶ τὸ κράτος ὑποχρέωσιν νὰ συμμεταβληθῇ»⁹.

Παρατηρούμε λοιπόν μια αξιοσημείωτη συνέχεια στις απόψεις του Συκουτρή για το γλωσσικό ζήτημα. Γι' αυτόν η διγλωσσία είναι μια “παρούσα” κατάσταση της γλώσσας, και παρόλο που από θεωρητική άποψη η ύπαρξή της δεν τον ενοχλεί, φαίνεται διατεθειμένος να δεχτεί μια μελλοντική υποχώρησή της¹⁰.

Ωστόσο, η πραγματικότητα που είχε συναντήσει ο Συκουτρής ως φοιτητής στην πνευματικὴ ζωὴ του τόπου στις αρχές της δεκαετίας του '20 είχε αλλάξει αισθητά όταν επέστρεψε από τις μεταπτυχιακές του σπουδές στη Γερμανία και εξελέγη υφηγητής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (1930). Παρά τις συνεχείς παλινωδίες, το ειδικό βάρος του δημοτικισμού μεταξύ των πνευματικῶν ανθρώπων, των διανοουμένων, των σπουδαστῶν, αυξάνει. Στη λογοτεχνία, η επικράτηση της δημοτικής είναι πλήρης. Η λεγόμενη λογοτεχνική γενιά του '30 που δημιούργησε το αστικό και το ιστορικό μυθιστόρημα καθώς και τη νέα ποίηση, αδιάφορη στα γλωσσικά δόγματα του Ψυχάρη, χρησιμοποίησε δημιουργικά τη νεοελληνική κοινή¹¹. Αλλά και στη μέχρι τότε συντηρητική

πανεπιστημιακή κοινότητα αρχίζει να πνέει ένας νέος άνεμος. Το 1926 αρχίζει η λειτουργία της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, η οποία στεγάζει καθηγητές με απόψεις για το γλωσσικό ζήτημα διαμετρικά αντίθετες από τους ομολόγους τους στο Αθήνησι. Ακόμη και στη Φιλοσοφική Αθηνών καταλαμβάνουν πανεπιστημιακούς θώκους οπαδοί των νεωτερικών γλωσσικών αντιλήψεων, με σημαντικότερους τους Νίκο Βέη, Κωνσταντίνο Άμαντο και Παναγή Λορεντζάτο. Με το ξεκίνημα της νέας τετραετίας του Βενιζέλου (1928-1932), και επί υπουργίας Γ. Παπανδρέου, γίνεται σκέψη για κάποια απλοποίηση της ορθογραφίας και του τονικού συστήματος – που όμως δεν θα καρποφορήσει¹².

Γενικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι γίνεται όλο και περισσότερο συνείδηση η ανάγκη διαμόρφωσης ενός ενιαίου γλωσσικού οργάνου για όλες τις εκδηλώσεις του δημόσιου βίου. Για παράδειγμα, το 1934, ο Αχιλλέας Τζάρτζανος στη μελέτη του *Το γλωσσικό μας πρόβλημα. Πώς εμφανίζεται τώρα και ποία είναι ή όρθη λύσις* του γράφει: «Είμαι κι εγώ από κείνους που εύχονται και θεωρούν συμφέρον έθνικό, κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό, και πρό πάντων συμφέρον εκπαιδευτικό, τὸ νὰ λείψῃ ὅσον τὸ δυνατόν τὸ γρηγορώτερο ἀπ' τὴ μέση ἢ καθαρεύουσα, πὸν δημιουργεῖ μὲ τόσο ἔντονη διγλωσσία, καὶ νὰ επικρατήσῃ μὲ γλῶσσα σὲ ὅλα, νόμους, διατάγματα, ἐπιστημονικὲς πραγματεῖες, τύπο, κλπ. κλπ. καὶ μὲ γλῶσσα νὰ μαθαίνουν καὶ νὰ διδάσκωνται τὰ παιδιά μας ἀπ' τὴν πρώτη τοῦ δημοτικοῦ σχολείου τάξι ἕως τὴν ἀνώτατη τάξι τοῦ γυμνασίου, καὶ στὰ Πανεπιστήμιά μας ἀκόμη καὶ σ' ὅλες τὶς ἀνώτερες σχολές»¹³.

Ο Συκουτρής γνωρίζει τις απόψεις του Τζάρτζανου – *Το γλωσσικό μας πρόβλημα* αναγράφεται στον κατάλογο της βιβλιοθήκης του – και μάλιστα σε μια υποσημείωση του κειμένου του «*Ἡ “Ἑλληνική Βιβλιοθήκη” τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*», παραπέμπει στα «*ὥραϊα περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος δημοσιεύματα τοῦ Ἀχ. Τζαρτζάνου*»¹⁴. Παρόλο όμως που συμμερίζεται τις διαπιστώσεις του Τζάρτζανου, για τον μεικτό χαρακτήρα της κοινής ομιλουμένης στα αστικά κέντρα, δηλώνει απερίφραστα ότι διαφωνεί με το τελικό συμπέρασμά του, εν προκειμένω με την καλλιέργεια μιας ενιαίας και ομοιόμορφης κατά το δυνατόν εθνικής γλώσσας. Κατά τον Συκουτρή «*ἡ μονογλωσσία, οἰαδήποτε μονογλωσσία εἶναι, φαντάζομαι, χίμαιρα, καὶ χίμαιρα ἐπιβλαβής.*»

Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι ενώ το πεδίο χρήσης της δημοτικής συνεχώς διευρύνεται, και, συγχρόνως, οι βάσεις της γίνονται όλο και πιο στέρεες (επιστημονικά), ο Συκουτρής επιμένει να συνηγορεί υπέρ των δύο γλωσσικών μορφών. Μόνο που τώρα αρχίζει να διαφαίνεται στα γραπτά του μια εντονότερη αντίθεση προς τις επιδιώξεις του δημοτικιστικού κινήματος και μια οξύτερη αντιπαράθεση προς τους λογίους που τις προωθούν.

Έτσι στη συνέντευξη του 1935 στα *Νεοελληνικά Γράμματα*, όταν ο δημοσιογράφος του ζητά να εκτιμήσει αν η δημοτική κερδίζει ή

χάνει έδαφος, ο Συκουτρής καγχάζει: «*Ποσοτικῶς κερδίζει. Σήμε-
ρα καὶ ἡ κοντσο-Μαριά τῆς παροιμίας εἶναι δημοτικίστρια... Ποι-
οτικῶς ὅμως;... Ἐκεῖνος πὸν ἐκέρδισεν εἶναι ἡ ἀναρχία, ἡ ἀπώλει-
κάθε αἰσθήματος φραστικῆς ἐνότητος καὶ χρωματισμοῦ, κυρίως
καὶ πρὸ παντὸς ἡ μοναδικὴ καὶ παντοδύναμος μοῦσα τῶν Νεοελ-
λῆνων: ἡ Εὐκολία. Αὐτῆς, ὅχι τῆς δημοτικιστικῆς ιδέας προσή-
λυτοι εἶναι τὰ πλήθη τῶν δημοτικιστῶν...*»¹⁵.

Έναντι αυτής της στάσης του Συκουτρή καταλαβαίνουμε καλῶς τερα και την απογοήτευση των δημοτικιστών της γενιάς του. Στο επιμνημόσυνο λόγο του ο Κων/νος Τσάτσος αναφέρεται στη «*λύ-
πη ὅλων τῶν νεώτερων δημοτικιστῶν, πὸν τὸν θέλαμε δικό μας
λύπη πὸν γινόταν τόσο μεγαλύτερη, ὅσο στὴ δροσιά καὶ τῇ ζωτῇ
νὰ τοῦ ὕφους τοῦ διαισθανόμαστε ἓνα στοιχεῖο ζωῆς πὸν θάβρι-
σκε τὴν ὁλοκλήρωσή του μοναχὰ στὸ πλαίσιο τῆς μητρικῆς μα-
γλώσσας*»¹⁶. Και ο Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος παρατηρεῖ: «*...φαίνε-
ται πολὺ φυσικό, πὸν ὅλοι καρτερούσαμε ἀπὸ τὸ Συκουτρή μὴ
θαραλλέα ὑπεράσπιση τοῦ δημοτικισμοῦ. Καὶ μὲ τρόμο, ἀπὸ στιγ-*

*μὴ σὲ στιγμή, ἀνακαλύπταμε, πὸς ὁ Συκουτρῆς εἶπεν
παρὰ τὰ ἐπιφαινόμενα, καθαρολόγος.*»¹⁷ Για νὰ

καταλήξει, λίγο παρακάτω¹⁸: «*Φοβοῦμαι, πὸν
ὁ Συκουτρῆς δὲν εἶδε ἢ καὶ βλέποντας παρα-
νόησε τὴν οὐσιαστικὴ σημασία τοῦ δημοτι-
κιστικοῦ ἀγώνα. Εἶδε στὸ δημοτικισμὸ
τὴν προσπάθεια μονάχα γιὰ τὴν καθιέρ-
ρωση σὲ κάθε περιοχὴ τῆς ἐθνικῆς πα-
ρουσίας καὶ ἐνέργειας τῆς μονογλω-
σσίας. Δὲν ἔκαμε συνείδησή του τὴν
πλατύτερες ἐπιδιώξεις τοῦ δημοτι-
σμοῦ*» – οι οποίες, κατά τον συγγρα-
φέα, ήταν εθνικού και κοινωνικού χα-
ρακτήρα.

Μπορεί πράγματι να ερμηνευθεῖ ὡς ὑ-
πέρπιν αντιδημοτικισμός του Συκου-
τρή ως μια παρανόηση εκ μέρους του το-
ευρύτερου κοινωνικού χαρακτήρα του κι-
νήματος αυτού; Ἡ, μήπως, ἐν τέλει τὰ αἰτία
του πρέπει, οριστικῶς, νὰ ἀναζητηθοῦν ἀλλού;

Πριν επιχειρήσω νὰ ἀπαντήσω, θὰ ἤθελα νὰ πα-
ρουσιάσω ἐν συντομίᾳ ἓνα ἀγνωστο ὡς τώρα κείμενο
τοῦ Ιωάννη Συκουτρή¹⁹ πὸν βοηθᾷ, νομίζω, νὰ ἀποσα-
φηνιστοῦν ορισμένα κρίσιμα ἐρωτήματα.

Ἡ ἀγνωστη ἐπιστολὴ τοῦ Συκουτρή με ἀντικείμενο τὶς θέσεις τοῦ
για τὸ γλωσσικὸ ζήτημα πὸν δημοσιεύεται ἐξ ὁλοκλήρου σὲς ἐπο-
μενες σελίδες συντάχθηκε – και, κατὰ τὰ φαινόμενα, ἀποστάλη-
κε – ἐνὼ ἤδη εἶχε τεθεῖ θέμα πλήρωσης τῆς ἐδρας τῆς ἀρχαίας ἐλλη-
νικῆς φιλολογίας πὸν κατεῖχε ὁ Σίμος Μενάρδος (μετὰ τὸ θάνατό
του τὸ 1933). Μάλιστα στὸ κείμενο τρεῖς φορές ὁ Συκουτρῆς δηλώ-
νει ἀπερίφραστα ὅτι “ἐπιδιώκει” αὐτὴ τὴ θέση.

Στὸ κείμενο αὐτὸ ὁ Συκουτρῆς προβαίνει σὲ μὴ μακρὸν
“ἐξήγηση” τῆς δράσης του ὡς πρὸς τὸ γλωσσικὸ κατὰ τὰ τρία μὲ-
χρόνια τῆς υφηγεσίας του, ἡ ὁποία υπαγορεύεται ἀπὸ «*αἰσθη-
εὐθύτητος καὶ εἰλικρινείας*» ἀπέναντι στὸν σεβαστὸ τοῦ καθηγητῆ.
Χωρὶς νὰ τίθεται, οὔτε στιγμή, σὲ ἀμφισβήτηση τὸ εἰλικρινὲς τῶν
λεγομένων του, γίνεται γρήγορα σαφές ὅτι ἡ ἐπιστολὴ προεκτείνει

Αδαμάντιος Κοραῆς

ιαστικά πρόσφατη συνομιλία μεταξύ αποστολέα και παραλή-
 , κατά την οποία είχε θιγεί το θέμα των ενδεχόμενων αρνητι-
 επιπτώσεων στη σταδιοδρομία του Συκουτρή από την πανεπι-
 μακή του δράση. Φαίνεται επομένως ότι η πραγματική ανά-
 που γεννά την επιστολή αυτή είναι η διαφαινόμενη δυσπιστία
 καθαρολόγων καθηγητών του Πανεπιστημίου Αθηνών –οι
 ίοι και πρόκειται να κρίνουν την υποψηφιότητά του για την
 εύασα έδρα γλωσσολογίας– απέναντι στην «*ἀμφοτερόπ*
ρο» στάση του²⁰, που περιλαμβάνει την υπόρρητη καταδίκη
 δημοτικής και τη χρήση της τόσο για τη μετάφραση αρχαίων
 ματικών ή επικών συγγραφέων όσο και για τη διδασκαλία σύγ-
 των νεοελληνικών έργων. Όμως, παρά τις επιφυλάξεις που
 ίλουμε να έχουμε δεδομένων των ειδικών περιστάσεων κατά
 ποίες συντάχθηκε η επιστολή, δεν παύει να αποτελεί σημαντι-
 τοκουμένο για τις γλωσσικές απόψεις του Συκουτρή και ειδι-
 ρα για το φάσμα των παραγόντων που διαμορφώνουν τη
 σική του στάση.

ην επιστολή, ο Συκουτρή επαναλαμβάνει τις ήδη
 στές απόψεις του για τη γλωσσική πραγματι-
 ρα: μόνο για τη γλώσσα του σχολείου
 ρχει μια μικρή μετατόπιση προς συντη-
 κότερες θέσεις. Σε αντίθεση με το
 ιμα των επιστολών της κυπριακής πε-
 ου, εδώ γράφει: «*τῆς καθαρευού-*
ῆ διδασκαλία δὲν πρέπει ν' ἀποτε-
ι προσάρτημα μόνις ἀνεκτὸν τῆς
πικῆς, ὅπως τώρα ἀλλ' ὅτι ἡ δη-
κῆ πρέπει νὰ εἶναι βοήθημα κυ-
καὶ προπαρασκευὴ εἰς γνῶσιν
ιαθαρευούσης, ἡ ὁποία καὶ εἰς μι-
έρας τάξεις τοῦ Δημοτικοῦ scho-
πρέπει νὰ διδάσκεται καὶ τὸ κύ-
μέλημα πρέπει νὰ εἶναι.».

ν κάτι είναι σχετικά νέο, είναι η για
 τη φορά σχετικά σαφής τοποθέτησή
 ως προς τη βασική διπολικότητα της
 ματικής ζωής ανάμεσα σε δημοτικιστές και
 ιρευουσιάνους. Κι ακόμη περισσότερο: το ότι
 με όρους “*ἀγῶνα*”, γλωσσολογικού και ιδεολογικο-
 τικού, και αδιαμφισβήτητης ένταξης (θεωρητικής ή/και συναι-
 ατικής) σε μια από τις δύο αντιμαχόμενες μερίδες που διεξά-
 τον αγώνα.

Συκουτρή εκ προοιμίου διευκρινίζει ότι ο ίδιος μιλά από την
 ῆ γωνία του οπαδού της διατήρησης της καθαρεύουσας στον
 λόγο (απλοποιημένης μεν, αλλά καθαρεύουσας). Όχι μόνο
 ρει αποκλειστικά στην καθαρεύουσα, υποστηρίζει δημοσίως
 πόψεις του και υπερασπίζεται την καθαρεύουσα ακόμη και
 ριβάλλοντα εχθρικώς διακείμενα, αλλά και έχει δεχθεί επα-
 μμένες επιθέσεις δημοτικιστών που τον θεωρούν Κοντικό..

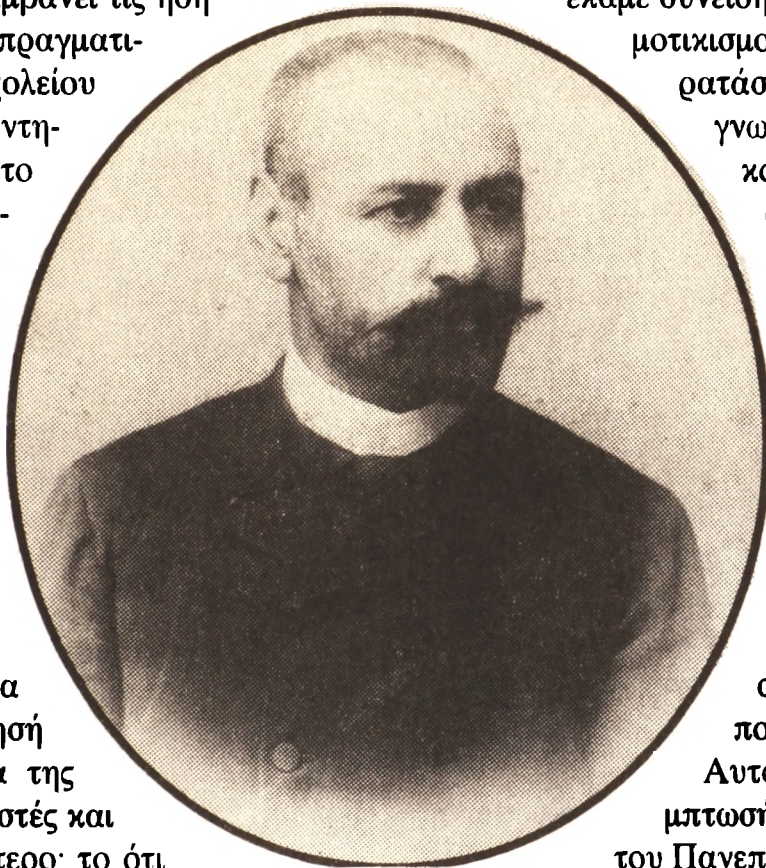
μένει λοιπόν παρά το “*αγκάθι*” της νεωτερικής διδασκαλίας
 ναγές Ίδρυμα. Το θέμα αυτό το εξετάζει διεξοδικά στο δεύτε-
 ρος της επιστολής που επιγράφεται “*Η τακτική μου*”. Εκεί ο
 υτρή εξηγεί πόσο είχε διεισδύσει η δημοτική (και οι μαρξι-
 σ αντιλήψεις) στους κύκλους των νέων, και πώς μεθοδικά
 πάθησε να κερδίσει “*ψυχάς*” και την “*ἐμπιστοσύνην τῶν νεω-*

τεριστικῶν” κύκλων της Σχολής. Με ποιο τρόπο; Τονίζοντας «*μέ*
τὴν πρώτην εὐκαιρίαν ὅτι τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος γίνεται ἀσυγ-
χῶρητος ἐκμετάλλευσις», συνηθίζοντας τούς φοιτητές «*νὰ θέτουν*
ὑπὸ κρίσιν ἄτομα ἐπιστημονικῶς κενά, τὰ ὁποία ἐλέφ δημοτικι-
σμοῦ ἔγιναν προσωπικότητες ἢ καθηγηταὶ Πανεπιστημίου», με
 τὸν “*ζῆλον*” του «*εἰς τὴν διδασκαλίαν*» και σε κάθε περίπτωση
 αποφεύγοντας να παρουσιασθεῖ «*ὡς φανατικὸς καὶ πολεμοχαρὴς*
ἀντίπαλος τῶν δημοτικιστῶν». Η χρήση της δημοτικής στη διδα-
 σκαλία του και η ανοχή του απέναντι στους δημοτικιστές φοιτητές
 παρουσιάζονται στην επιστολή ως μια άλλη «*μέθοδος [ενός πολύ-*
μορφου] ἀγῶνος» που φαίνεται να εμφορείται από το ίδιο με τους
 καθαρολόγους κριτές του “*ιδεῶδες*”.

Κι εδώ, νομίζω, μπορεί να αναζητηθεῖ το έρεισμα του ρητά πλέον
 διατυπωμένου αντιδημοτικισμού του Συκουτρή. Αντίθετα, από
 ό,τι πιστεύει ο Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος, ο Συκουτρή δεν αντίκρουσε
 «*τὸ σύνολο θέμα [δηλ. το δημοτικιστικό κίνημα] με τὴν στενὴ ἀντί-*
ληψη τοῦ φανατικοῦ “γραμματικοῦ”»²¹. Ο Συκουτρή όχι μόνο

έκαμε συνείδησή του τις πλατύτερες επιδιώξεις του δη-
 μοτικισμού, αλλά γι’ αυτό ακριβώς εντέλει, συμπα-
 ρατάσσεται με το άλλο στρατόπεδο. Γιατί είναι
 γνωστό ότι ο Συκουτρή δεν ήταν οπαδός της
 κοινοβουλευτικής δημοκρατίας. Στην επι-
 στολή του διαφαίνεται η συνήθης εξίσωση
 δημοτικισμός = κομμουνισμός²². Αν μά-
 λιστα συνυπολογίσουμε και το αριστο-
 κρατικό πνευματικό του ήθος που τον
 οδηγούσε στην καταδίκη κάθε φαινο-
 μένου “*μόδας*”²³ –και την εποχή αυτή
 ο δημοτικισμός τείνει αναμφισβήτητα
 να εξελιχθεῖ από αίρεση σε θρησκεία–,
 θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε ότι ο
 διακηρυσσόμενος γλωσσικός αγώνας
 του κατά του δημοτικισμού είναι συνυφα-
 σμένος με τον διακηρυγμένο ιδεολογικο-
 πολιτικό αγώνα του κατά του μαρξισμού.
 Αυτό είναι ίσως το αποφασιστικό σημείο σύ-
 μπτωσής του με τους καθαρολόγους καθηγητές
 του Πανεπιστημίου: ένα ανάχωμα στις ανατρεπτικές
 αλλαγές που κυφορούνται στα χρόνια του μεσοπολέ-
 μου, με πρώτο και κύριο όπλο την παράδοση και τη γλώσσα²⁴.

Αν όμως η κοινωνική διάσταση του δημοτικισμού, έκανε λιγότε-
 ρο δελεαστικό το κίνημα αυτό στα μάτια του Συκουτρή, η γενική
 του αντίληψη για τη γλώσσα, έτσι όπως είχε διαμορφωθεί κατά την
 διάρκεια των σπουδών του στην Ευαγγελική Σχολή αλλά και αρ-
 γότερα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, συνηγορούσαν προς την ίδια
 κατεύθυνση. Όπως είπα και πιο πάνω, ο Συκουτρή δεν έγραψε ει-
 δική μελέτη για τη γλώσσα. Μπορούμε όμως, με σχετική ασφάλεια,
 να ανασυνθέσουμε τις γενικές του αντιλήψεις, βασιζόμενοι, εκτός
 των άλλων, στα γλωσσ(ολογ)ικού περιεχομένου συγγράμματα που
 περιείχε η βιβλιοθήκη του, αφού προηγουμένως κάνουμε την εύ-
 λογη υπόθεση ότι αντικατοπτρίζουν, ως ένα βαθμό, τα γλωσσικά
 ενδιαφέροντα του κατόχου τους. Στην περίπτωση του Ιωάννη Συ-
 κουτρή, θα μπορούσε κανείς να προσδοκά πιο καίριες παρατηρή-
 σεις, δεδομένης της συνήθειάς του να κρατά εκτενείς σημειώσεις

Γεώργιος Χατζιδάκις

στα περιθώρια των βιβλίων του. Δυστυχώς, αυτό το σχέδιο εργασίας προσκρούει στην πλημμελή οργάνωση της Βιβλιοθήκης της «Εστίας Ν. Σμύρνης» που από το 1972 φιλοξενεί τη συλλογή του Συκουτρή – πράγμα που καθιστά αδύνατο στην πράξη τον εντοπισμό οποιουδήποτε συγγράμματος. Απομένει λοιπόν αυτή καθαυτή η επισκόπηση του καταλόγου που συντάχθηκε τις παραμονές της δωρεάς.

Στο λήμμα «Γλωσσολογικά» καταγράφονται συνολικά 86 μελέτες – βιβλία και άρθρα (δεν συμπεριλαμβάνονται λεξικά και εγκυκλοπαιδείες). Οι μελέτες αυτές αντιπροσωπεύουν κάτι παραπάνω από το 2% επί του συνόλου των βιβλίων (86 στα 3.801). Ως προς το περιεχόμενο, οι περισσότερες από αυτές (σε ποσοστό που υπερβαίνει τα 3/4) πραγματεύονται θέματα λεξιλογικά, με ιδιαίτερη έμφαση στις ιδιαιτερότητες των νεοελληνικών διαλέκτων. Ενδεικτικά αναφέρω τις μελέτες του Π.Α. Φουρίκη για την ελληνοαλβανική διάλεκτο της Αττικής, τα αποθησαυρίσματα του Δ.Ι. Γεωργακά, τις ετυμολογικές αναλύσεις του Χρ. Παντελίδου και πλήθος άλλες εργασίες ονοματολογικού περιεχομένου. Το έντονο ενδιαφέρον του Συκουτρή για την λεξικολογία επιβεβαιώνεται και από την παρουσία στη βιβλιοθήκη του τόμων του *Λεξικογραφικού Ἀρχείου τῆς Μέσης καὶ Νέας Ἑλληνικῆς* (1918, 1923), της έκδοσης της Γλωσσολογικῆς Εταιρείας *Ὁδηγίαὶ πρὸς συλλογὴν τοῦ δημῶδους ὕλικου* καθώς και του *Διαγράμματος συναγωγῆς γλωσσικοῦ ὕλικου* (1914) του *Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἑλλ. Γλώσσης*.

Πολύ μικρός, αντίθετα, μα όχι και απρόσμενος, είναι ο αριθμός μελετών σχετικά με το γλωσσικό ζήτημα που είχε ο Συκουτρής στην κατοχή του: η συγκριτική μελέτη του Σπ. Βλαντή, *Τὸ γλωσσικὸν Ζήτημα τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἰταλῶν*· το λιγότερο γνωστό *Ὁ Ἐν Γαλλία περὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἀγὼν* (1890) του Κ. Ράδου· τρεις διαδοχικές μελέτες του Αθ. Μπούτουρα (1911-1912)· η *Ἱστορία τοῦ Γλωσσικοῦ Ζητήματος* (1925) του Α.Ε. Μέγα, (στο οποίο καταδικάζεται η γλώσσα του Ψυχάρη και αυτή που χρησιμοποιείται στο σχολεῖο)· ένα βιβλίο για τη γλώσσα μας (1929) του Π. Λορεντζάτου, και *Τὸ γλωσσικὸ μας πρόβλημα* του Τζάρτζανου (1934), που προαναφέραμε.

Αυτός ο έντονα λεξικογραφικός προσανατολισμός της βιβλιοθήκης Συκουτρή παραπέμπει ασφαλώς στον Αδαμάντιο Κοραή, εισηγητή της έρευνας για την ιστορία της γλώσσας. Το γεγονός αυτό υποδεικνύει ότι η πολυσυζητημένη συγγένεια των δύο λογίων – χιακή καταγωγή, κοινός τόπος γέννησης, κοινή παιδεία – προχωρά βαθύτερα από ό,τι επισημαίνεται συνήθως. Αν και απαιτείται διεξοδική και εις βάθος συγκριτική μελέτη, μπορούμε να προβούμε σε ορισμένες επισημάνσεις. Ο Κοραής ήταν ο πρώτος που επισήμανε την ανάγκη να συνταχθεί, το ταχύτερο δυνατόν, Νεοελληνικό Λεξικό, το οποίο χαρακτήριζε «τὸ πρῶτο βιβλίο ἑνὸς Ἑθνους». Συνέβαλε μάλιστα αποφασιστικά στην κατεύθυνση αυτή με την επισκόπηση λέξεων της ομιλουμένης και τη σημασιολογική ερμηνεία τους μέσω των πηγών που περιέχονται στα *Ἄτακτα*. Απεναντίας, ελάχιστα συνέβαλε ο Κοραής στο σύστημα της νεοελληνικής γραμματικής και στο χαρακτηρισμό της ΝΕ γλώσσας. Η μετριοπαθής μεταρρυθμιστική τάση του Κοραή προδίδει μια λεξιλογική μονομέρεια: Ναι μεν πρεσβεύει την εισαγωγή λεξιλογικών στοιχείων από τη δημώδη γλώσσα, αλλά σύμφωνα με τους νόμους της αρχαίας γραμματικής, αφού ο Κοραής πιστεύει – λανθασμένα, όπως θα αποδειχτεί αργότερα – ότι η δημώδης γλώσσα δεν διαθέ-

τει δικούς της νόμους. Τέσσερις γενιές αργότερα, ο Συκουτρής δεν είναι δέσμιος αυτής της πλάνης· ωστόσο το ενδιαφέρον του για τη μελέτη των συντακτικών φαινομένων παραμένει περιορισμένο: Τα μόνα συντακτικά που υπάρχουν, σύμφωνα με την καταγραφή, στη βιβλιοθήκη Συκουτρή είναι η *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Σύνταξιν* (1841) και το *Συντακτικὸν Ἑλληνικόν* (1848) του Ασωπίου, και το σχετικά άγνωστο *Συντακτικόν* (1921) του Σ.Κ. Κόκκαλη. Είναι γεγονός ότι μέχρι και την τρίτη δεκαετία του αιώνα μας μόνο ορισμένα επιμέρους συντακτικά φαινόμενα του νεοελληνικού λόγου είχαν, αποσπασματικά, μελετηθεί. Ἐτσι αποκτά ιδιαίτερη σημασία η απουσία, από τη βιβλιοθήκη του Συκουτρή, του βιβλίου του Α. Τζάρτζανου *Νεοελληνικὴ Σύνταξις*, που εκδόθηκε το 1928 και αποτέλεσε την πρώτη ουσιαστική απόπειρα εκτίμησης και οριοθέτησης των συντακτικών φαινομένων της κοινῆς δημοτικῆς και διατύπωσης κανόνων.

Θα ήθελα, τέλος, να σταθώ στη σχέση του Συκουτρή με τους δύο κατεξοχήν γλωσσολόγους της εποχής του, τον Γεώργιο Χατζιδάκι και τον Μανόλη Τριανταφυλλίδη. Ο Συκουτρής γνωρίζει καλά τις εργασίες του Χατζιδάκι, καθηγητή του στα φοιτητικά του χρόνια. Οι μελέτες και τα άρθρα του που περιέχει η βιβλιοθήκη του φτάνουν τις 16. Αντίθετα, η μόνη εργασία του Μανόλη Τριανταφυλλίδη (1883-1959), μαθητή και φυσικού διαδόχου του Χατζιδάκι, που φαίνεται ότι είχε ο Συκουτρής στην κατοχή του είναι το *Studien zu den Lehnwörtern der mittellgriechischen Vulgärliteratur*, η διδακτορική δηλαδή διατριβή του στο Μόναχο για τις ξένες λέξεις που απαντούν στη βυζαντινή δημώδη λογοτεχνία. Απουσιάζουν εντελώς δημοσιεύματα της περιόδου 1904-1924, όταν το ενδιαφέρον του Τριανταφυλλίδη είναι στραμμένο στα γλωσσολογικά, αλλά και μεταγενέστερες καθαρά επιστημονικές εργασίες του, μετά την εκλογή του ως τακτικού καθηγητή στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης το 1926.

Οι ομοιότητες στις απόψεις και στη στάση του Συκουτρή με τον πρώτο εκπρόσωπο της νέας γλωσσολογίας στην Ελλάδα²⁵ δεν έχουν μέχρι σήμερα επισημανθεί. Ο Γεώργιος Χατζιδάκις, αν και μαθητής του Κόντου, συνέγραψε πολλές μελέτες για τη δημοτική γλώσσα, θεμελιώνοντας τις σπουδές της νεοελληνικής. Προκειμένου μάλιστα να ενισχύσει τη μελέτη της, ώστε να περιοριστούν οι ιστορικοκοινωνικές προλήψεις απέναντί της, ίδρυσε τον *Σύλλογο Κοραή* το 1891 και τη *Γλωσσική Ἑταιρεία* το 1901. Ωστόσο στο θέμα της γλωσσικής μεταρρύθμισης υπήρξε από τους φανατικότερους υποστηρικτές του ισχύοντος καθεστώτος και ήρθε σε άμεση αντίθεση με το δημοτικισμό. Ακολούθησε, όπως και ο Κοραής, μια μέση οδό, υποστηρίζοντας την “απλοποίηση” της γραπτής γλώσσας και επιδόθηκε με πάθος στη μελέτη των λεξιλογικών στοιχείων, που θα είχε ως αποτέλεσμα τον εμπλουτισμό της. Ἐτσι, ο Συκουτρής γίνεται φορέας της ίδιας μακρόχρονης παράδοσης που εγκαινιάζεται από τον Κοραή και φτάνει ως τον ίδιο και μέσω της διδασκαλίας του Χατζιδάκι.

Στην άλλη όχθη βρίσκεται ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης, εμβληματική μορφή του δημοτικισμού: Κοζανίτης στην καταγωγή, έχει ζήσει την αποτυχία της εφαρμογής της καθαρεύουσας τόσο στη Μακεδονία όσο και στην ίδια την Αθήνα, με το πρόβλημα των αλβανόφωνων πληθυσμών· φοιτητής των φυσικών επιστημών, δεν έχει ανατραφεί με τις αξίες “των παλαιών καλών γραμμάτων”.

πιστώνουμε επομένως ότι στη σχηματική αλλά όχι και απλου-
στική αντίστιξη: παιδεία / εκπαίδευση και Ελληνισμός / Ελλά-
ο Συκουτρής συνεχιστής μιας παράδοσης και ο Τριανταφυλλί-
, εισηγητής μιας νέας, αντιπροσωπεύουν τελείως διαφορετι-
ς κόσμους. Τα βαθιά ενσταλαγμένα ιδεολογικά στοιχεία που
βσκονται πίσω από τους δύο κόσμους δεν πρέπει να παραβλέπο-
ι από εξηγήσεις που προτιμούν να τονίζουν την επίδραση εξω-
ικών, ενίοτε μάλιστα καιροσκοπικών παραγόντων. Χαρακτη-
ική είναι η περίπτωση του Αθάνασιου Μπούτουρα που αποδί-
τη μαχητική στάση που επέλεξε ο Χατζιδάκις εναντίον του δη-
ικισμού στον “φόβον διωγμού” που αισθάνθηκε εκ μέρους του
τικού φιλολογικού κύκλου, αργότερα δε, «ένεκα άναπτυχθεί-
ήδη άλληλεγγύης προς τόν κύκλον τούτον»²⁶. Η απόσταση
πρέπει να τηρείται από ερμηνείες όπως του Μπούτουρα ισχύ-
αι για την ανάγνωση της “νέας” επιστολής του Συκουτρή. Φυ-
ά και η πανεπιστημιακή καριέρα του Συκουτρή εξαρτάται από
παντοδύναμο κύκλο των καθαρευουσιάνων· το γεγονός αυτό,
όσο, δεν πρέπει να μας κάνει να παραγνωρίζουμε τη βαθιά
δραση της κλασικής του παιδείας.

ΜΕΙΩΣΕΙΣ

Η διγλωσσία (ή ανεξιγλωσσία) του Συκουτρή πρέπει να δια-
ριστεί σαφώς και από την ιστορική διγλωσσία (που δημιουρ-
ηκε με τη χρησιμοποίηση στον γραπτό λόγο παρωχημένων
ρων, τύπων, συντάξεων, κτλ.) και από την αναπόφευκτη
όγκιση μεταξύ γραφομένης και ομιλουμένης γλώσσας (που
αντάται πρακτικά σε όλες τις γλώσσες του κόσμου) και τέ-
ς από τη διγλωσσία μεταξύ κοινής εθνικής γλώσσας και δια-
τικών παραλλαγών. Πρβλ. Αχ. Τζάρτζανου, *Τὸ γλωσσικό*
πρόβλημα. Πῶς ἐμφανίζεται τώρα καὶ ποία εἶναι ἡ ὀρθή λύ-
τον, Κολλάρος και Σία, Ἐν Αθήναις 1934, σσ. 16-17, καθώς
πολυάριθμα δημοσιεύματα του Μανόλη Τριανταφυλλίδη,
Οἱ νέοι καὶ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα, Αθήνα 1934, Εκδ. Δημη-
ίκου, σσ. 5-8.

Για ένα ιστορικό της πορείας του δημοτικιστικού κινήματος,
ενδεικτικά το άρθρο του Εμμανουήλ Κριαρά, «Κορυφαίοι
αθμοί στην πορεία του γλωσσικού ζητήματος τα τελευταία
πτό χρόνια», στο συγκεντρωτικό τόμο *Λόγιοι και Δημοτικι-*
ός, Εκδοτική Αθηνών 1987, σσ. 27-44· ειδικά για τις τρεις
ώτες δεκαετίες του αιώνα μας, βλ. Ν. Ανδριώτη «Από τον
χάρη στον Τριανταφυλλίδη», *Ν. Ἑστία* τ. 66 (1959), σσ. 1402-
11.

«Ἡ Εἰσαγωγή τοῦ Ὑπομνήματος πρὸς τὴν Φιλοσοφικὴν
ολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν» στον συλλογικό τόμο *Με-*
ται καὶ Ἄρθρα (= ΜΑ), Εκδόσεις του Αἰγαίου, Αθήναι 1956,
79.

Βλ. Λάμπρου Παραρά, «Ἰωάννης Αντιφών Συκουτρή: Τα
ιτητικά χρόνια», *Νέα Πορεία*, τχ. 38-39 (1958), σ. 136.

Βλ. *Νέα Ἑστία*, τ. 63 (1958), σ. 528.

Ο.π. σ. 529.

«Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν», (1935),
Α, σσ. 393-394.

«Τὰ σύγχρονα προβλήματα τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς», ΜΑ,
412.

Ο.π., σ. 411.

Ο Συκουτρή δείχνει στο σημείο αυτό να έχει μια στατική
πύλη των πραγμάτων περί το γλωσσικό ζήτημα. Δικαίως ο

Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος (*Νέα Ἑστία*, ό.π., σ. 490) παρατηρεῖ ότι
«ὁ ρόλος τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι ρόλος
οὔραγοῦ». Παραπλήσια κριτικὴ ασκεῖ στον Συκουτρή και ο Ε.
Κριαράς στο δημοσίευμα του «Ο Συκουτρή και ο Δημοτικι-
σμός», στο *Λόγιοι και Δημοτικισμός*, σσ. 117-122.

11. Βλ. Γ. Αλυσανδράτου, «Το «Ταξίδι» του Ψυχάρη (1888) και
η επίδρασή του στη νεοελληνική λογοτεχνία», ανάπτυπο από τη
Νέα Ἑστία, τ. 123 (1988), σελ. 16 κ.ε.

12. Λίγα χρόνια νωρίτερα, ο συμφοιτητής και στενός φίλος του
Συκουτρή κατά τα φοιτητικά χρόνια, Ἰωάννης Κακριδής, είχε
γράψει ένα εκτενές δημοσίευμα στο *Ἡμερολόγιο τῆς Μεγάλης*
Ἑλλάδος του 1927 (σσ. 193-213) για την ανάγκη ορθογραφικῆς
απλοποίησης· συνηγοροῦσε επίσης υπέρ της τονικῆς μεταρρύθ-
μισης.

13. *Τὸ γλωσσικὸ μας πρόβλημα* (...), ό.π., σ. 4. Στο σημείο αυτό
ο Τζάρτζανος συμπλέει με τον Μ. Τριανταφυλλίδη. Διαφωνεῖ
μαζί του ως προς τη μορφή της ομιλουμένης που θα αποτελέσει
τη βάση για την κοινὴ γραφομένη· αντί της λαϊκῆς γλώσσας των
δημοτικῶν τραγουδιῶν, αντιπροτείνει τη «νεοδημοτικὴ», δηλ. τη
μεικτὴ των αστικῶν κέντρων.

14. ΜΑ, ό.π., σ. 393.

15. «Τὰ σύγχρονα προβλήματα τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς»,
ΜΑ, ό.π., σσ. 410-411

16. «Ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος», ΜΑ, σ. 39.

17. «Ὁ Συκουτρή και ἡ γλῶσσα (...)», ΜΑ, σ. 483

18. Στο ίδιο, σ. 488.

19. Βλ. το εισαγωγικό σημείωμα που προτάσσεται στη δημοσί-
ευση της επιστολῆς σε επόμενες σελίδες του περιοδικού.

20. Ο χαρακτηρισμός ανήκει στον Ι.Μ. Παναγιωτόπουλο, «Ὁ
Συκουτρή και ἡ γλῶσσα (...)», ΜΑ, ό.π., σ. 489.

21. Στο ίδιο, σ. 489.

22. Η εξίσωση είναι εν μέρει μόνο σωστή. Δεν αναφέρομαι μόνο
στην επιμονή του Μανόλη Τριανταφυλλίδη να διαχωρίζει τα
δύο αυτά κινήματα (πρβλ. λ.χ. το φυλλάδιο *Δημοτικισμός*, Αθή-
να 1926, σσ. 16-22). Δημοτικιστές διανοούμενοι φιλελεύθερης
ιδεολογίας, όπως για παράδειγμα ο Κων/νος Τσάτσος ή ο Παν.
Κανελλόπουλος είναι βέβαιο ότι βλέπουν στο δημοτικισμό ένα
εκσυγχρονιστικό κίνημα εθνικής και κοινωνικής ανάπτυξης.

23. «... κάθε γνήσιος διανοούμενος εἶν' ἀπὸ φύσιν του ὑποχρεω-
μένος ὅλην του τὴν ζωὴν νὰ εἶν' ἐχθρὸς τῆς μόδας» («Τὰ σύγ-
χρονα προβλήματα τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς», ΜΑ, ό.π., σ.
413.

24. Την ἑδρα του Σίμου Μενάρδου κατέλαβε τελικά, ὕστερα
απὸ παρέλευση τουλάχιστον δύο χρόνων, ο μετακληθείς ἀπὸ το
Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης καθηγητὴς Αντ. Χατζής. Ο Συ-
κουτρή υπῆρξε εκ νέου υποψήφιος για την ἑδρα – που χῆρευσε
μετά την παραίτησή του Παναγὴ Λορεντζάτου, ἀλλὰ και πάλι
δεν ἐξελέγη.

25. «Ὁ Συκουτρή και ἡ γλῶσσα (...)», ΜΑ, Στην πραγματικό-
τητα, ο πρώτος που εισηγάγε την αληθινὴ γλωσσικὴ επιστήμη
στην Ελλάδα διδάσκοντας ὅτι η νέα ελληνική είναι νεότατη
μορφή, τελευταία φάση της αρχαίας και ὄχι διαφθορά της, ἦταν
ο γλωσσολόγος Δ. Μαυροφρύδης με τη μελέτη του *Δοκίμιον τῆς*
ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας (1860), βλ. σχετικά Αχ. Τζάρ-
τζανου «Δημοτικὴ καὶ Νεοδημοτικὴ» στον συγκεντρωτικό τόμο
Ἄρθρα καὶ μελετήματα, Εκδ. Κακουλίδη, σσ. 22-23.

26. Στο *Ἐπισκόπησις τῆς Ἱστορίας τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος*
καὶ κριτικὴ ἐπὶ τῶν σχετικῶν γνωμῶν, Εκδ. Μαντζεβελάκη,
Αθήναις 1919.

Μια χαμένη (;) κληρονομιά

Το κληροδόστημα Συκουτρή στη βιβλιοθήκη
της «ΕΣΤΙΑΣ Ν. ΣΜΥΡΝΗΣ»

του ΠΑΡΗ ΣΤΑΥΡΟΥ

Την τελευταία κατοικία του Ιω. Συκουτρή –στην οδό Μαυροματαίων 7– η συλλογή των βιβλίων του συντροφεύει το μοναχικό ταξίδι στη ζωή της γυναίκας του Χαράς έως το θάνατό της, το 1972. Τρεις χιλιάδες οκτακόσιοι τίτλοι βιβλία, λεξικά, περιοδικά, επετηρίδες. Η θεματική ποικιλία της συλλογής αποκαλύπτει το εύρος των πνευματικών αναζητήσεων του

ερευνητή.

Μετά το θάνατο της συζύγου του, οι κληρονόμοι της αποφάσισαν να δωρίσουν τη συλλογή στη βιβλιοθήκη της «ΕΣΤΙΑΣ Νέας Σμύρνης», τιμώντας έτσι την καταγωγή του Ιω. Συκουτρή.

Ένας από τους κληρονόμους, ο καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών Μ. Κοκολάκης, ανέθεσε –ενόψει της

ιεύς- σε δύο φιλολόγους την πρόχειρη καταγραφή συλλογής από την οποία προέκυψε η ακόλουθη συνοχή θεματογραφική εικόνα της: Αρχαία Ελληνικά 697, Νέα Ελληνικά 665, Βυζαντινά 119, Γλωσσολογικά Λεξικά και Εγκυκλοπαίδειες 37, Ιστορικά 199, Φιλολογικά 120, Ποικίλα 622, Περιοδικά και Επετηρίδες 127, Γαλλικής Φιλολογίας 272, Αγγλικά 17, Γαλλικά 113, Γερμανικά 660, Ιταλικά και άλλα 43, Ξένα Περιοδικά 24. Σύνολο: 3.801 τίτλοι.

Ύστερα από συνεννοήσεις με τον τότε πρόεδρο της Εστίας Ν. Σμύρνης», Π. Χαλδέζο, ο Μ. Κοκολάκης, σε επιστολή που συνόδευε τη δωρεά, διευκρίνιζε πως αυτή πραγματοποιήθηκε «πιστεύοντας ότι το Ίδρυμα θα μεριμνήσει εγκαίρως όχι μόνον δια την αποδελτίωσιν, καταλογογράφησιν, βιβλιοδέτησιν και διηνεκῇ συντήρησιν βιβλίων ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀξιοποίησιν αὐτῶν πρὸς τὴν ἔκδοσιν τῶν σπουδαστῶν καὶ ἀνύψωσιν τῆς κλασσικῆς ολολογίας εἰς τὸν τόπον μας».

Ποτυχῶς ὁμως, ὡς σήμερα –22 χρόνια μετά– το Ίδρυμα ἔχει ανταποκριθεῖ στην επιθυμία των δωρητῶν – ἡ οποία καὶ ἀν ἀποτελεῖ ἀπαραίτητη διαδικασία καὶ χρέος μιᾶς βιβλιοθήκης.

Παρά την επιθυμία των δωρητῶν για ενιαία διατήρηση συλλογής, το μεγαλύτερο μέρος της έχει ενσωματωθεί πως μας είπαν– στο σύνολο των βιβλίων της βιβλιοθήκης, όπου έχουν ταξινομηθεί και καταχωρισθεί κατά θέματα. Ὅμως, στην ἐνότητα της γλωσσολογίας, στην οποία κυρίως εἰδικτικὰ ἀνατρέξαμε, ἀπὸ τα 86 βιβλία που ἀναγράφει ο κατάλογος της δωρεάς, ἐντοπίσαμε μόνο τα 15! Ὅρισμένα ἄλλα βιβλία βρέθηκαν σε ἄλλο σημεῖο της βιβλιοθήκης, ὅπου βρίσκεται ἀκόμα συγκεντρωμένο μεγάλο μέρος της συλλογής. Σε σχετική ἐρώτηση, οἱ υπεύθυνοι της Εστίας» μᾶς ἀπάντησαν ὅτι ἴσως πρόκειται για βιβλία που δώρησαν σ' ἄλλους συλλόγους, ἐπειδὴ τα εἶχαν σε ἄλλο ἀντίτυπα. Καὶ να σκεφτεῖ κανεῖς ὅτι στη συλλογή Ἰω. Σκουτρή περιλαμβάνονται σπάνιες πρωτότυπες ἐκδόσεις καὶ συγγράμματα, πολλὰ των οποίων φέρουν ἰδιόχειρες σημειώσεις του ἐρευνητή.

Ενικά, ἡ τύχη της συλλογής Σκουτρή συμβαδίζει με τὴν κατάσταση της βιβλιοθήκης, ἡ οποία υπολειτουργεῖ. Ἐκτιμᾶται ὅτι ἀπὸ τοὺς 60.000 τίτλους που υπολογίζονται (!) ὅτι διαθέτει ἡ βιβλιοθήκη της «Εστίας» (δηλαδή το 70% των τίτλων!), δὲν ἔχουν ταξινομηθεῖ, ἀποδελτιωθεῖ καὶ ἀριθμηθεῖ. Τα βιβλία δὲν εἶναι καν τοποθετημένα με ἀναγκαζτική σειρά. Ἀν καὶ λειτουργεῖ τμήμα βιβλιοδεσίας, βιβλιοδεσίες δὲν γίνονται. Δὲν γίνεται καν συντήρηση, με ἀποτέλεσμα σπάνιες ἐκδόσεις να εἶναι παλαιδομένες στη φθορά του χρόνου. Δὲν ὑπάρχει, βεβαίως, ἡ συστηματικὴ μικροφιλομογράφηση του υλικού της βιβλιοθήκης ἐνῶ, ἐδῶ καὶ ἀρκετὰ χρόνια, δὲν ἐνημερώνεται καν ἡ βιβλίῳ εἰσαγωγής. Το χειμῶνα δὲν ὑπάρχει ἐπαρκὴς ἀντιρρηκτικὴ θέρμανση στο χώρο.

Με τὴν βιβλιοθήκη της «Εστίας Ν. Σμύρνης» ἀπασχολεῖται μόνο μιᾶς ὑπᾶλληλος βιβλιοθηκονόμος, ἐπιφορτισμένη καὶ με διάφορα ἄλλα καθήκοντα! Ὁ κίνδυνος κλοπῆς βιβλίων εἶναι μεγάλος, ἐπειδὴ ὁ χώρος δὲν ἐλέγχεται ἐπαρκῶς.

Μοναδικές ἐξαιρέσεις στην κατάσταση που περιγράφεται εἶναι ἡ ἀποδελτίωση των μικρασιατικῶν ἐκδόσεων που ξεκίνησε πρὸ ἐτῶν ὁ τότε ὑπᾶλληλος βιβλιοθηκονόμος Ε. Καλοφωλιάς καὶ συνεχίζεται μέχρι σήμερα, ἡ ταξινόμηση του ἀρχείου του μικρασιατικοῦ συλλόγου «Ἀνατολή» που ἐγίνε ἀφιλοκερδῶς ἀπὸ τὴν φιλόλογο Κ. Μαρμόνη καὶ ἡ τήρηση ἀρχείου ἐιδικῶν ἡμερησίου καὶ περιοδικῶν Τύπου.

Ἡ «Εστία Ν. Σμύρνης» –σύλλογος κατοίκων που ἀτάγονται ἀπὸ τὴν Σμύρνη καὶ των ἀπογόνων τους– ἔχει περίπου 2.500 μέλη. Ἀλλὰ με τις διάφορες ἐκδηλώσεις που διοργανῶνει ἀπευθύνεται σε ἐυρύτερο κοινόν. Στους χώρους της στεγάζει 3 μουσεῖα, αἶθουσες ἐκδηλώσεων, γηροκομεῖο. Ὀργανῶνει διάφορες πολιτιστικές, ἐκπαιδευτικές καὶ κοινωνικές ἐκδηλώσεις, καθὼς καὶ ἐκδηλώσεις «μικρασιατικῆς μνήμης».

Σκοπὸς της «Εστίας», ὅπως μας εἶπε ὁ πρόεδρος της, κ. Α. Καμπάς, εἶναι «ἡ διατήρηση καὶ μεταλαμπάδευση του πνευματικοῦ καὶ ἱστορικοῦ μεγαλείου της Ελλάδας». Δὲν γνωρίζουμε με πόση ἐπιτυχία ἐπιτελεῖται αὐτός ὁ στόχος, ὡστόσο διακρίνουμε στις δραστηριότητες του Ἰδρύματος ἓνα τεράστιο ἔργο με κοινωνικὴ καὶ πολιτιστικὴ ἀπήχηση. Φαίνεται ὅμως ὅτι τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο δὲν ἐκτιμᾷ τὴν σπουδαιότητα της λειτουργικῆς ἀξιοποίησης της βιβλιοθήκης. Πάντως, σίγουρα δὲν ἔχει ἐργαστεῖ πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση. Ἐτσι οἱ 60.000 τόμοι που περιλαμβάνει ἡ βιβλιοθήκη (που προέρχονται ἀπὸ –συναισθηματικὰ κινούμενες– δωρεές εὐπορων καὶ καλλιεργημένων Ἑλλήνων που ἀτάγονται ἀπὸ τὴν Σμύρνη) παραμένουν ἀναξιοποίητοι καὶ ἀπλησίαστοι στη μελέτη καὶ τὴν ἐρευνα.

Πρὶν ἀπὸ μερικές ἡμέρες ἐπισκεφθήκαμε τὴν βιβλιοθήκη της «Εστίας». Ἡ βιβλιοθηκονόμος –πρόθυμη καὶ με σεβασμό στη δουλειά της– μας εἶχε δώσει δυο παλιὰ βιβλία για τα οποία ἐνδιαφερόμαστε – ἓνα καραμανλίδικο καὶ ἓνα παλιόν λεξικόν. Ἐξῶ, μπροστὰ ἀπὸ τὸ κτίριο, γίνονταν κάποιες εορταστικές ἐκδηλώσεις. Ἐκδηλώσεις μνήμης. Προσπάθειες για «πολιτιστικὴ συνέχεια». Χωρὶς ὅμως να ἔχει γίνεῖ συνείδηση ὅτι ὁ πολιτισμός καὶ ἡ ἱστορία ἔχουν θάφτεῖ σ' αὐτές τις παραμελημένες συλλογές βιβλίων.

Ὁ μεγάλος ἀριθμὸς των τίτλων ἀλλὰ, κυρίως, ἡ ἰδιατερότητα προέλευσης των συλλογῶν ἐπιβάλλουν τὴν ἀμεση ἀξιοποίηση της βιβλιοθήκης της «Εστίας». Ἀν αὐτό τὸ –μεγάλον ὁμολογουμένως– ἔργο ξεπερνᾷ τις δυνατότητες του Ἰδρύματος, ας ζητηθεῖ ἔξωθεν βοήθεια. «Ἐπειδὴ τὸ βιβλίον εἶναι ζωντανή δάδα που μεταλαμπαδεύει τὸν πολιτισμό», κ. Πρόεδρε της «Εστίας».

Ἀθήνα, 27.3.[1]935

ΜΙΑ ΑΝΕΚΔΟΤΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΣΥΚΟΥΤΡΗ

Εὐγενικὲ πνευματικὲ μου φίλε.

Νὰ Σᾶς ἐξένισαν τάχα τὰ ἀπλᾶ λαϊκὰ λόγια ποῦ Σᾶς εἶπα χθὲς ἔπειτα ἀπ' τὴν ὁμιλία Σας, σὰν γιὰ νὰ ξαλαφρώσω κάπως τὸ βάρος τοῦ προβλήματος ποῦ ἔθετε, ποῦ ὤφειλε νὰ θέτει στὴ συνείδηση ὅλων ἀπὸ φυσικὸ ψυχικὸν ἀντίκτυπο τὸ θέμα Σας, τοῦ προβλήματος τοῦ “σήμερα”; Τοῦ τραγικοῦ “σήμερα”; Μόνον ἡ πεποίθηση ποῦ ξεκινᾶτε, σὰν ἀληθινὸς πνευματικὸς ἄνθρωπος ποῦ εἰσθε, ἀπὸ τὸ συναίσθημα αὐτῆς τῆς τραγικότητος στὶς ἐκδηλώσεις Σας καὶ πῶς στὸ συναίσθημα αὐτὸ εἶνε φυσικὸ νὰ συμπέφτουμε, μ' οὐδόσε τὸ θάρρος, νὰ Σᾶς ἀπευθύνω πρώτη φορὰ τὸ λόγο, μ' ἓνα συμβολικὸ Σωκρατικὸ πικρόγελο, ἀντὶ μὲ τίς συνειθισμένες φιλοφρονήσεις.

Ἀπὸ τ' ἄλλο μέρος, ἀπροπαράσκευα ἐφάνηκε νὰ δέχτηκα μιὰ εἰλικρινῆ βέβαια δική Σας φιλοφρόνηση, μὰ ποῦ δὲν τὴν ἄξιζα καθόλου. Πῶς μὲ ὅ,τι κάνω δουλεύω γιὰ τὴν οἰκοδόμηση τοῦ νέου “δήμου”. Ἀλλοίμονο! Γιὰ μιὰ τέτια οἰκοδόμηση, χρειάζεται ἄλλη, ἄπειρα πιὸ σκληρὴ δουλειά. Τὴ σκληρὴ αὐτὴ δουλειά ὅπως τὴν βλέπω κι' ὅπως τὴν πιστεύω, τὴν περιμένω ὁλοένα ἀπὸ τὸν ἑαυτό μου καὶ τὴν περιμένω ἀκόμα ἀπὸ λίγους ἄλλους ὅπου μοιάζει ν' ἄνε πολωμένοι ὑπεύθυνα πρὸς τὸ οὐσιαστικὸ ἠθικὸ κέντρο τῆς ζωῆς, ἀλλὰ ποῦ ἀκόμα τὸ πολιορκοῦν ἀπ' ἔξω καὶ θεωρητικά, χωρὶς νὰ μποῦν καὶ ν' ἄχουνε συνταυτισθεῖ μ' αὐτό.

Ἀπὸ τοὺς ἀληθινὰ αὐτοὺς ὑπεύθυνα πολωμένους πρὸς τὸ οὐσιαστικὸ ἠθικὸ κέντρο τῆς ζωῆς, δὲν χρειάζεται ὥστόσο ἴσως παρὰ λίγο περισσότερο θάρρος καὶ λίγη περισσότερη σκληρότητα στὸν ἑαυτό τους γιὰ νὰ τὸ καταλάβουν καὶ νὰ γίνουν ἓνα μὲ τὴν ἀξίωσή του.

Εἶνε ἀνάγκη τώρα τάχα νὰ Σᾶς πῶ, πῶς ἀπ' αὐτοὺς τοὺς λίγους ἀληθινὰ ὑπεύθυνους, θεωρῶ καὶ Σᾶς; Γιατὶ βέβαια στὴ διαστολὴ ποῦ χθὲς τὸ βράδυ ἐκάνατε τελειώνοντας τὴν ὁμιλία Σας μεταξὺ ὄχλου καὶ ἐκλεκτῶν, ἔχω πεποίθηση πῶς δὲν ἐννοοῦσατε μὲ ὄχλο τὸ ἀνεύθυνο πλῆθος, ἀλλὰ τὸ εἰκονικὰ ὑπεύθυνο πλῆθος τῶν “διαβασμένων” καὶ τῶν “διανοούμενων”, ὅπου ἐμποδίζει καὶ ποῦ πνίγει σὰν ἐφιάλτης τὴ ζωὴ τοῦ πρώτου. Αὐτοὶ εἶν' ὁ ὄχλος! Καὶ τὸν ἀγῶνα ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ ὄχλου, θέλω πιά νὰ τὸν κηρύξουν φανερά οἱ ὀλίγοι, οἱ ἐλάχιστοι ποῦ τό μποροῦν. Ἀγῶνα σκληρό, ἀγῶνα ἀμείλικτο ἐναντίον πρῶτα τοῦ ἑαυτοῦ τους, ἀλλ' ἀγῶνα ποῦ εἶνε ἡ μόνη θετικὴ προϋπόθεση γιὰ νὰ ὑψωθεῖ σὲ βάσεις στερεῆς μεθαύριο ἴσως ὁ νέος “δῆμος”. Ἀλλιῶς σὲ τί χρειάζεται ἡ μνήμη ὅσοδήποτε ἄξια τοῦ παλαιοῦ;

Αὐτὴ τὴν ἐννοια, αὐτὸ τὸ αἶτημα, αὐτὸ τὸ τραγικὸ πρόβλημα ἐκλείναν χθὲς τὰ λόγια μου σὲ Σᾶς καὶ τὸ πικρόγελο ποῦ τὰ συνώδευα καὶ ποῦ ἐλπίζω νὰ δείχνουν πόσο βαθειὰ ἀπῆχσε μέσα μου τὸ ὁργανικὸ, τὸ κατηγορηματικὸ, τὸ ὑπεύθυνο περιεχόμενο τῆς λαμπερῆς Σας ὁμιλίας.

Μετ' ἡμῶν καὶ ἀγαθῆς
πνευματικῆς ἀγάπης,
Ἁγῆος Σικελιανός.

Τα ελληνικά του Μακρυγιάννη

**ΜΙΑ ΜΕΓΑΛΟΠΝΟΗ ΕΠΤΑΤΟΜΗ ΜΕΛΕΤΗ ΓΙΑ ΤΗ ΓΛΩΣΣΑ ΜΑΣ
ΑΠΟ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ**

«Τα ελληνικά του Μακρυγιάννη με υπολογιστή», μια θεμελιακή μελέτη για τη γλώσσα μας, έτσι όπως την μιλούσαν οι Έλληνες κατά την απελευθέρωση από τον τούρκικο ζυγό, το 1821, έγινε προσιτή στο ευρύ κοινό χάρη στη συνεργασία του υπουργείου Πολιτισμού με την Ένωση Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Αθηνών και τις εκδόσεις Παπαζήση.

Στη μεγαλόπνοη, επτάτομη έκδοση, οι επιστήμονες που συνεργάστηκαν, επεξεργάστηκαν με ηλεκτρονικό υπολογιστή τα «Απομνημονεύματα» και τα «Οράματα και Θάματα» του Μακρυγιάννη. Το ογκώδες έργο αριθμεί σήμερα 3.400 σελίδες, οι οποίες περιλαμβάνουν σειρές από απλούς και σύνθετους πίνακες λέξεων, με σπουδαιότερο το «Συμφραστικό». Οι σειρές αυτές αποτελούν το βασικότερο εργαλείο για τη λεξικογραφική γλωσσολογική και φιλολογική εκμετάλλευση της μοναδικής μακρυγιαννικής κληρονομιάς.

Πράξη που μοιάζει Δονκιχωτική –όπως επεσήμανε ο κ. Μάριος Πλωρίτης σε συνέντευξη Τύπου, παρουσία των κ. Καζάζη, καθηγητή Φιλολογίας, Κυριαζίδη και Μπριγιέ, προγραμματιστή Η/Υ– η έκδοση των «Ελληνικών του Μακρυγιάννη με υπολογιστή» δεν είναι κερδοσκοπική γι' αυτό διατίθεται στην αγορά σε πολύ χαμηλότερη τιμή από εκείνη άλλων έργων παρομοίου όγκου. Γιατί επιθυμία όλων όσων συνεργάστηκαν για την πραγματοποίησή της είναι να μπει σε όλες τις βιβλιοθήκες και να περάσει στα χέρια όλων εκείνων οι οποίοι σπουδάζουν ή ασχολούνται με τη μελέτη της ελληνικής γλώσσας.

Καταγράφοντας με το δικό του σύστημα φωνητικής γραφής και με απaráμιλλη ακρίβεια τη γλώσσα του 1821 –έγραφε ως ελάλη είπε χαρακτηριστικά ο Νίκος Κυριαζίδης– ο Μακρυγιάννης μας άφησε ένα μνημείο γλωσσικό, το οποίο δεν έτυχε της προσοχής που του αρμόζει. Η μελέτη αυτή, που επεξεργάζεται 6.000 λέξεις δίνει την αφορμή να προσεγγίσουμε τον πλούτο της γλώσσας του Μακρυγιάννη, διαπιστώνοντας παράλληλα τη γλωσσική πενία του νεοέλληνα, ο οποίος χρησιμοποιεί από 1.000 έως 2.000 λέξεις.

Τιμή Επτάτομου έργου (σχήματος 21X29) 21.000 δρχ.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ ΑΕΒΕ

ΝΙΚΗΤΑΡΑ 2, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ 3622496, 3638020, FAX.3609150

Για το γλωσσικό ζήτημα

Στα Κατάλοιπα Συκουτρή που έχει στην κατοχή του ο ανιψιός του εκλιπόντος, πανεπιστημιακός κ. Μίνως Κοκολάκης βρέθηκε δακτυλόγραφη επιστολή 11 σελίδων που αναφέρεται σε ένα από τα επίμαχα ζητήματα της πνευματικής μας ζωής, το γλωσσικό. Το κείμενο φέρει ημερομηνία 23 Σεπτεμβρίου 1933 και απευθύνεται σε καθηγητή της Φιλοσοφικής Σχολής και δάσκαλό του. Η δακτυλόγραφη επιστολή, μετά σύντομη εισαγωγή (σ. 1), αποτελείται από δύο μέρη που επιγράφονται γλωσσικόν ζήτημα (σσ. 2-5) και η τακτική μου (5-11) αντίστοιχα. Από τις 11 σελίδες, μόνο η πρώτη και η δέκατη είναι θεωρημένες και φέρουν ιδιόχειρες διορθώσεις του Συκουτρή με μολύβι. Η επισκόπηση των Καταλοίπων καθι-

στά σαφές ότι η δακτυλογράφηση έγινε από χειρόγραφο γραμμένο από τη σύζυγο του Ιωάννη Συκουτρή, Χαρά, το οποίο είχε προηγουμένως δεχθεί διορθώσεις και προσθήκες από τον ίδιο. Εν συνεχεία, άγνωστο πότε ακριβώς και για ποιον λόγο, το πρώτο μέρος της επιστολής δακτυλογραφήθηκε εκ νέου ως αυτοτελές κείμενο. Ασφαλώς είναι το αδημοσίευτο κείμενο που αναφέρει ότι έχει μπροστά στα μάτια του, κατά παραχώρηση της κ. Χαράς Συκουτρή, ο Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος στο άρθρο του «Ο Συκουτρή και η γλώσσα. Η ανεξιγλωσσία» (Ν. Εστία, σ. 484). Τα δύο δακτυλόγραφα κείμενα διαφέρουν μεταξύ τους μόνο ως προς ορισμένα σημεία στίξης.

ΕΛ.Κ.

Σεβαστέ μου Κε. Καθηγητά,

Ἡ προχθεσινὴ συνομιλία μας μοῦ προσφέρει τὴν εὐκαιρίαν, τὴν ὁποίαν πάντοτ' ἐπεδίωκα, νὰ ἐξηγήσω διὰ μακρῶν τὴν δρᾶσίν μου κατὰ τὰ 3 1/2 ἔτη τῆς ὑφηγεσίας μου ὡς πρὸς ἓν ἀπὸ τὰ ἐπίμαχα ζητήματα τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς, τὸ γλωσσικόν.

Ὅ,τι γράφω (πιστεύσατέ με) δὲν μοῦ τὸ ὑπηγόρευσε κυρίως ἡ ἐπιθυμία νὰ διαλύσω παρεξηγήσεις ἐπιζημίους ἴσως εἰς τὴν σταδιοδρομίαν μου. Πολὺ περισσότερον ὁδηγοῦμαι ἀπὸ ἓν αἶσθημα εὐθύτητος καὶ εἰλικρινείας, τὸ ὁποῖον μοῦ ἐπιβάλλει καὶ ἡ προσωπικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ μου ἀξιοπρέπεια καὶ τῆς θέσεως, ποῦ ἐπιδιώκω, ἡ σοβαρότης καὶ ὁ σεβασμὸς πρὸς τὸ πρόσωπόν σας. Ὑπῆρξατε διδάσκαλός μου, ἓνας ἀπὸ τοὺς καλοὺς μου διδασκάλους. Πρὸς τὴν ἱερότητα τῆς σχέσεως αὐτῆς, ὅπως τὴν αἰσθάνομαι, διδάσκαλος καὶ ἐγὼ ἄλλων καὶ ὑπερήφανος διὰ τὸ τίμιον ἔργον μου, τίποτε,

λύτως τίποτε δὲν θὰ μὲ παρεκίνει ν' ἀσεβήσω.

ΓΛΩΣΣΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ

Λίγας λέξεις πρῶτα διὰ τὸ γλωσσικὸν ζήτημα, πῶς ἐγὼ τὸ ἀντικρύζω. Προκειμένου περὶ τῆς ποιητικῆς γλώσσης ζήτημα γλωσσικόν, κατὰ τὴν γνώμην μου, δὲν ὑπάρχει· ἔχει λυθῇ ὑπὲρ τῆς δημοτικῆς. Ὅχι διότι ἡ καθαρεύουσα εἶναι καθ' ἑαυτὴν ἀκατάλληλος διὰ τὴν ποίησιν· ποιηταί, ὅπως ὁ Ἰωάννης Βυζάντιος παλαιότερα καὶ προσφάτως ὁ Καβάφης, ἀποδεικνύουν τὸ ἀντίθετον. Ἀλλ' ἔχει δημιουργηθῇ διὰ τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν καὶ τοῦ Σολωμοῦ ὠρισμένη ποιητικὴ παράδοσις, ἀπὸ τὴν ἥτις εἶναι ἀδύνατον πλέον ἡ ποιητικὴ παραγωγή τοῦ Ἑθνους ν' ἀπομακρυνθῇ.

Προϋρίζεται λοιπὸν σήμερον τὸ γλωσσικὸν ζήτημα εἰς τὸν πεζὸν λόγον (διοικήσεις, ἐπιστήμη, δημογραφία κ.λπ.) καὶ εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν. Ἐδῶ εἶμαι ὁπαδὸς τῆς διγλωσσίας. Ἀναγνωρίζω δηλονότι τὸ Ἑθνος διὰ λόγους καὶ ἱστορικοὺς καὶ πρακτικοὺς θὰ πρέπη καὶ εἰς τὸ μέλλον νὰ χρησιμεύῃ δύο γλωσσικοὺς τύπους. Ὅχι ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ἀπλῶς ὅτι θὰ ὑπάρχῃ διαφορὰ μεταξὺ ὁμιλικῆς καὶ γραφομένης — αὐτὸ ἰσχύει κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον δι' ὅλα τὰ πολιτισμένα ἔθνη. Ἀλλ' ὅτι θὰ ἔχωμεν, καὶ πρέπει νὰ ἔχωμεν, δύο τύπους διαφορετικοὺς γραφομένης γλώσσης, τὴν δημοτικὴν καὶ τὴν καθαρεύουσαν. Ἀνέκαθεν ἄλλωστε τὸ Ἑθνος μας εἶχε δύο διαφορετικοὺς γλωσσικοὺς τύπους διὰ τὴν ποίησιν καὶ διὰ τὸν πεζὸν λόγον.

Ἀληθινὰ ὁμιλουμένη ἀπὸ τὰς ὅπωςδήποτε μορφωμένας τάξεις τῶν ἀστικῶν κέντρων — καὶ εἶναι καὶ ποῦ πρέπει νὰ λαμβάνωνται ὡς κανὼν ἰδίως διὰ τὴν γλῶσσαν τοῦ πεζοῦ λόγου — δὲν εἶναι ἡ καθαρεύουσα οὔτε ἡ δημοτικὴ. Εἶναι ἡ μεικτὴ γλῶσσα: μεικτὴ καὶ εἰς τὸ λεξιλόγιον καὶ τὴν ἁρμοδίαν, μεικτὴ ὅμως καὶ εἰς τὸ τυπικόν (π.χ. *φιλεῖται* ἀλλὰ *ἀποτελεῖται*, *γυναικα* ῥήτωρ *διακεκριτός* - *διατηρημένος*: οἱ τύποι *φιλεῖται*, *ἀποτελεῖται*, *γυνή* ῥήτορας, *διακριμένος*, *διατετηρημένος* ἀσπικτοῦν εἰς τὴν ἀβίαστον ὁμιλίαν ὡς ἐξεζητημένοι). Μὲ τὸ δικαίωμα λοιπὸν, ποῦ οἱ ποιηταὶ ἀποφεύγουν εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν ποιημάτων τὰ ἀρχαῖζοντα στοιχεῖα τῆς ἰδικῆς τῶν φυσικῆς ὁμιλικῆς, χάριν τῆς σχετικῆς ὁμοιομορφίας, τὴν ὁποῖαν ἐπιδιώκει, καὶ πρέπει νὰ ἐπιδιώκῃ, κάθε γραφομένη γλῶσσα, μὲ τὸ ἴδιον δικαίωμα καὶ ὁ ἐπιστήμων δικαιούται ν' ἀπομακρύνῃ τὰ δημοτικὰ στοιχεῖα τῆς φυσικῆς τοῦ ὁμιλικῆς, ὅσα τὸ γλωσσικὸν αἶσθημα ἐμφανίζει ἀπροσάρμοστα πρὸς τὴν ἐνότητα τῆς γλωσσικῆς μορφῆς — καὶ αὐτὸ κάμνει ἡ καθαρεύουσα.

τὴν γλωσσικὴν αὐτὴν πραγματικότητα (Δημοτικὴ ἀμιγῆς — μεικτὴ ὁμιλουμένη — καθαρεύουσα) ἀναγνωρίζουν οἱ ἀδιάλλακτοι καὶ τῶν δύο μερίδων, ἰδιαίτερος ὅμως οἱ δημοτικισταί, οἱ ὅποιοι θεωροῦν ὡσὰν νὰ ἐπρόκειτο τώρα μόνον, ἁπλῶς, ἀπλῶς, τὸ πρῖν, ν' ἀποφασίσωμεν ν' ἀποκτήσωμεν γλωσσικὸν ὄργανον. Ὅστις θὰ τὴν ἀναγνωρίσῃ, ἀναγνωρίζει ταῦτοχρόνως καὶ τὴν ὑποχρέωσιν, μήτε ἡ δημοτικὴ ν' ἀπομακρύνεται τῆς ὁμιλουμένης πολὺ (μὲ ἰδιωματισμοὺς καὶ μαλλιαρισμούς) μήτε ἡ καθαρεύουσα. Τὸναντίον ἐπιβάλλεται (διὰ νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν καθαρεύουσαν, τὴν ὁποῖαν καὶ ἐγὼ νὰ ἀπλοποιηθῇ, ὅσον εἶναι δυνατόν, χωρὶς ὅμως νὰ ἀλλάξῃ τὸν θεμελιώδη της χαρακτήρα) ν' ἀποξενωθῇ πλήρως ἀπὸ τὴν παράδοσιν. Εἰς τὰς λέξεις πρῶτον, ἀποφεύγουσα τὰς ἀρχαϊκάς τῆς ὅπου ὑπάρχουν νεώτεροι ἑλληνικαὶ προσαρμοζόμενοι εἰς τὸ τυπικόν της. Ἐπειτα εἰς μερικοὺς τύπους ποῦ ἐμφανίζονται ἐξαιρετικὰ ἀρχαῖζοντες π.χ. *ἐτοιμάσου* - *ἐτοιμάσθητι*, *πλέξε* - *πλέξον*, *ἔλεγον* - *ἔλεγον*, *ἐκτυποῦσα* (τύπος τῶν ο) - *ἐκτύπου* ἢ *ἐκτύπων*, *ἄσχημα*, *καλύτερα* - *καλύτερον* ἀλλὰ *εὐκῶς*, *συνεχῶς*, *θὰ τρέξετε* - *θὰ τρέξητε* κ.λπ. Ἰδιαίτερος ὅμως εἰς τὴν σύνταξιν. Ἡ καθαρεύουσα εἶναι παράρτημα τῆς ἀρχαίας ὥστε ν' ἀκολουθῇ εἰς ὅλους τοὺς κανόνες της. Εἶναι γλῶσσα αὐτοτελής μὲ αὐτοτελῆ διάρθρωσιν, καὶ γλῶσσα νέα. Εἶναι ἐπομένως ἀναλυτικὴ, ὅπως καὶ ὅλαι αἱ Εὐρωπαϊκαὶ γλῶσσαι, ἀποφεύγει τὰς μακρὰς περιόδους καὶ τὴν συχνὴν καθ' ὑπόταξιν σύνταξιν, τὰς πολυμετοχὰς καὶ τὴν συχνὴν χρῆσιν τῶν ἄλλων πτώσεων ἀντὶ τῆς αἰτιατικῆς (π.χ. *μὲ (ἀπὸ) τὸν πατέρα* ἀντὶ *μετὰ (παρά) τοῦ πατρός μου*) κ.λπ. Εἰς τὴν ἀπλοποίησιν αὐτὴν τῆς συντάξεως προσέχω ποτὲ ὅταν γράφω καὶ αὐτὸ προσδίδει εἰς τὰ γραφόμενά μου κάποια ζωντανὰ νεωτερικὴν μορφήν ἢ ἰδέαν ὅπως ἀποδεικνύει ταῦτοχρόνως, πόσον ψευδὴς εἶναι τῶν δημοτικιστῶν ὁ ἰσχυρισμός, ὅτι δὲν πορεῖ κανεὶς ζωντανὰ νὰ ἐκφρασθῇ εἰς τὴν καθαρεύουσαν.

Ἐννοεῖται τὰ πράγματα· αὐτὰ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ καθορισθοῦν μὲ μαθηματικὴν ἀκριβολογίαν καὶ ἐγκλινὸν λογικὴν ἀκολουθίαν. Ἡ γλῶσσα εἶναι στοιχεῖον τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ ἡ ζωὴ τοῦ πνεύματος, ἐφ' ὅσον εἶναι ζωὴ, εἶναι κάτι ἐλαστικώτερον καὶ πολυμορφότερον, ἢ ὥστε νὰ χωρῇ εἰς ὠριμὰ μονοκόμματα καὶ δύσκαμπτα ὀρθολογιστικὰ πλαίσια. Ἀναλόγως τῆς ἰδιοσυγκρασίας του, ὁ

1. Ο ακαδημαϊκός Θεόφιλος Βορέας (1873-1954), ήταν καθηγητής της Φιλοσοφίας και από τους θεμελιωτές της Πειραματικής Ψυχολογίας στην Ελλάδα. Στην περιοχή της λογοτεχνίας, εξέδωσε τα έργα *Ρυθμοί Αθανάτων*, ποιητικές δηλ. μεταφράσεις από την παγκόσμια ποίηση (3 τόμοι) και *Πινδάρου Επίνικοι*, σε ελεύθερη ρυθμική μετάφραση (4 τόμοι).

2. *Ιδέα* (Ιαν. 1933-Μάρτ. 1934): περιοδικό κοινωνικού προβληματισμού με μαχητικές προθέσεις εναντίον της μαρξιστικής ιδεολογίας. Επιδιώκει να ανορθώσει την εθνική αυτοπεποίθηση, να τονώσει τις οικουμενικές αξίες και να ενισχύσει την αξία της Δημοτικής. Διευθυντής: ο Σπύρος Μελάς. Συντακτική επιτροπή: Σπ. Μελάς, Γ. Θεοτοκάς, Γ. Οικονομίδης. Άλλοι στενοί συνεργάτες: Κ.Θ. Δημαράς, Ανδρέας Καραντώνης και Θεόδωρος Ξύδης. Ήταν ιδεαλιστικό αντιμαρξιστικό περιοδικό και αντιστρατευόταν τους *Νέους Πρωτοπόρους*.

3. Ο γάμος του Ιω. Συκουτρή με τη νεότερη κόρη του Μ. Πετυχάκη, Χαρά, τον καθιστά εξ αγχιστείας συγγενή του Αχιλλέα Τζαφτζανου, ο οποίος είχε παντρευτεί την Αντί Λορεντζάτου, αδελφή του Παναγή και του Αριστοτέλη. Ο τελευταίος ήταν συζυγός της δευτερότοκης κόρης του Μ. Πετυχάκη, Ευαγγελίας.

4. Ο *Επιστημολόγος* (1932-1934). Μηνιαία επιστημονική επιθεώρηση υπό τη διεύθυνση του δημοσιογράφου Ι.Φ. Δημάρατου. Κινείται στο χώρο της άκρας Δεξιάς και προωθεί έναν επιθετικό εθνικισμό. Αναπτύσσει μεγάλη αντιπαλότητα με την *Ιδέα* για τη διεκδίκηση των πρωτίων στον αντικομμουνιστικό αγώνα.

5. Γιάννης Αποστολάκης (1886-1947). Σπούδασε φιλοσοφία στη Γερμανία. Από την ίδρυση του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ως το 1940 κράτησε την έδρα της Νέας Ελληνικής Φιλολογίας. Η *ποίηση στη ζωή μας* (1923) είναι το γνωστότερο έργο του· σ' αυτό ερμηνεύει την ποίηση του Σολωμού αλλά κρίνει αρνητικά την ποίηση των συγχρόνων του και κυρίως του Παλαμά. Σημαντική υπήρξε η ασχολία του με το δημοτικό τραγούδι· μάλιστα ήταν ο πρώτος που το αντιμετώπισε με κριτήρια φιλολογικά.

6. Ο Παναγής Λορεντζάτος (1871-1941) ήταν ο πρώτος δημοτικιστής καθηγητής της αρχαίας φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο

γράφων και της καλαισθησίας του, ή οποία πάντοτε θα ἔχη κάτι τὸ ὑποκειμενικόν, ἀναλόγως τοῦ ἀκροατηρίου, ποῦ ἀπευθύνεται, ἀναλόγως ἀκόμη τοῦ θέματος καὶ τῆς συναισθηματικῆς ἀποχρώσεως, ποῦ θέλει νὰ δώσῃ, θὰ μεταχειρισθῇ περισσότερα ἢ ὀλιγώτερα ἀρχαῖα ἢ νεωτερικὰ στοιχεῖα. Αὐτὰ εἶναι ζητήματα ὕφους, ὄχι γλώσσης.

Αὐταὶ εἶναι αἱ θεωρητικαὶ μου ἀπόψεις καὶ αὐτάς, ἀκόλουθος μὲ τὸν ἑαυτόν μου, ἐφαρμόζω καὶ εἰς τὴν πράξιν. Ἄν ἐδημοσίεωσα ποιήματα, θὰ τὰ ἔγραφα εἰς τὴν δημοτικὴν, ὅπως ὁ κ. Βορέας¹. Ἄλλ' ἀφοῦ εἶμαι ἐπιστήμων, γράφω τὴν γλῶσσαν, ποῦ νομίζω ὅτι πρέπει νὰ χρησιμοποιῇ ἡ ἐπιστήμη, καὶ τὴν γράφω εἰς ὅλα μου ἀνεξαιρέτως τὰ δημοσιεύματα. Οὐδέποτε ἐσκέφθην, διὰ νὰ μὴ δυσανεστήσω μερικὸν τῆς καθαρευούσης ὁπαδούς, νὰ παραιτηθῶ, παρὰ τὰς πεποιθήσεις μου, ὠρισμένων ἀπλοποιήσεων, ποῦ θεωρῶ ἀναγκαῖας. Οὔτε ἐδέχθην, ἐπανειλημμένως προσκληθεὶς, νὰ γράψω καὶ μίαν ἔστω σελίδα ἐπιστημονικοῦ ἔργου εἰς δημοτικὴν — ἀκόμη καὶ ἂν ἀπὸ ἄλλης ἀπόψεως ἡ προσκλησις αὕτη δὲν μ' ἀφήνει ἀδιάφορον, ὅπως ὅταν ἐφέτος προσεκλήθην νὰ συνεργασθῶ εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ Μαρξισμοῦ ἀπὸ τῶν στηλῶν τῆς «Ἰδέας»².

Ἄλλὰ καὶ θεωρητικῶς ὑπεστήριξα δημοσίᾳ τὰς γνώμας αὐτάς, ὡσὰκις μοῦ ἐδόθη εὐκαιρία, διὰ νὰ μὴ ἀναφέρω ἰδιαιτέρας συζητήσεις μὲ τοὺς φοιτητὰς π.χ. εἰς τὴν σχολὴν τῶν Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν ὑπεστήριξα τὴν διγλωσσίαν μὲ δριμύτητα ἡ ὁποία ἐκινδύνευε νὰ δυσανεστήσῃ τὸν διευθυντὴν κ. Φραγκοῦδην, ὁ ὁποῖος πρὸ ὀλίγου μὲ εἶχε προσλάβει εἰς τὸ διδακτικὸν προσωπικὸν καὶ τὸν σεβαστὸν καὶ συγγενὴ μου κ. Τζάρτζανον³.

Περὶ τῶν συζητήσεων αὐτῶν ἔγραψεν εἰς τὸν *Ἐπιστημολόγον* (Δεκέμβριος 1932, σ. 181) ὁ κ. Δημάρατος⁴, ὁ ὁποῖος παρίστατο —τότε τὸν ἐγνώρισα— καὶ ὠμίλησε μετ' ἐμὲ ὑπὲρ τῆς καθαρευούσης. Διαρρήδην ἐπίσης ἐδήλωσα, ἐπικρίνων τὸν Ἀποστολάκη⁵, ὅτι δὲν εἶμαι δημοτικιστὴς εἰς τὸ «Byzant. Neugr. Jahrbücher», VII 499 καὶ ἐξῆς· ἡ δήλωσις αὕτη ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸ γνωστὸν λιβελλογράφημα ἐναντίον μου τοῦ κ. Λορεντζάτου⁶ (εἰς τὸ αὐτὸ περιοδ. 477).

Ἄλλως τε ἡ ἐπίθεσις τῶν δημοτικιστῶν ἐναντίον μου διὰ τὰς γλωσσικὰς μου πεποιθήσεις τοῦ L. Roussel⁷ εἰς τὸ «Libre» (Σεπτ. 1932, σ. 951) τὰ λιβελλογραφήματα τοῦ κ. Λ., τοῦ Δορμπαράκη εἰς τὸ ὄργανον τοῦ Παπαναστασίου τὴν «Δημοκρατίαν»⁸ (13 Νοεμβρ. 1932) τοῦ Βαλέττα εἰς τὸ περιοδικὸν «Σήμερα»⁹ (Ἀπρίλιος 1933, σ. 121-5) τοῦ κ. Στάθη (ψευδώνυμον κομμουνιστικὸν τοῦ πρὸ ὀλίγου ἐπανελθόντος ἐκ Γερμανίας ὑποτρόφον τοῦ Κράτους Γεωργούλη) εἰς τοὺς *N. Πρωτοπόρους*¹⁰ (Ἰούλιος 1932, σ. 271-4, Ἰούλιος 1933 σ. 203-6) ἀποδεικνύει καλὺτερον παντὸς ἄλλου, πῶς μὲ βλέπουν οἱ δημοτικισταί. Καὶ τοὺς τέσσαρας αὐτοὺς κυρίους οὔτε ἐξ ὄψεως τοὺς γνωρίζω, οἱ τρεῖς τελευταῖοι δὲ ὁμοφώνως μὲ κατηγοροῦν ὡς Κοντικόν¹¹.

Ὡς πρὸς τὴν ἐκπαιδευσιν παραδέχομαι ἐπίσης ὅτι τῆς καθαρευούσης ἡ διδασκαλία δὲν πρέπει ν' ἀποτελέσῃ προσάρτημα μόνις ἀνεκτὸν τῆς δημοτικῆς, ὅπως τώρα ἄλλ' ὅτι ἡ δημοτικὴ πρέπει νὰ εἶναι βοήθημα κυρίως καὶ προπαρασκευὴ εἰς γνῶσιν τῆς καθαρευούσης, ἡ ὁποία καὶ εἰς μικροτέρας τάξεις τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου πρέπει νὰ διδάσκεται καὶ τὸ κύριον μέλημα πρέπει νὰ εἶναι. Ἐκεῖ ἄλλως τε ὁ ἀγὼν δὲν εἶναι γλωσσικὸς μόνον, εἶναι ἐθνικὸς ἐναντίον τῶν διαλυτικῶν σκοπῶν καὶ τῆς νεωτεροποιοῦς μανίας τῶν πειραματισμῶν ἀμαθῶν πολιτικάντιδων τῆς ἐπιστήμης.

Η ΤΑΚΤΙΚΗ ΜΟΥ

Καὶ τώρα εἰς τὸ Πανεπιστήμιον. Ὅταν τὴν ἀνοιξὶν τοῦ 1930 ἐξελέγην ὑφηγητὴς ἀντίκρισα μίαν κατάστασιν πολὺ διαφορετικὴν καὶ πολὺ χειροτέραν ἀπὸ ὅτι τὴν ἀφήκα τὸ 1925. Τὸ πλῆθος τῶν δημοτικιστῶν φοιτητῶν ἦτο καὶ περισσότερον καὶ φανατικώτερον καὶ μεταξὺ αὐτῶν ὑπῆρχον νέοι μὲ πολλὰ χαρίσματα καὶ ἀξίαν. Μὲ τὴν συνεχὴ καὶ εὐφυεστάτην ἐπεξεργασίαν, ποῦ ἐγίνετο ἀπὸ καθηγητὰς τοῦ Πανεπιστημίου ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἀνθρώπους ἔξω τοῦ Πανεπιστημίου — οἱ δημοτικισταί, πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, ἐπρόσεξαν καὶ ἐπλησίασαν καὶ ἐπεριποιήθησαν τοὺς νέους πολὺν περισσότερον παρ' ὅσον ἡμεῖς. Εἶναι τὸ σφάλμα μας - καὶ μὲ τῆς νεότητος τὸν φανατισμὸν ἐθεωροῦσαν τὸ ζήτημα τῆς δημοτικῆς ὀριστικῶς λυμένον. Εἰς τοὺς ὁπαδούς τῆς καθαρευούσης ἔβλεπαν ἀσήμαντο λείψανον μιᾶς ἐποχῆς, ποῦ δὲν ἔχουν τὴν δύναμιν ν' ἀπαρνηθοῦν προσφιλεῖς πλάνας, προωρισμένοι ὅμως εἶναι νὰ συμπαράλάβουν εἰς τὸν τάφον τὰς ἰδέας των. Ἐνα παράδειγμα: Εἰς τὸ καταστατικὸν τοῦ Ἀκαδ. Ὀμίλου¹² εἶχα ἐνεργήσει τὸ 1925, ποῦ τὸν ἵδρυσαν νὰ τεθῇ ἄρθρον ἀπαγορευτὸν εἰς τὸν σωματεῖον ν' ἀναμειχθῇ εἰς ἀγῶνας γλωσσικούς· καὶ αὐτὸ εἶχεν ἀντικατασταθῇ μὲ ἄρθρον ἐπιβάλλον ὑποχρεωτικῶς τὴν δημοτικὴν εἰς πάντα ἐγγραφόμενον φοιτητὴν. Καὶ μὲ τὴν σύγχυσιν, ποῦ ἐπικρατεῖ, μὲ τὰς ἐνεργείας τοῦ Γληνοῦ¹³ (ὁ ὁποῖος καὶ σήμερον ἀκόμη εὐρίσκεται εἰς στενωτάτην ἐπαφὴν μὲ τὸν φοιτητικὸν κόσμον τοῦ Πανεπιστημίου μας) εἰσήλασαν μαζὶ μὲ τὸν δημοτικισμὸν καὶ αἱ μαρξιστικαὶ ἀντιλήψεις κατὰ τρόπον ἐπικίνδυνον. Εἰς τὸν Ἀκαδ. Ὀμιλον — ἂν καὶ ἐπισήμως εἰς τὰ κα-

ιατικὸν δὲν ἀναφέρεται τίποτε, δὲν ὑπάρχει σήμερον μέλος, ποῦ νὰ μὴν εἶναι ἡ κομμουνιστὴς ἡ
ιαλιστὴς τ' ὀλιγώτερον. Ἐνώπιον αὐτῆς τῆς καταστάσεως πῶς ἔπρεπε νὰ ἐνεργήσω;
ν κατὰ μέτωπον ἀγῶνα ἔπρεπε νὰ τὸν ἀποφύγω πάσῃ θυσίᾳ. Ὁ νέος, ὅταν μάλιστα ἔχει φανατι-
, διατίθεται εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἐχθρικῶς ἐναντίον παντός, διὰ τὸν ὁποῖον θὰ σχηματίσῃ τὴν ὑπο-
ν, ὅτι θέλει νὰ τὸν προσηλυτίσῃ. Ἄν τύχῃ οὗτος νὰ ἔχῃ θέσιν ἀνωτέραν, δὲν τολμᾷ νὰ τὸν πολε-
ῃ φανερά, ζητεῖ νὰ τὸν ἀποφύγῃ, νὰ κρυφθῇ, ὀπλίζεται δὲ μὲ τὸν ἀδιαπέραστον θώρακα τῆς ἐκ
προτέρων δυσπιστίας, ἡ ὁποία ἀπαμβλύνει τὴν ἀποτελεσματικότητα καὶ τοῦ ὀρθότερου ἐπιχει-
ματος. Ἐγὼ ὅμως ἤθελα νὰ κερδίσω ψυχὰς, ὄχι ἀπλῶς νὰ τοὺς καταδικάσω εἰς σιωπὴν, ἀφοῦ
ὡς τε δὲν εἶχον οὔτε τὸ κύρος τακτικοῦ καθηγητοῦ.

τωφελήθην λοιπὸν τὴν πρώτην εὐκαιρίαν, διὰ νὰ τονίσω, ὅτι τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος γίνεται
γχώρητος ἐκμετάλλευσις, ὅτι δὲν εἶναι τόσον σπουδαῖον, ὅσον τὸ παριστάνουν ἄνθρωποι μὴ
ντες ἄλλα ἐφόδια πρὸς ἀνάδειξιν τῶν ἐκτὸς ἀπὸ τὸν γλωσσικὸν τῶν φανατισμόν, ὅτι ἡ γλῶσσα
μιορφή καὶ τὸ περιεχόμενον εἶναι τὸ πᾶν, καὶ ὅτι ὁ ἐπιστήμων ἔχει καὶ ἄλλα, ἢ μᾶλλον ἄλλα κυ-
ς νὰ προσέξῃ, παρὰ ν' ἀσχολῇται διαρκῶς μὲ τὰ τελικὰ ν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπετύγχανα
τινά: Ἐσυνήθισα τοὺς φοιτητάς, τοὺς δημοτικιστὰς φυσικὰ, (καὶ περὶ αὐτῶν εἶναι καὶ κατωτέρω
γος) νὰ θέτουν ὑπὸ κρίσιν ἄτομα ἐπιστημονικῶς κενά, τὰ ὁποῖα ἐλέω δημοτικισμοῦ ἔγιναν προ-
ακότητες ἢ καθηγηταὶ Πανεπιστημίου καὶ μόνον διότι ἦσαν δημοτικισταί, εἶχαν συνηθίσει νὰ
μάζουν. Πόσον εἶχα δίκαιον, ἀποδεικνύει ἡ συνεχὴς ὑπ' αὐτῶν δημιουργία θορύβου περὶ τὸ
σσικὸν ζήτημα καὶ τὸ γεγονός ὅτι ὅλαι αἱ βιβλιοκρισίαι τοῦ «Αἴαντος» ἐγράφησαν ἀπὸ δημοσιο-
φους καὶ λογοτέχνας ἀγνοοῦντας τὰ στοιχεῖα τῆς φιλολογίας, καὶ ἦσαν ἐνθουσιώδεις, μόνον
ἡ ἴτο ὁ κ. Λ. δημοτικιστὴς. Ἀφ' ἑτέρου παρεσκεύαζα τὸ ἔδαφος διὰ τὴν ἐπίδρασιν τῆς διδασκα-
μου εἰς ἄλλα ζητήματα τῆς ἐπιστήμης, ἄλλα καὶ τῆς ζωῆς (ιδίως εἰς τοὺς κοινωνικοὺς ἀγῶνας)
ὁ νὰ μάθουν νὰ παραβλέπουν τὰς γλωσσικὰς διαφορὰς ἀπὸ τὸν καθηγητὴν τῶν καὶ νὰ φροντί-
ν, ὅχι πειθαναγκαζόμενοι ὑπὸ τοῦ φόβου τῶν ἐξετάσεων, ἀλλ' ἐκουσίως, νὰ μάθουν ὅτι τοὺς ἐδί-
κα. Πιστὸς εἰς τὸ ξενοφώντειον «μηδενὶ μηδεμίαν μάθησιν εἶναι παρὰ τοῦ μὴ ἀρέσκοντος» ἐζή-
α νὰ κερδίσω τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν δημοτικιστῶν φοιτητῶν, νὰ διαλύσω τὴν δυσπιστίαν, ποῦ μ'
ριζεν ἀπ' αὐτοὺς, καὶ τὴν ὁποίαν μόλις ὁ κ. Λ. διὰ τῶν χαφιέδων, ποῦ χρησιμοποιοῖ, ἀντελήφθη
προσπαθείας μου, ἔσπευσε νὰ ἐνισχύσῃ καὶ προφορικῶς καὶ διὰ τοῦ φυλλαδίου, ποῦ ἐμοίρασεν
ως εἰς τοὺς φοιτητάς· τὸ φυλλάδιον ἐκεῖνο ἐδημοσίευσεν ὀλίγους μῆνας μετὰ τὸν διορισμόν μου,
ἦν πρόθεσιν ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ μοῦ διασύρῃ τὸ κύρος, τὸ ὁποῖον ἦτο δυνατόν ν' ἀποκτῶ μὲ μερικὰς
ικτικὰς ἐπιτυχίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ μὲ προκαλέσῃ εἰς πολεμικὴν περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος
νὰ κάμῃ ἀκίνδυνον θόρυβον περὶ τὸ ὄνομά του «ὡς ἀγωνιστὴς καὶ ἥρως τῆς ιδέας». Ἀντιλαμβα-
ενος τὰς προθέσεις του καὶ πληροφορημένος περὶ αὐτῶν ἀπηξίωσα νὰ τοῦ ἀπαντήσω τότε καὶ
ὅπιν ὅχι μόνον ἀπὸ περιφρόνησιν καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ μὴ συντελέσω καὶ ἐγὼ εἰς προα-
ῇ τῆς φιλολογίας τῶν προσωπικῶν λιβέλλων, ἀλλὰ καὶ διότι δὲν ἤθελα νὰ τὸν βοηθήσω νὰ
ἡ θόρυβον καὶ διότι εἶχα συμφέρον, συμφέρον καὶ τῆς γλωσσικῆς ἰδεολογίας μου, νὰ μὴ παρου-
θῶ ὡς φανατικὸς καὶ πολεμοχαρὴς ἀντίπαλος τῶν δημοτικιστῶν.

υναντίον ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς διεκήρυξα ὅτι ἔχω τὰς γλωσσικὰς μου πεποιθήσεις, ἀλλὰ δὲν
πομαι μήτε ν' ἀσχοληθῶ μ' αὐτάς μήτε νὰ προσηλυτίζω, ἐπομένως οἱ δημοτικισταὶ φοιτηταὶ
οροῦν μ' ὅλον τὸ θάρρος νὰ προσέρχωνται πρὸς ἐμὲ καὶ μ' ὅλην τὴν πεποίθησιν ὅτι θὰ σεβασθῶ
ἰδεολογίαν τῶν, τὸ ἴδιον ἰσχύει, προσέθεσα, καὶ διὰ τὰς ἄλλας τῶν γνώμας, τὰς κοινωτικὰς κ.λπ.
τὰς ὁποίας διστάμεθα. Ὅταν διὰ πρώτην φοράν τὸ εἶπα, ὁ Λ. εἰς τὸν ὁποῖον διεβιβάσθη τὸ
γμα ἀπὸ τοὺς χαφιέδες του —τὸ διηγήθῃ κατόπιν δημοτικιστὴς φοιτητὴς εἰς γνωστόν μου πρό-
ιον— τοὺς εἶπε· λέει ψέματα. Τὰ γεγονότα διέψευσαν ἐκεῖνον, διότι καὶ ἐπήνεσα πολλάκις δημο-
στὰς καὶ κομμουνιστὰς φοιτητάς διὰ τὴν ἐπίδοσιν τῶν καὶ προσωπικῶς τοὺς ἔδειξα ἀγάπην καὶ
ἰὸν «Φιλολογικὸν Κύκλον», τὸν ὁποῖον ἴδρυσεν ἐμεῖς καὶ εἰς τὸν ὁποῖον καθ' ἐβδομάδα γίνεται
γνωσις συγγραφέων καὶ ποιητῶν, τοὺς ἐδέχθη ἐνυχαρίστως καὶ μὲ τὸν «Ἀκαδ. Ὀμιλον» δὲν
λησα ποτὲ νὰ διακόψω τὴν ἐπαφὴν μου.

ὲ τὸν τρόπον αὐτὸν (προσθέσατε ἴσως καὶ τὸν ζῆλον μου εἰς τὴν διδασκαλίαν) ἐπέτυχον, καθὼς
ίζω, νὰ κερδίσω τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν νεωτεριστικῶν στοιχείων τῆς Σχολῆς. Ἐνα πλήθος προ-
εων, ποῦ τοὺς εἶχαν ἐνσταλάξῃ προηγουμένως, ἤρχισαν νὰ διαλύωνται. Εἰς τὸ πρόσωπόν μου
γνώρισαν κάτι, ποῦ εἶναι ἀντικειμενικῶς αὐτονόητον, ὅτι ἤμπορεῖ κανεὶς νὰ εἶναι ὁπαδὸς τῆς
λαρευούσης καὶ ὅμως νὰ μὴν εἶναι σχολαστικὸς, νὰ παρακολουθεῖ τὰ σύγχρονα πνευματικὰ κι-
ατα, εἰς βαθμὸν ποῦ οἱ δῆθεν συγχρονισμένοι δημοτικισταὶ ἰδέαν δὲν ἔχουν, νὰ πονῇ καὶ νὰ σέ-

Αθηνῶν. Το 1932 ἐξέδωσε στὴν Εστία τοῦ
Αἴαντα τοῦ Σοφοκλέους με εἰσαγωγή, σχόλια
καὶ μετάφραση στὴ δημοτικὴ. Εἶναι ἡ πρώτη
φορὰ ποὺ ἐμφανίζεται ἀρχαῖο ἔργο στὴ
δημοτικὴ.

7. Ο Louis Roussel ἦταν γάλλος ἐλληνιστὴς.
Πῆρε ἐνεργὰ μέρος στὴ συζήτηση γιὰ τὸ
γλωσσικὸ. Ἀσχέση ἐντονότατη κριτικὴ στὴ
συλλογιστικὴ τῆς Επιτροπῆς Σκιά, ποὺ
συστάθηκε τὸν Νοέμβριον τοῦ 1920 ἀπὸ
καθαρολόγους ἀνώτατους ἐκπαιδευτικούς
με τὴν ἀποστολὴ νὰ ἀποφανθῇ γιὰ τὰ
σχολικὰ ἀναγνωστικά τοῦ δημοτικοῦ ποὺ
εἶχε εἰσαγάγει ἡ Γλῶσσοεκπαιδευτικὴ
Μεταρρύθμιση, καὶ ἡ ὁποία εἰσηγήθηκε τὸ
μεσαιωνικὸ «Νὰ καὶ σὶν...» Στὴν κριτικὴ τοῦ
Roussel γιὰ τὴ γλῶσσα ποὺ χρησιμοποιοῖ ὁ
Συκοιτρὴς στὴν Εἰσαγωγή στὸ Συμπόσιον,
αναφέρεται διεξοδικὰ ὁ Μ. Κοκολάκης στὸ
ἀρθρον τοῦ στὸν παρόντα τόμο.

8. Ο Δορμπαράκης ἦταν φιλόλογος, τῆς
ἐποχῆς τοῦ *Ἀκαδημαϊκοῦ Ὀμίλου*, ὁ ὁποῖος
πρόσφατα ἐξέδωσε Ἑρμηνευτικὸ Λεξικόν. Ἡ
ἐφημερίδα *Δημοκρατία* ἰδρύθηκε τὸν
Νοέμβριον τοῦ 1923 ὡς ἡμερήσιο
δημοσιογραφικὸ ὄργανον τοῦ κόμματος τοῦ
Ἀλ. Παπαναστασίου «Δημοκρατικὴ
Ἑνωσις».

9. Βαλέττας. (1907-1989). Σπούδασε
Φιλολογία στὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν.
Υπηρετῆσε στὴ Μέση Ἐκπαίδευση καὶ στὸ
υπουργεῖο Παιδείας. Ἀπὸ τὸ 1970 ὡς τὸ
θάνατό του διηύθυνε τὸ περιοδικὸν *Αἰολικὰ
Γράμματα*. *Σήμερα* (Ἰαν. 1933-Ἀπρ. 1934).
Περιοδικὸν διανουμένων τῆς μετριοπαθοῦς
Ἀριστεράς. Εἰσηγείναι τὸ «πνεῦμα τοῦ
διεθνισμοῦ» καὶ τὴν ἀπόσπαση τῆς τέχνης
ἀπὸ τὰ «ἐλληνοκεντρικὰ πλαίσια». Στους
ριζοσπαστικότερους συνεργάτες τοῦ
περιοδικοῦ συγκαταλέγεται ὁ Παῦλος
Γκίκας (ψευδώνυμον τοῦ Ἡλία Τσιριμώκου).
Ἄλλοι συνεργάτες: Χρυσὸς Εὐελπίδης,
Στράτης Σωμερίτης.

10. Οἱ *Νέοι Πρωτοπόροι* (Δεκ. 1931-1936)
ἦταν τὸ λογοτεχνικὸν περιοδικὸν τῆς
αριστερῆς διανόησης σὲ σύνδεσιν με τὸ ΚΚΕ.
Συνεχίζει τὴν *Νέα Ἐπιθεώρηση* (1928-1929)
καὶ τοὺς *Πρωτοπόρους* (1930-1931). Στὴ
γραμματεία τῆς σύνταξης ἡ Ρούλα
Χατζιδάκη καὶ ὁ Ἀσημάκης Πανσέληνος.

11. Χαρακτηρισμὸς ποὺ παραπέμπει στὸν
Κωνσταντῖνον Κόντο, ὁ ὁποῖος ἐπιδίωξε τὴν
ἀποκατάσταση τῶν λεξιλογικῶν ἀρχαϊκῶν
στοιχείων ποὺ τὰ εἶχαν παραμερίσει ἀπὸ τὰ
χρόνια τῆς Ἐπανάστασης καὶ μετὰ οἱ λόγιοι
κατὰ τὴ γλῶσσοπλαστικὴν δράσιν τοὺς. Ὁ
ἀναδρομικὸς ὀρθολογισμὸς τοῦ Κόντου καὶ
ὁ ἀσπονδὸς πόλεμος ποὺ κήρυξε ἐναντίον
ὅλων ὅσοι δὲν συμμορφώθηκαν με τὴς
Παρατηρήσεις τοῦ ὤκνησε τοὺς τόνους τῆς
συζήτησης περὶ τὰ γλωσσικά. Ὁ
χαρακτηρισμὸς τοῦ Συκοιτρῆ ὡς κοντικὸν
εἶναι ἀσφαλῶς ἀνάρμοστος καὶ αὐτὸ τὸ
ἔχουν ἐπισημάνει καὶ πολλοὶ ἐπιφανεῖς
δημοτικιστῆς. (πρβλ., π.χ., Εἰσαγωγή τοῦ
Γληνοῦ στὸν *Σοφιστὴ*: «Ἀσφαλῶς εἶχε
ξεπεράσει ὁ Συκοιτρὴς τὸν τυπολατρικὸν
ἀρχαϊσμόν τῶν κοντικῶν», ἡ τὸ ἀρθρον τοῦ

βεται τούς φοιτητάς, νὰ αἰσθάνεται καὶ νὰ ζωντανεύῃ τούς ἀρχαίους καλύτερ' ἀπὸ τούς δῆθεν αἰσθητικούς, ποῦ διεκήρυσσαν (τὸ ἐπαναλαμβάνει ὁ Λ. εἰς τὸν «Αἷαντά» του) ὅτι μόνον ἓνας δημοτικιστὴς ἤμπορεῖ νὰ ἐρμηνεύῃ, ὅπως πρέπει, τούς ἀρχαίους. Θὰ σᾶς φανῇ παράδοξος ἡ συνεχὴς αὐτὴ σύγκρισις μὲ τὸν κ. Λ., ἀλλὰ τὴν ἔκαμναν καὶ τὴν κάμνουν οἱ φοιτηταί, οἱ φανατικοὶ δημοτικισταί, διὰ τούς ὁποίους ὁ Λ. ἦτο ἀληθινὸν ἵνδαλμα. Αὐτὴν ἐγὼ ἤθελα, χάριν τῶν σκοπῶν μου, νὰ κερδίσω τὴν ἐμπιστοσύνην καὶ τὴν ἀγάπην, διότι αὐτοὶ ἔπρεπε νὰ σωθοῦν.

Ἐκεῖνο κυρίως ποῦ προσελκύει τούς νέους εἰς τὸν δημοτικισμόν, εἶναι ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν νεοελληνικοῦ λογοτεχνίαν. Ὅχι μόνον διότι ἡ νεανικὴ ψυχὴ εἶναι ἀνοικτὴ εἰς τὰς συναισθηματικὰς συγκινήσεις τὰς ὁποίας ἐκείνη προσφέρει· ἀλλὰ καὶ διότι ὁ νέος, ἀνώριμος καθὼς εἶναι, δὲν εἶναι εἰς θέσιν ἀκόμῃ νὰ ἐκτιμῇ τὴν σημασίαν τῶν ἐπιστημονικῶν ἀναγκῶν, ποῦ ἐξυπηρετεῖ ἡ καθαρεύουσα. Καὶ εἰς αὐτὸ ἀπέδειξα, ὅτι εἶναι δυνατόν κανεὶς νὰ κατέχῃ καλὰ τὴν λογοτεχνίαν μας, καὶ τὴν τελευταίαν ἀκόμῃ (ἓνα ἄρθρον μου περὶ αὐτῆς εἰς τὴν Ν. Ἑστίαν εἶχε τόσῃν ζήτησιν, ὥστε ὁ ἐκδοτικὸς οἶκος «Κολλάρος» τὸ ἀνετύπωσεν εἰς μικρὸν βιβλίον¹⁴) καὶ ὅμως νὰ εἶναι ὁπαδὸς τῆς καθαρευούσης.

Φυσικὰ δὲν ἄφηνα εὐκαιρίαν νὰ ῥίψω ἐν παρέργῳ ἐπιχειρήματα ἢ εἰρωνικὰς παρατηρήσεις ἐναντίον τοῦ δημοτικισμοῦ. Ἀποφεύγω ὅμως πάντοτε νὰ δώσω τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἐπιδιώκω νὰ δημοσιοποιήσω εὐκαιρίας, ὅτι «πηγαίνω γυρεύοντας γλωσσικούς καβγάδες» καὶ φυσικὰ καὶ προσήλυτον σμόν. Μὲ τὸ ζωντανόν μου παράδειγμα μᾶλλον παρὰ μὲ θεωρητικὰ διδάγματα, μὲ τὴν εὐπροσηγορίαν μου καὶ ἀγάπην ἀπέναντι τῶν διαφωνούντων παρὰ μὲ τὴν φανεράν κατὰ πρόσωπον πολέμικὴν ζητῶ πάντοτε νὰ τούς κερδίσω ἢ νὰ ῥίψω τὸν σπόρον τῆς ἀμφιβολίας εἰς τὰς ψυχὰς των δι' ὅτι ἐκεῖνοι θεωροῦν ἀλήθειαν ἀκλόνητον. Ἀλλωστε καμμία μεταστροφή ἰδεῶν γόνιμος καὶ εἰλικρινὴς δὲν συντελεῖται ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ὡς ἀποτέλεσμα μιᾶς συζητήσεως. Τὴν ἰδίαν τακτικὴν ἐφαρμόζω καὶ εἰς τὸν ἀγῶνα μου κατὰ τῶν Μαρξιστῶν· αἱ συνεχεῖς δὲ καὶ βιαιόταται ἐπιθέσεις τῶν ὁργάνων των ἐναντίον μου ἀποδεικνύουν ὅτι ἀκίνδυνος δι' αὐτοὺς δὲν ὑπῆρξε.

Αὐτὴ, Κε. Καθηγητά, εἶναι ἡ τακτικὴ, ποῦ ἐφήρμοσα ὡς τώρα. Σᾶς τὴν ἀνέπτυξα διὰ μακρῶν, ὅχι διὰ νὰ καταδικάσω ἢ ἀποκλείσω ἄλλας μεθόδους ἀγῶνος, οὔτε καὶ διὰ νὰ τὴν παρουσιάσω, ὡς τὴν καλύτεραν. Νὰ ἐξηγήσω ἤθελα, πῶς ἐργάζομαι ἐγὼ, σύμφωνα μὲ τὴν ἰδιοσυγκρασίαν μου, μὲ τὰς ἰδιαιτέρας συνθήκας τῆς θέσεώς μου ὡς ὑφηγητοῦ. Ἦμπορῶ νὰ καυχηθῶ, ὅτι κατὰ ἐπέτυχ' ὅπως-δήποτε τὴν σύγκρισιν, ἂν ἄλλος ἐκ τῶν ἔξω τοῦ Πανεπιστημίου Ἑλληνιστῶν εἰς τὴν θέσιν, ποῦ κατέχω, ἢ εἰς τὴν θέσιν, ποῦ ἐπιδιώκω, θὰ ἐπραγματοποιεῖ σοβαρώτερον ἀποτελέσματα ἀφ' ἧν εἰς ἄλλους. Ἐπέσυρα ἐναντίον μου ἐπιθέσεις καὶ ὕβρεις ἀπὸ ἀνθρώπους προσωπικῶς τελείως ἀγνώστους, ποῦ μὲ μισοῦν μόνον, διότι δὲν ἔχω τὰς ἀνατρεπτικὰς τῶν ἀντιλήψεων. Δὲν μὲ πειράζει· φοβοῦμαι πολὺ ὀλιγώτερον τὰς ὕβρεις, παρὰ μήπως, παρασυρόμενος ἀπὸ τὴν ὀρμητικότητα τῆς ἡλικίας καὶ τῆς ἰδιοσυγκρασίας μου, λησμονήσω ἐγὼ ἀπέναντι τῶν ἀντιπάλων μου «τὸν κώδικα τῆς τιμῆς τοῦ διανοουμένου» καὶ δώσω κακὸν παράδειγμα εἰς τοὺς μαθητάς μου. Ἀλλὰ μὲ πικραίνει, καὶ μὲ πικραίνει πολὺ, νὰ αἰσθάνωμαι, ὅτι ὑπάρχουν ὁμόφρονες, οἱ ὁποῖοι, λησμονοῦντες ὑπὲρ τίνος ἰδεώδους ἀγωνίζομαι, ἀκόμῃ ὅτι οἱ πνευματικοὶ ἀγῶνες εἶναι πολύμορφοι, ὅπως πολύμορφος εἶναι καὶ ἡ ζωὴ τοῦ πνεύματος, μὲ βλέπουν ὅχι ὡς ἓνα συμμαχητὴν, ἀλλ' ὡς ἀντίπαλον ἢ ὑποπτον, μόνον διότι ἐξήγησα νὰ χρησιμοποιήσω τὰ ὅπλα ἐκεῖνα, μὲ τὰ ὁποῖα προσωπικῶς ἐλπίζω νὰ φέρω ἀποτέλεσμα.

Ἀπὸ τὴν πανεπιστημιακὴν μου δρᾶσιν ἐνόμισα ὑποχρέωσίν μου νὰ σᾶς ἀναπτύξω ἓνα κυρίως σημείον, τὸ γλωσσικόν, παραλείψας τὴν δρᾶσίν μου ὡς διδασκάλου καὶ ὡς ἑλληνιστοῦ. Καὶ τοῦτο διότι (ἐπαναλαμβάνω) ἡ πλήρωσις τῆς ἔδρας, διὰ τὴν ὁποίαν καὶ τὰλλα θὰ ἔπρεπε νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν, δὲν ἦτο ὁ σκοπός· ἦτο ἡ ἀφορμὴ τοῦ σημειώματος τούτου. Δὲν σᾶς ἀποκρύπτω, ὅτι καὶ λόγῳ ἐπιστημονικῶν ἐφοδίων καὶ λόγῳ τῆς διδακτικῆς μου δράσεως εἰς τὸ Πανεπιστήμιον καὶ διότι πρόκειται περὶ ἔδρας γραμματολογίας, διὰ τὴν ὁποίαν περισσότερον χρειάζεται (καὶ διαθέτω περισσότερον ἢ ἄλλοι ὑποψήφιοι) ἐγκυκλοπαιδικὴ μόρφωσις καὶ γνώσις τῆς βυζαντινῆς καὶ τῶν νεωτέρων λογοτεχνιῶν, πιστεύω ὅτι θὰ ἦτο ἄδικον πολὺ νὰ παραγκωνισθῶ. Ἀλλὰ καὶ παρ' ὅλην τὴν προσωπικὴν πικρίαν (καὶ θὰ εἶναι μεγάλη) ποῦ θὰ αἰσθανθῶ ἂν τοῦτο συμβῇ, θὰ ἐξακολουθήσω, ἂν μείνω εἰς τὴν Ἑλλάδα, πιστὸς νὰ παραμείνω καὶ πιστὸς ν' ἀγωνίζωμαι ὑπὲρ τῶν ἰδεῶν μου, ὅπως καὶ τώρα. Ἀποτελοῦν ἓνα μέρος ἀπὸ τὴν προσωπικὴν μου πίστιν, τὴν πίστιν ποῦ δίδει νόημα εἰς τὴν ζωὴν μου, τὴν πίστιν ποῦ μοῦ ἔδωκε τὴν δύναμιν διεκδικητῆς νὰ εἶμαι ὅχι ἀνάξιος ἔδρας Πανεπιστημιακῆς.

Ἀθῆναι 23 Σεπτεμβρίου 1933

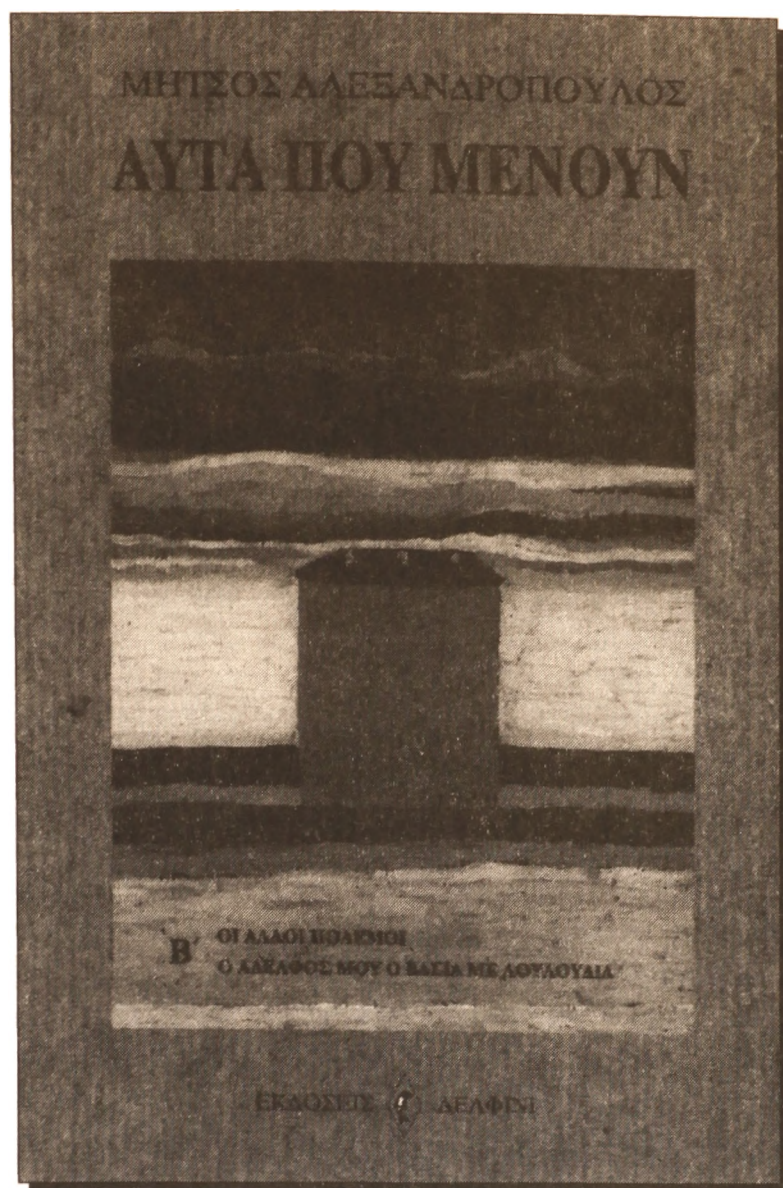
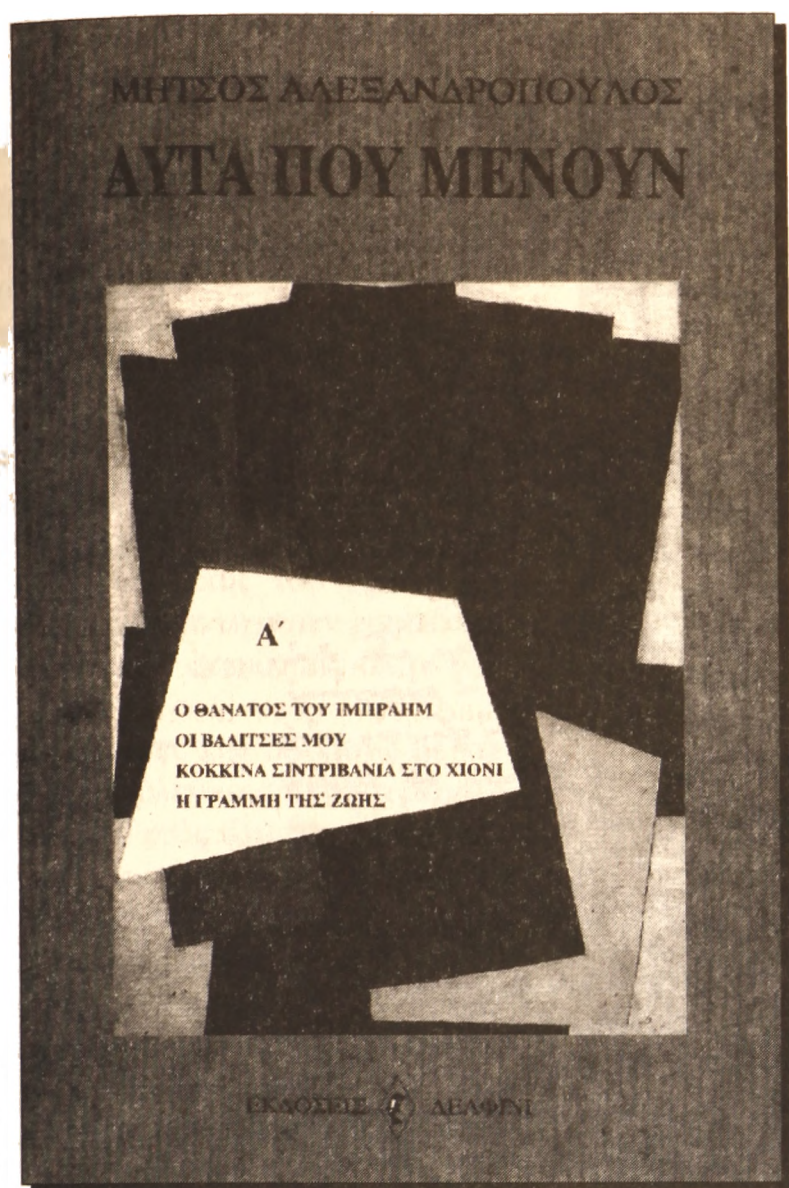
Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου στη Νέα Ἑστία: «ποτέ δεν αρχαίζει ο λόγος και τον αδίκησαν όσοι τον ονόμασαν "κοντικός". Κοντικός δεν υπήρξε ο Συκουτρής»).

12. Ο Ακαδημαϊκός Όμιλος της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών ιδρύθηκε στις 21 Ιανουαρίου 1925 και λειτούργησε ως τον Φεβρουάριο του 1936. Αν και κατά την ίδρυσή του δεν είχε πολιτικό ή κοινωνικό προσανατολισμό, εξελίχθηκε σύντομα σε προοδευτικό φοιτητικό σύλλογο που κινήθηκε στο πλαίσιο του δημοτικισμού. Για τη δραστηριότητα του Ομίλου στα έντεκα αυτά χρόνια, μπορεί ο αναγνώστης να ανατρέξει στην εμπειριστικωμένη μελέτη του Γ. Αλυσανδράτου, «Ο "Ακαδημαϊκός Όμιλος" της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών (1925-1936)», Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου «Ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας και της νεότητας», Αθήνα 1986.

13. Ο Δημήτρης Γληνός (1882-1943) υπήρξε παιδαγωγός, συγγραφέας και πολιτικός – ηγετική φυσιογνωμία στο χώρο του αστικού φιλελευθερισμού και κατόπιν της Αριστεράς. Η πνευματική του πορεία εξελίχθηκε «από τον Μιστριώτη στον Λένιν», όπως γράφει ο ίδιος. Υπήρξε από τους ιδρυτές του Εκπαιδευτικού Ομίλου (1910), συνέταξε τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια του 1913, και, μαζί με τον Αλέξανδρο Δελμούζο και τον Μανώλη Τριανταφυλλίδη, πρωτοστάτησε στη γλωσσικοεκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917-1920 και 1922-1925.

14. Ο Συκουτρής αναφέρεται στο δημοσίευμα Η διδασκαλία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας (αφ. 137 του καταλόγου δημοσιευμάτων στο Μελέται και Άρθρα). Η μελέτη αυτή δημοσιεύθηκε αρχικά στη Νέα Ἑστία 11 (1932), σ. 398-403, 460-468. Την ίδια χρονιά κυκλοφόρησε και ως βιβλίο από τον Ι.Δ. Κολλάρο και Σία, με Πρόλογο, σελ. 35.

Ο αιώνας που φεύγει Οι μνήμες που κρατούν...

ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ Ο Β' ΤΟΜΟΣ

...όταν κάθομαι να γράψω μια σελίδα, αισθάνομαι ότι κάποια κρούστα σπάω. Κάτι προσπαθώ ν' απελευθερώσω από κει μέσα, ένα πρόσωπο, μια συγκίνηση, μια σκέψη ή μια στάση ανθρώπινη.

Κι αυτές εδώ οι αναφορές μου στην πολιτική αυτή την έννοια έχουν. Δεν κάνω ιστορία και μάλιστα πολιτική ιστορία. Αυτή είναι η κρούστα κι εγώ προσπαθώ, το κατά δύναμιν, να βρω τι είναι από κάτω (και κάπου το έχω και μ' έχει αγγίξει, έγινε στοιχείο της ζωής μου)...

Κι αυτήν ακόμα την έκφραση πολιτικό πρόσωπο την αισθάνομαι πια να σημαίνει, σχεδόν πάντα, πως έχουμε πάλι εδώ έναν άνθρωπο, θαμμένον κάτω από την ίδια ανθρωποφάγα κρούστα.

Γ. Ἀθάνα,
Ἀγάπη στὸν Ἑπαχτο

1
T. Moore
Agaion & Co. Egypt

2500
J. F. Schwartz & Co
6/XII/22

— 162

[illegible]

Ανάμεσα στα κατάλοιπα του Ιω. Συκουτρή σώζεται το χειρόγραφο διάλεξής του για την ποιητική συλλογή του Γ. Ἀθάνα, Ἀγάπη στὸν Ἑπαχτο. Τραγούδια 1918-1921, Ἀθήναι 1922. Το χειρόγραφο, ἀπὸ 28 φύλλα, ἀριθμημένα ἀπὸ τὸν συγγραφέα, φέρει στὸ α' φύλλο τὴν ἐπιγραφή: «Γ. Ἀθάνα / Ἀγάπη στὸν Ἑπαχτο / ὑπὸ / Ἰ. Ἀντ. Γ. Συκουτρῆ δ.φ. / 6.XII.22». Ἀπὸ τὴν ἡμερομηνία «6.XII.22» συνάγεται ὅτι τὸ κείμενο ἀνήκει στὴν περίοδο ἀμέσως μετὰ τὴν ἀποφοίτηση τοῦ νεαροῦ, μόλις 21 ἐτῶν, Συκουτρή ἀπὸ τὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (10 Ἰουνίου 1922) καὶ λίγο μετὰ τὴν ἀναχώρησή του στὴν Κύπρο, ὅπου εἶχε διοριστεῖ καθηγητὴς στὸ Ἱεροδιδασκαλεῖο Λάρνακος (Σεπτέμβριος 1922). Στὸ χειρόγραφο ὁ Συκουτρὴς ἐπέφερε πολλὲς ἀλλαγές (προσθήκες, μεταθέσεις, ἀντικαταστάσεις, διορθώσεις λέξεων καὶ φράσεων). Στὴ δημοσίευση ποὺ ἀκολουθεῖ τήρησα πιστὰ τοὺς ὀρθογραφικοὺς κανόνες καὶ τὴ στίξη τοῦ Συκουτρή (ἐπισημαίνω τὸν περισπώμενο τύπο τῆς ἀντωνυμίας ποῦ ἀντὶ ποῦ) ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ξενίζουσα σήμερα ἐγκλίση τόνου: *τὴν λέγειν, μας περιέγραψε* κ.τ.ό., ἡ ὁποία, ἀν ἐτηρεῖτο, θὰ μποροῦσε νὰ ὁδηγήσει σὲ παρανοήσεις. Μέσα σὲ ὀρθογώνιες ἀγκύλες, [], ἔχω κλείσει τοὺς στίχους ποὺ ἀπήγγειλε ὁ Συκουτρὴς κατὰ τὴ διάλεξή του, θεώρησε ὅμως περιττὸ νὰ τοὺς ἀντιγράψῃ στὸ χειρόγραφό του, ὅπου ἀπλῶς περιορίστηκε, με κόκκινο μελάνι, νὰ σημειώσῃ τὸν αὐξο-ντα ἀριθμὸ τοῦ ποιήματος μέσα στὴ συλλογή. Οἱ ἀριθμητικὲς αὐτὲς ἐνδείξεις τυπώνονται ἐδῶ με παχύτερα στοιχεῖα. Τὸ χειρόγραφο μου παραχωρήθηκε εὐγενικὰ ἀπὸ τὸν Καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Μ.Γ. Μερακλή τὸ 1982· στὸν κ. Μερακλή εἶχε περιέλθει ἀπὸ τὴν κληρονόμο τοῦ Συκουτρή, Μαρία Κοκολάκη, Καθηγήτρια τῆς Φιλολογίας.

Γεώργιος Χριστοδούλου

■ ις τὴν Ναύπακτον, τὴν Ἑπαχτο
■ δηλαδὴ, ὅπως τὴν λέγει ὁ λαὸς
■ σήμερα, ἡ ἐπαρχιακὴ ἢ μᾶλλον
■ ἡ ἀγροτικὴ καὶ εἰδυλλιακὴ ζωὴ
ἔχει ἐκτοπισθῆ ἀκόμη. Κρυμμένη
μὴν γραφικὴν γωνίαν τοῦ Κοριν-
κοῦ, προστατευομένη ἀπὸ τὰ
υῖα καὶ ὄρθια ἀκόμη μεσαιωνικά
τείχη διατηρεῖ ἀκόμη τὰς παλαιάς,
οὐκ ἀπὸ πλείον δια τὸς ἄλλους
ἰς ἀναμνήσεις τοῦ Ἀγῶνος καὶ τῆς
οὐκρατίας, ἐν ᾧ κάτω τὸ ἀφρι-
νον κύμα ψιθυρίζει ἀκόμη, νομί-
; τὸ τραγούδι τῆς πρώτης κατὰ
βαρβάρων νίκης τοῦ χριστιανι-
στόλου, ποῦ ἀντήχησεν χαρμόσυ-
ἀπ' ἐκεῖνο τὸ στενὸν εἰς ὅλην τὴν
χώπην.

τοὺς στενοὺς τῆς δρόμους μὲ τὰ
ηλὰ καὶ ὀλόλευκα σπιτάκια θάντι-
σης συχνὰ τοὺς Κραβαρίτας μὲ τὰ
ἰζυγία των φορτωμένα κάστανα.
αὶ τὸ μόνον προῖον τῆς ἀγρίας
ἡς ἐπαρχίας, ποῦ μᾶς περιέγραψε
ον γραφικὰ ὁ μακαρίτης Ἀνδρέας
καβίτσας. Τὸ βράδυ αἱ γυναῖκες
αἱ κόραι μαζεύονται εἰς τὴν
ἴαν Βρύσιν 10' ἔξω ἀπὸ τὴν πόλιν,
ἀντηχεῖ ὁ τόπος γῦρο ἀπὸ τὰ
υῖα γέλοια καὶ τὰ εὐμορφά
τραγούδια. 20' πρὸς Δυσμὰς τῆς
ροδίτης τὸ χωριὸ μὲ 10' 15' ἀθλίας
οκέλλες καὶ ἓνα ἀθλιώτερον τὴν
σιν νερὸν μαρτυρεῖ τὰς σκωπτικὰς
Ναυπακτίων ἀρετὰς.

ἓνα τοιοῦτον ἥσυχον καὶ ἀπόμα-
ντόπον, μέσα εἰς ἀτμόσφαιραν τό-
ῃ ἥρεμον καὶ μοναχικὴν πλέκεται
εἰδυλλιον, ποῦ ἔδωσε ἀφορμὴν εἰς
111 τραγουδάκια τῆς συλλογῆς τοῦ
Ἀθάνα «Ἀγάπη ἔς τὸν Ἑπαχτο».
ὦ δὲν μᾶς φαίνεται τὸσον «ἀλλό-
ο», ὅπως λέγει ὁ ποιητής, αὐτὸ τὸ
αἶσθημα, ποῦ προβάλλει
ἡς κολασμένης ἀνθρωπότητος
πολυκύμαντ' ὠκεανὸ
χρόνους πολέμων καὶ αἱματοχυ-
ν. Ὁ ἔρως, καὶ ὅταν εἶναι δυστυ-
ς, ἀλλὰ πρὸ παντός ὅταν εἶναι εὐτυ-
μένος, εἶναι τὸσον ἐγωιστικός! 2

ἡς κολασμένης ἀνθρωπότητος
πολυκύμαντ' ὠκεανὸ
ἡγάπη τῆς σεμνῆς μας νειότης
ἀκὶ ἀλλόκοτο, τερπνόν.

Ἡ τρικυμία δὲν τῶχει φτάση
κι' ὁ χαλασμός δὲν τὸ ἀπειλεῖ.
Γεμᾶτο ἀπὸ ἀνθισμένα δάση —
κάθε κλωνάρι καὶ πουλί.

Καὶ σ' ἓνα βάθος ἱερωμένο
— ἴσκιος, λουλούδια, φῶς, πηγὲς —
Τὸ ἀπλὸ καλύβι μας πλεγμένο
ὅλο ἀπὸ τραγουδιῶν στροφές.]

Ποῖος εἶναι ὁ ποιητής, ποῦ ἐγεννήθη
καὶ πῶς ζῇ, εἶναι ἀληθινὸν τὸ ὄνομά
του ἢ ψευδώνυμον; εἶναι πράγματα
ὀλίγον γνωστὰ καὶ ὀλιγώτερον ἐνδια-
φέροντα. Ἐκεῖνο, ποῦ μᾶς ἐνδιαφέρει
εἶναι νὰ γνωρίσωμεν τὴν ἐσωτερικὴν
του ζωὴν, ν' ἀκούσωμεν τοὺς τόνους,
ποῦ ἀναδίδει εἰς τὸ φύσημα κάθε
λογῆς συναισθημάτων ἢ τὸσον τρυ-
φερὰ χορδὴ τῆς ψυχῆς του, νὰ εἰσέλ-
θωμεν εἰς τὰς σκέψεις του, νὰ ἴδωμεν
μὲ τὰς ἀπόψεις του, νὰ τὸν ἀγαπήσω-
μεν ὡς νοῦν, ὡς ψυχὴν, ὅχι ὡς ἄτομον.
Δὲν εἶναι πρώτη φορὰ, ποῦ μᾶς ἐμφα-
νίζεται ὁ Ἀθάνας· ὀλίγον πρὸ τοῦ νὰ
μᾶς δώσῃ τὴν «Ἀγάπην ἔς τὸν Ἑπα-
χτο» ἐνεφανίσθη μὲ τὸ «Πρωινὸ ξεκί-
νημα», μίαν συλλογὴν εὐμορφον, δια-
κριτικὴν· ἐκεῖ βλέπομεν τὴν λεπτὴν
ψυχὴν τοῦ ποιητοῦ, ποῦ ἐνθουσιάζε-
ται ἀπὸ τὴν χαλκόστρομον ὠρυγὴν
τοῦ πολέμου ὅπως ἐμπνέεται καὶ ἀπὸ
τὴν λεπτὴν χλόην, ποῦ φυτρώνει τα-
πεινὰ ἀνάμεσα εἰς τὰς πλάκας τῆς
αὐλῆς του. Συνταράσσεται ἀπὸ τῆς
Ἰδέας τὸ στοχαστικὸν πάθος, ὅπως
καὶ «ἀπὸ τὰ ρόδα τῆς αὐγῆς, ποῦ φυ-
τρώνουν ψηλὰ ἔς τὰ κορφοβούνια κά-
θε πουρνό», διὰ νὰ ἀναφέρωμεν τοῦ
Βαλαωρίτη τὰ λόγια.

Καὶ εἰς αὐτὴν τοῦ τὴν συλλογὴν, ποῦ
μονότροπα, ἀλλὰ ποτὲ μονότονα τρα-
γουδεῖ τὸν ἔρωτά του, εὐρίσκει τὸν
τρόπον νὰ μᾶς εἰπῇ διακριτικὰ, μέσα
εἰς τὴν ἡδονικὴν μέθην τοῦ εὐτυχισμέ-
νου ἔραστοῦ, ὅτι δὲν τὸν ἄφησεν ἀσυ-
γκίνητον ὁ παγκόσμιος σεισμός «ποῦ
συνταράζει καὶ γέρνει, τὴν ὥρα τούτη,
πρὸς μίαν ἢ πρὸς ἄλλη μεριά, τὲς πα-
τρίδες», ὅπως ἔλεγεν ὁ Παλαμάς. 23

[Ἀφοῦ χαρήκαμε τὴ Νίκη
μοῦ εἶπες μὲ τρόπο στὴν καρδιά:
«Γιὰ τοῦ Πολέμου αὐτοῦ τὴ φρίκη
ποτὲ μὴ μοῦ μιλήσῃς πειά!...»

Σωπαίνω γιὰ δική σου χάρη
κ' οἱ στίχοι μου ὅλ' οἱ θλιβεροὶ
βαθεῖα θαμμένοι στὸ συρτάρι
μοιάζουν σὰν ὕστεροι νεκροί.

Ἀκόμα οὔτε γιὰ τὴν εἰρήνην
ποτέ μου δὲ σοῦ τραγουδῶ
Κ' εἶναι σὰ νὰ μὴν ἔχει γίνῃ
ὁ Πόλεμος γιὰ μᾶς τοὺς δυό!]

Ὁ Παλαμᾶς μᾶς λέγει τὰ παραπάνω
εἰς τὸν πρόλογον «τῶν Παράκαιρων»,
διὰ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἐμφάνισίν
των μέσ' ἀπὸ τοῦ πολέμου τὴν βοήν.
Δι' ἐκεῖνον παράκαιροι εἶναι αὐτοὶ οἱ
ὑποκειμενικοὶ στίχοι, ποῦ φαίνονται,
ὡς νὰ μὴν ἔχουν σχέσιν πρὸς ὅ,τι γῦρο
συνέβη. Διὰ τὸν Ἀθάνα παρὰκαιροὶ
θὰ εἶναι οἱ στίχοι, ποῦ θὰ ἐμπνέωνται
ἀπὸ μεγάλα καὶ τρανά; Ἴσως...

Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἀγαπᾷ κανεὶς τὸν
Ἀθάνα μὲ τὴν μετρημένην του καὶ χα-
ριτωμένην μουσικὴν καὶ τὰ λεπτά του
αἰσθήματα καὶ αὐτὴν τὴν ἔλλειψιν φι-
λοσοφίας, ποῦ χαρακτηρίζει τὸ ἔργον
του. Εἶναι μιὰ ἀρετὴ αὐτὸ τὸσον
μᾶλλον πολύτιμος ἰδίως διὰ τοὺς νεο-
έλληνας καὶ συγχρόνους μας ποιητάς,
ὅσον σπανιωτέρα εἶναι. Καὶ ὅταν βλέ-
πωμεν τὴν ἐξέλιξιν, ποῦ ἐπῆρεν τοῦ
Δροσίνῃ ἢ Μοῦσα τελευταίως, κατα-
λαμβάνομεν, πόσον λυπηρὰ ἀποτελέ-
σματα ἡμπορεῖ νὰ ἔχῃ τὸ παράδειγμα
τοῦ Παλαμᾶ, ὅταν τὸ μιμοῦνται
ἄνθρωποι, ποῦ δὲν ἡμποροῦν νὰ
ἔχουν τὴν διανοητικὴν ἐκείνου ρώμην
καὶ τῆς μεγαλοφυΐας του τὴν ἔκτασιν.
Ὁ Ἀθάνας εἶναι ἄγνός, καθαρός· μυ-
ρίζει ἀκόμη τὸ θυμὰρι τοῦ βουνοῦ καὶ
δὲν θέλει νὰ μασκαρευθῇ εἰς φιλόσο-
φον. Δὲν ἀγνοεῖ τὰ αἰώνια προβλήμα-
τα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, δὲν
εἶναι ἀναίσθητος πρὸς τὸν Πόνον, τὸν
Πόνον τοῦ ἀνθρώπου, ποῦ ἐξαγνίζει
καὶ ἐξυψώνει, ἀλλὰ καὶ δὲν ἀγνοεῖ
ἐπίσης ὅτι αὐτὰ χρειάζονται πτερὰ
δυνατώτερα ἀπ' ἐκεῖνα, ποῦ ἡμπορεῖ
νὰ διαθέσῃ καὶ προτιμᾷ, διὰ νὰ μετα-
χειρισθῶ μίαν εἰκόνα τοῦ Ὁρατίου,
ἀπὸ τὸ πέταγμα τὸ ὀρμητικὸν ἀλλὰ
καὶ ἐπικίνδυνον τοῦ ἀετοῦ, τῆς μελίσ-
σης τὸ τριγύρισμα εἰς τὰ ἄνθη καὶ τὰ
πράσινα φύλλα τῆς ἀνοίξεως. Δὲν
ἀναζητεῖ τὴν κακὴν ὄψιν τῶν πραγ-
μάτων, διότι γνωρίζει ὅτι ἡ ἀναζητή-

οίς των, τὴν ὁποῖαν εἶναι τόσον εὐκόλον νὰ κάμῃ κανεῖς, καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον ἄδικον συγχρόνως καὶ δυστυχῇ. Πόσον χαριτωμένα μᾶς τὸ λέγει ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς εἰς μίαν ὑπέροχον εἰδυλλιακὴν σκηνήν. 68

[Τὸ τσαὶ ἀκούμπησες μὲ λύπη καὶ ρώτησες σιγά: «Γιατί ὁ μαῦρος χάρος νὰ μὴ λείπῃ καὶ νᾶνε πειὸ γλυκειὰ ἡ ζωή;»
Τὸ σκαλτσοννόξυλο θὰ πάρω καὶ θὰ σὲ δείρω νὰ μοῦ ἰδῇς
Μὲ τὴ ζωὴ καὶ μὲ τὸ χάρο
πῶς θέλεις νὰ φιλοσοφῇς!
Γλυκειὰ ἡ ζωή!... Καὶ δὲ χωράει
μέσ' τὸ μυαλὸ μας τὸ γιατί.
Μὰ —λίγη ζάχαρη στὸ τσαί;
καὶ λίγος χάρος στὴ ζωή—;]

Μοῦ ἀρέσει αὐτὴ ἡ αἰσιοδοξία καὶ μ' ἐνθουσιάζει, διότι δὲν προέρχεται ἀπὸ φιλοσοφικὰς ἀρχὰς καὶ ἐπιστημονικὰς πεποιθήσεις, ἀλλὰ προέρχεται ἀπὸ χεῖλη ἐραστοῦ εὐτυχισμένου. Ἀηδιάζω ν' ἀκούω ἀπὸ ἓνα φιλόσοφον ἢ penseur σκέψεις ἀπαισιόδοξους, ἀλλὰ τὰς ἀπαιτῶ ἀπὸ τὸν ποιητήν. Ὁ καλλιτέχνης εἶναι καὶ πρέπει νὰ εἶναι εὐαίσθητότερος τοῦ πεζοῦ ἐπιστήμονος, ὅ,τι δὲ διὰ τὸν φιλόσοφον εἶναι ἀντικειμενικὸν πόρισμα αὐτῶν τούτων τῶν πραγμάτων, φαίνεται εἰς τὸν καλλιτέχνην κυνισμός. Μόνον ὁ ἔρωσ καὶ τῆς φύσεως ἡ ἀγάπη μᾶς κάμουν ὥστε τὴν αἰσιοδοξίαν αὐτὴν οὔτε σκληρὰν οὔτε ἀνόητον νὰ τὴν εὐρίσκωμεν. Καταλαμβάνω πῶς εἰς μίαν ζωὴν, καθὼς μᾶς τὴν παρουσιάζει ἐκεῖνος 82,

[Ὡ! πῶς σκορποῦνε τὴ ζωὴ τοὺς καὶ τὴ χαρὰ τοὺς πῶς σκορποῦν!
Τὸ χτὲς δὲν τῶχουν πειὰ μαζύ τοὺς,
τὸ σήμερον δὲν τ' ἀγαποῦν.
Τρέχουν σὰν ἄλαλοι στὶς χώρες
κι' εἶναι ἡ ζωὴ τοὺς βιαστική,
Ποτάμι πῶφκιασαν οἱ μπόρες
καὶ σκόρπισε ἀπὸ ἐδῶ κ' ἐκεῖ.
Κ' εἶναι ἡ ζωὴ μας ἐδῶ πέρα
πηγαῖο νεράκι στὴ συρμὴ.
Ζοῦμε καὶ δὲ μᾶς φεύγει μέρα
Δὲ χάνουμε οὔτε μιὰ στιγμή!]

εἰς μίαν τοιαύτην ζωὴν, πῶς δὲν ἔμπορεῖ νὰ χωρέσῃ ὁ Πόνος, διότι ἀπλού-

στατα δὲν χωροῦν ἄλλα πάθη. Ἡ θλίψις δὲν χωρεῖ διόλου· ὅταν ἐμφανίζεται φροντίζει νὰ τὴν κρύψῃ 63

[Δὲν πῆγα!... κύλησα μιὰ μέρα,
ποῦ δὲν τὴν ἔνοιωσα κοντά,
Ποῦ δὲν τὴν εἶδα χρυσοχέρα
στὴν κάμαρὴ της νὰ κεντᾷ.
Καὶ μέσ' τὴν λύπη, ποῦ μὲ ζώνει
τώρα τὸ βράδυ πειὸ πικρὴ,
Κυλοῦνε τῆς ζωῆς μου οἱ χρόνοι
κ' ἔρχεται ἡ μέρα ἡ ζοφερή,
Ποῦ θὰ τῆς λείψω ἢ θὰ μοῦ λείψῃ
γιὰ πάντα!... Ὡ σκέψη μου φριχτή,
Τὸ τραγουδάκι μου ἄς σὲ κρύψῃ
νὰ μὴ σὲ νοιώσῃ καὶ σκιαχτή!]

καὶ ὅπου τὴν ἀφήνει νὰ φανῇ, τὸ κάμνει, διὰ νὰ ἐξάρῃ τὴν ἀντίθεσιν τῆς σημερινῆς του εὐτυχίας, διὰ νὰ φανῇ μεγαλυτέρα, τρυφερωτέρα, ποθεινότερα ἢ μακαριότης των. 77

[Κ' εἶναι τὸ πρῶτο - πρῶτο γράμμα,
ποῦ τὸ διαβάζω μὲ παλμούς,
Εἶναι βρεγμένο ἀπὸ τὸ κλάμα
κ' εἶναι θερμὸ ἀπ' τοὺς στεναγμούς.
Κάθε γραμμούλα, ποῦ χαρίζεις,
γιὰ τὸ μετάνοιμά σου λὲς
Ἐδῶ τὴν κόβεις καὶ στενάζεις,
ἐκεῖ τὴ σταματᾷς καὶ κλαῖς.
Μὰ ἐγὼ σκληρὰ σοῦ τῶχω γράψῃ
ἔτσι ὅπως πρέπει νὰ χαρῇ
Πρέπει ἡ καρδιά μας καὶ νὰ κλάψῃ
γιὰ νᾶνε πάντα τρυφερή.]

Σοβαρὰ δὲν συγκινοῦνται παρὰ μόνον ἀπὸ τὴν σκέψιν, ὅτι εἶναι ἀδύνατον τόση εὐτυχία νὰ μὴ φέρῃ καὶ κανένα κακόν· ἀλλὰ καὶ αὐτὴ εἶναι τόσον μεταβατική! ἐμφανίζεται ὡσὰν ἰδιοτροπία μᾶλλον τοῦ χορτασμένου, μὲ τὸ ἔμφυτον, τοῦ ν' ἀρεσκώμεθ' ἀναπλάττοντες ὅ,τι δὲν ἔχομεν, ἔστω καὶ ἂν εἶναι κακόν. 55

[Κανένα ἐμπόδιο δὲν ἐστάθη
στὸν ἔρωτά μας ὡς ἐδῶ!
Τριαντάφυλλο χωρὶς ἀγκάθι,
γλυκειὰ φωτιά χωρὶς σποδό.
Τόσο ἀτρίκυστη εὐτυχία!
τόσο ἀσυνέφιαστη χαρὰ!
Ξύπνα μιὰ μέρα μὲ ἀθυμία
καὶ πίκρανέ με μιὰ φορὰ.

Θέλω ἓνα νέφος νὰ περάσῃ

στὸν οὐρανὸ μας τὸ γλαυκόν.
Τρέμω ἢ γαλήνη μὴν ξεσπάσῃ
σὲ πειὸ χειρότερο κακό...]

Εἶναι ἡ ἴδια ἰδιοτροπία, ποῦ κάμνῃ τὴν μητέρα νὰ ὀνομάζῃ τὸ εὐμορφὸ ἀγγελούδι της «τὸ ἄσκημό μου», ποῦ δημιουργεῖ τὰ τόσον συχνὰ καὶ ἀπὸ τόσην ἀγάπην γεμάτα μικροπερσμάματα καὶ μικρομαλώματα τῶν ἐρωτευμένων. Καὶ αὐτὰ δὲν λείπουν ἀπὸ τὴν συλλογὴν αὐτήν. Μὲ τι χαριτωμὸν τόνον, ἓνα τόνον ποῦ προσπαθῇ νὰ ἔχῃ μέσα τοῦ κάπν ἀπὸ τὴν ἀνδρικήν ἐπιβολὴν τῆς ἀπαγορεύειν πλέξῃ! 28

[Απόψε δὲ θὰ πλέξῃς, ὄχι!
Ὅσο κι' ἂν θέλῃς δὲ μὴ ποτε.
Μέσ' τὴν κομπή βελονοδόχῃ
τὸ πόμελό σου δὲ θὰ βρῇς.
Ἄδικα ψάχνεις. Τὸ μαντεύω
καὶ μὲ τὴ σκάση σου γελῶ.
Ἄς μὴ μὲ μάθαινες νὰ κλέβω
κι' ὅλο κλεφτὰ νὰ σὲ φιλῶ!
Ἀπὸ φιλάκι σὲ φιλάκι
(ἄς μὴν τῆς 'πῶ γιὰ τὴν καρδιά...)
Σοῦ κλεψα καὶ τὸ βελονάκι
καὶ δὲ θὰ πλέξῃς μιὰ βραδυνά!]

Ἄλλοτε τὴν μαλώνει, ποῦ εἶναι, ὅπου κάθε γυναῖκα καὶ κάθε εὐτυχισμένον ἄνθρωπος, ὑπερβολικὰ φλύαρος. 41

[Ἐλα μου δῶ νὰ σὲ μαλώσω
καὶ νὰ σ' ἀρχήσω στῆς ξυλιές!
Ὅ,τι σοῦ εἰπῶ, πρὶν τ' ἀποσώσω,
τρέχεις ἀμέσως καὶ τὸ λές;
Μόνο ἡ καρδιά σου νὰ τὰ ξέρῃ
δὲν εἶπα ὅσα μιλοῦμε οἱ δύο;
Μὰ ἔτρεξες κ' ἔδωσες χαμπέρι
καὶ τᾶμαθε ὅλο τὸ χωριό!
Σὲ ποιά σου φίλῃ ἐμπιστεμένη
τᾶειπες καὶ γέμισε ὁ ντοννιαῖς;
Εἶναι ὥς νὰ κέρασες, καὶ μὲν,
ἀπ' τὸ κρασί τῆς κοινωνιᾶς!]

Οἱ τελευταῖοι στίχοι ἔχουν κάποια σοβαρότητα χαριτωμένην καὶ κομικὴν. Εὐμορφα εἶναι τὰ πείσματά των, ποῦ μᾶς τραγουδεῖ. 52

[Μὴ μοῦ χτυπᾷς τὰ ποδαράκια
κι' αὐτὰ σ' ἐμένα δὲν περνοῦν!
Καὶ μὴ δαγκώνῃς τὰ χεῖλάκια

τὰ λυπᾶσαι ποῦ πονοῦν;
 εια, στὸ θυμό σου ἐπάνω
 ται κι' ἄσχημη πολὺ...
 ἡ χατῆρι δὲ σ' τὸ κάνω
 ιορφιά δὲ σ' ὠφελεῖ.
 ιωσε καὶ μὲ γαλήνη
 ν γλυκά: «Παρακαλῶ...»
 τηράκι σου νὰ γίνη
 ι νὰ πᾶνε στὸ καλό.]/

κωμικὸν ἀλλὰ πολὺ φυσικὸν τὸ
 φέρον του διὰ τὰ χειλάκια ἐκεί-
 ῃς στιγμὴν θυμοῦ ἐνθυμεῖται ὅτι
 ὠραία ἡ μνηστὴ του, ἀλλὰ καὶ
 τοχωρεῖ εἰς τὸ θέλημά της.
 τε τὴν βασανίζει καὶ ἐκεῖνος καὶ
 ιραίζει. 69

εἶπαν πῶς κι' ἄλλον ἀγαποῦσες,
 ταν πῶς κι' ἄλλοι σ' ἀγαποῦν.
 ζηλιάρες, τῆς βρωμοῦσες
 ιατὶ νὰ μοῦ τὸ εἰποῦν;
 ρωτες μὴν τῆς ἀφήσης!
 πιστεύω νὰ ντραπής.
 ριμένω νὰ μιλήσης
 ι τοὺς πρέπει νὰ τοὺς πῆς.
 ; Δὲ μιλάς; Τὶ μὲ κυτάξεις;
 ἢ τὸ πίστευα!... Σωπᾶς;
 , κακέ μου, μὲ πειράξεις;
 ια λὲς πῶς μ' ἀγαπᾶς!...»]/

δὲ δεικνύει ἐπιτετηδευμένην
 θησίαν εἰς τὰ δάκρυά της 80αβ

ιπητὴ μου θυμωμένη,
 νη μου πει ὁ ἀγαπητὴ,
 ὁ θυμός σου μὲ πικραίνει
 σου κρύβω τὸ γιατί:
 εἰς κέφι νὰ θυμώνης
 ὅπως θέλεις κι' ἀγαπᾶς
 ε συχνὰ νὰ ξαλαφρώνεις
 ἄφε μού το νὰ ξεσπᾶς.]/

ἀμέσως ἀκούεται τοῦ περιπα-
 ῖραστοῦ ἡ τρυφερὰ φωνή 80γ

ι γιατί νάμαι μακριὰ σου
 'μὰ γιατί νὰ μὴ μπορῶ
 νω ἐγὼ τὰ δάκρυά σου
 'ω ἀπίκραντο νερό;...»]/

συγκινεῖ ἰδιαίτερος ὁ ἄγνός καὶ
 λιακὸς ἔρως μέσα εἰς ἓνα θελ-
 ν ἀγροτικὸν πλαίσιον, εἰς τὸ
 ν μὲ τοὺς γραφικοὺς στίχους τοῦ
 ἡματος εἰσαγόμεθ' ἀμέσως. 1

[Εδῶ!... Περάστε, ἀγαπητοί μου,
 στὸ ταπεινὸ μας πατρικὸ
 Θὰ σᾶς γνωρίσω τὴ μνηστὴ μου
 κι' ἅς τῶχω ἀκόμα μυστικό.

Γ. ΑΘΑΝΑΣ

ΑΓΑΠΗ ΣΤΟΝ ΕΠΑΧΤΟ

ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

1918—1921

ΕΚΔΟΤΗΣ Ι. Ν. ΣΙΔΕΡΗΣ — ΑΘΗΝΑΙ 1922

Κ' ἐσύ μὴ ρίχνεις δὰ τὰ φρύδια
 καὶ πέφτεις σὲ ἄδικη ντροπή.
 Δὲ θᾶβρουν πλούτη καὶ στολίδια
 θὰ βροῦν καρδιά καὶ προκοπή.
 Φέρε νὰ πιοῦνε στὴν ὑγείᾳ μας
 καὶ νὰ μὲ ἰδῆς ἂν θὰ ντραπῶ
 Τὰ τραγουδάκια τοῦ ἔρωτά μας
 μὲ τὴν ἀράδα νὰ τοὺς 'πῶ!]

Καὶ ἡ μνηστὴ του, τὴν ὁποίαν εἰς μίαν
 τόσον χαριτωμένην εἰδυλλιακὴν
 σκηνὴν ἐγνωρίσαμεν, δὲν φεύγει πλέ-
 ον ἀπὸ τὴν σκηνήν· χωρὶς νὰ μᾶς πα-
 ρουσιάζεται φανερά, γεμίζει ὅλα τὰ

τραγούδια τοῦ ποιητοῦ εἴτε ὁμιλεῖ —
 καὶ τὸ κάμνει τόσο σπανίως— εἴτε
 σιωπᾷ, εἴτε εἶναι παροῦσα ἢ ἀπουσιάζει,
 εἴτε τῆς ὁμιλεῖ εἴτε τῆς γράφει. Ὁ
 ποιητὴς τηρεῖ τὴν ὑπόσχεσίν του νὰ
 μᾶς τὴν γνωρίσῃ καὶ δὲν παραλείπει
 κάμμιν πρὸς τοῦτο περιστάσιν. Ἄν
 τώρα δὲν τὴν βλέπομεν παρὰ μέσα εἰς
 τὴν αἴγλην, ποῦ τὴν περιβάλλει τοῦ
 ποιητοῦ ὁ θερμὸς ἔρως, δὲν εἶναι βέ-
 βαια τοῦ ποιητοῦ ἔλλειψις. Τούνα-
 ντίον εἶναι μιὰ ἀφορμὴ νὰ ἐκτιμήσω-
 μεν τὴν φυσικότητα, μὲ τὴν ὁποίαν
 μᾶς ἐμφανίζεται. Διότι ἡ μνηστὴ του
 δὲν εἶναι ἀπ' ἐκεῖνα τὰ φανταστικά
 καὶ ἀνύπαρκτα ὄντα, μὲ τὴν νεφελώ-
 δη καὶ αἰθερίαν ὑπόστασιν, ποῦ δημι-
 ουροῦν οἱ ποιηταὶ τὰ ἴ δια ἐξωτερι-
 κεύοντες καὶ προβάλλοντες αἰσθήμα-
 τα καὶ τοὺς ἰδίους των πόθους αἰσθη-
 τοποιοῦντες· ἀπ' ἐναντίας χάρις εἰς
 τὰς ἀληθινὰς λεπτομερείας, ποῦ
 ἀφθονοῦν, ἔχει πλὴν τοῦ αἰσθήματος
 καὶ φυσιογνωμίαν ἰδίαν.

Ὁ ποιητὴς αἰσθανόμενος ὁ ἴδιος γνω-
 ρίζει ν' ἀποφεύγῃ τὸν αἰώνιον σκόπε-
 λον, εἰς τὸν ὅποιον προσκρούουν
 ὅλοι, ὅσοι ἠθέλησαν νὰ τραγουδή-
 σουν ἓνα ἔρωτα ἀφελῆ καὶ ἄγνόν,
 ὅποιον μᾶς τὸν παριστᾷ, καὶ φροντί-
 ζει ν' ἀποφεύγῃ τὸν συναισθηματικὸν
 ἐκείνον τόνον καὶ τὴν ἀνούσιον χαρι-
 τολογία τῶν εἰδυλλιακῶν καὶ ἔρω-
 τικῶν ποιημάτων.

Αἰσθάνεται δὲ βαθέως τὸ ἰδιαίτερον
 θέλητρον, ποῦ ἔχουν σκηναὶ εἰδυλ-
 λιακαὶ καὶ οἰκιακαὶ μιᾶς ἀθορύβου
 ἐπαρχιωτικῆς ζωῆς.

Μᾶς ἀρέσει, ποῦ τοὺς βλέπομεν νὰ
 ζοῦν εἰς τὸ πατρικὸν των 33

[Εδῶ, ποῦ ζῆσαν οἱ γονιοί μας
 καὶ τῶν γονιῶν μας οἱ γονιοί,
 Ἐδῶ ἅς κυλήσῃ κ' ἡ δική μας
 ἔντιμη κι' ὁμορφη ζωή.

Μονάχα ἐδῶ γερὲς βαστιοῦνται
 τοῦ δέντρον οἱ ρίζες τῆς γενιᾶς
 Ἐδῶ καὶ τ' ἄψυχα ἐμψυχοῦνται
 ὅσο γιὰ ν' ἀγαποῦν ἐμᾶς.

Πέντε γενιὲς ἔχουν ξεστάνῃ
 τὸ σπῖτι, ποῦ θὰ μᾶς δεχτῇ—
 Καὶ πάλι ἡ ἀγάπη ἅς τὸ μοιράνῃ
 ποτέ του νὰ μὴ ρημαχτῇ!]

καὶ μᾶς συγκινεῖ ἡ περιγραφή του,
 ποῦ θὰ ἡμπόρει νὰ προσαρμωσθῇ εἰς

ὅλους τοὺς τόπους καὶ τοὺς χρόνους
χωρὶς τίποτε ἀπὸ τὴν ὁμοιολήθειάν
της νὰ χάσῃ. 37

[Ἄς εἶναι πάντα εὐτυχισμένο
τὸ ἀγνὸ σπιτάκι μας, καλή.
Μὲ τὸ καντήλι του ἀναμμένο
καὶ μὲ ἀνθισμένη τὴν αὐλή.

Ἄς εἶναι πάντα εὐτυχισμένο
τὸ ἀγαπημένο μας χωριό.
Γερό, καθάριο, μονοιασμένο
κι' ὀλάνθιστο καὶ καρπερό.

Ἄς εἶναι πάντα εὐτυχισμένη
κ' ἡ Ἑλλάδα, ποῦ θεοὺς γεννᾷ.
Μὲ τὴν ἱερή της γῆ σπαρμένη
μὲ τὰ καρᾶβια της πικρὰ.]

Ἐκείνη θὰ ὑφαίνει καὶ ὁ ποιητὴς κο-
ντά της θὰ ψιθυρίζῃ παλαιὰς ἱστορίας
μὲ ἀγάπης γλυκόλογα. 58

[Στημόνι ἐτοίμασες καὶ ὑφάδι
μὲ γούστο καὶ μὲ προσοχή
Τὸ πλουμιστό μας σαλαπλάδι
νὰ ὑφάνῃς τώρα μοναχή.

Μὰ τὸ χρυσό μας δαχτυλίδι,
εἶναι ἡ λαχτάρα μου τρανὴ
Ὅσο νὰ ρίξῃς τὸ διασίδι,
ὅσο νὰ κάτῃς στὸ σκαμνί.

Ἀνυφαντὴς κ' ἐγὼ τοῦ ὀνείρου
θὰ ὑφαίνῃς καὶ θὰ σοῦ μιλῶ
Γιὰ τῆς Βασιλισσῆς τοῦ Ὀμήρου,
ποῦ ἤξεραν ὅλες ἀργαλειό.]

Ἄλλοτε θὰ κάμνουν «νυχτέρια μὲ τὲς
φίλες της» κ' ἐκεῖνος θὰ διασκεδάξῃ
προκαλῶν τὸν φόβον των μὲ φρικια-
στικὰς διηγήσεις. 60

[Πότε θ' ἀρχίσουν τὰ νυχτέρια
στὸ παραγῶνι, δὲ μοῦ λές;
Μὲ τὴ δουλίτσα τους στὰ χέρια
θ' ἄρχονται οἱ φίλες σου οἱ καλές.

Ἡ μιὰ θὰ πλέκῃ, ἄλλῃ θὰ γνέθῃ,
ἄλλῃ θὰ ράβῃ τὰ προκιά
Κ' ἐμένα ἡ γλῶσσα μου θ' ἀλέθῃ
γιὰ θρούλλους καὶ γιὰ ξωτικά.

Πῶ! πῶ! τὸ αἶμα θὰ σᾶς κόβω
θ' ἀνατριχιάζω μὰ ὡς κ' ἐγὼ
Καὶ γιὰ νὰ διώξουμε τὸ φόβο
θὰ τὸ γυρνόυμε στὸ χορό!]

Ἄλλοτε θὰ διακόπτεται ἡ ἐργασία μ'
ἓνα τρύπημα τῆς βελόνης, ποῦ θὰ θε-
ραπεύεται μὲ βροχὴν φιλημάτων. 61

[Σὲ κάνω γούστο. Ἀποτραβιέσαι
καὶ μὲ ἀφοσίωση κεντᾷς
Μὰ κάθε τόσο λησμονιέσαι
καὶ τὸ χεράκι σου τρυπᾷ.

Ξαφνίζεσαι καὶ τρομαγμένη
κυτάξεις τὴ βαρειά πληγὴ
Πατεῖς, πατεῖς — αἶμα δὲ βγαίνει
καὶ τὸ βυζαίνεις γιὰ νὰ βγῇ.

Δός μου καὶ μένα νὰ φιλήσω
νὰ σοῦ περάσῃ τὸ κακὸ
Κ' εὐλαβικὰ νὰ κοινωνήσω
ἀπ' τὸ αἱματάκι τὸ γλυκό.]

Ἡ ἐπαρχιακὴ ζωὴ ἐκπηδᾷ ὀλόκληρος
ἐξευγενισμένη καὶ διακοσμουμένη
ἀπὸ τὸν ἔρωτα, ἀπὸ τὴν ποίησιν. Μὲ
πόσῃν εὐχαρίστησιν βλέπομεν τὴν
ἀφελὴ ἐκείνην ἐπιδείξιν γνώσεων τῆς
ἱστορίας τῆς τέχνης, ποῦ ἐδίδαξεν εἰς
τὴν ἐπαρχιώτιδά του μνηστὴν ὁ ποιη-
τής; 66

[Μὲ φτωχικὲς μικρὲς εἰκόνες
τὸ σαλονάκι της κοσμῶ.
Ἀριστουργήματα, ποῦ αἰῶνες
χορταίνουν τώρα θαυμασμό.

Ἀνάμεσα στὰ ἐργόχειρά της
μὲ γούστο τῆς τοποθετεῖ
Καὶ νὰ μαθαίν' εἶναι ἡ χαρὰ της
γιὰ κάθε μιὰ τους καθετί.

Μὰ τί καλὰ ποῦ τὰ μαθαίνει!
Καινούργια εἰκόνα τῆς δωρῶ
Κ' εὐθὺς μοῦ λέει συλλογισμένη:
—«Αὐτὰ εἶναι δέντρα τοῦ Κορό.»!]

Ἦλθε τὸ Πάσχα καὶ ὁ ποιητὴς δὲν
εὗρίσκει λόγους νὰ ἐπαινέσῃ τὸ στολι-
σμένον σπίτι των, 89

[Σὰ νύφῃ ἐστόλισες τὸ σπίτι
γιὰ τὸ γιορτάσι τῆς Λαμπρῆς.
Λαμποκοπάει ἀπ' ἄκρῃ σ' ἄκρῃ
καὶ χαίρεσαι νὰ τὸ θωρῇς.

Τριανταφυλλιά στὴν πόρτα, ἡ σκάλα
κάθε σκαλόνι νέος ἀνθός.
Μικρὸς Παράδεισος ἡ σάλα
—ἄνθη κ' ἐργόχειρα καὶ φῶς.

Σοῦ πρέπει ἀνήμερα τὸ Πάσχα
σὲ τέτοιον σπίτι εὐωδιαστό,
Σοῦ πρέπει, ἀλήθεια, μουσαφίρη
τὸν ἴδιον νᾶχῃς τὸ Χριστό!]

γραφικώτατα δὲ ἐπακολουθεῖ ἡ αἰώ-
ρα. 91

[Στὴ νερατζιά τὴν ἀνθισμένη

περάσαμε καναβιδιά
Κ' ἔχουμε κούνια κρεμασμένη
κάτω ἀπ' τὰ ὀλάνθιστα κλαδιά.

Τρελλὰ ποῦ παίζουμε! Ἡ καλή σου
δὲν κατεβαίνει καὶ κουνῶ
Τόσο ποῦ οἱ γόβες της — κρατήσου! —
κλωτσοπατοῦν τὸν οὐρανό.

Κι' ἀπὸ τὸ μεσουράνημά της
μὲ ραίνουν καὶ μὲ ἀπομεθοῦν
Βροχὴ καὶ τὰ ξεφωνήματά της,
βροχὴ καὶ τ' ἄνθη ποῦ μαδοῦν.]

Ἀναμειγνύει τεχνικώτατα τὴν ποί-
σιν εἰς τὰς ἀπλουστάτας λεπτομερεῖας
τοῦ βίου ἀβίαστα καὶ ἁρμονικὰ κα-
κατορθώνει κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον
ὥστε μήτε ἡ ποίησις νὰ δεσπόξῃ τῇ
ἀπλότητος τῶν λεπτομερειῶν μήτε
ἀπλότης αὐτῶν νὰ ἐξευτελίξῃ τὴν πο-
ήσιν, ἡ πίστις δὲ τοῦναντίον τῆς ἀπ-
δόσεως ν' αὐξάνῃ τὴν φυσικότητα καὶ
χάριν.

Ἡ φυσικότης αὐτὴ ἐμφανίζεται μὲ τὸν
τρόπον, ποῦ ἀντιλαμβάνεται τὴν θρη-
σκείαν ἢ πάντοτε σκυθρωπὴ καὶ
ξυρῶς σοβαρὰ θρησκεία τοῦ Χριστοῦ
ἔχει μεταβληθῇ εἰς τὴν χαριτωμένην
καὶ ὀλόδροσον εἰδωλολατρίαν μὲς
εἰς τοῦ λαοῦ τὴν ψυχὴν, τοῦ λαοῦ πε-
δὲν ἀπέβαλε τὰς ἀρχαίας πεποιθ-
σεις. Ὁ Χριστὸς δὲν εἶναι πλέον
ἰσχνὸς καὶ ρακενδύτης ἀσκητὴς τῶν
Ἀνατολιτῶν ἰδρυτῶν τῆς θρησκείας
του, εἶναι ὁ εὐμορφος καὶ ξανθὸς λυ-
βέντης, ὁ Ἀπόλλων, ὅποιον μᾶς τὴν
δεικνύουν τοῦ Παππαδιαμάντη τὰ
διηγήματα. Καὶ ἡ λατρεία εἰς τὸν θ-
όν εἶναι περισσότερον ἐξωτερικὴ καὶ
περισσότερον ἐπομένως καλαίσθη-
τος, ἀλλ' εἶναι ἀγνή καὶ καθαρὰ, ὅπου
καθαρά εἶναι καὶ αἱ ψυχαὶ τῶν ἐρι-
στῶν. 64, 87

[64 Μὲ ὅλα τὰ χιόνια καὶ τοὺς πάγους
ποῦ τοῦ λευκαίνουν τὴ σπηλιά,
Μαζὶ θὰ πᾶμε μὲ τοὺς Μάγους
στὸ γεννημένο βασιλεῖα.

Ἐσὺ δὲν ἔχεις νὰ τοῦ δώσῃς
σμύρνα, λιβάνι καὶ χρυσό
Χριστόψωμο θὰ τοῦ ζυμώσῃς
γύρω - τριγύρω κεντιστό.

Οὔτε κ' ἐγὼ νὰ τοῦ προσφέρω
δὲν ἔχω τίποτε ἀπὸ αὐτά—
Μὲ τοὺς ποιμένες μόνο ξέρω
νὰ τὸν δοξολογῶ σκυφτά.

ἔπαμε οἱ δυό μας στὸ ἐξωκλήσι
ἀνοιξιάτικη βραδυά.
οἱ λόφοι ἔχουν ἀνθίση
οὐλύμπαι στὴν εὐωδιά.
οἱ δὲν ἔχει κι' ἀντικλεῖδι—
ἀν ἔξω του δὲν κλεῖ!
τόρτα σπρώχνει τὸ γρασίδι
κατ'ὄφλι του φιλεῖ.
κι' ἀμόλυντοι θὰ μποῦμε
ἐν Παρασκευῇ βραδυά—
οὓς Χαιρετισμούς θὰ ποῦμε
ταπεινὴ του Παναγιά...]

ὡς αἱ λατρεῖαι περιβάλλονται
ἐκτον θέλγητρον, ὅταν τὰς κά-
νμαζι. 88

ἔττες, πασχαλιές καὶ κρῖνοι—
ἐκορίτσια τοῦ χωριοῦ
θοστολίσετε τὴν κλίνη
εθαμένον μας Θεοῦ.
ἡμάθιασέ του ἐσὺ μὲ χάρη
νὺς ἀνθούς πορτοκαλλιᾶς
ἀνι ἀπὸ μαργαριτάρι
ὁ ξανθός μας Βασιληᾶς.
μα σου! πίσω δὲ θὰ μείνω·
ὕμν μὲ τὰ παιδιὰ χορός,
πῶ τὸν Ἐπιτάφιο Θρῆνο
ὡς τὸν ἔλεγα μικρός.]

οικὴ καὶ χαριτωμένη εἶναι ἡ πα-
οις τῶν ἀπλοϊκῶν πεποιθήσεων,
ὡς βλέπομεν εἰς τὸ ποίημα, ποῦ
ἔξ ἀφορμῆς τῆς ἀσθενείας τῆς
τῆς του. 95

τε να κάψουμε λιβάνι
αυρολέλουδα μαζί
μα εἰκονίσματα νὰ εὐφράνη
ἀρη τους νὰ κατεβῇ.

λαδάκι ἀπ' τὸ καντήλι
ὡς σταυρώσου μοναχῇ
παπᾶ, τὸ πετραχεῖλι
ἀβασέ της μιὰν εὐχή.

ἄξω τ' Ἀι - Γεωργιοῦ στὸ γόνα
τῇ δῶ νὰ σηκωθῇ,
ὡς ἀσημώσω τὴν εἰκόνα
ὡς χρυσώσω τὸ σπαθί!]

φύσιν τὴν αἰσθάνεται ὁ ποιητής
καὶ μᾶς τὴν ἀποδίδει ἀκόμη κα-
ρα. Καὶ ἔχει ἰδιαιτέραν ὁ ποιητής
ότητα νὰ μᾶς δώσῃ μὲ ὀλίγας λέ-
μιαν εἰκόνα τῆς φύσεως. Ζωγρα-
οὶ νομίζεις εἶναι οἱ στίχοι ὅπως
ἰ.π.χ. 5 ἢ 10.

[5 Ὅλα τοῦ Ἀπρίλη τὰ λουλούδια
θὰ βγοῦν ἐκεῖ ποῦ θὰν τοὺς ἴπῳ
Μὲ χίλια χρώματα νὰ γράψουν
στὴ χλόη ἀπάνω: Σ' ἀγαπῶ!
Σ' ὅλα τὰ κύματα μαθαίνω
τοῦ τραγουδιοῦ μου τὸ σκοπὸ
Πάνω στὴ θάλασσα νὰ γράψουν
μὲ τὸν ἀφρό τους: Σ' ἀγαπῶ!
Ἀλλάξω τ' οὐρανοῦ τὴν τάξη
κ' ἔτσι τ' ἀστέρια του σκορπῶ
Ποῦ θὲ νὰ γράφουν κάθε νύχτα
χρυσᾶ κι' αἰώνια: Σ' ἀγαπῶ!

10 Τ' ἄνθη τοῦ κήπου σου ἓνα γῦρο
θέλω μὲ μιᾶς νὰ μαραθοῦν·
Θὰ φέρω ἀστέρια νὰ σοῦ σπεύρω
νὰ ἰδῇς λουλούδια ποῦ θὰ βγουν.
Τῆς λευκῆς σου νὰ ρίξῃ χάρη
θὰ τὸ ζητήσω ἀπ' τὸ βοριά·
Θὰ σοῦ φυτέψω τὸ φεγγάρι
νὰ βγοῦν ὁλόανθιστα κλαριά.

Καὶ μὴ φοβᾶσαι τοὺς γειτόνους,
ποῦ θὰ ζηλεύουνε πολὺ·
Θὰ κόψω ἀπ' τὸν ἥλιο κλώνους,
καὶ θὰ σοῦ φράξω τὴν αὐλή!]

Δὲν ἤξεύρω μὲ ποῖον ὠραιότερον τρό-
πον θὰ ἡμπόρει νὰ παρασταθῇ ἡ πρῶ-
τη μετὰ τὴν αὐγὴν ἐμφάνισις τῆς Πλά-
σεως ὕστερ' ἀπὸ τὴν ὁμίχλην τὴν πρω-
ϊνὴν.

[Θαμπὰ θ' ἀνέβουμε στὸ κάστρο
νὰ ἰδοῦμε τὴν Ἀνατολή.
Οἱ δυό μας. Δὲ θὰ φέγγῃ οὔτε ἄστρο
κι' οὔτε πουλάκι θὰ λαλῇ.

Ἀπ' τὴν ὁμίχλη θὰ πετιέται
ἡ πλάση ἀργά, βουβὰ καὶ πῶς
Τότε θὰ λὲς δημιουργιέται

καὶ λούζεται στὸ πρῶτο φῶς!
Θὰ βλέπῃς τοῦ Θεοῦ τὸ χέρι
ποῦ θὰ χωρίζῃ τὰ νερά,
Θὰ ντένῃ τῆς πλαγιῆς μὲ φτέρη
καὶ τὰ πουλάκια μὲ φτερά....]

Ἡ παράστασις τοῦ ἡλίου καὶ τῆς
σκιάς ὑπὸ τὰ δένδρα εἶναι ἀληθινὰ
πρωτότυπος καὶ ἀμίμητος. 21

[Θαρεῖς μὲ χάρδια καὶ μὲ γέλια
στὴ χλωρασιά τοῦ περβολιοῦ
Παίζουν τῶν ἱσκιῶν τὰ κουρέλια
μὲ τὰ μπαλώματα τοῦ ἡλιοῦ.
Καὶ τ' ἀγεράκι, ποῦ ἀνασταίνει,
κανχιέται ἀπάνω στὴ μηλιά
Τάχατε αὐτὸ πῶς τοὺς μαθαίνει
τὰ παιχνιδάκια τὰ τρελλά.
Τὸ ψεύτικο!... Μέσ' τὸ τριφύλλι
παίξαμε χτὲς κ' ἐμεῖς οἱ δυό,
Ἔτσι σὰν ἱσκιῶν καὶ σὰν ἡλίου,
χωρὶς νὰ μᾶς διδάξῃ αὐτό!]

Πόσῃν δὲ ποιητικὴν λεπτότητα ἔχει,
ἂν καὶ ἀρκετὰ τολμηρὰ, ἡ θαλασσο-
γραφία αὕτη; 46

[Τὸ μυρωμένο ξανεμίδι
μᾶς ἔχει ἀμπώσῃ ἀπ' τὴν ἀκτὴ.
Ἡ Πούλια ἐκάθησε στολίδι
στοῦ καταρτιοῦ μας τὴν κορφῇ.

Μὰ κι' ἂν ἡ βάρκα ξεμακραίνει
πῶς νὰ γυρίσω τὰ πανιά;
Ἡ Ἀλετροπόδα εἶναι μπλεγμένη
μέσ' τῶν ξαρτιῶν μας τὰ σχοινιά.

Κι' ὁ Γαλαξίας ἔχει πέση
στοῦ τιμονιοῦ μας τὴ συρμῇ.
Τάχα στοῦ πέλαγου τὴ μέση

ἢ σι' οὐρανοῦ ἔχουμε χαθῆ;...]

Τοῦ συγχωροῦμεν κάθε τολμηρίαν
διότι αἱ μεταφοραί του εἶναι εὐμορφοί
καὶ φυσικαί. 83

[Βροχούλα κ' ἥλιος. Θὰ διαλέξω
ἀχτίδες καὶ νεροκλωστὲς
Μιὰ ταντελλένια νὰ σοῦ πλέξω
ποδίτσα γιορτινὴ μὲ αὐτές.

Δὲν βρέχει πειά! Νὰ τρέξουν' ἔλα
στοῦ κήπου τὴ μοσχοβολιά
Καὶ θὰ σοῦ δέσω γιὰ κορδέλλα
τὸ Οὐράνιο τόξο στὰ μαλλιά.

Μὴ φεύγης! Τώρα θὰ σοῦ ἀνάψω
τ' ἀστέρια, ποῦ φεγγοβολᾶν
Καὶ στὸ φουστάνι σου θὰ ράψω
τὸ Γαλαξία τους βολάν.]

“Ὅλ' αὐτὰ ὅμως δὲν ἔχουν ζωὴν χωρὶς
τὸν ἔρωτα, ποῦ ζωογονεῖ καὶ ἐμψυχώ-
νει τὴν φύσιν, ποῦ εὐμορφαίνει τὰς
οἰκιακὰς ἐνασχολήσεις, ποῦ κάμνει
γλυκὸ τὸ ψιθύρισμα τοῦ δάσους, ποῦ
μαλακώνουν τὸν πόνον τοῦ θανάτου.
Τὰ 111 ποιήματα τῆς συλλογῆς δὲν
εἶναι παρὰ ἐρωτικὰ λόγια, λόγια ποῦ
ἀνταλλάσσουν εἰς κάθε περίστασιν
ἀπὸ τὴν πεζοτέραν ἐνασχόλησιν τῆς
«κούνιας» μέχρι τῆς αὐλοτέρας ἐνατε-
νίσεως τῶν φυσικῶν καλλονῶν. Ἄν
αὐτὰ τὰ λόγια εἶναι τραγούδια, αὐτὸ
ὀφείλεται εἰς τὸν ἔρωτα, ποῦ «τοὺς
ἀνθρώπους ποιητὰς ποιεῖ», ὅπως ἔλε-
γαν οἱ παλαιοὶ μας, ὀφείλεται εἰς τὴν
ψυχὴν τοῦ ποιητοῦ, ποῦ μᾶς ἀποδίδει
τόσον ἁρμονικὰ καὶ τόσον αἰθέρια
τοὺς ἐρωτικούς παλμούς του.

Καὶ εἶναι τὰ ποιήματ' αὐτὰ ὁ ἀληθὴς
φθόγγος τοῦ ἀφελοῦς ἔρωτος, τοῦ
ἀγνοῦ. Βλέπομεν μὲ ἀνακούφισιν καὶ
ἐντρυφῶμεν εἰς τὴν ἰλαρὰν ἀβρότητα
καὶ ἐρασμιότητα, ποῦ ἀκτινοβολεῖ τὸ
συναίσθημ' αὐτὸ μέσα εἰς τὴν πολυ-
βασανισμένην μας ζωὴν. Μετέχομεν
καὶ ἡμεῖς καὶ καμαρώνομεν τὴν γαλή-
νην τῶν δύο ψυχῶν, ποῦ λησμο-
νοῦνται τελείως εἰς τὴν ἀγάπην των,
ἐν ᾧ γῦρο των κοχλάζει τῶν παθῶν
καὶ τῆς ἀνθρωπίνης δυστυχίας ἡ τρι-
κυμία. Ἀγαπῶνται ἄνευ ἐπιφυλάξεως
καὶ χωρὶς ἀνομοιότητα συναισθήμα-
τος παραδίδοντες ἐντελῶς τὰς ψυχὰς
των εἰς ἀλλήλους ἀγνοὶ καὶ περιπα-
θεῖς οὐδὲν ὀνειροπολοῦντες οὔτε βλέ-
ποντες οὔτε θέλοντες ἄλλο ὅ,τι δῆπο-

τε πέραν τοῦ παρόντος. 31

[—«Γιὰ ἰδὲς τὴν ῥόδο, ποῦ σοῦ δρέπω!»
—Μὰ δὲ μπορῶ γιὰ νὰ τὸ ἰδῶ.

Ῥόδα στὸν κόσμον πειὰ δὲ βλέπω
ἄλλ' ἀπ' τὰ χεῖλη σου τὰ δυό!

—«Ἄκου τ' ἀηδόνια τὰ καῦμένα...»

—Τοῦ κάκον μὲ παρακαλεῖς
Ἀηδόνια δὲ λαλοῦν γιὰ μένα
παρὰ τὴν ὥρα, ποῦ μιλεῖς!

—«Τ' ἀφρόμηλά της φορτωμένη
γλυκὰ μᾶς προσκαλεῖ ἡ μηλιά...»

—Τίποτα πειὰ δὲ μὲ γλυκαίνει
Ἄλλο ἀπὸ χάδια καὶ φιλιὰ!]

Ἀφανεῖς καὶ εὐτυχισμένοι βλέπουν
τὴν ἀνοιξιν νὰ θάλλῃ ὅλα γῦρο των λά-
μπουν καὶ ἀφθονοῦν· ἀνοιξὶς ἀνάμει-
κτος μὲ ἀνθρωπίνας συγκινήσεις, φύ-
σις τῆς ὁποίας μετέχει ὁ ἄνθρωπος. 16

[Λαλοῦν τ' ἀηδόνια καὶ πλαντάζω,
ἀνθοῦν τὰ ῥόδα καὶ μεθῶ,
Τὸ φεγγαράκι κουβεντιάζω
καὶ μοῦρχεται νὰ τρελλαθῶ.

Μιὰ μαγεμένη ἀνατριχίλα
μὲ περιζώνει κάθε αὐγὴ.
Θαρρῶ πῶς βγάξω ἀνθοὺς καὶ φύλλα
κι' ἀπλώνω ρίζες μέσ' τὴ γῆ.

Μὰ ποῖο μεθύσι καὶ ποιά τρέλλα
καὶ ποιά Ἀνοιξιὰτικὴ χαρὰ
Μοιάζει μὲ αὐτὸ ποῦ φέρνεις; —ἔλα
κι' ὅλα τὰ νοιώθω μιὰ φορὰ!]

“Ὅλη ἡ θαυμασία αὐτὴ πλάσις μὲ τὴν
χλόην καὶ τὰ ἄνθη, μὲ τὰ ἄσματα καὶ
τὰ τερετίσματα, μὲ τὰ κελαρύσματα
τοῦ νεροῦ καὶ τὰ μύρα τῶν ἀνθέμων,
ὅλα αὐτὰ ἄν καὶ ζῶντα καὶ κινούμενα
ἔχουν τὴν ἀνάγκην τοῦ ἀνθρώπου,
διὰ νὰ τὰ αἰσθανθῇ, διὰ νὰ τὰ ζωογο-
νήσῃ καὶ νὰ καταστήσῃ καὶ εἰς ἡμᾶς
αἰσθητὸν τὸ θέλγητρόν των. Ἡ Σελή-
νη δὲν εἶναι εὐμορφος παρὰ ὅταν τὴν
βλέπουν ἐκεῖ ἐνωμένοι. 26

[—Ἀφοῦ σοῦ ἀρέσει τὸ φεγγάρι
—γιὰ ἰδὲς ἀπόψε ἀνατολή!—
Θὰ ξέρης κ' ἡ χρυσὴ του χάρη
πότε ὁμορφαίνει πειὸ πολὺ.

—«Ὅταν τὸ κρύβει ὁ πεῦκος;— Ὁχι!

—«Τὰ νέφη ὅταν τὸ κυνηγοῦν;»

—Οὔτε! —«Ὅταν χύνῃ ἀσημοβρόχι
στὰ κυματάκια, ποῦ ριγοῦν;»

—Οὔτε! —«Τὰ ῥόδα ὅταν τὸ στάζουν;»

—«Δὲν τῶβρηκες! —«Γιὰ πέστο ἐσύ!»

—«Τὴν ὥρ' αὐτὴ, ποῦ τὸ κυτᾶζον
ματάκια τέσσερα μαζύ.»]

καὶ τὸν νεαρὸν δὲν εἶναι εὐμορφος
παρὰ ὅταν ἐκείνη εἶναι ἡ νεράϊδα τοῦ
7

[Γαλήνιο, ἀθόρυβο, κρυμμένο
σὲ πολυτρίχια δροσερά,
Τὸ αὐλάκι τρισευτυχισμένο
κυλάει τ' ἀστεῖρευτα νερά.

Σὰ φλόγα πράσινη φουντώνει
γεμάτη ἀνθοὺς ἡ βατουλιά.
Καὶ τὴν γλυκὰ λαλεῖ τ' ἀηδὼν
μέσ' τὴν ἀθώρητη φωλιά!

Ἔλα μαζύ μου νὰ σὲ φκιάσω
νεράϊδα τοῦ κρυφοῦ αὐλακιοῦ,
Ἔλα μαζύ μου νὰ σὲ μπάσω
μέσ' τὴν φωλίτσα τ' ἀηδονιοῦ!]

Καὶ δὲν ἤξεύρει κανεὶς τί νὰ πρῶτα
θαυμάσῃ, τὸν ἔρωτα ἢ τὴν φύσιν, πο-
πλαισιώνει ἓνα τόσον εὐγενικὸν καὶ
ἀγνὸν καὶ χαριτωμένον συναίσθημα.
Ὅπως δὲ ποτε μᾶς ἀρέσκει τὸ ἄσ-
μα τοῦ εὐτυχισμένου ἐραστοῦ· τοῦ ἐρω-
στοῦ τοῦ περιπαθοῦς. Διότι δὲν εὐχε-
ριστεῖ τὴν ψυχὴν ὁ ἔρως, ποῦ ἐμπνέει
ἀλλὰ ὁ ἔρως, ποῦ αἰσθάνεται, καὶ
ψυχὴ, κενὴ ἐν ὄσῳ δὲν ἀγαπᾷ, γεμῖς
ἀπὸ τὴν ἀγάπην, ποῦ δίδει.

Θὰ ἤθελ' ἂν ἦτο δυνατόν νὰ σᾶς δι-
βάσω ὅλα του τὰ ποιήματα, διότι ὅλα
σχεδὸν ἔχουν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ
κάποιαν ἰδιαίτεραν ἀρετὴν τὸ καθέ-
να, κάποιον ἰδιαίτερον χάρισμα ἐν
τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον ψάλλει
τὸν ἔρωτα τοῦ ποιητοῦ. Παντοῦ βλέ-
πεις ἓνα εὐγενικὸν ἀλλὰ καὶ ἀρκετὸ
ζωηρὸν αἶσθημα, αἶσθημα τοῦ ὁποῖο
τὴν περιπάθειαν δὲν ἐλαττώνουν οὔτε
ὁ ἔξυπνος καὶ πετακτὸς των ρυθμῶν
οὔτε τὰ χαριτωμένα παρὰ προσδο-
κίαν, ποῦ τόσον συχνὰ μᾶς ἀπαντοῦν.
Ὁ ποιητὴς δὲν ζητεῖ ἀπὸ ἡμᾶς μεγα-
λας προσπάθειας, διὰ νὰ τὸν φθάσω-
μεν εἰς τὸ ὕψος του· καταβαίνει ὁ ἴδιος
καὶ, ἀρπάζων τὴν καθημερινὴν ζωὴν
τῶν ἀγρῶν καὶ τῶν χωρίων, τὴν περ-
λούει μ' ἓνα φῶς, ποῦ ἔχει τὴν δύναμιν
νὰ μᾶς δεικνύῃ τὰ εὐμορφα μέρη τῆς
μόνον, νὰ μᾶς τὴν δεικνύῃ λεπτοτε-
ραν, ὠραιότεραν, χαριεστέραν. Τὰ
ποιήματά του εἶναι «ἀπ' ἐκεῖνα τὰ
ἔργα, ποῦ, καθὼς λέγει ὁ Παλαμάς,
εὐκόλα τὰ πλησιάζει κανεὶς καὶ τὰ κ-
στιμεύεται». Ἔχουν ὅλην τὴν ἀφέλε-
αν καὶ τὴν εὐωδίαν, ποῦ σκορποῦν τὴν
δημοτικὰ τραγούδια τῆς ἀγάπης.

...ς νὰ τοὺς λείπει ἡ τέχνη. Ἡ
...σα δημοτικὴ γνησία χωρὶς νὰ
...αὐστηρά, κινεῖται ἥρεμα καὶ μα-
...χωρὶς τὴν τραχύτητα τῆς γλωσ-
...λαστικῆς προσπαθείας, ποῦ βλέ-
...εν εἰς πολλοὺς, χωρὶς τὰς ἐκτά-
...ς καὶ κτυπητὰς λέξεις. Ἡ πνευ-
...κὴ μόρφωσις τοῦ ποιητοῦ δὲν ζη-
...νει τὴν ἀφέλειαν, τὴν ὁποίαν δὲν
...τει νὰ συγχέωμεν πρὸς τὴν ἀμά-
...ν. Τὸ ὕφος ἀπλοῦν, διότι πρόκει-
...νὰ ἐκφρασθοῦν ἀπλᾶ πράγματα·
...θενὰ περιφράσεις ἀτυχεῖς ἢ ἔξε-
...μέναι, πουθενὰ αἰνίγματα ἀντι-
...ολεξίας. Λαμβάνει τὴν ἀπλὴν λέ-
...καὶ τὴν κάμνει ποιητικὴν διὰ τῆς
...ως, ποῦ τῆς δίδει, ἢ μὲ τὸν τρό-
...ποῦ τὴν μεταχειρίζεται.

...μὲ τὰς 3 ὁμοιομόρφους στροφάς,
...ἀποτελοῦν καθένα ἀπὸ τὰ 111
...ούδια τῆς συλλογῆς, μὲ τὸν γορ-
...καὶ πετακτὸν ρυθμὸν των, μὲ τὴν
...λον καὶ ἀβίαστον ὁμοιοκαταλη-
...τὴν συμμετρίαν, ποῦ συνοψίζει
...2 μικροὺς στίχους ἕνα νόημα ἢ
...ἴσθημα, μίαν σκέψιν ἢ μίαν περι-
...ρὴν, ἕνα ὕμνον πρὸς τὸν ἅγιον καὶ
...φύσιν ἢ ἕνα πείραγμα ἀστείου,
...συμβουλὴν ἢ μίαν ἐπίπληξιν, ἕνα
...λογον φιλήματος ἢ ἕνα ἐπίλογον
...είας, μὲ ὅλα αὐτὰ συνθέτει ἕνα
...οχον καὶ γλυκύλαλον ὕμνον
...τὸν ἔρωτα, τὸν ἔρωτά του, ἕνα
...α περιπαθῆ χωρὶς νὰ εἶναι νοση-
...παιγνιώδη χωρὶς νὰ εἶναι ἐπιπό-
...ς, ἀφελῆ χωρὶς νὰ εἶναι ἀγροῖκος,
...ν χωρὶς νὰ εἶναι ἢ ν' αὐτοκαλῆται
...τωνικός.

...ργος μου δὲν εἶναι περὶ τοῦ Ἀθά-
...ς ποιητοῦ, ἀλλὰ περὶ τῆς τελευ-
...ς συλλογῆς καὶ εἶναι αὐτὴ ἡ αἰτία
...ἀπέβλεψα εἰς τὸ περιεχόμενον
...ον ἢ τὴν τέχνην· ἀλλὰ δὲν
...ρῶ νὰ παραλείψω τὴν ὁμοιότη-
...τοῦ εὐρίσκω, αὐτῶν μὲ τὰρχαῖα
...ικὰ ἐπιγράμματα, τὰριστουρη-
...ὰ ἐκεῖνα ἀπομεινάρια τῆς πα-
...ς φιλολογίας, ποῦ ἐγέννησαν καὶ
...ψαν τόσους ποιητὰς ἀπὸ τὸν
...δὸ μέχρι τοῦ Ηοῖδιᾶ. Ἡ ὀξύτης
...ς ἀντιθέσεως τῶν νοημάτων, ποῦ
...θέτει ἕνα ἐπιγραμματικὸν τόνον
...οῖημα, ἢ διαλογικὴ μορφή ποῦ
...άνουν πολλάκις, ὅπως π.χ. 26 ἢ

0
...«Φαντάσου ἂν πέθαινα!...» —

Σταυρώσου

καὶ μὴν τὸ πῆς ἄλλη φορά.

—«Θὰ μὲ στολίζαν...» —Σὲ καλὸ σου!

—«...Νυφούλα θάῃ μὲν μιὰ χαρά.»

—Σώπα!... —«Θὰ μὲ μοιρολογοῦσαν
μέσα στὴ σάλα τοῦ σπιτιοῦ...»

—Βουβάσου πειά!... —«Καὶ θὰ θρη-
νοῦσαν

μὲ ψευτοδάκρυα τοῦ ματιοῦ...»

—Πάψε!... —«Μιὰ γύρα θὰ μὲ 'βγαῖναν
κ' ἔπειτα χῶματα, σταυροί...»

—Μὰ πάψε! πάψε!... —«Μόνο ἐσέναν
δὲ θέλω νὰ σκεφτῶ νεκρή!...»]

τὸ ἐρωτικὸν των περιεχόμενον τὰ
προσεγγίζουν πολὺ. Ἀλλ' ἐν ᾧ ἐκεῖ
ἔχομεν τὸν ἔρωτα τῆς Πανδήμου
Ἀφροδίτης, τὸν ἀγοραστὸν ἔρωτα
ποῦ παρείχετο εἰς τῆς Ἀλεξανδρείας
καὶ τῆς Συρίας τοὺς δρόμους καὶ τῆς
Ἀφροδίτης τὰ ἱερά, ἐδῶ ὁ ἔρως εἶναι
ἀγνὸς καὶ ἀφελὴς καὶ ἡ ἀγνότης αὐτὴ
χωρὶς ν' ἀφαιρῇ τὸ ἀνθρώπινον θέλ-
γητρον ἀνυψώνει τὸ αἶσθημα προσθέ-
τουσα τὴν σεμνότητα εἰς τὸ κάλλος.

Καὶ ἐνθυμεῖται κανεὶς ἀκόμη καὶ τοῦ
Ηοῖδῶ τὰ χαριτωμένα καὶ ἔξυπνα
ποιηματάκια. Ἐκεῖ βέβαια τὸ αἶσθη-
μα δὲν εἶναι τόσον βαθὺ καὶ περιπα-
θές, ἡ δύναμις δὲ τῶν στίχων καὶ ἡ
εὐστροφία τοῦ πνεύματος εἶναι μεγα-
λυτέρα, ἀλλὰ δὲν μοῦ φαίνονται νὰ
ὑπολείπωνται πολὺ ἀπὸ τὰ τοῦ
Ηοῖδῶ ποιήματα, ὅπως τὰ ἐξῆς: 21, 8,
59, 45, 40, 24, 75. Καὶ ὁ ποιητὴς δὲν
φαίνεται νὰ τὸ ἀγνοῇ τελείως. Ἀλλὰ
περὶ τούτου ἄλλοτε.

Τὰ ποιήματα τοῦ Ἀθάνα εἶναι ἐν ἀπὸ
τὰ καλύτερα γεγονότα τῆς φιλολο-
γικῆς μας ζωῆς, ἡ ὁποία, ἂν ἐξαιρέση
κανεὶς τοὺς μεγάλους, δὲν ζῇ παρὰ εἰς
τὰς ψυχὰς ἀνθρώπων, ποῦ ἀνοίγουν
τετράπηχο τὸ στόμα, διὰ νὰ φανοῦν
μεγαλόστομοι, ἢ μεγαλοφωνοῦν
ἀρλοῦμπες, νομίζοντες ὅτι εἰσδύουν
εἰς τῆς Ἰδέας τὰ βαθύτατα στρώματα.
Ὁ Ἀθάνας ἀποτελεῖ ἐξαίρεσιν, ἐξαί-
ρεσιν πρωτότυπον καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ
ἀξία. Τὰ 111 τραγουδάκια του ὁμοιά-
ζουν πρὸς τὰ κομποτεχνήματα
ἐκεῖνα, ποῦ ὅσον τὰ πολυεξετάξεις
καὶ τὰ περιεργάζεσαι, τόσον κινδυ-
νεύεις νὰ τὰ σπάσης ἢ νὰ τὰηδιάσης·
ἂν ἡ ἀνάλυσίς μου ἔφερεν αὐτὸ τὸ
ἀποτέλεσμα, δὲν πταίει βέβαια ὁ ποιη-
τής.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΦΕΡΝΤΙΝΑΝΤ ΓΚΡΕΓΚΟΡΟΒΙΟΥΣ
ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

ΦΕΡΝΤΙΝΑΝΤ ΓΚΡΕΓΚΟΡΟΒΙΟΥΣ

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΩΝ
ΑΘΗΝΩΝ

Πρώτος τόμος

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

Με τον τρίτο τόμο, που κυκλοφό-
ρησε πρόσφατα, ολοκληρώνεται το κλα-
σικό έργο του γερμανού ιστορικού Φέρ-
ντιναντ Γκρεγκορόβιους *Η Μεσαιωνική
Ιστορία των Αθηνών*, σε νέα μετάφραση
του Άγι Τσάρα. Το έργο θεωρείται σταθ-
μός στην ιστορία της διεθνούς ιστοριο-
γραφίας και είναι το μοναδικό για την
περίοδο αυτή της ιστορίας των Αθηνών,
ενώ, ταυτόχρονα, συνδυάζει την ιστορική
ακρίβεια, με μια γλαφυρότητα ύφους που
συναρπάζει τον αναγνώστη. Ο Κάρολος
Κρουμβάχερ χαρακτηρίζει το έργο
«κλασσικόν ως προς τε το περιεχόμενον
και την μορφήν» και «άξιον να καταλά-
βει θέσιν παράλληλον προς τας συγγρα-
φάς του Γίββωνος και τον Finlay»,
ενώ, κατά τον Αλέξανδρο Βασιλief, ο
Γκρεγκορόβιους «χειρίζεται το θέμα του
θαυμάσια και, προσθέτοντας νέο υλικό,
δίνει μια εξαιρετική εικόνα των μεσαιωνι-
κών Αθηνών, στο φόντο της γενικής
ιστορίας του Βυζαντίου.»

Εκδόσεις ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΕ

Κωλέττη 25, 106 77 ΑΘΗΝΑ

ΤΗΛ. 3636460-3639434

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΕ ΝΕΑΝΙΚΟ ΛΕΥΚΩΜΑ

• *Σὰν ἄνδρας τί εἶδους δύναμι προτιμᾶτε;*

— Δὲν ὑπάρχουν εἶδη δυνάμεως, ὑπάρχει μία μόνη δύναμις εἰς χίλια πεδία ἐκδηλώσεώς της καὶ μὲ χίλια μέσα ἐνεργείας, ἀγάπην, σκέψιν, ὠραιότητα, πίστιν, κ.λπ. Τὰ ἄλλα εἶναι κατὰ βάθος ἀδυναμίας ἐμφανίσεις, τόσον μεγαλυτέρας ὅσον περισσότερον θαμβώνει ἢ θορυβεῖ. Κριτήριον; Ἐμπορεῖς νὰ κινήσης τὴν ψυχὴν μικροῦ παιδιοῦ ὄχι νὰ προᾶξῃ, ἀλλὰ νὰ θελήσῃ κάτι; Εἶσαι δυνατός.

• *Πῶς θὰ φανερώσετε μιὰ δυνατὴ χαρὰ Σας;*

— Δυνατὴ δὲν ἔμπορεῖ νὰ εἶναι ἡ χαρὰ, ποῦ ἡξεύρεις ἀπὸ πρωτύτερα, πῶς θὰ τὴν ἐκδηλώσης... ὅπως οἱ ἐξαφνικοὶ χεῖμαρροι, γεννήματα νεροποντῆς ἢ χιόνων, μόνη ἀνοίγει τὴν κοίτην της ἢ δυνατὴ χαρὰ, σπανία καὶ γοργή εἰς τὸ πέρασμά της, ὅπως ἐκεῖνοι. Νὰ γράψω, πῶς θὰ ἤθελα νὰ τὴν ἐκδηλώσω, εἶναι μάταιον, ματαία καὶ ἡ ἀνάμνησις τῆς περασμένης χαρᾶς. Διότι τῆς χαρᾶς χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι σκοτώνει εἰς τὴν ψυχὴν τὴν μνήμην (τὴν μνήμην τοῦ φυλακισμοῦ της πρὸ παντός) καὶ μ' αὐτὴν κάθε πνευματικότητα – ἀνεκτίμητος βιολογικὴ ὑπηρεσία! Εἰς τὴν ἀχρωμάτιστον ἠθικῶς κατάστασιν, ποῦ φέρει τὸν ἄνθρωπον ἡ χαρὰ (ἐφ' ὅσον εἶναι χαρὰ καὶ ὄχι ἀνάμνησις χαρᾶς), αἱ πράξεις του χάνουν τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἠθικοῦ ἢ ἀνηθικοῦ, καὶ μ' αὐτὸ τὸν μοναδικὸν των λόγον ὑπάρξεως... μία πρᾶξις αὐτοθυσίας τότε δὲν διαφέρει ἀπὸ ἓνα ἀπλοῦν περίπατον... "Ὅχι ἡ χαρὰ, ὁ πόνος (καὶ ἡ ἀπορία, ποῦ ἔγινε πόνος) εὐρίσκονται εἰς τὸ βάθος τῆς θρησκείας, τῆς πολιτικῆς δράσεως, τῆς τέχνης, τῆς ἐπιστήμης...

• *Σὰν κοπέλλα, τί θέλατε πιὸ πολύ, ὁμορφιὰ ἢ πλούτη;*

— Διὰ τὸν ἑαυτόν μου δὲν θὰ ἡξευρα τί ν' ἀπαντήσω: ἐφ' ὅσον ὅμως πρόκειται περὶ κωπέλλας, δηλαδὴ περὶ ἄλλου, προτιμῶ τὴν ὁμορφιὰ, διότι ἀναγκάζει ἡμᾶς, ποῦ τὴν ἀντικρύζομεν, νὰ γινώμεθα καλύτεροι. Εἶναι ἡ μόνη περίστασις, ποῦ τὸ σῶμα δὲν ἀντιτάσσει εἰς τὰ πτερυγίσματα τῆς ψυχῆς μόνον δεσμά.

Φιλοστέφανος ὁ Σμυρναῖος

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΓΕΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

— 14 —

ΙΩΑΝΝΟΥ ΣΥΚΟΥΤΡΗ

ΜΕΛΕΤΑΙ

ΚΑΙ

ΑΡΘΡΑ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΓΕΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

ΙΔΡΥΜΑ ΣΧΟΛΗΣ ΜΩΡΑΪΤΗ

Ανέκδοτες επιστολές

Σάββατο μεσημέρι 23.11 (1935)

Καλή μου 'Αγλαΐτσα,

Σύντομο, μὰ τόσον εὐμορφο, τόσον οὐράνιο τὸ γράμμα σου. Τῆς Χαράς καὶ τὸ δικό σου εἶναι τὰ πρῶτα πὺ ἐπῆρα ἐδῶ στὴ μοναξιά μου... Φαντάσου ἀπὸ τὴν Τρίτη μὲν τὸ Σάββατο τὸ πρῶτὶ νὰ ἐπικοινωνῇς μὲ τὴν 'Αθήνα! Καὶ τὸ περίμενα πολὺ σήμερα τὸ γράμμα σου... Χθὲς ὁλόκληρη τὴ μέρα ἤμουν γεμάτος ἀπὸ τὴ θύμησή σου... Πρῶτὶ πρῶτὶ εἶχα πάει στὸ 'Ημιγυμνάσιο προσκαλεσμένος ἀπὸ δύο κυρίους συναδέλφους πὺ ἐγνώρισα ἀποβραδύς. Εἶναι ὠραῖο συμπαθητικὸ κτήριο, μπροστὰ του ἀπλώνεται ὁ Πενκιᾶς καὶ ἡ θάλασσα, καὶ ἔχει τὸν κῆπο λουλουδιασμένο ἀπὸ χρυσάνθεμα καὶ ἀπὸ τὸ ξανθόχρυσό τὸ στεφάνωμα τῶν φθινοπωρινῶν μικρῶν δέντρων... Μ' ἐκάλεσαν, ἂν ἤθελα, νὰ παρακολουθῶ ἓνα μάθημα: δὲν περίμενα νὰ μοῦ τὸ ποῦν δεύτερη φορὰ. 'Επῆγα στὴν πρώτη γυμνασίῳ... Καμμιά 30αριὰ παιδάκια ἀγόρια καὶ κορίτσια, φρεσκοεισαγόμενα ἀπὸ τὸ δημοτικὸ, μὲ κάτὶ ἔξυπνα, κάποτε πανοῦργα μωραῖτικα μάτια, ὅλο ζῶη καὶ κέφι – καὶ ἄς ἐδιδάσκοντο τὰ ὀνόματα τῆς 3 κλίσεως εἰς τὰ ἀρχαῖα. Μοῦ ἔδωσαν νὰ καθίσω ἀπάνω στὴν ἔδρα, ἐνῶ ὁ καθηγητὴς τοὺς ἐστέκετο μπροστὰ στὸν πίνακα. Πολλὰ χρόνια εἶχα νὰ σταθῶ μπροστὰ σὲ μιὰ μικρὴ τάξη! Τὰ κοίταζα ὅλα ἓνα ἓνα προσπαθώντας νὰ μαντεύσω τὴν ἀξιοσύνη καὶ τὸ χαρακτήρα τοῦ καθενός... Στὰ πρῶτα θρανία κάθονταν τὰ κορίτσια. 'Ο νοῦς μου ξαναγύρισε στὸ 1929... Νὰ ἔτσι καὶ τότε καθόμουνα στὴν ἔδρα καὶ στὰ πρῶτα θρανία ἔβλεπα κι ἐσᾶς. Τὸ Μαράκι μας εἶχε καὶ τότε τ' ἀστραφτερά της τὰ μάτια μὲ μιὰν ἔκφραση βαρειά καὶ μοιραία. 'Επειτα τὶς δύο Φιλιππακοπούλου. Τῆς Βασιλικῆς τὰ μάτια ὅλο γελοῦσαν καὶ ἐκινούντο σὰν νὰ ἐξεδικοῦντο γιὰ τὴν ἀκίνησίᾳ πὺ καταδίκαιζε τὸ κορμί της ἢ σχολικὴ πειθαρχία. 'Η ἄλλη, ἡ 'Αδαμαντὴ, εἶχε μιὰν ἔκφραση εἰρηνικὴ, νωχελὴ καὶ νωθρὴ καλύτερα. Παρὰ πέρα ἡ Πασχάλη μὲ τὰ πελώρια μεγάλα της μάτια, ὅλο φόβος καὶ ἀγωνία – ἐνόμιζες. 'Η Μουτσοπούλου δειλὴ καὶ μὲ μεταπτώσεις περιέργειας. 'Η 'Αντιγόνη μὲ τὸ πονηρό της βλέμμα καὶ ἡ Σοφία μὲ τὴν ἀγαθωσύνη της, ἡ 'Αρβαντιίδου μ' ἔκφραση σκλάβου καὶ πονηριάς, ἡ 'Αγλαΐτσα μας, σοῦπα καὶ ἄλλοτε. Νὰ πῶς ταξιδεύεις κάποτε μὲ τὴν βάρκα στ' ἀνοιχτὰ καὶ κοιτάξεις κάτω πρὸς τὸ βυθό. Σοῦ φαίνεται πῶς βάθος δὲν ἔχει πολὺ μὰ πὺ καὶ πὺ κανένα ψαράκι σ' ἀφήνει νὰ μαντεύσης τὴν προοπτικὴ τοῦ βυθοῦ. Μὰ ἔχει τέτοια διαφάνεια, τέτοια λαμπεράδα, τέτοιο φῶς ἐκεῖ μέσα καὶ τέτοια εἰρήνη πὺ θὰ μπορούσες νὰ παρακολουθήσης τὴν ἡρεμὴ μετακίνηση πὺ δημιουργεῖ στὴς ἄμμου τοὺς κόκκους καὶ τὸ ἐλάχιστο παιχνίδισμα τοῦ γιᾶλου.

Ἄς εἶναι! Κρῖμα μόνο πὺ δὲν ἄνοιξα τὸ στόμα μου... Εἶχα τόση ὄρεξη νὰ τοὺς διδάξω, νὰ τοὺς διηγηθῶ τὸ παραμῦθι τοῦ Πηλέα καὶ τῆς Θέτιδος (αὐτὸ εἶχαν ἐκείνη τὴ μέρα) ὅπως ἐγὼ ξέραμ. 'Εκεῖνα θὰ ἐνόμιζαν πῶς θὰ ἦταν ἡ ἀνωτέρα μου θέσις (καθηγητὴ Πανεπιστημίου σοῦ λέγει ἄλλος!) πὺ θὰ μ' ἔκαναν νὰ τὸ διηγηθῶ τόσον εὐμορφα... Ποῦ νὰ ξέρουν πῶς θὰ ἦταν ἡ ἀγάπη μου σ' ἐκεῖνα ἢ λαχτάρᾳ μου γιὰ κεῖνα, ἡ ἀγάπη σὲ σᾶς, χρυσᾶ μου παιδιὰ, πὺ θὰ μοῦ ἐχάριζε τὴν εὐγλωττία... Δυστυχῶς ὁ συνάδελφος δὲν μ' ἐπροσκάλεσε νὰ πῶ τίποτε καὶ ἐγὼ ἔπαιξα τὸ ρόλο... ταπετσαρίας.

Τὸ ἀπόγευμα τραβήξαμε μὲ τοὺς δύο συναδέλφους πρὸς τὴ Σικελίαν ἓνα χωριὸ δίπλα στὸ Ξυλόκαστρο... Προχωρούσαμε κατὰ μῆκος τῆς ἀκρογιαλίας ἀπὸ τὸν Πενκιᾶ ἓνα παμπάλαιο, πολὺ πυκνὸ δάσος μὲ κάτὶ πεῦκα τόσο ψηλὰ καὶ τόσο στενὰ μεταξύ τοὺς ποῖ ἔχεις τὸ αἶσθημα πῶς περπατᾶς κάτω ἀπὸ τοὺς θόλους μιᾶς γοτθικῆς ἐκκλησίας. Κάθε καὶ τόσο σὰ ν' ἀκουόντανε κρῶξιμο ἀπὸ κανένα ὄρνιθον ἢ τὸ μονότονον τραγοῦδι κανενὸς τρυζονιοῦ ἀπ' αὐτὰ ποῖ ζωντανεύουν τὸ καλοκαιρινὸ βράδυ τοὺς φράχτες. 'Ηταν τὰ πεῦκα πὺ ἔτριζαν μεταξύ τοὺς ὅπως ἐτρίβοντο. 'Εξω φυσοῦσε φθινοπωρινὸς ἀνεμος μὰ ὁ Πενκιᾶς ἦταν ἡσυχος καὶ ἀπάνεμος σὰν τὸν ὕπνιν ἑνὸς μωροῦ. Οἱ συνάδελφοι εἶναι νέα παιδιὰ, νεώτερά μου, ὅλο καλὴ σὺννη καὶ σεβασμὸ, μὰ φοβερὰ φτωχὰ καὶ στὴν κρίση καὶ σὺ πνεῦμα... Τί τρομερό! ἔλεγαν κάτὶ ἀπόψεις γιὰ νὰ φανοῦν πῶς ἔχουν ἐξάρσεις πὺ δὲν ἐδοκίμασαν ποτέ τοὺς...

Π.χ. αὐτὸς ὁ σχοῖνος σοῦ δίνει αἶσθημα ἀνωτερότητας, αὐτὸ τὸ πεῦκο σὲ ἀνεβάζει ὥς τὴν ἡθικὴ κ.λπ. Εὐτυχῶς δὲν ἔλεγαν πολλὰ κα δὲν εἶχαν τὴν ἀξίωση νὰ λέγω καὶ ἐγὼ – ἔτσι μπορούσα νὰ σᾶς ἔχω κοντά μου, ἐσένα, τὸ Μαράκι μας, τὴ Μαριάνθη...

'Εφθάσαμε τέλος στὴν ἔπαυλη τοῦ Σικελιανοῦ, χτισμένη κοντὰ στὰ πεῦκα καὶ τὴ θάλασσα, μὲ πολὺ γοῦστο, σὰν μικρὸ κάστρο, μὰ ἄφθονες βεράντες γιᾶλόφραχτες καὶ μὴ. 'Ανεβήκαμε στὴν ταράτσα γιὰ νὰ χαροῦμε τὴ θέα, μιὰν ἀπέραντη θέα. Συννεφιασμένος ἦταν ὁ οὐρανὸς καὶ εἶχε βραδιάσει ἀρκετὰ – μὰ καὶ πάλι ἄνοιξε μπρὸς μου ὁ κάμπος ὥς πέρα στὸ Κιάτο καὶ τὸ Διμηνιὸ τὴν ξανθοπράσινὴ τοῖ ὀπτασία... Τ' ἀμπέλια... Στὸ πίσω βάθος οἱ ἐλιές ξανθόσταχτες κα αὐτές, τὰ μαῦρα κυπαρίσσια, τὰ πεῦκα μ' ἓνα πράσινο σὰν σμαράγδι στὸ βάθος τὰ μαῦρα δασωμένα πρόβουνα τῆς Ζήρειας. Εἰρήνη κα χαρὰ βαθεῖα, σοβαρὴ, σιδεροθεμελιωμένη ἀπλωνότανε μέσα σὲ τσουχτερὸ τὸ βράδυ... Ποιὸν ἄλλο θὰ μπορούσα νὰ συλλογισθῶ πὺ στιγμὴ αὐτὴ, παρὰ τὴν 'Αγλαΐτσα μου; Εἶχα τὴν ἐντύπωση πῶς ἂν τὰ βλεπες καὶ σύ, θὰ γινόντανε πὺ εὐμορφὴ ἢ δική μου ἐντύπωση

πορούσες να κρατήσεις, ν' αποθηκεύσης ίσως αυτό το θέαμα έκφραση των ματιών σου για στιγμές που θα σε κοιτάζα έκνευ-
ένος από τις ασχολίες, σπαραγμένος από τη θλίψη που δεν
ω να σου ανακοινώσω, από φόβο μήπως χάσω έτσι το στερεώτε-
ναχωρητήριο της ψυχής μου... Τό βράδυ που ἐγύρισα περίμενα
θα είχα κανένα σου γράμμα –έρχεται και το βράδυ ταχυδρομείο-
ην είχα. Έσκέφθηκα να σου ἔγραφα, και ἄς μὴν είχα νέα σου...
ρα το μελάνι και ἐκάθησα στην τραπεζαρία... Μὰ μ' ἔπιασεν ὁ
δόχος στὰ πολιτικά – τί να κάνουμε, ἔ; Εὐτυχῶς μου ἄνοιξε τὴν
ια για τὸν Κανελλόπουλο και ἔτσι είχα τὴν εὐκαιρία ν' ἀφήσω τὴν
ιά μου να ξεσπάση τὴν ἀγάπη της για τὸ φίλο. Κάνω, βλέπεις,
ιολιτική προπαγάντα.

ὁ γυρισμὸ περάσαμε ἀπὸ ἓνα ἀγροκήπιο τοῦ Ὑπουργείου Γεωρ-
Ένας γέρος βρέθηκε ἐκεῖ να μᾶς ὁδηγήσῃ... Ένα σωρὸ δεντρά-
λυγερὰ και τρυφερά, πλῆθος ζωῶνες που ζοῦν χωρὶς σκέψεις
ινιστικές, χωρὶς πόνους και πόθους, που σκορπίζουν στὰ ἄλλα
λάσματα τοῦ θεοῦ μόνο ἀγάπη και εἰρήνη και δροσιά και ἄρωμα
ροφή – σὰν τὰ παιδάκια, σὰν ἑσένα. Μηλίτσες, ἀπιδίτσες, ρωδα-
σες, λεμονιές, ὅλη ἡ εὐλογία τοῦ θεοῦ πλαισιωμένη με φθινοπω-
τριαντάφυλλα και χρυσάνθεμα βασανισμένα ἀπὸ τὸ δυνατό τοῦ
ιβρίου πρωτοβρόχι... Θυμήθηκα τὸ σχολεῖο που είχα ἐπισκεφθεῖ
ρωῖ. «Νὰ κι ἓνα ἄλλο καλύτερο σχολεῖο», λέγω στοὺς συναδέλ-
... «Βέβαια» λέγει ὁ ἓνας «ἐδῶ κάνω τὸ μάθημα τῆς φιλολογίας»
Ἰὼς να τοὺς ἐξηγήσης; Και ὅμως σ' αὐτὸ τὸ φυτώριο μπροστά,
τομαι: πόσο καλύτερη, γονιμώτερη δουλειὰ κάνει ἐκεῖνος που
ύει δέντρα, ἀντὶ να μορφώνη παιδιὰ ! Κάθε δέντρο που φέρνει
κόσμο, ξέρεις: θὰ ζήσῃ και θὰ πεθάνῃ με τὴν εἰρήνη μέσα του
ὶς τὸ δέρνουν γύρω οἱ θύελλες τοῦ βοριά και ἡ σκληρότης τῶν
ώπων.

ἰάθε παιδί που ὁδηγεῖς πρὸς τὴ ζωὴ – τί τὸ περιμένει; Ξεμακρύ-
, Ἀγλαῖτσα μου, τόσο πολὺ ἀπὸ τὸ Θεό, που θὰ χρειαστῇ ξανά
ατεβῇ να μᾶς δείξῃ τὸ δρόμο του, να μᾶς δώσῃ τὴ δύναμη τὴν
ερικὴ να τὸν δοῦμε... Και τότε «ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ ἡ ὑπερέχουσα
α νοῦν φρουρήσει τὰς καρδίας και τὰ διανοήματα ἡμῶν».
ρησεί – νᾶξερές τί σημαίνει αὐτό. Εἶσαι τόσο ἀγνή και γαληνή!
ὅμως αὐτὲς τίς μέρες αἰσθάνομαι πολὺ καλύτερα. Ὅλο και συλ-
μαι και παίρνω ἀποφάσεις και πάλι τίς ξαναχαλῶ – μὰ οἱ λογι-
μου προχωροῦν ἀργὰ και ἀνώδυνα, ὅπως τὰ γύρω μου. Δέν
α πὼς τὸ φυσικὸ περιβάλλον μ' ἐπηρεάζει τόσο! Θλίβομαι μάλι-
του θὰ τελειώσουν γρήγορα οἱ μέρες... Θᾶθελα να μποροῦσα να
ο κανένα μήνα. Φυσικὰ θὰ πεταγόμενα πότε και πότε στὰς
νας να σᾶς ἰδῶ. Μοῦ λείπετε πολὺ ἀκριβές μου ἀδελφούλες. Φα-
ομαι πὼς τὴν Τρίτη θὰ γυρίσω, ἴσως ὄχι τὸ πρωῖ, ἐξ ἅπαντος
; τὸ ἀπόγευμα θὰ εἶμαι... εἰδεμὴ θὰ σοῦ τὸ γράψω. Ἄν δὲν με
τε στὴν Ἀκαδημία τὸ πρωῖ, περνᾶτε ἀπὸ τὸ σπῖτι τὸ ἀπόγευμα
ρίτης. Βιάζομαι μιὰ ὥρα ἀρχίτερα να σᾶς σφίξω τὸ χέρι, χρυσό
αιδί. Ἰσως μάλιστα ὥς τότε να μὴ σοῦ ξαναγράψω... Ἄρα γε θὰ
αὶ ἄλλο σου γράμμα; Και να μὴ με προφθάσῃ ἐδῶ, πάλι θὰ μοῦ
εἴλουν πίσω στὴν Ἀκαδημία... Και πάντα τὸ διαβάζω με χαρά.
ὶς τόσο λίγο σὰν εἶσαι μαζί μου, που τὰ γράμματά σου μοῦ πα-
αίζονται σὰν κάτι ἀπροσδόκητο... Θέλω να εἰπῶ με τὸ στόμα
ύγο μιλᾶς... Μὰ ἐγὼ ἔμαθα ν' ἀκούω τὴ σιωπὴ σου, να τὴν ἀπο-
άνω καλύτερα.

Σ' ἀφήνω μ' ὅλη μου τὴν ἀγάπη, παιδοῦλα μου

Elgersburg, 3.8.37

Καλή μου Ἀγλαῖτσα

Θέλω να σοῦ γράψω και να σοῦ γράψω πολλὰ, γιατί
και ἐξήσαμε πολλὰ αὐτὲς τίς μέρες. Μὰ ἴσως γιατί δὲν ξέρω
και ἐγὼ τί να σοῦ πρωτογράψω... Εἶναι ἡ πρώτη μέρα που
ἔχομε κάποια ἡσυχία και καιρὸ να γράψωμε σ' ἐκείνους που
ἀγαποῦμε, ὥς τώρα τρεξίματα, ταξίδια, ὄχι πάντοτε ἀνα-
παντικά, ἐπισκέψεις, Μουσεῖα, ἀυπνίες και ὀλιγοῦπνίες.
Κούρασις γενικῶς ὄχι λίγη. Εἶμαι πολὺ ἐνθουσιασμένος που
τὸ Μαράκι μας δὲν εἶχε συνέπειες ὕστερ' ἀπὸ τόσοι κό-
πους. Εἶναι για μένα μιὰ χαρὰ που τὴν ἔχω μαζί μου, και θὰ
ἦταν διπλὴ ἀσφαλῶς να ἦσουναι και σύ. Ἐλπίζω πὼς θὰ
γίνῃ κάποτε δυνατό αὐτὸ – τώρα που καλομάθαμε.

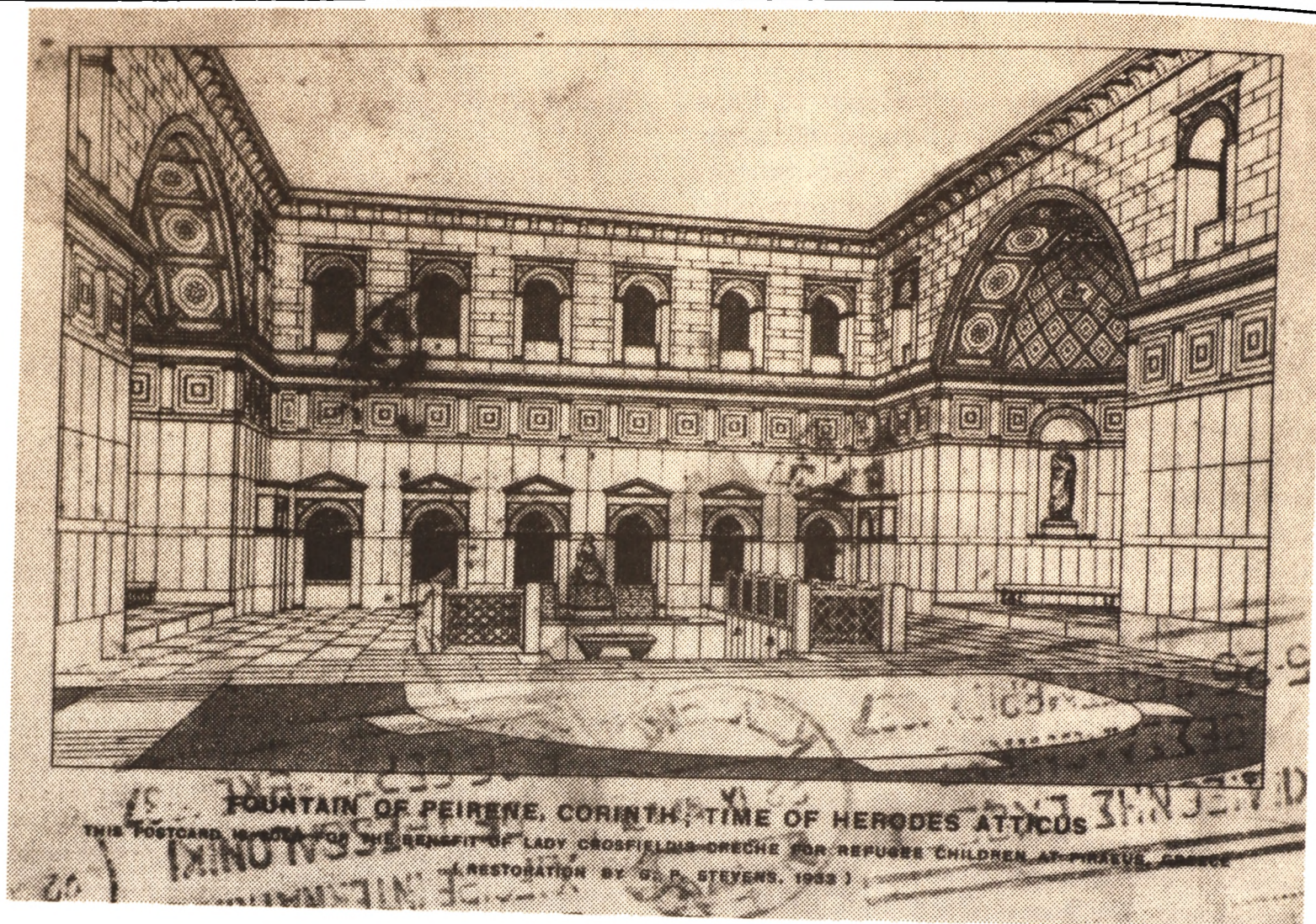
Ἐξήσαμε μέρες γεμάτες ἀπὸ ἐντυπώσεις. Δέν μπορῶ να
πῶ πὼς μοῦ ἦταν πάντα εὐχάριστες οἱ μέρες αὐτὲς – μὰ
ἔπαυσα πρὸ πολλοῦ να ἐλπίζω σὲ ἀνέφελές μέρες. Ὅλοένα
αἰσθάνομαι να σκοτεινιάζῃ γύρω μου και μέσα μου – γι'
αὐτὸ πιάνομαι τόσο νευρικά, τόσο παθολογικά θὰ ἔλεγα
γραπώνομαι ἀπὸ τὴν ἀγάπη σας. Ἀλλὰ ὥς πότε;

Τραυῶ διαρκῶς μπροστὰ και ἀπόπειρες κάνω πολλὲς να
ξεφύγω ἀπὸ τὸ πολυδαίδαλο ἀδιέξοδο που μ' ἔχει σπρώξει ἡ
ζωή, ἡ μοῖρα μου καλύτερα. Μιὰ μοῖρα δὲ θέλω να πῶ
σκληρὴ και κακὴ -σ' αὐτὴν χρωστῶ και τίς πιὸ μεγάλες μου
χαρὲς- ἀλλὰ πάντα κάτι που μοῦ καθιστᾷ τὴ ζωὴ σὰν μιὰ
πορεία ἐνὸς ὑποζυγίου που τὸ ἔξεψαν και τὸ σέρνουν πρὸς
τὸν γκρεμό. Ἡ διαφορὰ εἶναι πὼς βλέπω που με σέρνουν και
βλέπω που πρόκειται να κατρακυλήσω. Και ὅμως δὲν
μπορῶ ἄλλιῶς – καμμιά φορὰ μοῦ φαίνεται σὰν να μὴ θέλω
ἄλλιῶς – γιατί αἰσθάνομαι πὼς θὰ ἔπρεπε ν' ἀπαρνηθῶ ὅ,τι
πολυτιμότερο, ὅ,τι προσωπικότερο μοῦ ἐχάρισε ἡ ζωή: μιὰν
αἴσθηση τῆς ζωῆς τραγικὴ, εἰς τὴν ὁποία χρωστῶ τίς μεγαλύ-
τερες ἀνατάσεις τῆς ψυχῆς μου ἀλλὰ και τοὺς φοβερώτε-
ρους ὀρισμούς της.

Ἀλήθεια, χρυσὴ μου, κάθομαι και σοῦ γράφω πράγματα
που δὲν θὰ περίμενες βέβαια ἀπὸ τὸ πρώτο γράμμα μου ἐκ
Γερμανίας. Και να μποροῦσα τουλάχιστον να τὰ ἐκφράσω
ὅπως τὰ αἰσθάνομαι. Μὰ δὲν ξέρω γιατί –δὲν εἶναι πάντως ὁ
συννεφιασμένος οὐρανὸς που τὸ κάνει– δὲν ξέρω γιατί
αἰσθάνομαι βαρεῖα τὴν καρδιά μου σήμερα.. Ἀλλίμονο !
Ὅχι μόνο σήμερα!

Περιμένω γράμμα σου. Στείλε το μόλις πάρεις αὐτό. Διεύ-
θυνση Elgersburg in Thüringen Schloss. Και ἂν φύγωμε, μᾶς
τὸ στέλνουν στὸ Βερολῖνο.

Σοῦ σφίγγω τὸ χέρι καλή μου Ἀγλαῖτσα,
με ὅλη μου τὴν ἀγάπη

POSTCARD

Χαίρετε
 μη Κόρινθο
Γιάννης
 21/9/32

Δημήτρη
 Αγάπη Παχιά

Αθήνα - Κασυλά

Απρίλιος 1945

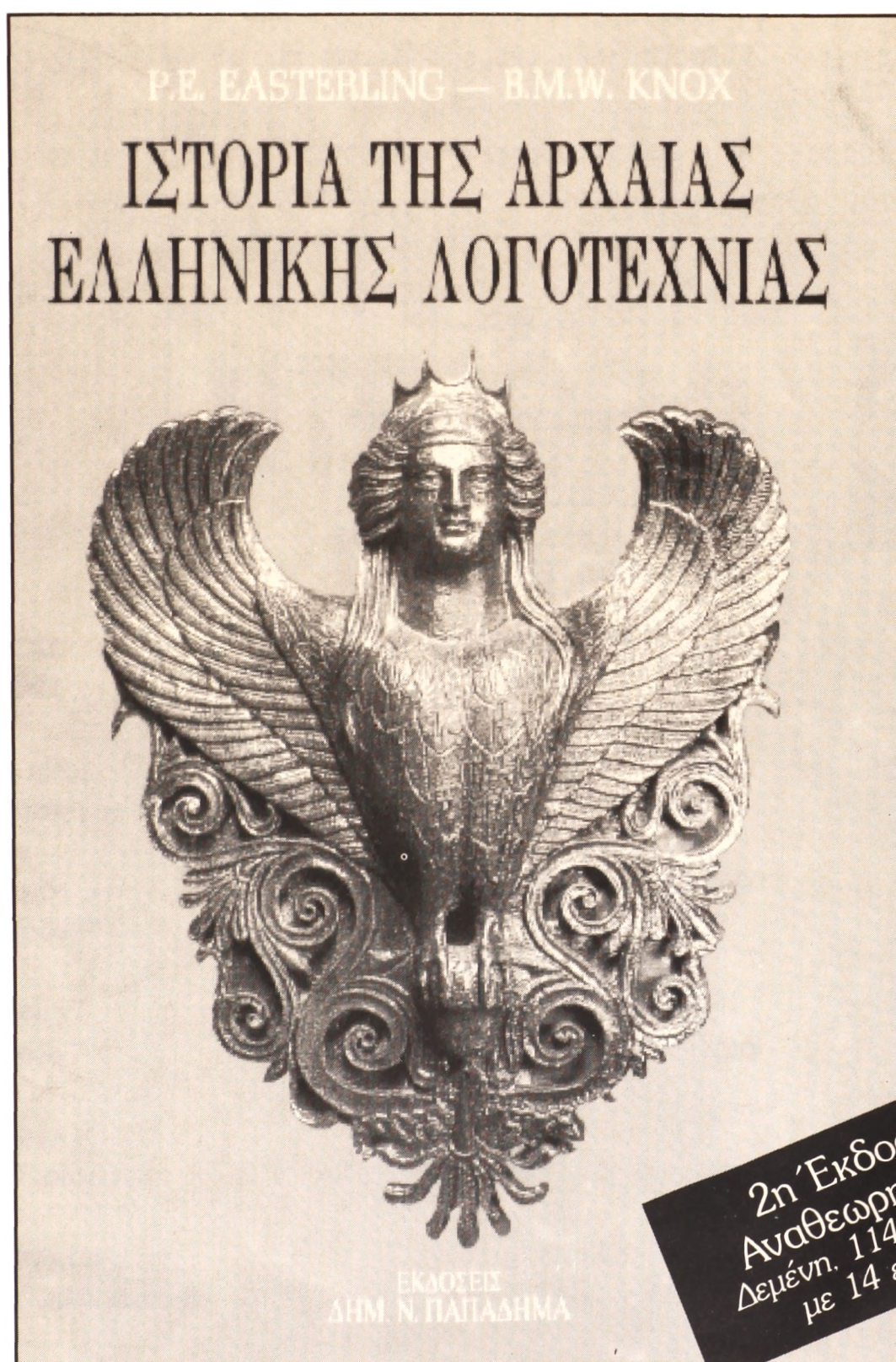
«Χαίρε..»

ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΚΛΑΣΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ

“ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ”

P. E. EASTERLING - B. M. W. KNOX

(Καθηγητές Πανεπιστημίου)

Εκδόσεις ΔΗΜ. Ν. ΠΑΠΑΔΗΜΑ

Ιπποκράτους 8 Αθήνα, 106 79, Τηλ.: 36.27.318 - 36.42.692, Fax: 36.10.271

ΝΙΚΟΣ ΔΗΜΟΥ

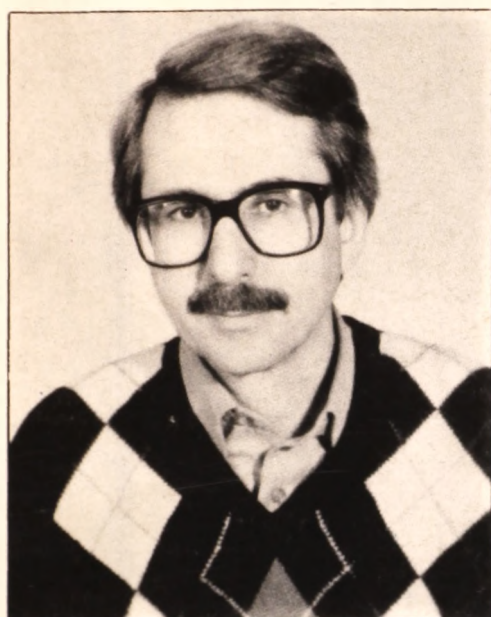
ΑΠΟ ΤΗΝ ΜΙΧΑΗΛ ΒΟΔΑ

ΣΤΗΝ ΣΥΡΟΥ

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

Αναδρομή σε αναμνήσεις στην παιδική και εφηβική ηλικία του συγγραφέα από το 1939 ως το 1954· από την οδό Μιχαήλ Βόδα την οδό Σύρου που έζησε αυτά τα χρόνια.

Με εξαιρετική οικονομία λόγου, ασυνήθιστη εξομολογητική διάθεση και άριστη πλοκή, ο Νίκος Δήμου μας δίνει ένα βιβλίο μοναδικό.

ΕΠΙΣΗΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ

ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ
ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΑΓΑΠΗΣ
Φιλοσοφία. Έκτη έκδοση.

ΕΡΩΣ ΚΑΛΟΥ
Δοκίμια.

Ο ΔΡΟΜΟΣ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ
Φιλοσοφία. Πέμπτη έκδοση.

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΩΝ ΓΑΤΩΝ
Ποίηση. Τρίτη έκδοση.

ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΑΠΑΝΤΑ
Σάτιρα. Τέταρτη έκδοση.

ΠΑΡ' ΟΛΑ ΑΥΤΑ
Πεζά. Τρίτη έκδοση.

ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ
Φιλοσοφία. Τέταρτη έκδοση.

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ
Δοκίμια. Τρίτη έκδοση.

Η ΔΥΣΤΥΧΙΑ
ΤΟΥ ΝΑ ΕΙΣΑΙ ΕΛΛΗΝΑΣ
Σάτιρα. Δέκατη όγδοη έκδοση.

Η ΚΟΥΤΣΟΚΩΣΤΑΙΝΑ
Τρίτη έκδοση.

ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΤΟΥ ΚΑΥΣΩΝΑ
Πεζά. Δεύτερη έκδοση.

ΤΟΛΜΗΡΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ
Διηγήματα. Δεύτερη έκδοση.

ΛΙΣΤΕΣ
Το παιχνίδι με τους καταλόγους.

Δοκίμια I
ΟΔΥΣΣΕΑΣ ΕΛΥΤΗΣ

ΣΑΤΙΡΕΣ
1972-1992

Δοκίμια II
ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ

ΠΟΙΗΜΑΤΑ
1950 - 1990

ΞΕΝΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ
Μεταφράσεις 1957 - 1982

ΟΙ ΝΕΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ
Έβδομη έκδοση.

ΚΟΙΝΟΤΟΠΙΕΣ
Τρίτη έκδοση.

Ο ΕΛΛΗΝΑΣ ΒΟΥΔΔΑΣ
Ιστορία. Τρίτη έκδοση.

ΤΟ ΑΠΟΛΥΤΟ ΚΑΙ ΤΟ ΤΑΒΑΙ
Φιλοσοφία. Δεύτερη έκδοση.

Η ΧΑΜΕΝΗ ΤΑΞΗ
Πέμπτη έκδοση.

ΜΙΚΡΑ ΒΗΜΑΤΑ
Χρονογραφήματα. Δεύτερη έκδοση.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ

...Πρωθούν το ελληνικό βιβλίο

ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ 6, ΑΘΗΝΑ 106 80 - ΤΗΛ.: 3607744